

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Ústav pedagogiky a sociálních studií

Disertační práce

Mgr. Barbora Tallová

Senioři jako objekt institucionální edukace se zaměřením na
univerzity třetího věku

Olomouc 2019

školitel: doc. PhDr. Alena Petrová, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto disertační práci vypracovala samostatně pod odborným vedením školitelky doc. PhDr. Aleny Petrové, Ph.D. V disertační práci jsem uvedla veškerou literaturu a ostatní zdroje, ze kterých jsem čerpala.

V Olomouci dne.....

.....

podpis

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat své školitelce doc. PhDr. Aleně Petrové, Ph.D. za odborné rady při zpracování této disertační práce a za odborné vedení během celého doktorského studia.

Ráda bych poděkovala také PhDr. Mgr. Naděždě Špatenkové, Ph.D. za umožnění realizace výzkumu na Univerzitě třetího věku na Univerzitě Palackého v Olomouci. Poděkování patří také PhDr. Nadeždě Hrapkové, PhD. a PaedDr. Jance Chládecké, PhD. za umožnění absolvování vědecko-výzkumné stáže na Univerzite tretieho veku na Univerzite Komenského v Bratislave. Děkuji také respondentům za vyplnění dotazníků.

Obsah

Úvod	8
1 Současný stav – význam institucionální edukace seniorů na pozadí demografického stárnutí populace.....	10
1.1 Demografické stárnutí populace	10
1.2 Demografické stárnutí populace v kontextu zajištění edukačních potřeb seniorů v rámci celoživotního učení.....	13
2 Charakteristika seniorů a období stáří	15
2.1 Stárnutí v kontextu Eriksonovy vývojové teorie	15
2.2 Fyzické změny	16
2.3 Psychické změny	17
2.4 Změny v sociální oblasti	19
2.5 Další vybrané charakteristiky seniorů	21
2.5.1 Nejvyšší dosažené vzdělání u seniorů	21
2.5.2 Religiozita v seniorském věku	22
2.6 Temperamentové rysy	23
3 Institucionální edukace seniorů se zaměřením na univerzity třetího věku.....	25
3.1 Základní vymezení edukace seniorů.....	25
3.2 Aktuální stav	26
3.3 Institucionální edukace v seniorském věku	29
3.3.1 Motivace seniorů k účasti na institucionální edukaci.....	29
3.3.2 Význam institucionální edukace seniorů pro účastníky tohoto vzdělávání.....	34
3.3.3 Obsah vzdělávání v seniorském věku	36
3.4 Univerzity třetího věku	39
3.4.1 Historický exkurz v rámci vzniku a působení univerzit třetího věku ve světě a v České republice.....	40
3.4.2 Charakteristika univerzit třetího věku	42

3.4.3 Univerzita třetího věku na Univerzitě Palackého v Olomouci.....	44
3.4.4 Univerzita třetího věku na Univerzitě Komenského v Bratislavě.....	47
4 Kvalita života seniorů a smysluplnost jejich života v kontextu účasti seniorů na institucionální edukaci.....	51
4.1 Kvalita života seniorů.....	51
4.2 Smysluplnost života u seniorů.....	53
5 Výzkumné šetření.....	57
5.1 Výzkumný záměr.....	57
5.2 Hlavní cíl, dílčí cíle.....	58
5.3 Výzkumné problémy a otázky.....	60
5.4 Hypotézy.....	61
5.5 Výzkumné předpoklady.....	62
5.6 Výzkumná metoda a výzkumné nástroje.....	63
5.6.1 Dotazník vlastní konstrukce.....	63
5.6.2 Eysenckův osobnostní dotazník EOD.....	64
5.6.3 Logo-test (E. Lucasová).....	64
5.6.4 Existenciální škála – ESK (A. Längle, Ch. Orglerová, M. Kundi).....	66
5.7 Realizace výzkumného šetření.....	68
6 Výsledky výzkumného šetření.....	70
6.1 Charakteristika účastníků institucionální edukace (U3V).....	70
6.1.1 Charakteristika účastníků institucionální edukace (U3V) v rámci demografických a dalších údajů.....	71
6.1.2 Charakteristika účastníků institucionální edukace (U3V) v rámci údajů o sociálních kontaktech.....	77
6.1.3 Charakteristika účastníků institucionální edukace (U3V) v rámci zastoupení podstatných temperamentových rysů.....	81

6.2 Prožívání smysluplnosti života seniorů účastnících se institucionální edukace (U3V).....	82
6.2.1 Prožívání smysluplnosti života seniorů účastnících se institucionální edukace (U3V) zjišťované prostřednictvím Existenciální škály	82
6.2.2 Prožívání smysluplnosti života seniorů účastnících se institucionální edukace (U3V) zjišťované prostřednictvím Logo-testu	86
6.2.3 Vztah mezi mírou prožívané smysluplnosti života seniorů účastnících se institucionální edukace (U3V) a vybranými proměnnými	87
6.3 Motivace seniorů k účasti na institucionální edukaci (U3V).....	91
6.4 Vybraná specifika institucionální edukace seniorů (U3V)	93
6.5 Analýza vybraných vztahů zaměřených na institucionální edukaci seniorů (U3V).....	99
7 Shrnutí a diskuze	104
7.1 Charakteristika účastníků institucionální edukace (U3V)	104
7.1.1 Charakteristika účastníků institucionální edukace (U3V) v rámci demografických a dalších údajů	104
7.1.2 Charakteristika účastníků institucionální edukace (U3V) v rámci údajů o sociálních kontaktech	106
7.1.3 Charakteristika účastníků institucionální edukace (U3V) v rámci zastoupení podstatných temperamentových rysů	107
7.2 Prožívání smysluplnosti života seniorů účastnících se institucionální edukace (U3V).....	108
7.2.1 Prožívání smysluplnosti života seniorů účastnících se institucionální edukace (U3V) zjišťované prostřednictvím Existenciální škály	108
7.2.2 Prožívání smysluplnosti života seniorů účastnících se institucionální edukace (U3V) zjišťované prostřednictvím Logo-testu	108
7.2.3 Vztah mezi mírou prožívané smysluplnosti života seniorů účastnících se institucionální edukace (U3V) a vybranými proměnnými	109
7.3 Motivace seniorů k účasti na institucionální edukaci (U3V).....	110
7.4 Vybraná specifika institucionální edukace seniorů (U3V)	112

7.5 Analýza vybraných vztahů zaměřených na institucionální edukaci seniorů (U3V).....	114
8 Zhodnocení přínosu disertační práce pro vědní obor a pro praxi	116
Závěr.....	120
Seznam použitých zdrojů.....	127
Seznam tabulek.....	139
Seznam zkratk.....	141
Anotace.....	143
Seznam příloh.....	146

Úvod

Disertační práce s názvem *Senioři jako objekt institucionální edukace se zaměřením na univerzity třetího věku* se věnuje aktuálnímu tématu, a to především vzhledem k obecnému trendu demografického stárnutí populace, o němž se zmiňuje např. Morgan a Kunkel (2016, s. 56) a jak dokládají také např. data Českého statistického úřadu (2014, s. 7).

Vágnerová stanovuje věkovou hranici stáří na 60 let, přičemž období stáří člení na rané (60–75 let) a na období pravého stáří (75 a více let) (Vágnerová, 2007, s. 299, 398). Lidé po 60. roku věku odchází do starobního důchodu. Tato změna s sebou může přinést také různé negativní změny, jak uvádí Vágnerová, tak ukončením pracovního života ztratí tito lidé svou profesní roli, mohou tak přijít i o sociální kontakty, mění se jejich sociální status apod. (Vágnerová, 2007, s. 355, 365–366). Senioři mohou mít najednou spoustu volného času, který je nutné smysluplně naplnit (Markus, 2000, s. 169–178). Navíc ve stáří dochází k involučním změnám (Říčan, 2014, s. 333–334). Involuce je „*zpětný proces vývoje, který je provázen ústupem či snížením funkcí v důsledku stárnutí, poruchy, choroby nebo úrazu*“ (Hartl, Hartlová, 2010, s. 232). Tyto změny mohou souviset s kvalitou života osob seniorského věku, potenciálně je tak možné předpokládat dopad těchto změn na subjektivní míru prožívání smyslu života.

Určité negativní dopady stáří je možné minimalizovat, důležité je, aby senior byl stále aktivní a vyhledával společnost druhých lidí, jak uvádí např. Markus (2000, s. 169–178), tak odchod do starobního důchodu přináší seniorům volný čas, který třeba dříve neměli a který tak mohou využít k činnostem, které dříve uskutečnit nemohli. Je tedy důležité, aby senioři byli co nejvíce aktivní, aby měli kvalitní náplň svého života a mohli tak dosáhnout maximální radosti ze života.

V rámci kvalitní náplně volného času mohou senioři navštěvovat různé instituce věnující se edukaci (Špatenková, Smékalová, 2015, s. 89). Tato disertační práce se zaměřuje na univerzity třetího věku, které dle mnoha autorů poskytují nejnáročnější možnost pro vzdělávání seniorů (viz např. Špatenková, Smékalová, 2015, s. 90; Bočková, Petřková, 1997, s. 65). Obdobně uvádí Šerák, že na univerzitách třetího věku je „*garantována nejvyšší možná, tedy vysokoškolská úroveň přednášek*“ (Šerák, 2009, s. 196). Vzhledem k uvedenému je žádoucí zaměřit se na specifika institucionální edukace seniorů na univerzitách třetího věku (dále také jako U3V).

Hlavním cílem disertační práce je vyvození komplexní charakteristiky seniorů účastnících se institucionální edukace (U3V), včetně míry jejich existenciální zakotvenosti, a analýza vybraných aspektů institucionální edukace v seniorském věku (U3V). Ve výzkumu je využit dotazník vlastní konstrukce, dotazníky věnující se míře smysluplnosti života (Logotest a Existenciální škála) a Eysenckův osobnostní dotazník EOD.

Disertační práce se věnuje určení charakteristiky (v různých oblastech) seniorů účastnících se této institucionální edukace (U3V) a zároveň vybraným aspektům institucionální edukace (U3V) v seniorském věku. V rámci charakteristiky účastníků seniorského vzdělávání (U3V) se disertační práce zaměřuje např. na demografické údaje, ale také na určení temperamentových rysů aj. V disertační práci je významný prostor věnován také sociální oblasti – v rámci výzkumného šetření budeme mimo jiné hledat odpovědi na otázky, zda se senioři cítí sami, jak často se setkávají se svou rodinou a přáteli či známými a jestli jim institucionální edukace (U3V) pomáhá navázat nové sociální kontakty. Jak totiž uvádí Vágnerová, tak seniorské období s sebou mnohdy přináší různé problémy či změny, se kterými se tito lidé musí vyrovnat, mezi něž patří např. možné pocity osamění apod. (Vágnerová, 2007, s. 355–356). Dle Haškovcové (2010, s. 152) senioři bilancují a hodnotí svůj život a „*přemýšlejí o smyslu konečného lidského života i o smyslu svého života*“ (Haškovcová, 2010, s. 152). V tomto kontextu považujeme za podstatné zabývat se v této disertační práci také tématem smysluplnosti života u seniorů a zaměřit se na vyvození míry subjektivního prožívání smyslu života těchto osob.

Výzkum se zaměří také na vnímání náročnosti vzdělávací aktivity a na další aspekty týkající se pohledu seniorů na náplň institucionální edukace. Podstatná je v disertační práci také identifikace vzdělávacích potřeb seniorů, stejně jako zjištění významu institucionální edukace pro seniory. Za přínosnou považujeme také analýzu vztahů týkající se např. závislosti motivace seniorů ke vzdělávání na U3V a přínosu tohoto vzdělávání. Vzhledem k potřebě sociálních kontaktů seniorů je podstatná také analýza souvislosti potřeby získání nových sociálních kontaktů prostřednictvím institucionální edukace (U3V) a četnosti setkání s příbuznými / s přáteli či známými, stejně jako analýza závislosti potřeby získání nových sociálních kontaktů prostřednictvím institucionální edukace (U3V) na temperamentových rysech definovaných Eysenckem.

Disertační práce přináší poznatky obohacující jak vědu, tak také praxi, součástí disertační práce je tak např. vytvoření doporučení pro realizaci vzdělávacích akcí na U3V.

1 Současný stav – význam institucionální edukace seniorů na pozadí demografického stárnutí populace

Tato kapitola se zaměří na aktuální téma demografického stárnutí populace. Na základě tohoto trendu bude reflektována potřeba a význam edukace v seniorském věku.

1.1 Demografické stárnutí populace

Jedním z významných aktuálních světových trendů je stárnutí společnosti, které odkazuje na sociální a demografické procesy. Tímto dochází k nárůstu počtu starších osob a snižuje se počet mladých lidí (Morgan, Kunkel, 2016, s. 56). Rabušic uvádí, že populaci je možné považovat za stárnoucí, pokud roste počet jedinců seniorského věku, přičemž v současné době je možné seniory charakterizovat jako osoby, které dosáhly věkové hranice 60 nebo 65 let. Důležité ovšem je brát ohled na individuální odlišnosti ve fyzických a psychických silách těchto lidí (Rabušic, 2002, s. 5). Poprvé v dějinách lidstva se dostáváme do situace, kdy počet osob ve věku 60 a více let převyšuje počet dětí mladších pěti let. Nadále je dokonce možné očekávat období, kdy počet starších dospělých lidí převyší počet osob mladších patnácti let (Kunkel, Brown, Whittington, 2014, s. xiii).

Ke stárnutí populace přispívá menší počet narozených dětí, což způsobuje nižší počet osob v populační základně a v tomto kontextu dochází k navýšení podílu starších osob. Dalším důvodem demografického stárnutí je zlepšování zdravotního stavu populace, z čehož vyplývá dožívání se vyššího věku. Ve vyspělých moderních zemích se projevují oba uvedené jevy, takže plodnost se v těchto zemích snižuje a střední délka života zvyšuje (Rabušicová, 2011, s. 4–5).

Stárnutí populace se stalo globálním fenoménem (Kunkel, Brown, Whittington, 2014, s. 4). Rabušicová se zmiňuje o stárnutí evropské společnosti, přičemž zdůrazňuje, že česká společnost stárne obzvláště dynamicky, protože je možné spatřit v jejím progresu oba uvedené jevy, a to jak výrazné snížení porodnosti, tak zároveň také vyšší naději dožití (Rabušicová, 2011, s. 4–5).

V rámci procentuálního zastoupení populace ve věku 65 a více let v jednotlivých státech Evropy v letech 2000 a 2016 se Česká republika umístila na 18. místě, přičemž v roce 2000 bylo 13,8 % osob ve věku nad 65 let a v roce 2016 bylo 18,3 % osob uvedené věkové kategorie. Nejvyšší zastoupení lidí ve věku 65 a více let bylo v Itálii (18,1 % v roce 2000;

22,0 % v roce 2016) a nejméně v Turecku (5,4 % v roce 2000; 8,2 % v roce 2016). Ve všech sledovaných zemích byl v roce 2016 zřetelný nárůst osob ve věku 65 a více let oproti roku 2000 (Eurostat In Český statistický úřad, 2017a).

Důležitým ukazatelem v rámci stárnutí populace je tzv. naděje dožití. „*Naděje dožití (střední délka života) udává počet roků, kterých se pravděpodobně dožije osoba právě x-letá. Ukazatel se používá nejčastěji v podobě naděje dožití při narození (střední délka života) – tedy kolika roků se dožije osoba právě narozená*“ (Český statistický úřad, 2017b, s. 7). V rámci evropských států byla nejvyšší naděje dožití u mužů v roce 2014 na Islandu (81,3 let), naopak nejmenší v Lotyšsku (69,1 let). Naděje dožití u žen se pohybovala od 86,2 let ve Španělsku po 77,5 let v Makedonii. Naděje dožití u mužů v České republice byla 75,8 let a u žen 82,0 let. Česká republika se tak pohybuje pod průměrem Evropské unie jak v naději dožití u mužů (průměr v EU je 78,1 let), tak u žen (průměr v EU je 83,6 let) (Eurostat In Český statistický úřad, 2017b, s. 7).

Dalším důležitým ukazatelem demografického stárnutí populace je index stáří. „*Index stáří vyjadřuje, kolik v populaci připadá osob ve věku 65 a více let na 100 dětí ve věku 0–14 let*“ (Český statistický úřad, 2014, s. 7). V rámci dostupných statistických dat byl index stáří v letech 2006–2013 zvyšující se, to znamená, že v České republice se zvyšoval počet seniorů oproti dětem ve věku 0–14 let (Český statistický úřad, 2014, s. 7).

Zaměříme se nyní na Olomoucký kraj. V Olomouckém kraji žilo na konci roku 2014 celkem 115 866 obyvatel starších 65 let. Počet osob této věkové kategorie se od roku 2004 zvýšil o více než 26 000. Ke zvýšení počtu došlo u většiny věkových kategorií osob vyššího věku, kromě osob ve věku 75–79 let, kde se projevilo období krize 30. let 20. století, při kterém se narodilo méně dětí. Naopak vyšší porodnost po 2. světové válce výrazně navýšila současný počet osob ve věku 65–69 let. Vzhledem k neustálému zvyšování délky dožití výrazně narostl i počet osob ve věku nad 85 let. V Olomouckém kraji dosáhl na konci roku 2014 počet osob starších 65 let 18,2 %, došlo tak k nárůstu oproti dřívějším rokům. Na zvyšování tohoto podílu mělo vliv, kromě samotného zvyšování počtu starších osob, také menší počet dětí v populaci, kterých je od roku 2006 méně než starších osob, konkrétně na konci roku 2014 byl jejich podíl 14,9 %. Ve vyšších věkových kategoriích početně převažují ženy, které se dožívají vyššího věku než muži. V posledních letech ovšem klesá zastoupení starších žen mezi staršími spoluobčany – na konci roku 2005 tvořily ženy ve věku 65 a více let v Olomouckém kraji 61,2 %, v roce 2014 to bylo 59,3 %. Obdobně ženy ve věku 85 a více

let zaujímaly 72,9 %, v roce 2014 se jejich podíl snížil na 71,3 % (Český statistický úřad, 2015, s. 8–9).

Český statistický úřad také vytváří projekce, jejichž cílem je „*nastítnit směr budoucího populačního vývoje a ukázat na možné změny v početním stavu a věkovém složení populace*“ (Český statistický úřad, 2018, s. 1). Změny ve věkovém složení jsou neodvratitelné a v rámci České republiky budou výrazné (Český statistický úřad, 2013, s. 1). Projekce bývá zpracovávána ve třech variantách – nízké, střední a vysoké – přičemž střední varianta se považuje za nejpravděpodobnější. Podle prognózy by naděje dožití při narození měla v roce 2018 být 76,2 let u mužů a 82,0 let u žen. V roce 2050 by naděje dožití dle projekce mohla dosáhnout 82,1 let u mužů a 86,7 let u žen a v roce 2100 je předpoklad naděje dožití 87,7 let u mužů a 91,2 let u žen (Český statistický úřad, 2018, s. 1, 4). Pro srovnání můžeme dodat, že v roce 2012 byla naděje dožití u mužů 75,0 let a u žen 80,9 let (Český statistický úřad, 2013, s. 1) a v roce 2017 – 76,0 let u mužů a 81,8 let u žen (Český statistický úřad, 2018, s. 4).

Projekce obyvatelstva byla zpracována také podle krajů s předpokládaným vývojem do roku 2050. V Olomouckém kraji bude klesat počet obyvatel, snižovat se bude počet narozených dětí, takže bude také nižší podíl dětí v populaci. Zároveň bude klesat také podíl obyvatel ve věku 15–64 let. Oproti tomu se bude zvyšovat podíl obyvatel ve věku nad 65 let. Na konci roku 2014 žilo v Olomouckém kraji 47,2 tisíc mužů a 68,7 tisíc žen starších 65 let. Podle projekce se bude jejich počet každoročně zvyšovat – je předpoklad, že v roce 2030 bude v Olomouckém kraji žít 65,2 tisíc mužů a 86,4 tisíce žen ve věku 65+. Dále se předpokládá dle projekce, že v roce 2050 se počet mužů nad 65 let zvýší na 83,8 tisíc a počet žen v této věkové kategorii převýší 100 tisíc (Český statistický úřad, 2015, s. 13).

Trend stárnutí populace se projeví v mnoha ohledech. Dojde ke zvýšení průměrného věku, v roce 2050 bude ukazatel na hodnotě 49,2 let. Nárůst bude zaznamenán také u indexu stáří – kolem roku 2030 se podle projekce předpokládá, že budou vycházet dva obyvatelé starší 65 let na jedno dítě. Obdobný vývoj se očekává i u indexu ekonomického zatížení, je předpoklad, že v roce 2050 dosáhne hodnoty 82 dětí a starších obyvatel na 100 obyvatel ve věku 15 až 64 let (Český statistický úřad, 2015, s. 13).

Změny v plodnosti, úmrtnosti a migraci vedly k rostoucímu podílu starších osob. Snižující se podíl mladých lidí je jednou z významných strukturálních změn ovlivňujících poptávku po vzdělání, z čehož vyplývají změny v poptávce po pracovní síle zaměstnané ve vzdělávání (Čepar, Bojnec, 2008, s. 68–86). Na obdobnou problematiku upozorňují také

Špatenková a Smékalová (2015, s. 15): „*Senioři budou neopominutelnou skupinou klientů, pacientů, zákazníků, uživatelů služeb či účastníků nejrůznějších forem vzdělávání. Je proto nanejvýš žádoucí, aby na stárnutí populace a rostoucí kohorty seniorů byli připraveni nejen gerontologové, ale prakticky všichni, kteří se s nimi mohou (nejen) při výkonu svého povolání setkat.*“ Z uvedených slov Špatenkové a Smékalové (2015, s. 15) vyplývá, že společnost se na tento trend zvyšování věku populace musí připravit – např. je mimo jiné nutné zajistit pro seniory instituce sociální, ale i vzdělávací, zapotřebí je také zabezpečit organizační složku těchto institucí. A proto je důležité již nyní se věnovat problematice stárnutí populace a připravit se na tuto situaci.

1.2 Demografické stárnutí populace v kontextu zajištění edukačních potřeb seniorů v rámci celoživotního učení

Lidé ještě do nedávné minulosti umírali předčasně, nebyla tak naplněna délka života, které je organismus schopný dosáhnout. Nyní se dostáváme do doby, kdy se lidé dožívají vysokého věku, přičemž se nejedná o výsadu jednotlivce. Vysokého věku se dožívá čím dál větší počet lidí (Rabušic, 2002, s. 11) a je možné předpokládat nadále zvyšování naděje dožití a tím počtu osob seniorského věku (Český statistický úřad, 2015, s. 14).

Na základě dat uvedených v předchozí kapitole je možné vyvodit, že stárnutí populace s sebou přináší různé výzvy (Rabušicová, 2011, s. 4), jednou z nich je také potřeba zaměřit se na tematiku aktivního stárnutí. Demografickou situaci reflektovalo a o koncept aktivního stárnutí se zajímalo již např. prohlášení *Národního programu přípravy na stárnutí na období let 2008 až 2012 (Kvalita života ve stáří)*, v němž je uvedeno: „*Správné a prozíravé je udělat maximum pro to, abychom vytvořili podmínky pro důstojný, zdravý a aktivní život v druhé polovině života a pro uplatnění potenciálu a aspirací rostoucího podílu starších osob. Polovina života stále většího počtu lidí se přitom odehraje ve věku nad 50 let. [...] Je třeba se zamyslet nad tím, zda naše instituce, prostředí, způsob myšlení i života jsou připraveny na pozvolný, ale jistý příchod společnosti dlouhověkosti*“ (MPSV, 2008). Také Kunkel, Brown a Whittington (2014, s. xiii) se zmiňují, že se stále více bude rozšiřovat gerontologie stejně jako programy vzdělávání seniorů.

Tématika seniorů a jejich vzdělávání nabírá na své důležitosti i vzhledem k neustále se měnícímu prostředí, ve kterém žijeme. Tímto nastává potřeba adaptace na nastávající změny, jak uvádí také např. Sak a Kolesárová, tak dochází v současné společnosti k rychlému nárůstu

nových technologií, které lidi podněcují k neustálé adaptaci a ke znovuobnovování si svých znalostí, schopností a dovedností (Sak, Kolesárová, 2012, s. 115). M. Naumanen a M. Tukiainen zmiňují, že zejména lidé nad 65 let jsou ohroženou skupinou a je u nich zapotřebí pevná důvěra ve vlastní činnosti a schopnost další edukace. V důsledku rostoucího počtu osob vyššího věku je nutné věnovat větší pozornost technologickému vzdělávání ve stáří a posílení využívání informačních a komunikačních technologií u seniorů (Naumanen, Tukiainen, 2008, s. 261–269). V této souvislosti nabývá na své důležitosti celoživotní učení. Jarvis zmiňuje pojem učící se společnost, který v sobě skrývá nutnost učit se po celý život, čímž dochází k získání či obnovení znalostí, dovedností, postojů, hodnot atd. (Jarvis, 2001, s. 10–28).

Součástí rozvoje celoživotního učení je také poskytnutí možnosti vzdělávat se seniorům, kteří se tímto způsobem mohou aktivizovat po odchodu z pracovního života (MPSV, 2013, s. 13). Prostřednictvím edukačních aktivit je tedy možné předcházet negativním jevům spojeným s odchodem do starobního důchodu.

V kontextu demografického stárnutí populace je tedy nutné věnovat se zajištění kvalitního života seniorů v mnoha oblastech. Tato disertační práce se zaměřuje na jednu z oblastí, kterou je potřeba zmapovat vzhledem k uvedeným skutečnostem týkajícím se zvyšujícího se počtu osob seniorského věku. Zmiňovanou oblastí, jíž se disertační práce věnuje, je institucionální edukace v seniorském věku jakožto způsob kvalitního využití volného času seniorů, což může těmto osobám přinést mnoho pozitiv, o nichž bude pojednáno v dalších kapitolách této disertační práce.

2 Charakteristika seniorů a období stáří

Období stáří vymezuje Světová zdravotnická organizace od 60. roku věku, přičemž toto období dále dělí na rané stáří (60–75 let), pokročilý věk – vlastní stáří (75–90 let) a na vysoký věk, dlouhověkost (nad 90 let) (Říčan, 2014, s. 332). Obdobně Vágnerová (2007, s. 299, 398) dělí období stáří na rané (60–75 let) a pravé (nad 75 let).

Dle Vágnerové (2007, s. 299–435) dochází u seniorů ke změnám fyzickým, psychickým a také ke změnám v sociální oblasti – především v oblasti mezilidských vztahů. V uvedeném kontextu píše také Faleide, Lian a Faleide (2010, s. 193): „*Objevují se problémy, které jsou jak somatické, tak i psychické a sociální povahy.*“ Popsat veškeré změny související se seniorským obdobím by bylo velmi obsáhlé, uvedeny tak budou pouze ty nejpodstatnější v kontextu zaměření této disertační práce.

2.1 Stárnutí v kontextu Eriksonovy vývojové teorie

Stárnutí je proces, který probíhá celý život (Křivohlavý, 2011, s. 74). Vývojovým změnám člověka se věnuje mnoho autorů, mezi nimiž je také Erik H. Erikson, který vytvořil teorii psychosociálního vývoje (Erikson, 2002).

Eriksonova teorie psychosociálního vývoje je dynamická, je zaměřená na celý průběh života člověka, přičemž zdůrazňuje, že přechod do následujícího vývojového období je podmíněn úspěšným zvládnutím období předchozího (Hartl, Hartlová, 2010, s. 547). Tato teorie je zaměřena na děje, které se odehrávají v osobnosti v průběhu života člověka. Erikson se věnuje tomu, jak se člověk vyrovnává se zvládnutím vývojového úkolu, který je vždy pro danou fázi vývoje důležitý, zabývá se také tím, jak se postupně mění sebepojetí člověka a jeho identita (Erikson, 2002).

Erikson vymezil tzv. osm věků člověka, těchto osm vývojových stádií postupně zahrnuje řešení následujících úkolů či konfliktů: základní důvěra proti základní nedůvěře (nastává v období orálně-smyslovém), autonomie proti studu a pochybám (období svalově-anální), iniciativa proti vině (období lokomotoricko-genitální), příčinnivost proti inferioritě (období latence), identita proti konfuzi rolí (období puberty a adolescence), intimita proti izolaci (období rané dospělosti), generativa proti stagnaci (období dospělosti), ego integrita proti zoufalství (období zralosti) (Erikson, 2002, s. 225–250).

Zaměříme-li se na období stáří, tak v rámci Eriksonovy teorie dochází v této životní fázi ke konfliktu ego integrity proti zoufalství. Ve stáří zraje specifická ctnost, již je moudrost (Erikson, 1999, s. 60). V tomto životním období může dojít k integritě ega, které nastává po postupném dozrání člověka, jež zažil úspěchy, ale i zklamání bytí. Integrita osobnosti zahrnuje emocionální integraci. V opačném případě při nedostatku či ztrátě integrace se u seniorů vyskytuje strach ze smrti, který je spojený se zoufalstvím, který vychází z pocitu, že životní čas se zkracuje, takže již mnohdy není možné začít žít svůj život jinak a zkusit si tak alternativní cesty vedoucí k integritě (Erikson, 2002, s. 243–245).

Konflikt ego integrity proti zoufalství následuje po fázi nazvané generativa proti stagnaci, přičemž, jak bylo uvedeno, následující fáze je vždy pouze pozdější fází období předchozího. Ve stáří tak nabývá na významu role prarodičů. U seniorů je nutné, aby docházelo k životnímu zaujetí. V případě, že takovéto zaujetí chybí, dochází k narůstajícímu pocitu stagnace (Erikson, 1999, s. 60–62).

2.2 Fyzické změny

V následujícím textu se pouze krátce zaměříme na změny, které nastávají u seniorů ve fyzické oblasti. Ve stáří dochází k involučním změnám, v rámci tělesné involuce se snižuje vitální kapacita plic, zmenšuje se svalová hmota, zhoršuje se zrak i sluch. U osob nad 65 let vzrůstá počet srdečních chorob, chronických zánětů kloubů, nemocí páteře či nohou a také je v mnoha případech zaznamenán vysoký krevní tlak (Říčan, 2014, s. 333–334). Involuce je „*zpětný proces vývoje, který je provázen ústupem či snížením funkcí v důsledku stárnutí, poruchy, choroby nebo úrazu*“ (Hartl, Hartlová, 2010, s. 232). V seniorském věku může docházet k polymorbiditě, která je definována jako větší počet různých (většinou chronických) onemocnění (Vágnerová, 2007, s. 312), přičemž k tomuto stavu obvykle dochází po sedmdesátém roku věku (Říčan, 2014, s. 334).

Ve vyšším věku může mít zásadní následky i úraz – např. kosti se po zlomenině těžko hojí. Senioři jsou také méně odolní vůči infekcím a zhoubnému bujení (Říčan, 2014, s. 334).

V uvedeném kontextu můžeme zmínit, že např. na západním Slovensku byl u osob nad 60 let zjištěn zdravotní stav. 38,1 % tvořily osoby relativně zdravé a soběstačné, 32,0 % osoby chronicky nemocné, ale prozatím soběstačné. 20,8 % dotázaných lidí uvedlo, že jsou chronicky nemocní a jejich soběstačnost je ohrožena. 9,1 % lidí hodnotilo svůj zdravotní stav

jako špatný, byli těžce nemocní, nesoběstační a odkázáni na pomoc dalších osob. Tito lidé se cítili osamělí (Hegyí, 1993, s. 25).

Přes všechny uvedené fyzické problémy spojené se stářím je nutné podotknout, že proces tělesné a také duševní involuce „bývá *individuálně variabilní z hlediska času, rozsahu i závažnosti projevů*“ (Vágnerová, 2007, s. 311). Tato involuce je závislá na několika faktorech, mezi něž patří jak dědičné předpoklady, tak také exogenní vlivy (Vágnerová, 2007, s. 311). Biologický (příp. funkční) věk se tedy liší jedinec od jedince (Řičan, 2014, s. 331). „*Individuální rozdíly jsou [...] významnější než rozdíly dané chronologickým věkem. Pro psychický vývoj to platí dvojnásobně*“ (Řičan, 2014, s. 331).

2.3 Psychické změny

Stáří je provázeno také změnami v psychické oblasti. S postupujícím věkem se zpomalují psychické funkce (Vágnerová, 2007, s. 333). V seniorském věku dochází k určitým kognitivním změnám. Po 60. roce dochází přibližně u 90 % osob ke zhoršení zrakové percepce a přibližně u 30 % osob ke zhoršení sluchu. Tato změna může omezovat seniory v možnostech trávení jejich volného času, např. v rámci četby či poslechu hudby apod. Poruchy senzorké percepce mají vliv také na schopnost komunikace s druhými lidmi, může tak docházet k podezíravosti, nejistotě, hněvu či úzkosti. Tyto změny v oblasti vnímání prostřednictvím zraku a sluchu mohou být kompenzovány brýlemi, sluchadly a jinými pomůckami, což mnoha lidem může pomoci v jejich společenském i osobním životě (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 204).

V seniorském věku se také zhoršuje paměť na nové události, naopak zachována většinou zůstává paměť týkající se dávných zážitků (například z dětství). Vzpomínky ovšem bývají emočně, ale také obsahově zkresleny, minulé zážitky tak bývají mnohdy hodnoceny převážně pozitivně (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 204). Uchování paměti závisí na několika faktorech, jako je vzdělání, míra užívání paměti a úroveň rozumových schopností. Důležité je v tomto směru trénovat paměť (Vágnerová, 2007, s. 322).

U seniorů se zhoršuje pozornost, snižuje se u nich tak schopnost zaměřit se na důležité informace a zároveň dochází ke zhoršení přesouvání pozornosti z jednoho podnětu na další, což s sebou přináší pomalejší reakce. Senioři mají zhoršenou schopnost rozdělování pozornosti, jelikož se nedokáží soustředit na více podnětů zároveň (Vágnerová, 2007, s. 320).

Inteligence, kterou je možné měřit běžnými inteligenčními testy, se ve vyšším věku snižuje (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 204). Můžeme zmínit, že fluidní inteligence, která zahrnuje kognitivní flexibilitu a projevuje se schopností učit se nové věci a schopností řešit problémy pod stresem, klesá již od 30. roku věku. Naopak krystalická inteligence, která zahrnuje vrozené vlohy a zkušenosti, které lidé získávají jak spontánně, tak prostřednictvím formálního vzdělávání, stoupá od 25. roku až do stáří (Schaie In Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 204).

Také tvořivost klesá, a to již od střední dospělosti. Tvořivý ovšem člověk zůstává po celý život, důležitá je v tomto směru motivace a entuziasmus člověka, i ve stáří tak může pokračovat osobní růst (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 206–207).

Kromě uvedených kognitivních změn spojených se stářím, dochází také k určitým emočním změnám, např. v rámci afektivního prožívání, které se ve stáří stává méně bezprostřední, snižuje se tak intenzita emocí. V seniorském věku se vyvíjí osobnost lidí (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 207).

U seniorů nastávají změny v oblasti uvažování, kdy se např. zvětšuje tendence k dogmatismu. Starší lidé mnohdy odmítají nové, neověřené způsoby uvažování, což se odráží také v řešení problémů, při nichž se spoléhají na své dřívější strategie. Senioři se hůře přizpůsobují novým věcem, jistotu tak nachází v rutinních činnostech. Pozitivní však je, že v seniorském věku se zvyšuje stabilita názorů a postojů seniorů (Vágnerová, 2007, s. 329).

Větší stabilita seniorů je dána životními zkušenostmi těchto osob. V tomto kontextu se hovoří o tzv. moudrosti stáří (Kern, Mehl, Nolz, Peter, Wintersperger, 2006, s. 179), která je považována za vrchol postformálního přístupu vztahujícího se k řešení životních problémů a zároveň v sobě obsahuje schopnost odstupe a nadhledu. Podstatným aspektem moudrosti je uvědomění si omezenosti vlastních znalostí a také limitů schopností. Moudrost je vázána s tím, že člověk chápe relativní význam zisků a zároveň přijímá životní ztráty (Vágnerová, 2007, s. 331).

S psychickou involucí se mohou pojít také psychické poruchy. Mnohdy se u seniorů projevují psychogenní neurózy, což jsou neurózy psychického původu, které bývají vyvolané zvýšenou duševní citlivostí, zranitelností, stresy i relativní bezbranností seniorů. Způsobovat je mohou také závažné ztráty, které nastávají v seniorském věku. Většinou lze psychogenní neurózy léčit, pomáhá také psychoterapie. Léčit je možné i psychosomatické poruchy, které se ve stáří také mohou objevovat. Ve stáří může navíc docházet ke zvýšené podezřavosti, která

může přerůst až v paranoiditu, touto jsou ohroženi především osamělí lidé (Říčan, 2014, s. 339–340). „*Typickou psychickou poruchou stáří je demence. [...] V psychiatrii znamená jednak větší úbytek rozumových schopností, než odpovídá věku, jednak některou z řady nemocí mozku, jež jsou příčinou tohoto úbytku a dalších nepříznivých změn*“ (Říčan, 2014, s. 341).

Se vzrůstajícím věkem se zvyšuje výskyt depresí (Říčan, 2014, s. 341), které bývají charakterizovány chorobným smutkem. Člověk, u něhož se vyskytla deprese, mívá pocity skleslosti, nerozhodnosti, dochází u něj ke zpomalení tělesných i duševních procesů, ztrátě zájmu a k poklesu sebevědomí. Chorobný je tento stav v případě, že trvá příliš dlouho a má nepříznivé důsledky na lidské chování (Hartl, Hartlová, 2010, s. 93). Příčiny deprese v seniorském věku mohou být různorodé, někdy vznikají jako reakce na těžkou ztrátu, jíž mohla být smrt manžele/manželky, přemístění do domova pro seniory apod., jindy se deprese pojí s tělesným onemocněním, jehož součástí bývá bolest, vyčerpání apod. Existují také deprese endogenní, jejichž příčina prozatím není dostatečně objasněna, zřejmě se jedná o poruchu mozkové biochemie ve spojení se špatně zhojenými duševními zraněními z dřívějších let a spolu s aktuálními stresy (Říčan, 2014, s. 341).

Tuto podkapitolu můžeme ukončit slovy Haškovcové (2010, s. 171): „*Nedílnou součástí péče o zdravé tělo je samozřejmě i péče o psychickou pohodu.*“ K uvedenému je možné doplnit, že k tomu, aby si člověk uchoval své duševní zdraví i ve vyšším věku, je zapotřebí, aby se pokusil žít svůj život co nejaktivněji je to možné (Kern, Mehl, Nolz, Peter, Wintersperger, 2006, s. 179).

2.4 Změny v sociální oblasti

Lidé po 60. roku věku odchází do starobního důchodu, což s sebou přináší různé změny ve způsobu života, jak např. uvádí Vágnerová, tak odchodem do starobního důchodu lidé ztratí svou profesní roli. Ukončením pracovního života mohou přijít také o sociální kontakty, dokonce se mohou ocitnout v sociální izolaci, pokud se nestýkají s dalšími lidmi (Vágnerová, 2007, s. 355, 365–366). Také Langmeier a Krejčířová uvádí, že člověk ve stáří je „*více ohrožen sociální izolací či emoční nebo podnětovou deprivací*“ (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 209).

U některých seniorů ve starobním důchodu dochází k větší izolaci od společenského dění, mnohdy se straní cizím lidem a raději žijí svůj život soukroměji, přičemž udržují kontakt

s rodinou, případně s přáteli či známými ze sousedství (Vágnerová, 2007, s. 350). Zjištěno prozatím bylo, že méně jsou sociálním vyloučením ohroženi lidé, kteří žijí v manželství oproti lidem žijícím ve vícečlenných domácnostech (tj. např. když žijí ve společné domácnosti se svými dětmi apod.) (Průša, Bareš, Holub, Šlapák, 2015, s. 8, 101).

S věkem vzrůstá význam a potřeba rodinného zázemí. Starší lidé se stávají prarodiči, případně mohou zastávat i roli pradědečka či prababičky. Tyto role jsou většinou seniory pozitivně přijímány (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 209). Langmeier a Krejčířová se zabývají také četností kontaktů v širší rodině, přičemž zmiňují, že optimální je střední míra četnosti kontaktů. Zároveň dodávají, že na adaptaci osob seniorského věku mají kvalitní rodinné kontakty pozitivní dopad (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 209).

V seniorském věku se ovšem zvyšuje riziko osobně významných ztrát. Lidé se v tomto věku mnohdy musí vyrovnat např. s úmrtím vrstevníků (Haškovcová, 2010, s. 151), či s úmrtím partnera, což je postaví do role vdovy/vdovce. Takovéto životní ztráty, které se početně zvyšují po 70. roce života, mohou způsobit úzkostnost, pesimismus, stresy, případně může člověk zažívat deprivaci (Vágnerová, 2007, s. 334, 355). Smrt partnera je pro pozůstalého starého člověka náročnou životní situací, zejména první rok po úmrtí je považován za rizikové období pro pozůstalého. V těchto chvílích bývá nutná podpora blízkých osob (Kosová, 2014, s. 72).

Podívejme se nyní na statistické údaje zabývající se vdovstvím v České republice. Ve věkové skupině 50+ byl v roce 2000 počet vdov na 100 vdovců v České republice 595,8, od tohoto roku počet vdov na 100 vdovců klesá – v roce 2009 tak byl 525,2 a v roce 2013 to bylo 488,4. Podíváme-li se konkrétně na věkové kategorie v roce 2013, tak počet vdov na 100 vdovců ve věkové skupině 60–64 let byl 430,5, ve věku 65–69 let to bylo 459,5, ve věkové kategorii 70–74 let – 513,4, ve věku 75–79 let to vycházelo na 530,6 a ve věku 80–84 let byl ukazatel na hodnotě 512,3 (Český statistický úřad, 2014, s. 6–7).

Uvedeme si také údaje týkající se rodinného stavu osob žijících v Olomouckém kraji z výsledků sčítání v roce 2011, kdy ze 101 647 obyvatel starších 65 let bylo 60 % žen. Svobodní muži nad 65 let tvořili 3,0 % a ženy 2,8 %. Ženatí muži seniorského věku byli zastoupeni 76,0 %, vdané ženy ve věku 65+ tvořily 38,3 %. Četné zastoupení měly ženy – vdovy (50,2 %), vdovců bylo 14,2 %. Rozvedených žen ve věku 65 a více let bylo 8,6 % a mužů 6,7 %. S rostoucím věkem se zvyšoval počet ovdovělých žen i mužů a klesal podíl rozvedených osob (Český statistický úřad, 2015, s. 22).

Křivohlavý zmiňuje u seniorů časté napětí mezi stimuly být mezi lidmi sociálně angažován anebo se raději stáhnout do ústraní a žít si vlastním životem, dalším napětím v seniorském věku je, zda předávat druhým lidem to, co mám (znalosti, dovednosti, zkušenosti, čas, pozornost, naslouchání apod.), nebo ve vývoji ustrnout a propadnout strachu z jeho konce (Křivohlavý, 2011, s. 75). Tyto konflikty úzce souvisí se smyslem života osob seniorského věku a tím i s jejich náplní volného času.

Senioři se obávají nemoci, bezmoci a opuštěnosti. Pro seniory je podstatné zachování soběstačnosti a sebeúcty, což může být podpořeno některými významnými rolemi, mezilidskými vztahy apod. V seniorském věku tak vyvstává důležitý úkol, jímž je vyrovnání se se změnou smyslu života (Vágnerová, 2007, s. 347). O tématu smysluplnosti života bude v této disertační práci pojednávat kapitola 4.2.

2.5 Další vybrané charakteristiky seniorů

Vzhledem k tomu, že tato disertační práce se zaměřuje také na další vybrané charakteristiky seniorů, budeme se nyní věnovat definici religiozity a zaměříme se také na nejvyšší dosažené vzdělání u seniorů.

2.5.1 Nejvyšší dosažené vzdělání u seniorů

V rámci této charakteristiky je nutné zmínit, že nejvyšší dosažené vzdělání je jeden z rozhodujících faktorů, které mají svou roli v rámci účasti na institucionální edukaci v seniorském věku (Beneš, 2014, s. 111). Beneš dále v této souvislosti zmiňuje, že starší lidé „znevýhodnění nebo jinak nezúčastnění v dřívějších fázích života jsou nadále méně aktivní“ (Beneš, 2014, s. 111). Rabušic se také zmiňuje, že to, zda se senioři budou účastnit na vzdělávání v budoucnosti, závisí na tom, zda se již účastnili vzdělávání v minulosti (Rabušic, 2006, s. 88–89).

V rámci nejvyššího dosaženého vzdělání v populaci 55–64 let je výrazné zastoupení žen, které mají základní vzdělání (27,2 %), mužů se základním vzděláním je menší počet (11,8 %), středoškolské vzdělání bez maturity má 25,7 % mužů a 27,7 % žen, což je nejvyšší zastoupení v rámci jednotlivých stupňů vzdělání v této věkové kategorii. Střední vzdělání s maturitou získalo v populaci ve věku 55–64 let 18,5 % žen a 14,7 % mužů. Muži ovšem

početně předstihují ženy v rámci vysokoškolského vzdělání – u mužů je to 18,4 %, u žen 13,1 % (Český statistický úřad, 2014, s. 48).

Zaměříme-li se na Olomoucký kraj, tak třetina osob ve věku 65 a více let má základní vzdělání (včetně neukončeného a bez vzdělání), 35,4 % osob dosáhlo středního vzdělání bez maturity a 29,3 % osob má vzdělání zakončené maturitní zkouškou. Vysokou školu dokončila každá 14. osoba ve věku nad 65 let (Český statistický úřad, 2015, s. 27–28).

K tomuto může dodat slova Kučery, který také zdůrazňuje, že na účast seniorů na vzdělávání má jejich vzdělanost vliv. V budoucnu bude docházet k vzestupu úrovně vzdělanosti seniorů, a to zvláště u žen. Do roku 2020 by se v populaci starší 60 let měl výrazně snížit podíl osob se základním vzděláním (16 % u mužů a 31 % u žen) a zvýšit podíl osob s úplným středním vzděláním a s vysokoškolským vzděláním (12 % u mužů a 8 % u žen starších 60 let) (Kučera, 2002, s. 38).

2.5.2 Religiozita v seniorském věku

Další charakteristikou, na kterou se krátce zaměříme, je religiozita v seniorském věku. Religiozita je definována jako „*zbožnost, nábožnost, síla víry; náboženské přesvědčení, jeho různá míra a jeho odraz v chování a každodenním životě člověka*“ (Hartl, Hartlová, 2010, s. 496). Náboženství je „*souhrn přesvědčení, postojů, symbolů a praktik založených na ideji ‚posvátného‘*“ (Jandourek, 2003, s. 161). V současné době se však často hovoří o tzv. sekularizaci, která značí snižující se význam náboženského přesvědčení (Jandourek, 2003, s. 170).

Religiozita ovšem v seniorském věku má své opodstatnění a význam, což potvrzují slova Suchomelové (2014, s. 249): „*Osobní spiritualita/religiozita jako zdroj naplnění vlastních duchovních potřeb může výrazně přispívat k pohodě (well-being) staršího člověka.*“ Tendenci zvyšujícího se významu spirituality ve stáří zmiňuje také Vágnerová (2007, s. 428). Víra v seniorském věku může přispět k vyrovnávání se se stárnutím a stářím a může pomoci vyrovnat se s různými problémy, které jsou se stářím spojeny (Vágnerová, 2007, s. 428), navíc může také zlepšit vztahy seniorů k blízkým lidem, kterým může oddanost těchto osob k víře imponovat (Říčan, 2014, s. 358).

V rámci Olomouckého kraje byl při sčítání lidu, domů a bytů mj. zjišťován vztah obyvatel k náboženství. Velká část obyvatel nevedla svůj vztah k náboženství – v rámci

obyvatel bez ohledu na věk to bylo 43,9 %, u starších obyvatel 40,8 %. S přibývajícím věkem podíl lidí, kteří se k náboženství nevyjádřili, ještě klesal. Mezi obyvateli staršími 65 let se 35,3 % obyvatel přihlásilo k některé z církví a dalších 7,7 % uvedlo, že jsou věřící, ale neuvedli konkrétní církev. Počet věřících osob rostl se zvyšujícím se věkem. K římskokatolické církvi se hlásil každý čtvrtý obyvatel Olomouckého kraje ve věku 65–69 let, u osob ve věku 80 a více let to již byl každý třetí člověk. Jedná se tedy o výrazný rozdíl oproti mladší generaci, kde se k uvedené církvi hlásil každý desátý člověk. Osoby do 65 let uvedly ve 35,2 %, že jsou bez náboženského vyznání, u starších osob tuto možnost zmínilo 16,1 % (Český statistický úřad, 2015, s. 23–24).

2.6 Temperamentové rysy

V rámci charakteristiky seniorů hrají podstatnou roli také temperamentové rysy. Temperament je termín, který vytvořil Hippokrates (cca 400 př. n. l.) a následně jej převzal Galén (2. stol. n. l.) a také I. P. Pavlov (cca 1900), který vytvořil typologii založenou na měření nervových procesů, jejich síly, rychlosti a proměnlivosti. Německý psychiatr E. Kretschmer uvedl, že temperament představuje celkovou konstituci člověka, nikoli výlučně jeho nervovou soustavu, což je v opozici k tomu, co stanovil Pavlov (Hartl, Hartlová, 2010, s. 590).

Temperament je jako základ osobnosti „*považován za biologicky určený, vrozený, přítomný od raného stadia života jedince; temperament nemá psychický obsah, ovlivňuje však rychlost paměti, myšlení, pohyblivost vnitřního prožívání, hloubku a střídání citů, výrazovost, mimiku a pantomimiku*“ (Hartl, Hartlová, 2010, s. 590), je tedy přirozenou a neodmyslitelnou součástí života, je vrozený, což značí, že je biologicky a psychologicky podmíněn a že nemůže být naučen (Hamer, Copeland, 2003, s. 18). Sociální a kulturní činitele sice mění autentičnost temperamentu na rovině projevu, exprese, avšak základní povaha temperamentu se nemění (Cakirpaloglu, 2012, s. 65).

Prozatím bylo vytvořeno několik typologií temperamentu, přičemž v současnosti jsou podstatné dva směry, jimiž je Allportovo personalistické pojetí a teorie osobnostních faktorů Eysencka a Cattella (Cakirpaloglu, 2012, s. 127–128). Zaměříme se blíže na teorii Eysencka.

Eysenck se věnoval temperamentovým rysům, kdy prostřednictvím faktorové analýzy dotazníků a posuzovacích škál dospěl k základním faktorům – extraverci, introverzi a neuroticismu. Extravert je definován jako družný, společenský, má mnoho přátel, nerad je

o samotě, často riskuje, je impulsivní, optimistický, má sklon k agresivitě, snadno ztrácí náladu a trpělivost, nekontroluje své city a mnohdy bývá nespolehlivý. Oproti tomu introvert je tichý, stažen do sebe, introspektivní, rezervovaný, má sklon plánovat dopředu, má rád v životě řád, své city má pod kontrolou, neztrácí trpělivost, je spolehlivý, avšak pesimistický a klade důraz na etické normy. Neuroticismus je vlastnost odvozená z příznaků neurotika. Člověk s vysokým neuroticismem bývá neklidný, úzkostný, starostlivý, podrážděný, chybí mu sebedůvěra, mívá pocity méněcennosti apod. Jiný termín pro neuroticismus je labilita, takže tuto základní dimenzi osobnosti je možné označit jako stabilita – labilita. Statisticky však prozatím bylo zjištěno, že extraverze a stabilita jsou na sobě navzájem téměř nezávislé (Říčan, 2010, s. 68–69).

Definovány jsou čtyři základní temperamenty: choleric, sangvinik, melancholik a flegmatik. Choleric je člověk, který je labilní a extravertní. Takový člověk bývá nedůtklivý, neklidný, impulsivní, vrtkavý, vznětlivý a útočný. Sangvinik je stabilní extravert, takže by jej bylo možné charakterizovat jako společensky přístupného, hovorného, bezstarostného, nenuceného a čilého. Takový člověk bývá optimista a dobrý vůdce. Melancholik je labilní introvert, který je nespolečenský, tichý, rezervovaný, náladový, úzkostlivý a rigidní. Tito lidé bývají pesimisti. Flegmatik je stabilní introvert, což značí, že je pasivní, rozvážný, vyrovnaný, klidný, spolehlivý, smířlivý a dokáže se dobře ovládat (Říčan, 2010, s. 70).

Na základě zařazení seniorů dle Eysenckovy teorie v rámci temperamentových rysů a neuroticismu je možné v rámci zaměření disertační práce předpokládat souvislost s vyhledáváním sociálních kontaktů prostřednictvím institucionální edukace.

3 Institucionální edukace seniorů se zaměřením na univerzity třetího věku

V současnosti mají senioři možnost navštěvovat instituce, které jsou primárně zaměřené na edukaci seniorů a které zohledňují specifika seniorského věku. Mezi základní instituce věnující se edukaci seniorů patří univerzity třetího věku, akademie třetího věku, univerzity volného času a kluby seniorů, přičemž nejnáročnější možnost ke vzdělávání seniorů na vysokoškolské úrovni nabízí univerzity třetího věku (Špatenková, Smékalová, 2015, s. 89–90).

V této kapitole se nejprve zaměříme na základní vymezení edukace seniorů, uvedeme aktuální stav edukace seniorů a popsána budou vybraná specifika institucionální edukace se zaměřením na cílovou skupinu seniorů. Následně již přejdeme k působení univerzit třetího věku.

3.1 Základní vymezení edukace seniorů

V následujícím textu je vymezeno několik základních pojmů souvisejících s edukací seniorů. V současné době je užití pojmu edukace považováno za vhodnější namísto výrazu výchova a vzdělávání, které se vztahuje ke vzdělávacím procesům, které jsou řízeny a probíhají v prostředí školy (Průcha, Veteška, 2014, s. 93).

Disertační práce se věnuje edukaci seniorů, zaměříme se tedy blíže na tuto oblast. Veteška charakterizuje edukaci seniorů jako (Veteška, 2016, s. 159):

- *„veškeré situace, při nichž probíhají edukační procesy, tedy dochází k učení (intencionálnímu či bezděčnému);*
- *záměrné a cílevědomé formování člověka, jeho vychovávání a vzdělávání (formální, neformální, informální);*
- *významný prostředek aktivizace jedince;*
- *jako součást konceptu a systému celoživotního učení a vzdělávání.“*

Edukace seniorů je dle výše zmíněné definice (Veteška, 2016, s. 159) součástí celoživotního učení a vzdělávání. Jak uvádí Veteška, tak v současné době se preferuje užívání pojmu učení, které zdůrazňuje zodpovědnost jedince za rozvoj svých schopností a dovedností (Veteška, 2016, s. 93). Mezi základní charakteristiky celoživotního učení se řadí následující –

vzdělávání se neomezuje na určitou fázi života, ale právě naopak – lidem je umožněno vzdělávat se v průběhu celého života. Další charakteristikou je, že v rámci celoživotního učení se jedná o všechny typy a formy učení, součástí tedy není jen formální vzdělávání, které bývá realizováno zpravidla ve vzdělávacích institucích. Celoživotní učení poskytuje příležitost vzdělávat se všem, a to bez ohledu na věk, nadání apod. (Rabušicová, Rabušic, 2008, s. 27).

Veteška uvádí formy vzdělávání v postproduktivním věku, mezi něž patří preventivně-edukační programy, které bývají zaměřené na zdravé stárnutí a s tím spojené souvislosti, dále sem řadí specializované sociálně-edukační aktivity, které jsou provozovány v rezidenčních zařízeních pro seniory, prostřednictvím těchto aktivit také může docházet k uspokojování duchovních potřeb seniorů, a jako poslední uvádí institucionalizované vzdělávání seniorů, které může probíhat na univerzitách třetího věku, v akademiích třetího věku nebo také v klubech aktivního stáří (Veteška, 2016, s. 159). Poslední uvedená forma vzdělávání v postproduktivním věku – institucionalizované vzdělávání seniorů (konkrétně prostřednictvím univerzit třetího věku) – odpovídá zaměření této disertační práce.

Prostřednictvím účasti seniorů na institucionální edukaci dochází k aktivizaci těchto osob. Aktivizace seniorů má pozitivní dopad na fyzický a psychický stav těchto osob, dochází také k potlačení jejich sociální izolace. Aktivizace seniorů může mít několik podob, jednou z nich je aktivizace prostřednictvím účasti na univerzitách třetího věku (Veteška, 2016, s. 27, 163), přičemž této aktivizaci seniorů se věnuje i předložená disertační práce.

3.2 Aktuální stav

Edukace seniorů v současné době nabývá na své důležitosti a stává se podstatnou v mnoha ohledech. Tuto skutečnost reflektuje také vznik nové vědní disciplíny – geragogiky (Špatenková, Smékalová, 2015, s. 17). Jedná se o vědní disciplínu, která se řadí do věd o člověku a společnosti, v užším smyslu je možné zařadit geragogiku primárně mezi vědy o výchově (geragogika má společnou základnu s andragogikou). Geragogika vychází také z poznatků gerontologie (Čornaničová, 2007, s. 131). Název disciplíny ještě není ustálen, kromě zmiňované geragogiky (Špatenková, Smékalová, 2015; Čornaničová, 2007) je možné setkat se např. s pojmy gerontagogika (Veteška, 2016; Palán, Langer, 2008), gerontopedagogika (Livečka, 1979; Mühlpachr, 2009) či vzdělávání seniorů (Sitzmann, 1970) apod. Tato vědní disciplína se řadí mezi aplikované andragogické disciplíny. Zabývá se výchovou a vzděláváním dospělých a seniorů, především je však zaměřena na intencionální

učení se ve stáří s akcentem na funkcionální působení, které bývá realizováno prostřednictvím aktivizace, animace a vzdělávání. Uvedená vědní disciplína se však věnuje také výchově a vzdělávání ke stáří a zabývá se i mezigeneračním učením (Veteška, 2016, s. 155–156).

O aktuálním rozvoji a potenciálu edukace seniorů svědčí také to, že vznikají různé asociace a sdružení zaměřené na edukaci v seniorském věku. V rámci univerzit třetího věku vznikla v České republice Asociace univerzit třetího věku (dále také jako AU3V). „*Asociace univerzit třetího věku, z. s. je sdružení institucí, které nabízejí a provozují vzdělávací aktivity na úrovni vysokoškolského vzdělávání, určené občanům České republiky v důchodovém věku. AU3V byla založena v r. 1993 [...]. Vzdělávání seniorů patří mezi prestižní úkoly moderních univerzit a vyspělé státy i univerzity si to uvědomují*“ (Asociace univerzit třetího věku České republiky, 2013b). Asociace univerzit třetího věku se proto snaží zabezpečit informovanost zainteresovaných členů a zároveň udržuje mezinárodní kontakty s evropskými organizacemi, jako je AIUTA (International Association of the Universities of the Third Age) a EFOS (European Federation of Older Students). Asociace univerzit třetího věku spolupracuje s evropskou informační sítí pro U3V, která je vedená univerzitou v Ulmu (Asociace univerzit třetího věku České republiky, 2013b).

V zahraničním kontextu, jak již bylo zmíněno, od roku 1975 působí International Association of Universities of the Third Age, která sdružuje univerzity třetího věku na mezinárodní úrovni. Tato asociace pořádá mezinárodní konference a zveřejňuje dokumenty, které se věnují činnosti univerzit třetího věku (Adamec, Kryštof, Šolc, 2011b, s. 15).

Další výše zmíněnou organizací je European Federation of Older Students (EFOS). První myšlenka na vznik EFOS byla v roce 1990. Iniciativou pro její založení bylo přesvědčení, že senioři by se intenzivněji měli zapojit do vzdělávání a k tomuto účelu by měli být sdruženi na evropské úrovni. EFOS má za úkol zajistit možnost vzdělávání starším lidem, přičemž klade důraz na spolupráci s dalšími nadnárodními organizacemi (Leonhard, 2010, s. 6).

K rozvoji vzdělávání v seniorském věku se snaží přispět také různé projekty. Česká republika byla např. součástí projektu *Výměna znalostí o vzdělávání seniorů v ČR, Rakousku, Španělsku a Švédsku (SET)*, jehož koordinátorem bylo Centrum vizualizace a interaktivity vzdělávání, s. r. o. v Ostravě, partnery projektu byla Ostravská univerzita v Ostravě, GEFAS Steiermark v Grazu (Rakousko), Centro de Investigación para el Desarrollo v Cartageně (Španělsko) a Föreningen Ukrauft v Skellefteå (Švédsko). Základním cílem projektu byla

výměna zkušeností se vzděláváním seniorů ve čtyřech zemích. Zjistilo se, že vzdělávání seniorů by se mělo zaměřit na osobnostní rozvoj s přesahem do rodinného života a zálib účastníků vzdělávání. Důraz na osobnostní rozvoj se musí projevit ve skladbě témat i ve výběru vhodných forem. Žádoucí je možnost vytvořit vzdělávací aktivitu přizpůsobenou na seniora, který v takovém případě může zohlednit své profesní, rodinné, volnočasové a jiné priority. V nabídce vzdělávání U3V není většinou rozpor mezi požadavky zájemců o vzdělávání na U3V a nabídkou. Problémem ovšem je, že zájem je mnohdy větší, než jsou možnosti U3V. Senioři považují informace za jednu z nejdůležitějších priorit a často preferují vzdělávání zaměřené na zdravotnictví. Senioři dávají přednost vzdělávání nabízenému vysokými školami a univerzitami. 90 % účastníků seniorského vzdělávání tvoří ženy (Sokolovský, 2010).

Rabušic uvedl výsledky výzkumu, který byl zaměřen na celoživotní vzdělávání. Výzkumný soubor tvořili lidé ve věku 20–65 let, konkrétně respondentů ve věku 50–65 let bylo 558. Zjištěno bylo, že 12 % osob ve věku 60–65 let se v posledních dvanácti měsících účastnilo neformálních vzdělávacích aktivit a 13 % osob této věkové kategorie se plánuje v následujících dvanácti měsících zúčastnit nějaké neformální vzdělávací aktivity (Rabušic, 2006, s. 86–88). V České republice se účastní dalšího vzdělávání nižší počet starších osob než je tomu obecně v jiných zemích Evropské unie (Kailis, Pilos, 2005, s. 2).

Situaci demografického stárnutí a s tím související problematiku reflektovalo také Ministerstvo práce a sociálních věcí. Vytvořen byl *Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017* (MPSV, 2013), v němž se píše, že v rámci rozvoje celoživotního učení musí docházet k podpoře vzdělávacích aktivit pro seniory, kteří se tímto způsobem mohou realizovat po odchodu z pracovního života. Univerzity třetího věku musí být rozvíjeny tak, aby se zvyšoval podíl účastníků se seniorů, s tím souvisí také nutnost nabízet seniorům taková témata ke vzdělávání, která odpovídají aktuálním požadavkům, jež jsou kladeny na občany v měnící se společnosti (MPSV, 2013, s. 13). Zároveň je však v uvedeném dokumentu zmíněno následující: „*V současné době se vzdělávání na U3V účastní 38 tisíc posluchačů, což je ale ‚pouze‘ asi 1,5 % seniorů. Pro zvýšení tohoto podílu je třeba umožnit účast i lidem z mimouniverzitních lokalit (měst a vesnic). Řešením je využití informačních a komunikačních technologií nebo sítě veřejných knihoven, které působí ve více než 5 500 obcích*“ (MPSV, 2013, s. 13).

3.3 Institucionální edukace v seniorském věku

V následujícím textu se zaměříme na základní specifika související s institucionální edukací cílové skupiny seniorů. Cílová skupina je dle Čornaničové skupina účastníků, jejichž specifické společné charakteristiky ovlivňují edukační zájmy a potřeby této skupiny. Na základě charakteristiky cílové skupiny se vytváří nabídka pro edukaci. Je tedy nutné vymezení cílové skupiny, jelikož tímto dojde k homogenitě účastníků, což je základní předpoklad pro dosažení efektivních výsledků (Čornaničová, 2007, s. 41). Dle Čornaničové patří mezi významné charakteristiky, které mají vliv na profilování cílových skupin edukace seniorů následující: zájmy, záliby, motivace, nejvyšší dosažené vzdělání, sociální prostředí, tvořivost a pracovní nároky, které si lidé vytvořili v pracovní fázi svého života. Dále se sem řadí společenská angažovanost, úroveň specifických kompetencí, zdravotní stav seniorů, hledání nového životního programu a také zvládání odchodu do starobního důchodu a současně vyrovnávání se s omezeními, které v seniorském věku nastávají (Čornaničová, 2007, s. 42). Některé z uvedených charakteristik již byly blíže popsány v předchozím textu, na další významné (především na motivaci seniorů k účasti na institucionální edukaci) se zaměříme v následující podkapitole. Další podkapitoly se již budou věnovat samotnému přínosu, který institucionální edukace svým účastníkům přináší, dále obsahu vzdělávání v seniorském věku, který je vzhledem k cílové skupině velmi specifický. Podstatná část textu je věnována charakteristice univerzit třetího věku.

3.3.1 Motivace seniorů k účasti na institucionální edukaci

„Pojem ‚motivace‘ pochází z latinského slova vyjadřujícího pohyb (movere). Motiv je důvod něco udělat“ (Armstrong, Taylor, 2015, s. 217). Motivace je *„vnitřní řídicí síla odpovědná za zahájení, usměrňování, udržování a energetizaci zacíleného chování; motivační síla vzniká působením vnější i vnitřní stimulace a její kognitivní interpretace; stimulace mohou být: a) fyziologické [...] nebo b) psychologické: např. touha uspět, potřeba někam patřit“* (Hartl, Hartlová, 2010, s. 320). Například V. E. Frankl považoval za nejvýznamnější potřebu – potřebu smyslu života. Hledání a nalezení smyslu života je nejvýznamnější životní úkol, tímto dochází k rozvoji osobnosti. Štěstí je projevem toho, že člověk našel smysl života (Vágnerová, 2004, s. 174). Blíže k tématu smysluplnosti života pojednává kapitola 4.2.

Motivace může být vnější nebo vnitřní. Vnější motivace značí snahu motivovat druhé lidi (Armstrong, Taylor, 2015, s. 218–219), jedná se tedy o vnější podněty, které na člověka

mohou působit (Hartl, Hartlová, 2010, s. 320). Naopak u vnitřní motivace není podnícení vnějšími pobídkami (Armstrong, Taylor, 2015, s. 218), jedná se o motivaci pramenící v jedinci samotném (Hartl, Hartlová, 2010, s. 320).

Teorie motivace „*tvrdí, že lidé jsou poháněni touhou dosáhnout svého maximálního potenciálu, ovšem pokud se jim do cesty nepostaví překážky. Tyto překážky zahrnují všechno, co lidem brání v jejich plném rozvoji*“ (Šamánková a kol., 2011, s. 25). Existují různé teorie motivace, např. na počátku 20. století vznikla teorie instrumentality, která ale poskytuje pouze zjednodušené vysvětlení fungování motivace. V polovině 20. století se objevovaly teorie zaměřené na obsah (teorie potřeb), které dokázaly vymezit faktory ovlivňující motivaci. V 60. a 70. letech 20. století vznikly teorie zaměřené na proces. Tyto poskytly vysvětlení toho, jak funguje motivace (Armstrong, Taylor, 2015, s. 219, 228).

Známou teorii motivace vytvořil A. H. Maslow, který rozdělil potřeby do vzestupně uspořádaných skupin (Vágnerová, 2004, s. 175–176), mezi něž patří fyziologické potřeby, potřeba bezpečí, sociální potřeba, potřeba úcty a potřeba sebeaktualizace. Uvedené skupiny potřeb tvoří Maslowovu pyramidu, jejíž základna je složena z fyziologických potřeb a na vrcholu této pyramidy je potřeba sebeaktualizace (Maslow, 2000, s. 1). Jak již bylo řečeno, tak po fyziologických potřebách následuje v Maslowově pyramidě potřeba bezpečí (Maslow, 2000, s. 1), která značí potřebu vyhýbat se neznámým a neobvyklým podnětům a zároveň se jedná o potřebu tělesného bezpečí, řádu a jistoty. Dále jsou vymezeny vztahové potřeby, které mají sociální charakter, mezi něž se řadí potřeba lásky a sounáležitosti (potřeba někam patřit, potřeba být akceptován a milován) a potřeba uznání a sebeúcty (potřeba být oceněn). Nejvyšší potřebou je potřeba sebeaktualizace, tzn. tendence rozvinout a uplatnit své předpoklady. Potřeba sebeaktualizace v sobě zahrnuje metapotřeby, přičemž některé mají kognitivní charakter, další jsou estetické a některé jsou zaměřeny na objevování smyslu (Vágnerová, 2004, s. 175–176). V humanistické psychologii Maslowa jsou metapotřeby uskutečněny až po naplnění základních potřeb (Hartl, Hartlová, 2010, s. 304).

V souladu s humanistickým zaměřením považoval za nejdůležitější potřebu seberealizace také C. Rogers. V jeho pojetí se jedná o tendenci směřovat k využití vlastních možností, úsilí o seberozvoj, které je provázáno různými emocemi. Podmínkou seberealizace je dosažení psychické rovnováhy, přičemž je nutné nejprve uspokojení potřeb nižší úrovně – potřeby akceptace a pozitivního hodnocení jinými lidmi a potřeby sebepřijetí (sebeúcta, sebedůvěra) (Vágnerová, 2016, s. 337).

Můžeme tedy v kontextu Maslowovy teorie motivace shrnout, že v každém věku je nutné naplnit potřeby, ať už se jedná o potřeby nižší, či potřeby vyšší, včetně na vrcholu Maslowovy pyramidy stojící potřeby sebeaktualizace (Maslow, 2000, s. 1–2). Mezi vyšší potřeby se řadí také potřeba edukace (Čornaničová, 2007, s. 20). Dle Preisse a Křivohlavého je potřeba učit se a objevovat jednou z vrozených motivačních faktorů. Lidé jsou touto potřebou vybaveni již od narození (Preiss, Křivohlavý, 2009, s. 19).

Zaměříme se blíže na motivaci k učení/vzdělávání. „*V andragogickém a pedagogickém pojetí se zkoumá, zda a jak se projevuje motivace v procesech učení a vzdělávání*“ (Průcha, Veteška, 2014, s. 186). Motivace má významnou roli při úspěšnosti edukačních procesů. Nutné je však podotknout, že motivy ke vzdělávání u jednotlivců i sociálních skupin se liší, a to jak na základě věku, pohlaví, vzdělání, tak také na základě aktuálních životních potřeb (Průcha, Veteška, 2014, s. 186). V rámci závislosti motivace na věku je nutné uvést, že motivace ke vzdělávání v nižším věku je většinou vnější, oproti tomu motivace u dospělých bývá především vnitřní (Knowles, 1980, s. 43–44).

Palán a Langer (2008, s. 67) shrnují motivaci seniorů ke vzdělávání z hlediska potřeb do tří okruhů, jimiž jsou potřeby vzdělávací, dále potřeby sociální neboli potřeby kontaktu a poslední okruh tvoří potřeba seberealizace. U seniorů je nutné zmínit, že se jedná o osoby s vyšší mírou seberealizace (Palán, Langer, 2008, s. 67).

Šerák uvádí motivy, které vedou seniory ke vzdělávání, přičemž zmiňuje, že tyto motivy jsou u seniorů velmi rozmanité (Šerák, 2009, s. 193–194), např. se tak může jednat o následující: „*udržení psychické a sociální aktivity, snížení pocitu osamocení, sociální integrace, udržování soběstačnosti, naplnění osobních zájmů či uskutečnění toho, co lidé nestihli v dobách své ekonomické aktivity. Dominantním faktorem je především snaha věnovat se oboru, o který jedinec projevoval zájem již v minulosti, ale vývoj jeho životní dráhy mu z nejrůznějších důvodů neumožnil se tomuto tématu intenzivněji věnovat*“ (Šerák, 2009, s. 193–194).

Schmidt v tomto kontextu zmiňuje, že senioři se účastní výuky na univerzitách třetího věku, protože si chtějí splnit svá dávná přání, zároveň však důvodem v jejich účasti je dát smysl jejich životu, zvýšit si sebevědomí a v neposlední řadě také zlepšit své sociální postavení (Schmidt, 1997, s. 45). Dále však Schmidt ještě dodává, že se jedná o fyziologický, psychologický a sociální problém, senior může mít pocit nepotřebnosti, a proto se snaží prokázat svou aktivitu. Navíc osoby seniorského věku odchází z produktivní činnosti mnohdy

v plné síle, takže si hledají novou náplň života a také, jak již bylo zmíněno, nový smysl života (Schmidt, 1997, s. 45). Mnoho seniorů až v této životní etapě vyhledává aktivity, které nemohli z různých důvodů realizovat dříve, plní si tak v seniorském věku své dosavadní plány a sny (Tomczyk, 2015, s. 24).

Beneš (2014, s. 112) k uvedenému tématu píše, že mezi motivy, které vedou seniory k účasti na institucionální edukaci, patří „*touha po sociálních kontaktech, očekávání okolí, ale i snaha najít smysl života ve vědomí vlastní konečnosti, zvládnání tělesných, psychických a sociálních změn, udržování vlastních sil*“ (Beneš, 2014, s. 112).

V oblasti motivace seniorů ke vzdělávání již bylo realizováno několik zkoumání. V období od 23. 9. 2009 do 26. 10. 2009 byl v Praze a v Táboře realizován průzkum *Vzdělávání dospělých v ČR: Průzkum vnímání problematiky vzdělávání dospělých u laické a odborné veřejnosti*, který byl zaměřen na dospělé osoby, přičemž některá zjištění se vztahují na seniory. Průzkum proběhl formou tematických diskusních skupin, čímž byl zjišťován postoj veřejnosti ke vzdělávání, a prostřednictvím elektronických dotazníků byli osloveni také odborníci. Zjištěna např. byla shoda odborníků, že vzdělávání v dospělosti je podstatné. Zároveň odborná veřejnost, která se průzkumu účastnila, zmínila, že v zahraničí je této problematice věnováno více pozornosti než u nás. Průzkum také předložil údaje týkající se potřeby vzdělávání v seniorském věku – senioři nejčastěji zdůrazňovali potřebu vzdělávání v oblasti ICT a v cizích jazycích (Jelínek, 2009, s. 3–4).

Cliff Picton a Caroline Yuen vytvořili komparativní studii zaměřenou na Austrálii a Čínu, název byl *Vzdělávací zájmy a motivace starších dospělých studentů: Komparativní studie mezi Austrálií a Čínou (Education Interests and Motivations of Older Adult Learners: A Comparative Study between Australia and China)*. Cílem této studie byla identifikace a komparace vzdělávacích zájmů a motivací studentů na Australské univerzitě třetího věku a na Čínské univerzitě stáří. Dotazník byl omezen na poskytovatele vzdělávání na těchto univerzitách k identifikaci preferovaných předmětů studenty a další dotazník byl zaměřen individuálně na studenty a na pochopení jejich motivů pro účast. Existují podobnosti a rozdíly v zájmech a motivech mezi staršími studenty Australany a Číňany. Členové Australské univerzity třetího věku měli silnější tendenci orientovat se na učení, zajímali se více o vzdělávání, upřednostňovali sebeřízení a měli výraznější pohnutku participovat ve studijní skupině. Studenti Čínské univerzity stáří byli více zaměřeni na dosahování cílů, instrumentálně motivováni, lpěli na tradičním školním formátu a preferovali expresivní i instrumentální učení (Picton, Yuen, 1998, s. 24–45).

Realizována byla také studie *Motivace a vnímané přínosy starších studentů v programu Veřejné další vzdělávání: Vliv pohlaví, příjmu a zdraví (Motivations and Perceived Benefits of Older Learners in a Public Continuing Education Program: Influence of Gender, Income, and Health)*. Jednalo se o zkoumání zákonitosti motivace starších osob a sledování výhod účasti na veřejně financovaném místním programu dalšího vzdělávání ve vztahu k jejich pohlaví, příjmu a sebevnímání celkového zdravotního stavu. Zúčastnilo se 699 vzdělávajících se seniorů nad 60 let, zjištěny byly jak společné rysy, tak i různé rozdíly dané vlivem pohlaví, příjmu a zdraví. Výsledky podtrhují nutnost dalšího výzkumu v oblasti účasti starších osob na vzdělávání, v oblasti jejich motivace a v rámci výhod u sociodemografických a zdravotních faktorů. Zjištění této studie také potvrdila důležitost zachování a rozvoje cenově dostupného, přístupného a začleňujícího programu dalšího vzdělávání v místních komunitách pro dosažení úspěšného a aktivního stárnutí pro všechny (Narushima, Liu, Diestelkamp, 2013, s. 569–584).

V období 12/2014–10/2017 byl realizován mezinárodní projekt Erasmus+ *Educational Senior Network*, jehož výzkumu se zúčastnilo celkem 930 respondentů – seniorů, kteří se neúčastní vzdělávání na univerzitách třetího věku a 3151 seniorů účastnících se jedné ze sedmi univerzit v rámci šesti zemí, jimiž byly: Univerzita Komenského v Bratislavě (Slovensko), Vysoké učení technické v Brně (ČR), Technische Universität Chemnitz (Německo), Otto-von-Guericke-Universität Magdeburg (Německo), Senioren Academie Groningen-Friesland-Drethe (Nizozemí), Universidad Permanente de la Universidad de Alicante (Španělsko), Uppsala Senioruniversitet (Švédsko). Do projektu byly zahrnuté také další instituce, jako EFOS a její členové (Grunwald, Hrapková, 2017, s. 3, 4, 11).

V rámci zmíněného projektu Erasmus+ *Educational Senior Network* byly mj. zjištěny údaje týkající se důvodů, které by seniory, kteří aktuálně nestudují na univerzitě třetího věku, vedly k účasti na vzdělávacích aktivitách. Respondenty by k účasti na vzdělávacích aktivitách vedlo získání nových informací (Bratislava: 60,6 %, Uppsala: 35 %, Magdeburg: 97,5 %, Chemnitz: 41,73 %, Groningen: 47 %, Brno: 74 %, Alicante: 66,02 %), setkávání s lidmi, nové sociální kontakty (Bratislava: 48,6 %, Uppsala: 24 %, Magdeburg: 65,0 %, Chemnitz: 23,55 %, Groningen: 10 %, Brno: 41 %, Alicante: 58,25 %), překonání izolace (Bratislava: 18,3 %, Uppsala: 13 %, Magdeburg: 35,0 %, Chemnitz: 0 %, Groningen: 0 %, Brno: 14 %, Alicante: 19,42 %), být více aktivní (Bratislava: 45,9 %, Uppsala: 13 %, Magdeburg: 35,0 %, Chemnitz: 0 %, Groningen: 17 %, Brno: 36,6 %, Alicante: 48,54 %), zlepšení kvality života (Bratislava: 48,6 %, Uppsala: 24 %, Magdeburg: 17,5 %, Chemnitz: 30,58 %, Groningen:

21 %, Brno: 52 %, Alicante: 33,01 %). Vyskytovala se také kategorie další (Bratislava: 3,67 %, Uppsala: 1 %, Magdeburg: 12,5 %, Chemnitz: 1,24 %, Groningen: 5 %, Brno: 1,8 %, Alicante: 5,83 %). V Chemnitzu 2,89 % respondentů nevedlo odpověď (Grunwald, Hrapková, 2017, s. 35).

Pro příklad zde uvedeme ještě další výsledky z již zmíněného mezinárodního projektu Erasmus+ *Educational Senior Network* týkající se motivace ke vzdělávání u seniorů, kteří se účastní Univerzity třetího věku na Vysokém učení technickém v Brně. Výzkumu se na této U3V v rámci projektu zúčastnilo 434 seniorů. Nejčastěji (u více než 300 respondentů) se v rámci motivace k edukačním aktivitám vyskytoval motiv osobnostního rozvoje, ve více než 150 případech následovalo smysluplné naplnění volného času, poté (u více jak 100 případů) projevovali senioři zájem o získání praktických dovedností stejně jako o získání základních informací o aktuálních tématech a setkání se s lidmi s podobnými zájmy, v menší míře (ve více než 50 případech) se vyskytovalo získání znalostí. Minimálně se senioři účastnili z důvodu přání studovat na univerzitě a z dalších důvodů (Grunwald, Hrapková, 2017, s. 83–84).

Veškeré výše uvedené dosavadní výsledky projektů, výzkumů a průzkumů naznačují různost motivů, které vedou seniory k účasti na institucionální edukaci.

3.3.2 Význam institucionální edukace seniorů pro účastníky tohoto vzdělávání

V tomto textu se zaměříme na význam institucionální edukace seniorů pro účastníky tohoto vzdělávání. Vzdělávání svým účastníkům přináší mnohá pozitiva, jak dokládá mj. tvrzení Vetešky (2016, s. 159–160): „*Vzdělávací aktivity přispívají v seniorském věku k pocitu důstojnosti, ke spokojenosti a naplnění sociálních potřeb, k integraci jedince do společnosti, ke snazšímu zvládnutí nových úkolů a činností, a především k vyšší kvalitě života. Edukační aktivity pomáhají zajistit úspěšný přechod a adaptaci v rámci pozdějších vývojových etap a přispívají k udržení a zlepšení duševního i fyzického zdraví.*“

Vzdělávání seniorů plní několik funkcí (Haškovcová, 2010, s. 129), již Emil Livečka rozlišil funkce preventivní, anticipační, rehabilitační a posilovací (Livečka, 1979, s. 143–144). Uvedeno zde bude rozdělení dle Čornaničové, která rozdělila funkce edukace seniorů na základě dvou hledisek – podle primárního cíle edukace seniorů a podle specifického zaměření této edukace (Čornaničová, 2007, s. 74).

Podle primárního cíle výchovy a vzdělávání se jedná o rozvoj některé z osobnostních stránek seniora. Na základě tohoto členění vznikly funkce vzdělávací, kulturně kultivační a sociálně psychologické. **Vzdělávací funkce** značí získávání poznatků, informací, osvojování dovedností. **Kulturně-kultivační funkce** se zaměřuje na neustálé rozvíjení osobnosti člověka v oblasti zájmových nebo volnočasových aktivit, a to prostřednictvím umění, kultury, pohybové výchovy apod. A **sociálně psychologická funkce** se věnuje udržení kvality života v rámci sociálních vztahů a psychického rozvoje a zaměřuje se také na činnosti přispívající k prevenci, oddalování a přizpůsobování se psychosociálním omezením, která se pojí se stářím (Čornaničová, 2007, s. 74–75).

Podle specifického zaměření lze uvést několik funkcí edukace seniorů, mezi něž patří funkce preventivní, anticipační, rehabilitační, adaptační, posilovací (stimulační), komunikační, kompenzační, aktivizační, relaxační a funkce mezigeneračního porozumění (Čornaničová, 2007, s. 75–76). **Preventivní funkce** se vztahuje především k výchově ke stáří a k přípravě na stáří (Livečka, 1979, s. 143–144) a zahrnuje různá výchovná a vzdělávací opatření, která pozitivně ovlivňují průběh a kvalitu života seniorů. **Anticipační funkce** přispívá k připravenosti seniora na změny životního stylu, které jsou spojené především s odchodem do starobního důchodu a s organizací volného času. **Rehabilitační funkce** souvisí s udržením a rozvojem fyzických a duševních sil seniorů. A **posilovací funkce** je spojena s podporou aktivního života seniorů – přispívá k rozvoji jejich zájmů, potřeb a schopností, souvisí tak s vytvářením zájmových volnočasových aktivit. **Adaptační funkce** zabezpečuje rovnováhu mezi organismem člověka a prostředím, ve kterém žije. **Komunikační funkce** značí zajištění komunikace seniorů s dalšími lidmi prostřednictvím institucionální edukace, čímž člověk zůstává v kontaktu se společností. **Kompenzační funkce** znamená, že prostřednictvím vzdělávacích aktivit je nahrazován případný úbytek sociálních kontaktů a případně také nedostatek možností ke studiu v dřívějších letech. **Aktivizační funkce** přispívá k začlenění seniorů do společnosti a tím také k jejich fyzickému a duševnímu zdraví, k pocitu životní spokojenosti a k jejich důstojnosti. **Relaxační funkce** se zaměřuje na kultivované využití volného času, které vede k vnitřní vyrovnanosti osobnosti. A poslední uvedená **funkce mezigeneračního porozumění** se orientuje na prohloubení mezigeneračního porozumění (Čornaničová, 2007, s. 75–76).

Význam institucionální edukace v seniorském věku zmiňuje také MPSV, když uvádí, že účast seniorů na institucionální edukaci přispívá k jejich aktivnímu a plnohodnotnému životu. Zároveň má tento způsob aktivizace také pozitivní dopad na zdraví osob seniorského

věku a přispívá k jejich nezávislosti (MPSV, 2013, s. 13). Přínos institucionální edukace pro seniory dokládá také posláním univerzit třetího věku, o němž se píše i v rámci Univerzity třetího věku na Univerzitě Palackého v Olomouci. Zde je mj. uvedeno, že univerzita třetího věku poskytuje seniorům možnost kvalitního naplnění jejich volného času, přičemž podporuje nejen aktivizaci seniorů, ale také psychickou a fyzickou kondici a autonomii těchto osob. Prostřednictvím U3V jsou seniorům poskytnuty nové poznatky, vědomosti a dovednosti, které mohou tyto osoby využít nejen v rámci svého osobního rozvoje. Důležitý přínos U3V je spatřován v eliminaci sociálního vyloučení seniorů, a tudíž v jejich integraci do společnosti (Univerzita Palackého v Olomouci – U3V, 2012–2018a), jak je totiž dále uvedeno, tak U3V „*má především charakter ‚společenské události,‘ umožňuje navazování nových přátelství, překonávání pocitu osamělosti, izolovanosti či nepotřebnosti osob vyššího věku*“ (Univerzita Palackého v Olomouci – U3V, 2012–2018a). Přínos univerzit třetího věku spočívající v prevenci sociálního vyloučení zdůrazňují i další autoři, např. Zakowicz (2012, s. 46) atd.

Z výše uvedeného vyplývá, že institucionální edukace seniorů plní řadu funkcí a může tedy mít na seniory pozitivní dopad v mnoha ohledech.

3.3.3 Obsah vzdělávání v seniorském věku

Obsah vzdělávání může být definován různě, v případě užšího pojetí značí obsah soustavu vědomostí, návyků a dovedností, kterých se dosahuje prostřednictvím vzdělávání (Slavík a kol., 2012, s. 22).

K tomu, aby mohl být vytvořen relevantní vzdělávací program, je nutné identifikovat vzdělávací potřeby, to znamená, že nezbytné je zjistit, zda existuje potřeba vzdělávání. V případě identifikace vzdělávacích potřeb může nastat jeden ze tří případů. Prvním je, že byl zjištěn nějaký nedostatek, určitý problém. Tím vzniká potřeba vytvořit vzdělávací program k vyřešení takového nedostatku. Další možnost, která může nastat, je, že je nutné proškolení zaměstnance. A třetí případ značí zjištění zájmu lidí o získání nových poznatků či dovedností. V tomto posledním případě se může jednat např. o oblast zájmového vzdělávání (Prášilová, 2006, s. 51–52). Uvedený první a třetí aspekt může být příčinou podněcující nutnosti vytvoření nového vzdělávacího programu zaměřeného na seniory.

Při tvorbě obsahu se naskytá zásadní problém ve stanovení toho, co bude zahrnuto do obsahu vzdělávání a co se tedy bude transformovat do podoby učiva. Výběr obsahu vzdělávání musí být v souladu s požadavkem účelovosti učiva, tedy toho, k jakým potřebám

má učivo vzdělávajícím se osobám sloužit. Zároveň musí být brán ohled na přizpůsobení obsahu vzdělávání dispozicím vzdělávajících se osob, což zahrnuje např. zohlednění věku či předchozího vzdělání účastníků edukace. Výběr obsahu vzdělávání podléhá také časovému rozsahu a je ovlivněn i dalšími determinantami, mezi něž patří kulturní a historické tradice země či ideologie stávající vzdělávací politiky a další (Průcha, Veteška, 2014, s. 198). V představení problematiky vztahující se k tvorbě obsahu dle Průchy a Vetešky (2014, s. 198) byl zmíněn požadavek účelovosti učiva s ohledem na potřeby vzdělávajících se osob a požadavek na respektování jejich dispozic s ohledem na věk atd. Tyto zmíněné požadavky jsou v rámci tématu disertační práce zaměřené na edukaci seniorů podstatné a při tvorbě obsahu také stěžejní, je tak nezbytné je zohlednit.

Obsah vzdělávání je významným prvkem edukace u všech věkových skupin. Obsah jakéhokoliv vzdělávání, včetně seniorského, nemůže být stanoven nahodile, ale musí být podřízen cíli/cílům vzdělávání a musí být v souladu se vzdělávacími záměry (Bočková, Petřková, 1997, s. 66). V této souvislosti je však podstatné zmínit, že obsah vzdělávání seniorů je zásadně odlišný od obsahu vzdělávání osob jiných věkových kategorií. Například edukace dětí a mládeže se zaměřuje především na to, aby byly osvojeny všechny druhy gramotnosti, edukace dospělých se věnuje udržování a posilování funkční gramotnosti. Oproti tomu edukace seniorů klade důraz na naplnění jejich osobních zájmů (Čornaničová, 2007, s. 17). Rozdíly mezi vzděláváním dětí a dospělých definoval mj. Malcolm Shepherd Knowles v rámci vymezení pedagogiky a andragogiky. Knowles uvedl, že v dospělosti dochází k přesunu od závislé osobnosti k self-directed osobnosti, neboli k člověku, který je řízen a určován sám sebou, přičemž andragog mu může nabídnout metodickou pomoc. Knowles zmiňuje, že odlišnost mezi vzděláváním žáků a dospělých je také v tom, že žáci se učí prostřednictvím studijních předmětů především z důvodu splnění zkoušky či k získání certifikátu. Na rozdíl od dětí se však dospělí učí ze zkušenosti za účelem řešení vlastních problémů. Motivace ke vzdělávání je u dětí vnější, avšak u dospělých se jedná o motivaci vnitřní. Kurikulum u dětí sleduje logiku věci a poznání, kdežto kurikulum dospělých se snaží najít praktická východiska (Knowles, 1980, s. 43–44).

Jak bylo výše uvedeno, tak obsah edukace v seniorském věku tvoří mj. osobní zájmy seniorů (Čornaničová, 2007, s. 17). Senioři se zajímají o témata z oblasti práva, zdravotnictví a správné výživy. Dále mají starší lidé zájem o vzdělávání, které je v souladu s jejich studijními, umělecko-tvořivými a dalšími zájmy, které vyvstaly již v jejich mládí (Petřková, Čornaničová, 2004, s. 65). Senioři se věnují vzdělávání, které je zaměřené na různé koníčky

(fotografování, filmování, péče o zahradu či domácnost, domácí zvířata, sběratelství, umění, historie, cestování apod.), na zdravotní tematiku, psychologii, právní a sociální aspekty seniorského věku. Zájem je u seniorů také o studium cizích jazyků, hudby nebo literatury aj. (Bednaříková, 2011, s. 117–118).

V kontextu obsahové náplně edukace seniorů je nutné zmínit současný technologický pokrok. Jak totiž uvádí Průcha, Walterová a Mareš, tak obsah vzdělávání „*je ovlivňován globálními změnami v prostředí, lidském poznání, vědě a technice, způsobech a stylech života a interkulturním přenosem. Stává se také prostředkem vyrovnávání se s těmito změnami a přípravy na změněné podmínky života v budoucnosti*“ (Průcha, Walterová, Mareš, 2009, s. 177). Sak a Kolesárová uvádí, že od 90. let dochází k akceleraci procesů ve společnosti, které ji tak zásadně proměňují. Tito autoři zmiňují především komputerizaci společnosti, jejímž výsledkem je posun od industriální k informační společnosti (Sak, Kolesárová, 2012, s. 116). V této souvislosti je nutné zaměřit pozornost na nejstarší generaci, u níž je možné předpokládat, že v adaptaci na nové technologie bude mít nedostatky. Jak uvádí Barešová a Hann, tak spolu se zvyšujícím se významem informačních technologií narůstá také propast mezi těmi, kteří umí tyto technologie používat, a těmi, kteří tuto dovednost nemají. Mezi ty, kteří mohou mít problém se zvládnutím nových technologií, patří senioři. Následkem tak u nich může docházet k izolaci od okolního světa a ke vzniku mezigenerační propasti (Barešová, Hann, 2004, s. 17). V této souvislosti můžeme zmínit slova Mühlpachra (2009, s. 138), že „*vzdělávání ve starším věku se tak stává nutnou podmínkou pochopení života ve stále se měnícím světě.*“ Obdobně J. Slípka zdůrazňuje potřebu seniorů vzdělávat se v používání počítačů s cílem naučit se na nich pracovat, ale také s cílem navazovat spojení mezi jednotlivci i mezi skupinami seniorů z různých zemí (Slípka, 2004, s. 18). Sak a Kolesárová zmiňují, že v současné době je již situace počítačové gramotnosti u seniorů lepší, než tomu bylo v devadesátých letech, přesto ale stále není ideální (Sak, Kolesárová, 2012, s. 121). Pokud se zaměříme na seniory nad 60 let, tak v rámci výzkumu, který popisují Sak a Kolesárová, bylo zjištěno, že počítač nepoužívá 71 % a internet 75 % respondentů. Přitom tyto technologie přináší pozitiva pro všechny věkové skupiny, včetně seniorů. Pro seniory je využívání elektronické komunikace stejně důležité jako pro mladší generace, internet jim nabízí různé možnosti, jako např. získávání informací různého charakteru a možnost vzdělávat se. Naopak senioři neoceňují možnost, kterou internet nabízí v podobě překonávání samoty a vytváření pocitu sounáležitosti s dalšími lidmi (Sak, Kolesárová, 2012, s. 121). Otázkou je, zda senioři jsou informováni o možnostech, které jim nové technologie

přináší. Tomczyk se v tomto kontextu zmiňuje o tom, že právě nedostatek informací týkajících se uplatnění nových médií v reálném životě podporuje vznik informační propasti u starších osob. Současně dodává, že univerzity třetího věku (a další instituce věnující se vzdělávání seniorů) realizují aktivity směřující k minimalizování tzv. digitálního vyloučení, a tudíž vedou k zapojení seniorů do informační společnosti (Tomczyk, 2015, s. 98, 104), čímž může docházet k překonávání bariér v používání nových technologií seniory.

V rámci již zmíněného mezinárodního projektu Erasmus+ *Educational Senior Network* byly zjišťovány také údaje týkající se zájmů seniorů o zaměření studia. Ve všech městech (tzn. Bratislava, Uppsala, Magdeburg, Groningen, Brno, Alicante, Wrocław a Dresden) byla čteně zastoupena humanitní studia. Na technicky zaměřených univerzitách měly přírodní vědy dominantnější roli než na ostatních univerzitách. Nejčastěji se v rámci výuky jednalo o přednášky a workshopy. Mezigenerační výuka (vzdělávání seniorů spolu s mladými lidmi) nebyla v rámci uvedených případů příliš častá (Grunwald, Hrapková, 2017, s. 22).

Z výše uvedeného můžeme shrnout, že u seniorů se jedná o zájmové vzdělávání, proto by měly být reflektovány (a při vzdělávání zohledněny) vzdělávací potřeby a zájmy osob této věkové kategorie.

3.4 Univerzity třetího věku

Univerzity třetího věku se řadí mezi základní instituce vzdělávání seniorů (Špatenková, Smékalová, 2015, s. 89). Vzhledem k zaměření této disertační práce si nyní charakterizujeme tyto instituce, přičemž bude uveden historický exkurz v rámci působení univerzit třetího věku, dále charakteristika těchto institucí a následně bude specifikována konkrétní instituce – Univerzita třetího věku na Univerzitě Palackého v Olomouci, na níž byl následně realizován výzkum k této disertační práci, a také Univerzita třetího věku na Univerzitě Komenského v Bratislavě (v původním slovenském jazyce zní název Univerzita tretieho veku na Univerzite Komenského v Bratislave)¹, kde proběhlo obdobné zkoumání v rámci stáže, která byla součástí doktorského studia autorky této disertační práce.

¹ Název slovenské univerzity je dále v této disertační práci uveden v českém jazyce.

3.4.1 Historický exkurz v rámci vzniku a působení univerzit třetího věku ve světě a v České republice

Poprvé použil pojem „univerzita třetího věku“ prof. Pierre Vellas v roce 1973 na Fakultě práva a ekonomie Univerzity sociálních věd v Toulouse (Adamec, Kryštof, Šolc, 2011b, s. 12). V souvislosti s tím byla založena první univerzita třetího věku, přičemž cílem bylo vytvořit vzdělávací příležitost pro seniory a nabídnout těmto osobám program, který by jim poskytl možnost aktivizace. Záměrem bylo také přizpůsobit vzdělávání seniorů podmínkám a potřebám, které jsou pro tuto věkovou skupinu typické. Univerzity třetího věku začaly následně vznikat v dalších evropských zemích, ve střední Evropě se nejdříve ujaly v Polsku (Špatenková, Smékalová, 2015, s. 89), univerzity třetího věku se rozšířily do dalších zemí po celém světě (Veteška, 2016, s. 161).

V roce 1975 vznikla AIUTA (Association Internationale des Universités du Troisième Âge), přičemž již v roce 1981 sdružovala tato asociace 170 institucí (tehdy převážně frankofonních). AIUTA každoročně pořádá mezinárodní konference (Adamec, Kryštof, Šolc, 2011b, s. 15). Např. od 18. 5. do 20. 5. 2017 probíhala 100. výroční konference AIUTA na Univerzitě Komenského v Bratislavě s názvem *Equal Learning Opportunities for the Elderly*. Konference se zúčastnili zástupci různých zemí světa (Německo, Polsko, Bulharsko, Rumunsko, Chorvatsko, Portugalsko, Španělsko, Švédsko, Libanon, Čína, Kolumbie, Senegal a další). Jako jeden z řečníků vystoupil také prof. Francois Vellas z Univerzity v Toulouse, současný prezident AIUTA (Hrapková, 2017). V rámci AIUTA vznikají dokumenty, které monitorují činnost vzdělávání na univerzitách třetího věku, v roce 1995 tak vznikla zpráva o vývoji univerzit třetího věku v celém světě, v roce 2006 byl zveřejněn dokument, který reflektuje bilanci vzdělávání seniorů po třiceti letech (Adamec, Kryštof, Šolc, 2011b, s. 15).

Ve Spojeném království Velké Británie a Severního Irska vznikla organizace The Third Age Trust (TAT) – národní organizace sdružující univerzity třetího věku tohoto království. V průměru mají kolem 250 posluchačů, existují ale i menší s dvanácti členy, naopak největší navštěvuje až 2000 posluchačů. Řada členů TAT je zahraničních, zejména se však jedná o anglofonní země Commonwealthu (Adamec, Kryštof, Šolc, 2011b, s. 16).

Kromě prezenční výuky již existuje také distanční forma vzdělávání pro seniory. V roce 1998 vznikla v Austrálii aktivita „U3A Online.“ Zájemci, kteří z různých důvodů (zdravotní problémy, větší vzdálenost do organizace apod.) nemohou navštěvovat prezenčně výuku univerzity třetího věku, mohou využít kurzů zpracovaných v elektronické podobě.

Podstatou nejsou strukturované on-line kurzy, nýbrž neformální vzdělávání sdružující prostřednictvím internetu navzájem vzdálené účastníky. V České republice proběhlo pilotní ověření Virtuální univerzity třetího věku v roce 2008, přičemž od té doby vznikají další multimediální přednáškové cykly (Adamec, Kryštof, Šolc, 2011b, s. 16–17).

Zaměříme se nyní na vývoj vzdělávání seniorů u nás, kde v rámci vzdělávání seniorů působil Československý červený kříž či Klub aktivního stáří (KLAS), jehož doložená činnost sahá až do roku 1978. Klub aktivního stáří se zaměřoval na kurzy věnující se problematice zdraví, tradice, historie a kultury. Československý červený kříž zřizoval akademie třetího věku, které často spolupracovaly s vysokými školami či univerzitami. První akademie třetího věku byla založena v roce 1983 v Přerově. Československý červený kříž přispěl také k zakládání univerzit třetího věku, jelikož zajišťoval organizační stránku a univerzity se staraly o odborné zázemí. Postupem času si i organizační složku převzaly pod svou záštitu univerzity samy (Adamec, Kryštof, Šolc, 2011b, s. 18).

Na začátku 80. let 20. století vznikla v rámci České gerontologické a geriatrické společnosti Sekce akademií a univerzit třetího věku, která informovala o činnosti a zprostředkovávala zkušenosti akademií a poté i univerzit třetího věku (Adamec, Kryštof, Šolc, 2011b, s. 18). První univerzita třetího věku v naší republice vznikla v roce 1986 v Olomouci a o rok později v Praze (Petřková, 1994, s. 28). Postupně byly zakládány další univerzity třetího věku na našem území (Adamec, Kryštof, Šolc, 2011b, s. 18). Při vzniku prvních českých akademií a univerzit třetího věku posloužila jako vzor Univerzita třetího věku ve Varšavě. Sekce akademií a univerzit třetího věku při České gerontologické a geriatrické společnosti připravila směrnice, které byly využity v České republice, vytvořila také zásadu, že aktivity zaměřené na vzdělávání seniorů se nazývají univerzitami třetího věku pouze v tom případě, když jsou organizovány vysokými školami, pokud je pořadatelem jiná organizace, tak se hovoří o akademii třetího věku (Šipr, 2010, s. 14–17).

V České republice působí Asociace univerzit třetího věku (AU3V ČR). Její ustavující shromáždění se konalo 9. 6. 1993 v Praze za přítomnosti 36 zástupců vysokých škol a fakult. Cílem Asociace univerzit třetího věku bylo iniciovat zakládání univerzit třetího věku na vysokých školách v České republice a zároveň bylo nutné pořádat setkání příslušných škol a fakult, aby mohlo docházet k potřebné výměně zkušeností a poznatků. Mezi dalšími cíli byla koordinace činnosti univerzit třetího věku na úrovni České republiky, výměna informací o činnosti, propagace, navazování kontaktů s organizacemi na mezinárodní úrovni a snaha o členství v nich, vytváření možností pro mezigenerační dialog a snahou byla také legislativní

iniciativa v oblasti seniorského vzdělávání (Asociace univerzit třetího věku České republiky, 2013a).

Při příležitosti *Mezinárodního roku seniorů 1999* byla ustanovena vládní komise, která připravila zázemí pro vznik *Národního programu přípravy na stárnutí* (Asociace univerzit třetího věku České republiky, 2013a). Mezi hlavní úkoly Asociace univerzit třetího věku nyní patří „*zajišťovat institucionální podporu aktivit U3V v rámci rozpočtu MŠMT ČR, rozvíjet mezinárodní kontakty AU3V, podporovat a iniciovat aktivity českých vysokých škol v oblasti vzdělávání starších dospělých formou univerzit třetího věku jako vysoce potřebnou a společensky prospěšnou činnost*“ (Asociace univerzit třetího věku České republiky, 2014). V roce 1993 se AU3V ČR stala členem AIUTA (Mezinárodní asociace univerzit třetího věku), v roce 1994 členem EFOS (Evropská federace studentů seniorů) a od roku 1995 udržuje AU3V ČR kontakty s Centrálou pro všeobecné další vědecké vzdělávání univerzity v Ulmu (ZAWiW)² (Adamec, Kryštof, Šolc, 2011a, s. 25). Asociace univerzit třetího věku ČR je také členem EUCEN (Adamec, Kryštof, Šolc, 2011a, s. 27) – European Universities Continuing Education Network, což je Síť evropských univerzit kontinuálního vzdělávání (Tomczyk, 2015, s. 72), která se mj. snaží přispívat k sociálnímu, hospodářskému a kulturnímu životu Evropy prostřednictvím podpory celoživotního učení a snaží se posílit vliv univerzit v oblasti celoživotního učení (EUCEN, 2019).

3.4.2 Charakteristika univerzit třetího věku

Základním cílem univerzit třetího věku je poskytovat zájmové vzdělávání, což je v souladu s konceptem celoživotního učení (Palán, Langer, 2008, s. 68). Univerzity třetího věku jsou v některých zahraničních publikacích označovány jako U3A (Universities of the Third Age), v češtině se pak používá zkratka U3V (Veteška, 2016, s. 161). „*Posláním U3V je rozšířit možnosti uspokojování vzdělávacích potřeb starších občanů, zpřístupnit jim vhodnou formou nové informace, poznatky a dovednosti. Významnou roli sehrává možnost sociálních kontaktů s lidmi s podobným smýšlením, navazování nových přátelství, překonávání pocitu osamělosti, izolovanosti či nepotřebnosti, vědomé zpomalování procesu stárnutí a kvalitní vyplňování volného času*“ (Palán, Langer, 2008, s. 68). U univerzit třetího věku se jedná o neprofesní vzdělávání, účast tedy nevede k získání akademického titulu ani vědecké hodnosti (Špatenková, Smékalová, 2015, s. 91).

² ZAWiW je v původním znění: Zentrum für Allgemeine Wissenschaftliche Weiterbildung der Universität Ulm (ZAWiW, 2019).

Univerzity třetího věku jsou spojeny s akademickým prostředím, vysoké školy jsou tak přirozeně vnímány jako garant, čímž dostává seniorské vzdělávání na U3V určitou prestiž. Zároveň univerzity třetího věku představují specifickou součást celoživotního učení a vzdělávání (Veteška, 2016, s. 161). Tím, že je na univerzitách třetího věku garantována vysokoškolská úroveň přednášek, se univerzity třetího věku odlišují od jiných zájmově vzdělávacích aktivit zaměřených na seniory (Šerák, 2009, s. 196).

Vzhledem k tomu, že univerzity třetího věku jsou vázané na akreditované vysoké školy, tak by obsahové zaměření specializovaných běhů na U3V mělo odpovídat odborné specializaci organizující fakulty či univerzity. Výjimkou jsou počítačové kurzy, které mají ve své nabídce téměř všechny univerzity třetího věku, jelikož o tuto oblast vzdělávání je u seniorů velký zájem (Špatenková, Smékalová, 2015, s. 90). Specializované běhy nejsou plně totožné s akreditovanými studijními obory vysokých škol, jedná se spíše o vybraná témata z příslušných akreditovaných studijních oborů (Šerák, 2009, s. 197). Přesto, že se první U3V v ČR zaměřovaly především na oblast zdravotnictví (Slípka, 2004, s. 17), tak dnes je již nabídka vzdělávání mnohem širší, přičemž největší zájem bývá o zaměření na medicínu, psychologii, dějiny umění nebo práci s výpočetní technikou (Šerák, 2009, s. 197). Nejčastější formou výuky bývá přednáška, dále seminář, případně se může jednat o laboratorní či teoretické cvičení (Špatenková, Smékalová, 2015, s. 91).

Senioři prostřednictvím vzdělávání na U3V získají nové vědomosti a zkušenosti, ale také si naplňují volný čas a mohou se seznámit s novými lidmi. Naopak mezi nedostatky U3V patří relativně malá kapacita, zhoršená dostupnost pro zájemce z menších a vzdálenějších obcí, omezení na posluchače s maturitou, nemožnost dosáhnout formální kvalifikace a také to, že senioři jsou odděleni od řádných studentů, což zamezuje mezigeneračnímu dialogu (Šerák, 2009, s. 197–198). Některé uvedené nedostatky se snaží určití organizátoři vzdělávání na U3V eliminovat. Např. na Univerzitě třetího věku na Univerzitě Palackého v Olomouci je maturitní zkouška pro studium v této formě celoživotního vzdělávání výhodou, ne však nutnou podmínkou (Univerzita Palackého v Olomouci – U3V, 2012–2018b) a snahou je zpřístupnit vzdělávání i seniorům ze vzdálenějších měst tím, že tato U3V otevřela detašovaná pracoviště (Univerzita Palackého v Olomouci – U3V, 2012–2018c). V rámci předcházení zamezení mezigeneračního dialogu na U3V je vhodné uvést, že např. v Rakousku se senioři vzdělávají spolu s mladými lidmi (Tomczyk, 2015, s. 61), podobně je tomu i ve Skotsku, Francii, Švýcarsku a Dánsku. V České republice jsou tyto snahy spíše ojedinělé – např. Vysoká škola ekonomická v Praze v roce 2002 umožnila seniorům z U3V navštěvovat dva

předměty za semestr spolu s řádnými studenty bakalářského programu. Obdobným způsobem se snaží podpořit mezigenerační dialog také na Univerzitě Palackého v Olomouci, FAMU a na fakultě Západočeské univerzity v Plzni (Šerák, 2009, s. 198).

Na základě výzkumu A. Petřkové tvoří cca 70 % účastníků vzdělávání na U3V ženy, přičemž věkově jsou nejpočetnější skupinou lidé v rozmezí 60–70 let (Petřková, 1998, s. 154–155). Také Gołdys, Krzyżanowska, Stec a Ostrowski uvádí, že univerzity třetího věku navštěvují především ženy, počet účastníků – mužů dosahuje cca 15 % (Gołdys, Krzyżanowska, Stec a Ostrowski, 2012, s. 45). Obdobný výsledek byl zveřejněn také v dokumentu, který byl představen na kongresu AIUTA v roce 2006. Tento dokument představil bilanci po třiceti letech na základě dat z dotazníku. Zúčastnilo se 2200 respondentů z celého světa, přičemž 73,5 % bylo žen a 26,5 % bylo mužů. Věkové složení bylo následující: do 50 let bylo 9 %, do 60 let 18 %, do 70 let 42 %, do 80 let 24 % a nad 80 let bylo 7 % respondentů. Zjištěno bylo, že 39 % osob žije samostatně a zbývajících 61 % žije s partnerem či rodinou. V rámci vzdělávání byla získána následující data. 39 % respondentů se účastnilo U3V jeden až tři roky, 22 % se účastnilo 4–6 let, 15 % osob navštěvovalo U3V 7–10 let, 9 % 11–15 let, 5 % 16–20 let a 3 % respondentů se účastnila U3V více než 20 let. 7 % respondentů tuto otázku nezodpovědělo. 52 % seniorů se zaměřilo na vědní obory, 25 % zvolilo umělecký směr a 23 % se věnovalo rehabilitačnímu a sportovnímu zaměření. V uvedeném dokumentu byl také představen důvod respondentů účastnit se U3V – jako hlavní důvod uvedlo 26 % respondentů přátelství či alespoň možnost kontaktu s ostatními seniory, 17 % se účastnilo, protože chtěli získat nové poznatky a dalších 17 % bralo účast na U3V jako kulturní akci. 9 % respondentů navštěvuje U3V, protože je to pro ně dobrá možnost využití volného času. 9 % uvedlo, že se na U3V „cítí dobře.“ Ostatní důvody zmínilo méně než 3 % respondentů (Adamec, Kryštof, Šolc, 2011b, s. 15–16).

V současné době mohou senioři navštěvovat univerzity třetího věku téměř na všech vysokých školách a pomalu se stávají součástí také soukromých vysokých škol (Špatenková, Smékalová, 2015, s. 90–91).

3.4.3 Univerzita třetího věku na Univerzitě Palackého v Olomouci

Univerzita třetího věku na Univerzitě Palackého v Olomouci vznikla v roce 1986 jako jedna z prvních univerzit třetího věku v naší republice. Odborným garantem této U3V byla Univerzita Palackého, avšak organizačně byla U3V zabezpečována Československým

červeným křížem ve spolupráci s dalšími institucemi – Fakultní nemocnicí Olomouc, Českou gerontologickou společností (Špatenková, 2011, s. 72). Původně byla tato U3V koncipovaná jako pětiletý cyklus, přičemž obsahově byla zaměřená především na zdravotnickou tematiku, ale také na společenskovední témata. Vůdčí osobou byl primář tehdejší fakultní nemocnice MUDr. Jaromír Vachutka, CSc. Zmíníme si také strukturu účastníků této U3V. V akademickém roce 1990/1991 bylo v posledním ročníku pětiletého cyklu 76 % žen a 24 % mužů. V rámci věkové struktury bylo 32 % osob ve věku 60–70 let. Většina účastníků této U3V (51 %) byla ženatých/vdané, 42 % tvořily ovdovělé osoby. Vysoký podíl seniorů (65 %) mělo středoškolské vzdělání (s maturitní zkouškou i bez ní), 15 % seniorů uvedlo jako nejvyšší dosažené vzdělání – vysokoškolské. Můžeme si také zmínit zastoupení seniorů v rámci profesí – 33 % seniorů pracovalo v technicko-hospodářské oblasti, 20 % seniorů ve školství a kultuře a 12,6 % účastníků této U3V byli dělníci. 14 % seniorů mělo bydliště mimo Olomouc, tedy mimo místa, kam docházeli na výuku na U3V (Klega, 1997, s. 17–18).

Po ukončení uvedené U3V v dubnu 1991 se našli další pokračovatelé této ideje, přičemž organizátorem se stala Katedra sociologie a andragogiky Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Vypracována byla nová koncepce U3V, vytvořeno tak bylo tříleté uzavřené zájmové studium, které bylo zaměřené na osoby nad 50 let, přičemž studium se členilo do dvou stupňů (Klega, 1997, s. 18–19). Tato koncepce byla postupně upravována a v podstatě je v této podobě uskutečňována i v současné době (Špatenková, Smékalová, 2015, s. 92).

První stupeň studia zahrnuje první ročník. Jedná se o všeobecný ročník, který má informačně-motivační charakter. Probíhá prostřednictvím jednorázových přednášek, které jsou různorodé tematiky. Cílem prvního ročníku je, aby se účastníci vzdělávání seznámili s univerzitním prostředím a s možnostmi, které jim jsou nabízeny. Součástí je také podpora sociálních kontaktů mezi seniory, realizovány jsou tak různé vycházky, exkurze a další společenské akce. Prvního ročníku se nemusí účastnit absolventi vysokých škol a absolventi U3V, ti si mohou zvolit ke studiu již některý ze specializovaných běhů a nastoupí tak rovnou do druhého ročníku. Tito účastníci tedy vynechají, příp. nemusí opakovat, první (úvodní) ročník (Špatenková, 2011, s. 73).

Druhý stupeň studia zahrnuje druhý a třetí ročník. Účastníci navštěvují specializované běhy na příslušných fakultách Univerzity Palackého v Olomouci. Druhý stupeň studia je již tematicky jednotný (Špatenková, 2011, s. 73).

Mezi nabízenými specializovanými běhy jsou následující (Univerzita Palackého v Olomouci – U3V, 2012–2018d):³

- Filozofická fakulta: Společenské vědy, Psychosociální studia, Kultura v minulosti a přítomnosti, Historie a archeologie, Kapitoly z českých dějin, Vybrané kapitoly z dějin 19. a 20. století;
- Cyrilometodějská teologická fakulta: Evropská kultura a křesťanství, Křesťanství a teologie v proměnách času;
- Pedagogická fakulta: Kapitoly z humanitních věd;
- Přírodovědecká fakulta: My – lidé a příroda, Nové trendy v přírodních vědách;
- Lékařská fakulta: Člověk ve zdraví a nemoci;
- Fakulta tělesné kultury: Pohyb – cesta za zdravím;
- Fakulta zdravotnických věd: Zdravotnické vědy;
- Právnická fakulta: Ochrana práv jednotlivce.

Výuka na U3V je v souladu s harmonogramem akademického roku. Studium je zahájeno zápisem a imatrikulací a ukončuje se promocí, která se oficiálně nazývá *Slavnostní vyřazení posluchačů*. Mnozí senioři se ke studiu (někdy i opakovaně) vrací (Špatenková, 2011, s. 73).

Uvedená U3V realizuje výuku také prostřednictvím tzv. mezigeneračního dialogu. Jedná se o společnou výuku řádných denních studentů s účastníky U3V. Senioři tak navštěvují přednášky akreditovaných bakalářských nebo magisterských studijních programů. Výuka v rámci mezigeneračního dialogu klade vysoké nároky na vhodný výběr přednášek a kompetentního lektora (Špatenková, Smékalová, 2015, s. 93). „*Mezi oblíbená témata (disciplíny) pro tuto formu výuky patří zejména: problémy zdraví a nemoci; psychologie životní cesty a další psychologické disciplíny; gerontologie a geragogika; vybrané aspekty sociální komunikace; sociologie či psychologie rodiny; příbuzenská solidarita; dějiny kultury apod.*“ (Špatenková, Smékalová, 2015, s. 93–94).

³ Specializované běhy jsou aktualizované k roku 2018. V době, kdy byl realizován výzkum v rámci disertační práce, nebyl na této U3V ještě otevřen např. specializovaný běh Ochrana práv jednotlivce na Právnické fakultě Univerzity Palackého, který je nyní v nabídce U3V (viz Univerzita Palackého v Olomouci – U3V, 2012–2018d). Naopak v době realizace výzkumu ještě dobíhal specializovaný běh Výzkum v přírodních vědách na Přírodovědecké fakultě UP.

3.4.4 Univerzita třetího věku na Univerzitě Komenského v Bratislavě

V období 26. 4. – 28. 5. 2017 absolvovala autorka této disertační práci v rámci doktorského studia zahraniční vědecko-výzkumnou stáž na Univerzitě třetího věku na Univerzitě Komenského v Bratislavě. V rámci náplně této stáže bylo realizováno zkoumání, které obsahově souviselo s touto disertační prací. Vzhledem k uvedené skutečnosti si v této části nastíníme bližší informace také o této Univerzitě třetího věku.

Na úvod je důležité poznamenat, že pravděpodobně díky dlouholeté společné historii Slovenské a České republiky je vzdělávání seniorů na Slovensku velmi podobné vzdělávání seniorů v České republice. Na Slovensku realizuje svou činnost třináct univerzit třetího věku (jejich zkratka je na Slovensku UTV⁴) a působí zde Asociácia univerzit tretieho veku (ASUTV), která je členem Mezinárodní asociace univerzit třetího věku (AIUTA) (Špatenková, Smékalová, 2015, s. 105).

Univerzita třetího věku na Univerzitě Komenského v Bratislavě byla založena v roce 1990 a byla tak první univerzitou třetího věku na Slovensku. Na jejich programech participují fakulty Univerzity Komenského, ale také Ekonomická univerzita v Bratislavě, Fakulta architektury Slovenské technické univerzity v Bratislavě, Botanická zahrada Univerzity Komenského, Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre, Vysoká škola múzických umení v Bratislavě a Jógová spoločnosť. Univerzita Komenského v Bratislavě má také detašovaná pracoviště: Jesseniova lekárska fakulta Univerzity Komenského v Martine a Kňazský seminár a Teologický inštitút v Nitre.⁵ Univerzita třetího věku na Univerzitě Komenského v Bratislavě je členem Mezinárodní asociace univerzit třetího věku (AIUTA) a Evropské federace starších studentů na univerzitách (EFOS) (Hrapková, 2016b, s. 6–7, 65–72).

Studium je koncipované jako tříletý program. Účastníci si mohou vybírat ze široké nabídky studijních oborů.⁶ Každý studijní obor zahrnuje v jednom akademickém roce čtrnáct vzdělávacích setkání, která jsou uskutečněna ve formě přednášek, seminářů, cvičení, exkurzí nebo rozpravy. První ročník studia je zaměřen všeobecně, realizovány jsou přednášky z většiny nabízených oborů. V následujících ročnících již výuka probíhá ve vybraných studijních oborech ve specializovaných oblastech. Univerzita třetího věku na Univerzitě

⁴ Zkratka UTV je zachována také v této disertační práci pro slovenské univerzity třetího věku („univerzity tretieho veku“).

⁵ Názvy univerzit jsou zachovány v původním slovenském jazyce.

⁶ Na Slovensku se používá pojem studijní obor („študijný odbor“) oproti českému pojmu specializovaný obor.

Komenského v Bratislavě je určena především lidem důchodového věku, ale mohou ji navštěvovat také osoby v invalidním důchodě či zájemci předdůchodového věku, obecně je ale vhodná pro osoby starší padesáti let. Obsah studia vychází z obsahu předmětů pro prezenční studenty, přičemž přednáší univerzitní pedagogové z fakult Univerzity Komenského a z partnerských univerzit a také odborníci z praxe. Po úspěšném ukončení studia získávají účastníci osvědčení o absolvování zájmového vzdělávání na UTV. Účastníci seniorského vzdělávání na Univerzitě Komenského v Bratislavě mohou využívat knihovny, navštěvovat semináře a různé konference a mohou konzultovat s pedagogy (Hrapková, 2016b, s. 6–7).

V akademickém roce 2016/2017 (kdy byla mj. realizována stáž autorky disertační práce na této Univerzitě třetího věku) měli senioři možnost studovat v těchto studijních oborech:⁷ První všeobecný ročník, Archeologie II., Archeologie III., Astronomie II., Člověk a příroda III., Dědictví antického světa III., Dějiny a památky Bratislavy I., Dějiny a památky Bratislavy II., Dějiny a památky Bratislavy III., Dějiny náboženství II., Dějiny Slovenska I., Dějiny všeobecné II., Dějiny výtvarného umění I., Dějiny výtvarného umění II. (garant Katedra výtvarné výchovy), Dějiny výtvarného umění III. (garant Katedra výtvarné výchovy), Dějiny výtvarného umění II. (garant ČDV UK), Dějiny výtvarného umění III. (garant ČDV UK), Divadlo a hudba v proměnách času I., Divadlo a hudba v proměnách času II., Empatická asertivita pro život v současnosti I., Empatická asertivita pro život v současnosti II., Etnologie a kulturní antropologie II., Etnologie a kulturní antropologie III., Expresivní terapie II., Filozofie I., Gerontologie II., Historie a kultura Rakouska II., Hudební skvosty minulosti II., Jóga I., Jóga II., Kreativita v terapii II., Lázeňství I., Latina a kultura antického Říma II., Léčivé a aromatické rostliny II – houby, Léky a zdraví I., Léky a zdraví II., Léky a zdraví III., Muzeologie a kulturní dědictví I., Počítače a informatizace společnosti I., Počítače a informatizace společnosti II., Počítače a informatizace společnosti III., Právo II., Psychologie I., Psychologie II., Psychologie III., Regenerace psychofyzických sil seniorů I., Regenerace psychofyzických sil seniorů II., Sedm x 7 divů Slovenska II., Svět opery III., Topografie antického světa III., Tvořivé psaní III., UNESCO I., Velké divy světa I., Zahradnictví II. – Květinářství (Hrapková, 2016b, s. 8–62).

Při této Univerzitě třetího věku působí také Klub UTV. V něm připravují současní, ale i bývalí účastníci Univerzity třetího věku neformální setkání, návštěvy divadel, diskuze s významnými osobnostmi společenského života a další aktivity (Hrapková, 2016b, s. 7).

⁷ Názvy studijních oborů jsou uvedeny v této disertační práci v českém jazyce.

Univerzita třetího věku na Univerzitě Komenského v Bratislavě se stala součástí různých evropských projektů, např. projektu Erasmus+ *Educational Senior Network*, který byl realizován v období od 1. 12. 2014 do 30. 10. 2017 (projekt byl již zmíněn v předchozích kapitolách). Projekt byl zaměřen na inovaci programů realizovaných v rámci univerzity třetího věku, součástí bylo zmapování a porovnání nabídky vzdělávání seniorů ve vybraných zemích Evropy. Dalším záměrem projektu bylo vyhledávání seniorů v komunitách a regionech, kde nejsou pro osoby této věkové skupiny vytvořené vzdělávací programy. Cílem tak byla inkluze seniorů do nových programů, které vzniknou na základě průzkumu zájmů a potřeb těchto osob. Na projektu se podíleli spolupracovníci ze sedmi evropských univerzit: Vysoké učení technické Brno, Univerzita Komenského Bratislava, Alicante, Groningen, Chemnitz, Magdeburg a Uppsala (Univerzita Komenského v Bratislavě – Centrum ďalšieho vzdelávania, 2017). Vybrané výsledky výzkumu zjištěné v rámci tohoto projektu již byly zmíněny v předchozích kapitolách, dále tak budou uvedeny pouze dílčí výsledky z Univerzity třetího věku na Univerzitě Komenského v Bratislavě. Tuto UTV navštěvuje cca 2000 seniorů, z toho 89 % žen a 11 % mužů. Výzkumu v rámci zmiňovaného projektu se zde zúčastnilo 329 respondentů, z toho 91 % žen a 9 % mužů. Před patnácti lety dominovala motivace týkající se získání znalostí, nyní se více vyskytuje osobnostní rozvoj (33 %) a praktické dovednosti (27 %). 17 % seniorů se účastní z důvodu smysluplného naplnění volného času, 10 % chtělo potkat nové lidi, 6 % chtělo získat základní informace o aktuálních tématech, 4 % chtěla uspokojit své přání studovat, 3 % chtěla získat znalosti a 1 % respondentů se řadí do kategorie „další.“ 13 % respondentů se účastnilo vzdělávání na UTV více než 10 let, 24 % navštěvovalo UTV více než 5 let (Grunwald, Hrapková, 2017, s. 74–77). V rámci uvedeného projektu bylo na Univerzitě třetího věku na Univerzitě Komenského v Bratislavě dále např. zjištěno, zda senioři, kteří dostudují určitý studijní obor, budou mít dále zájem o vzdělávání, popř. v opačném případě je užitečné znát důvody, kvůli kterým se senioři dále nechtějí účastnit těchto vzdělávacích aktivit. Na Univerzitě třetího věku na Univerzitě Komenského v Bratislavě je 303 respondentů (95 %) již rozhodnuto dále se účastnit vzdělávání, 13 respondentů (4 %) prozatím není rozhodnuto a pouze 4 respondenti (1 %) nemají zájem o další vzdělávání na UTV. Mezi důvody, které respondenti uváděli v případě další neúčasti, byl nedostatek času či financí, zdravotní důvody a osobní důvody. Většina seniorů se ovšem účastní vzdělávání pravidelně a opakovaně. Největší zájem mají senioři o dějiny umění (19 % respondentů), následuje historie a archeologie (16 %), PC (14 %), filozofie (13 %), vědy o člověku (10 %), architektura (7 %), přírodní vědy (5 %), náboženství (4 %), právo (4 %), lékařství (3 %), další (3 %), ekonomie (2 %) (Grunwald, Hrapková, 2017, s. 79).

Na Univerzitě třetího věku na Univerzitě Komenského v Bratislavě byl již dříve realizován výzkum týkající se absolventů UTV a jejich zdravotního stavu a životní spokojenosti. V tomto výzkumu bylo zjištěno, že 63 % absolventů z roku 1996 se po zdravotní stránce cítí velmi dobře nebo dobře, 26 % má menší zdravotní potíže a 11 % jich je nemocných. Dále se výzkum zabýval životní spokojeností seniorů, přičemž 55 % respondentů, kteří se účastnili UTV v letech 1991–1996, mělo pocit spokojenosti se svým životem (k tomuto se vztahoval zájem o dění ve společnosti, radost ze života apod.). V osobním životě přináší absolventům UTV nejvíce radosti rodina a rodinný život, dále je pro ně důležité zdraví vlastní a zdraví rodinných příslušníků (Petřková, 2010).

4 Kvalita života seniorů a smysluplnost jejich života v kontextu účasti seniorů na institucionální edukaci

V této kapitole se zaměříme na smysluplnost života seniorů jakožto jeden z ukazatelů kvality života – vztah mezi kvalitou a smyslem života potvrzují Čeledová a Čevela (2010, s. 89), kteří uvádí: „*Kvalita života souvisí se smyslem života. Lidé, kteří prožívají svůj život jako smysluplný, jsou ve větší duševní pohodě (well-being).*“ Obdobně se o vztahu smysluplnosti života a kvality života jedince zmiňuje také např. Petrová (2005, s. 106–107): „*Prožívání smysluplnosti vlastní existence souvisí s kvalitou života jedince, s jeho schopnostmi vyrovnávat se s každodenními okolnostmi a nároky.*“

Kvalita života je závislá na psychologických a sociálních dispozicích, ale souvisí také mj. s realizací smysluplných aktivit, v rámci kterých vyvstává důležitost edukačních programů pro seniory, které mohou přispět ke zvýšení kvality života osob seniorského věku (Špatenková, Smékalová, 2015, s. 44).

4.1 Kvalita života seniorů

Kvalitou života se zabývá mnoho různých vědeckých disciplín a oborů, přičemž vymezení definice a metod, kterými ji lze uchopit, může být v rámci různých oborů zásadně odlišné (Gurková, 2011, s. 23).

Kvalita života označuje „*parametry lidského života, způsobu života, životního stylu, životních podmínek společnosti*“ (Maříková, Petrusek, Vodáková, 1996, s. 557). Kvalita života bývá na úrovni jednotlivce stavěna do opozice konzumního životního stylu – tento dle kritiků konzumentství nemůže člověka naplňovat zejména po stránce duchovní. Kvalita života se v tomto kontextu vztahuje k tzv. postmateriálním hodnotám. Na kvalitu života je možné nahlížet z více hledisek (Maříková, Petrusek, Vodáková, 1996, s. 557), s tématem disertační práce souvisí následující: „*Je to odborný pojem vyjadřující a operacionalizující kval. stránky životních procesů a kritéria jejich hodnocení. [...] Kvalita života je posuzována především podle indikátorů životního prostředí, ukazatelů zdraví a nemoci, úrovně bydlení a rekreace, mezilidských vztahů, volného času, soc. i technologických charakteristik práce, možností podílet se na řízení společnosti, podle osobní i kolekt. bezpečnosti, soc. jistot a občanských svobod. [...]*“ (Maříková, Petrusek, Vodáková, 1996, s. 557). Některá pojetí zdůrazňují subjektivní hodnocení kvality života z pohledu spokojenosti člověka se svým životem,

u jiných pojetí se však vyskytuje snaha nalézat objektivnější kritéria pro posouzení kvality života (Maříková, Petrusek, Vodáková, 1996, s. 557).

Kvalita života může být definována také jako vyjádření pocitu životního štěstí, přičemž k jejím nejobecnějším znakům patří soběstačnost při obsluze vlastní osoby a pohyblivost. Kvalita života z psychologického hlediska je vnímána jako míra seberealizace a duševní harmonie (tzn. míra životní ne/spokojenosti). Ze sociologického hlediska se jedná o pocity a životní úroveň určitých skupin lidí (např. seniorů). A z medicínského hlediska spočívá kvalita života v tom, na jaké úrovni a s jakými omezeními žijí lidé, kteří mají chronické choroby (Hartl, Hartlová, 2010, s. 277).

Kvalita života osob v postproduktivním věku může být velmi odlišná, a to jak na základě věku, zdravotního stavu, s nímž se pojí fyzická a psychická kondice člověka, tak také na základě pohlaví, vzdělanostní úrovně, socioprofesionálního statusu, životní úrovně a rodinné situace. Svou roli v rámci kvality života osob seniorského věku mají i životní aspirace jedince a hodnotové orientace, přičemž v této souvislosti jsou podstatné především hodnoty spjaté s kultivací osobnosti (Mühlpachr, 2009, s. 137–138).

Podle Heuna a Vaillanta (In Čevela, Kalvach, Čeledová, 2012, s. 200) je možné mezi faktory, které pozitivně ovlivňují kvalitu života seniorů, zařadit dobrý zdravotní stav, stabilní manželství, samostatné bydlení a udržování sociálních kontaktů, dále může mít svou roli zastoupení temperamentových rysů, konkrétně pozitivní vliv na kvalitu života má extraverte. Na kvalitě života seniorů se promítá také nepřítomnost deprese a nepřítomnost závislostí, např. na alkoholu. Hogenová (2002, s. 31) uvádí, že kvalitu života ovlivňuje i smysl života člověka, tedy to, kam člověk směřuje, jaký je jeho cíl. Lucasová (1994, s. 188–190) identifikovala obsahové kategorie smyslu života, mezi něž patří vlastní blaho, seberealizace, prožitky, zájmy, rodina, societa, hlavní zaměstnání, služba nějakému přesvědčení a vitální potřeby.

Jak bylo uvedeno, tak v rámci smyslu života hraje důležitou roli mj. vlastní seberealizace či zájmy (Lucasová, 1994, s. 188–190). Tyto a další hodnoty, které mají svou roli v rámci kvality života – míra životní spokojenosti a míra seberealizace (Hartl, Hartlová, 2010, s. 277), mezilidské vztahy a náplň volného času (Maříková, Petrusek, Vodáková, 1996, s. 557) – lze naplnit také prostřednictvím vzdělávání, což potvrzují i slova Palána a Langera (2008, s. 67), kteří píšou, že potřebu seberealizace a sociálního kontaktu u seniorů je možné naplnit prostřednictvím vzdělávání, v rámci kterého získávají senioři možnost setkávat se

s lidmi, kteří mají podobné hodnotové zaměření, zároveň se prostřednictvím aktivit rozvíjí jejich sebedůvěra a navíc „vzdělávání dává životu smysl, zaměstnanost“ (Palán, Langer, 2008, s. 67). K tomuto je možné zmínit, že ke zvýšení kvality života přispívá plánovaná tělesná a duševní činnost a tedy i aktivní životní styl. Toto má zásadní roli především ve stáří (Hartl, Hartlová, 2010, s. 277). Naopak nečinnost s sebou může přinášet řadu problémů a zhoršení zdravotního stavu. Projevit se totiž může např. deprese, zrychlení fyziologických procesů stárnutí, rozpad osobnosti apod. V tomto kontextu je vhodná aktivizace seniora s ohledem na jeho možnosti a schopnosti. Aktivita v seniorském věku totiž může zpomalit procesy stárnutí (Holczerová, Dvořáčková, 2013, s. 34). Sak a Kolesárová (2012, s. 102–110) v tomto kontextu zjistili, že senioři tráví čas např. četbou knih, procházkami, prací na zahradě apod.

Nejdůležitějším kritériem kvality života osob seniorského věku je různorodost jejich potřeb (fyziologické, psychické, sociální) a s tím související možnost jejich uspokojování (Mühlpachr, 2009, s. 138). V seniorském věku ale dochází k mnoha změnám, např. se tak může jednat o změnu denního režimu v důsledku odchodu z pracovního života a s tím související možnou ztrátu sociálních kontaktů, ale také o fyzické změny, které mohou nastat (Vágnerová, 2007, s. 355–356). Mühlpachr zmiňuje v tomto kontextu psychologickou teorii aktivního stárnutí, která předpokládá, že v seniorském věku jsou zachovány potřeby středního dospělého věku, především však potřeba být aktivní a být užitečný. Odchodem do starobního důchodu ovšem může dojít ke snížení sociálních kontaktů, zároveň senior ztratí svou profesní roli a funkční identitu. Kompenzace uvedených ztrát však může nastat v rozvoji systému vzdělávání pro seniory (Mühlpachr, 2009, s. 138). Edukační programy mohou uspokojovat edukační potřeby seniorů a zároveň potřebu smyslu života seniorů. V tomto kontextu je zdůrazněn význam edukace jakožto aktivity přispívající ke smyslu života seniorů (Balogová, 2009, s. 97).

4.2 Smysluplnost života u seniorů

Kvalita života není tvořena pouze příčinami materiálními a formálními, ale ovlivňuje ji i smysl života člověka (Hogenová, 2002, s. 31). Kvalita života tedy úzce souvisí se smysluplností života.

„Člověk vždy hledal, hledá a bude hledat smysl své existence. Touha porozumět svému životu, svým prožitkům a projevům, stejně jako prožitkům a projevům jiných vždy podněcovala

zájem o zkoumání této problematiky“ (Petrová, 2005, s. 5). „Konečnost lidského života pak s sebou přináší naléhavou otázku po jeho kvalitě“ (Petrová, 2005, s. 6). V současné době je zdůrazňována nezbytnost péče o tělesnou, duševní a duchovní stránku osobnosti (Petrová, 2005, s. 5).

Starší lidé mají tendence bilancovat svůj dosavadní život. Prostřednictvím takového zhodnocování se senior snaží utřídit si svůj vztah ke světu i ke svému vlastnímu životu. Současně je nutné najít smysl života ve stáří, přičemž kvalita tohoto života může být ovlivněna vědomím časové omezenosti bytí a různými ztrátami, které jsou se stářím spjaty (Vágnerová, 2007, s. 305). *„Starší člověk velmi brzy pochopí, že je třeba: Zaměřit se jen na to, co je skutečně významné, naučit se těšit z toho, co zůstalo zachováno, akceptovat to, co nelze změnit“ (Vágnerová, 2007, s. 305). V tomto kontextu se vyjadřují také Bočková a Petřková, že i senioři, kteří se účastní nejnáročnější formy vzdělávání v postproduktivním věku, tedy univerzit třetího věku, si kladou mj. otázky vztahující se ke kvalitě života člověka, smyslu jeho existence a k vlastní identitě. Tyto otázky vyvstávají také vzhledem k pluralizaci prostředí a životních stylů v moderní společnosti (Bočková, Petřková, 1997, s. 65).*

Dle Debatse (2000, s. 93–106) jsou definovány tři základní teoretické přístupy k smysluplnosti života jako celku, jejichž autoři jsou psychologové: A. H. Maslow, I. D. Yalom a V. E. Frankl.

A. H. Maslow definoval smysluplnost jako motivační sílu lidského života. Nejprve však musí být uspokojeny nižší potřeby. Smysluplnost života je dle této teorie vnitřní vlastností člověka, neexistuje mimo něj. Smysl života si může člověk vybrat nebo vytvořit na základě své přirozenosti a svobodné vůle. Existenciální motiv je nadřazen drobným motivům, je tedy metamotivem. V životě člověka je nutné mít smysl života, je tak podstatné, aby byl tento metamotiv naplněn, v opačném případě se člověk necítí dobře a často upadá až do nemoci (Křivohlavý, 2006, s. 96).

Dle Yaloma je možné uvést čtyři základní témata, která tvoří základní skutečnosti existence, těmito jsou smrt, izolace, nesmyslnost a svoboda. Pokud se člověk setká s uvedenými skutečnostmi, vyvolá to v něm silnou úzkost. Diskuze o smyslu života většinou směřují k tématům altruismu, tvořivosti či sebeaktualizace apod., přičemž vhodné je, pokud při hledání smyslu života se člověk zaměří na nějaké transcendentnosti, jako je např. láska k dalším lidem, božské podstatě či nějaký cíl (Yalom In Křivohlavý, 2006, s. 97).

Smysluplnosti života se věnoval mj. Viktor E. Frankl, který hovořil o vůli ke smyslu, o potřebě smyslu života a jeho naplňování. V této souvislosti se zmiňoval o přínosu logoterapie a existenciální analýzy (Frankl, 1996). Logos pochází z řečtiny a znamená smysl (Frankl, 1994a, s. 65). Dále se blíže na Franklovo pojetí smyslu života zaměříme.

Podle logoterapie je prvořadou motivační silou člověka snaha nalézt smysl svého života (Frankl, 1994a, s. 65). V. E. Frankl definoval tři kategorie hodnot, k nimž se člověk může vztahovat a naplňovat tak svou smysluplnost bytí. Jedná se o *hodnoty tvůrčí, zážitkové a postojové*. Tvůrčí hodnoty lze uskutečnit při různých činnostech a při plnění úkolů, se kterými se člověk v průběhu života setkává. Zážitkové hodnoty se realizují v přijímání a prožívání světa. Postojové hodnoty spočívají v tom, jak se člověk staví ke svému osudu, který někdy může být nepříznivý (Frankl, 1996, s. 61–63).

Člověk má za svůj život odpovědnost. Na otázky, které život lidem předkládá, může každý odpovědět pouze tím, že přebere za svůj život odpovědnost. A právě tato odpovědnost za svůj život je smyslem lidského bytí (Frankl, 1994b, s. 35).

„*Smysl nemůže být dán, nýbrž musí být nalezen*“ (Frankl, 1994b, s. 18). Pokud ovšem člověk nemá smysl života (Frankl, 1996, s. 25), pociťuje bezsmyslnost či vnitřní prázdnotu, dostává se tak do tzv. *existenciálního vakuu* (Frankl, 1994b, s. 125). Osoby, které necítí smysl života či o smyslu života pochybují, prožívají existenciální frustraci (Frankl, 1996, s. 25), což značí, že je vůle ke smyslu frustrována. Pokud se existenciální frustrace projeví v neurotických symptomech, můžeme v logoterapii hovořit o tzv. *noogenní neuróze* (Frankl, 1994b, s. 125), která má původ „*v noos (mysl, duch), jež poznáváme noologicky jakožto hlubší dimenzi lidské existence*“ (Frankl 1994a, s. 67). „*Jak souhlasně dokázala statistická šetření v Evropě i Americe, je možno se domnívat, že 20 % neuróz je noogenních. Mezi nimi se však dá většina převést na existenciální vakuum*“ (Frankl, 1994b, s. 125).

Ondrušová a Dragomirecká ve výzkumu *Smysl života a deprese u českých seniorů* ověřovaly souvislost mezi smysluplností života seniorů a depresemi. Zjištěno bylo, že lidé s nízkou mírou smysluplnosti života mají více depresivních příznaků. Navíc v tomto výzkumu bylo zjištěno, že nízkou úroveň smyslu života jsou ohroženi staří lidé, kteří žijí sami ve vlastním prostředí. V takovém případě se tedy výrazně vyskytují rizikové faktory stáří, které souvisejí s osamělostí (Ondrušová, Dragomirecká, 2012, s. 193–205). Výzkumu týkajícího se smysluplnosti života v seniorském věku se věnovaly také např. Lovasová a Edlová (2016, s. 109–126), které využily Existenciální škálu jako výzkumný nástroj.

Franklovi přímí pokračovatelé Elizabeth S. Lucasová a Alfried Längle mj. přispěli k rozvoji diagnostiky životního smyslu. Lucasová je autorkou *Logo-testu*, který měří prožívanou smysluplnost života a zjišťuje případnou míru existenciální frustrace, Längle s týmem spolupracovníků vytvořil *Existenciální škálu* (Plháková, 2006, s. 216). Existenciální škála a Logo-test jsou použity také jako jedny z výzkumných nástrojů v této disertační práci, budou tak blíže popsány dále – v kapitolách 5.6.3 a 5.6.4.

5 Výzkumné šetření

V této kapitole bude popsáno výzkumné šetření, které realizovala autorka této disertační práce, uveden tak bude výzkumný záměr, dílčí cíle, výzkumné problémy a otázky, hypotézy a výzkumné předpoklady, výzkumná metoda a výzkumné nástroje.

5.1 Výzkumný záměr

Z demografického hlediska se zvyšuje počet osob seniorského věku (Český statistický úřad, 2014, s. 7), na což je nutné se připravit a zabezpečit seniorům podmínky pro kvalitní život. Z mnoha důvodů je důležité, aby starší lidé zůstali co nejdéle aktivní a měli tak nadále šanci prožívat svůj život smysluplně. Senioři mohou navštěvovat institucionální edukaci. Dle Špatenkové a Smékalové jsou pravděpodobně nejznámější, ale zároveň nejnáročnější institucí věnující se edukaci seniorů univerzity třetího věku (Špatenková, Smékalová, 2015, s. 89–90). Vzhledem k tomu, že vzdělávání seniorů na univerzitách třetího věku představuje nejnáročnější možnost ke vzdělávání seniorů, jak uvádí např. Špatenková a Smékalová (2015, s. 90) nebo také Bočková a Petřková (1997, s. 65), tak se naskýtají otázky, jako např. zda jsou senioři spokojeni s náplní institucionální edukace a zda jim institucionální edukace přináší to, co od ní očekávali.

Seniorský věk s sebou může přinášet různé náročné situace, jako např. ztrátu sociálních kontaktů důsledkem ukončení pracovního života či úmrtím blízkých osob. U osaměle žijících seniorů může dojít až k sociální izolaci (Vágnerová, 2007, s. 355, 365–366). Již realizovaný výzkum *Názory a postoje české populace k seniorům* zjišťoval, čeho se česká populace ve spojení se stářím obává, a možnost samoty, tedy strach z osamocení, se umístil na třetím místě v rámci četností (49 %), hned po obavě z nemoci (78 %) a po strachu z finanční a existenční nouze (54 %). Nachází se tak dokonce před strachem ze smrti (43 %) a před obavou z nedostatečnosti či nedostupnosti lékařské péče (37 %) (Sak, Kolesárová, 2008, s. 25). V této souvislosti je důležité zjistit, zda senioři postrádají sociální kontakt, zda se cítí sami, jak často se stýkají se svou rodinou a přáteli a jestli jim institucionální edukace pomáhá navázat nové sociální kontakty. Jedná se tak o důležité otázky, na které se disertační práce také zaměří.

Podstatné je také zjištění, zda senioři pociťují svůj život jako smysluplný vzhledem k poznatkům, které byly zmíněny v kapitole 4.2 v souvislosti se smyslem života v seniorském

věku. Vzhledem k již uvedeným skutečnostem a v souladu s aktuálností této problematiky je zapotřebí se na tematiku prožívání smysluplnosti života v seniorském věku zaměřit a podrobněji tuto oblast zmapovat.

V kontextu výše uvedených údajů a skutečností je nutné zajistit kvalitní zázemí institucionální edukace, a proto je zapotřebí zjistit a analyzovat podstatné informace týkající se této oblasti. Prozatím bylo v této oblasti realizováno několik výzkumů (viz zmíněné výzkumy výše – např. Petřková, 2010, Grunwald, Hrapková, 2017, dále ale také např. Hrapková, 2016a a další), o vybraných charakteristikách (o věku, počtu mužů a žen, národnostním složení a o problematice fyzického zdraví) seniorů účastnících se např. Univerzity třetího věku v Uppsale ve Švédsku se zmiňuje Hammarström (2016, s. 109–114), přesto je nutné tuto oblast, a to i vzhledem k aktuálnosti problematiky dynamiky stárnutí populace, blíže reflektovat i u nás. Většina dosavadních výzkumů (viz např. Grunwald, Hrapková, 2017) se věnuje především zjištění motivace seniorů k účasti na institucionální edukaci nebo průběhu těchto vzdělávacích akcí. Dostatečně však nejsou známy např. názory účastníků U3V na to, zda jim účast na institucionální edukaci splnila jejich očekávání, stejně tak není dostatečně známo např. zastoupení temperamentových rysů seniorů účastnících se U3V či prožívaná smysluplnost života seniorů účastnících se univerzity třetího věku, přičemž tyto a další údaje mohou hrát významnou roli při plánování a realizaci vzdělávacích akcí. V kontextu uvedeného píše také Špatenková a Smékalová (2015, s. 64): *„O seniorech angažovaných v tradičních vzdělávacích situacích toho ale pořád víme poměrně málo. Stejně tak nemáme dostatek relevantních informací o prožívání a rolích emocí v pozdní fázi ontogeneze. Moc toho nevíme ani o tom, jak starší lidé vytvářejí a vnímají smysl svého života.“*

Výše uvedené a další podněty vedly k zaměření disertační práce na institucionální edukaci v seniorském věku a ke stanovení cíle této práce.

5.2 Hlavní cíl, dílčí cíle

Hlavním cílem je vyvození komplexní charakteristiky seniorů účastnících se institucionální edukace (U3V), včetně míry jejich existenciální zakotvenosti, a analýza vybraných aspektů institucionální edukace v seniorském věku (U3V).

Dílčí cíle jsou vymezeny následovně:

- Vyvodit charakteristiku účastníků institucionální edukace (U3V) v rámci demografických a dalších údajů, údajů o sociálních kontaktech, o zastoupení temperamentových rysů (extraverze – introverze, stabilita – labilita).
- V rámci dat o prožívání smysluplnosti života zjistit míru prožívané smysluplnosti života seniorů účastnících se institucionální edukace (U3V) a specifikovat tím, jaká je prožívaná kvalita jejich života, zda a případně v jaké míře se u seniorů účastnících se institucionální edukace (U3V) vyskytuje existenciální frustrace. Analyzovat vztah mezi mírou prožívané smysluplnosti života seniorů účastnících se institucionální edukace (U3V) a vybranými proměnnými (četnost setkávání s příbuznými / přáteli či známými, zastoupení temperamentových rysů, potřeba seznámit se s novými lidmi prostřednictvím institucionální edukace – U3V).
- Určit převažující motivy, které vedou seniory k účasti na institucionální edukaci (U3V). Srovnat zjištěná data s údaji uvedenými v odborných publikacích (viz např. Šerák, 2009, s. 193–194; Beneš, 2014, s. 112) a s vybranými výsledky mezinárodního projektu Erasmus+ *Educational Senior Network* (Grunwald, Hrapková, 2017, s. 35, 76–77, 83–84).
- Zjistit vybrané aspekty týkající se institucionální edukace v seniorském věku (U3V) – přínos účasti na institucionální edukaci (U3V) pro seniory, jejich zájem o (další) účast v institucionální edukaci (U3V), ne/zvažování seniorů ukončení své účasti na institucionální edukaci (U3V), seniory subjektivně vnímaná náročnost edukačních aktivit a ne/postrádání určitých témat nebo informací v rámci náplně institucionální edukace (U3V). Identifikovat případné edukační potřeby seniorů. Vyvodit význam institucionální edukace (U3V) pro seniory.
- Analyzovat vztah mezi motivem edukace týkajícím se potřeby sociálních kontaktů / poznávací potřebou a přínosem institucionální edukace (U3V) v těchto směrech. Analyzovat vztah mezi potřebou seniorů seznámit se s novými lidmi prostřednictvím institucionální edukace (U3V) s vybranými charakteristikami (s údajem, jak často se setkávají se svými příbuznými / přáteli či známými, s jejich temperamentovými rysy extraverze – introverze).

5.3 Výzkumné problémy a otázky

V souladu s hlavním cílem a dílčími cíli byly formulovány následující výzkumné problémy a otázky:

- Jaká je charakteristika účastníků institucionální edukace (U3V) v rámci demografických a dalších údajů, údajů o sociálních kontaktech, o zastoupení podstatných temperamentových rysů (extraverze – introverze, stabilita – labilita)?
- Jaká je míra prožívané smysluplnosti života seniorů účastnících se institucionální edukace (U3V) a případné existenciální frustrace? Existuje vztah mezi mírou prožívané smysluplnosti života seniorů účastnících se institucionální edukace (U3V) a vybranými proměnnými (četnost setkávání s příbuznými / přáteli či známými, míra neuroticismu, míra extraverze – introverze, potřeba seznámit se s novými lidmi prostřednictvím institucionální edukace (U3V)?
- Jaké motivy vedou seniory k účasti na institucionální edukaci (U3V)? Shodují/odlišují se (případně v jakých oblastech) zjištěná data s údaji uvedenými v odborných publikacích (viz např. Šerák, 2009, s. 193–194; Beneš, 2014, s. 112) a s vybranými výsledky mezinárodního projektu Erasmus+ *Educational Senior Network* (Grunwald, Hrapková, 2017, s. 35, 76–77, 83–84)?
- Jaký přínos shledávají senioři v účasti na institucionální edukaci (U3V), mají zájem o (další) účast v institucionální edukaci (U3V), ne/zvažovali senioři ukončení své účasti na institucionální edukaci (U3V), považují senioři subjektivně edukační aktivity za náročné a saturuje nabídka institucionální edukace (U3V) edukační potřeby účastnících se seniorů? Příp. jaké jsou edukační potřeby seniorů účastnících se institucionální edukace (U3V)? Jaký význam má institucionální edukace (U3V) pro seniory?
- Souvisí motiv edukace týkající se potřeby sociálních kontaktů / poznávací potřeby s přínosem institucionální edukace (U3V) v těchto směrech? Souvisí potřeba seniorů seznámit se s novými lidmi prostřednictvím institucionální edukace (U3V) s vybranými charakteristikami (s údajem, jak často se setkávají se svými příbuznými / přáteli či známými, s jejich temperamentovými rysy extraverze – introverze)?

5.4 Hypotézy

U otázek deskriptivního charakteru bude využita popisná statistika. U výzkumných problémů, které jsou typu vztahového, jsou vytvořeny hypotézy. Východiskem tohoto postupu bylo vyjádření Gavory: „*Vědecké hypotézy [...] se dají formulovat jen pro relační a kauzální výzkumné problémy, nikdy ne pro deskriptivní výzkumné problémy. Hypotéza je totiž předpověď o vztahu mezi dvěma činiteli (proměnnými)*“ (Gavora, 2000, s. 58).

V rámci této disertační práce byly stanoveny následující věcné hypotézy:

H1: Senioři, kteří se velmi často nebo často setkávají se svými příbuznými, vykazují vyšší míru prožívané smysluplnosti života než senioři, kteří se se svými příbuznými setkávají občas, výjimečně anebo se se svými příbuznými nesetkávají vůbec.

H2: Senioři, kteří se velmi často nebo často setkávají se svými přáteli či známými, vykazují vyšší míru prožívané smysluplnosti života než senioři, kteří se se svými přáteli či známými setkávají občas, výjimečně anebo se se svými přáteli či známými nesetkávají vůbec.

H3: Senioři s nižší mírou neuroticismu vykazují vyšší míru subjektivně prožívané existenciální zakotvenosti než senioři s vyšší mírou neuroticismu.

H4: Senioři extraverti vykazují vyšší míru subjektivně prožívané existenciální zakotvenosti než senioři introverti.

H5: Senioři, kteří uvádí potřebu seznámení se s novými lidmi prostřednictvím institucionální edukace (U3V), vykazují nižší míru prožívané smysluplnosti života než senioři, kteří tuto potřebu neuvádí.

H6: Mezi výsledkem zjištěným Existenciální škálou (C–body) a výsledkem zjištěným Logotestem existuje vztah.

H7: Senioři, kteří uvádí jako motiv edukace potřebu sociálních kontaktů, častěji vykazují přínos institucionální edukace (U3V) v tomto směru ve srovnání se seniory, kteří tento motiv neuvádí.

H8: Senioři, kteří uvádí jako motiv edukace poznávací potřebu, častěji vykazují přínos institucionální edukace (U3V) v tomto směru ve srovnání se seniory, kteří tento motiv neuvádí.

H9: Senioři, kteří se setkávají se svými příbuznými občas, výjimečně anebo se se svými příbuznými nesetkávají vůbec, uvádí potřebu seznámení se s novými lidmi prostřednictvím

institucionální edukace (U3V) častěji než senioři, kteří se velmi často nebo často setkávají se svými příbuznými.

H10: Senioři, kteří se setkávají se svými přáteli či známými občas, výjimečně anebo se se svými přáteli či známými nesetkávají vůbec, uvádí potřebu seznámení se s novými lidmi prostřednictvím institucionální edukace (U3V) častěji než senioři, kteří se velmi často nebo často setkávají se svými přáteli či známými.

H11: Senioři extraverti uvádějí potřebu seznámení se s novými lidmi prostřednictvím institucionální edukace (U3V) častěji než senioři introverti.

5.5 Výzkumné předpoklady

V rámci hledání odpovědí na otázky v kontextu deskriptivního charakteru jsou stanoveny následující výzkumné předpoklady:

1. Institucionální edukace (U3V) se ve větší míře účastní ženy.
2. Většina dotázaných seniorů bude zdravých nebo zdravých s menšími zdravotními potížemi.
3. Většina seniorů bude mít nejvyšší dosažené vzdělání zakončené maturitní zkouškou.
4. Zastoupení seniorů s náboženským vyznáním bude obdobné jako zastoupení seniorů bez náboženského vyznání.
5. Nejčastěji se bude objevovat vzdálenost místa bydliště seniorů od vzdělávací instituce (U3V) do 30 km.
6. Senioři, kteří žijí sami, budou v podobném zastoupení jako senioři, kteří žijí s dalším členem v domácnosti.
7. Většina seniorů bude vykazovat zájem o častější kontakt s přáteli/známými, s příbuznými.
8. V zastoupení základních temperamentových rysů seniorů budou patrně převládat extraverti.
9. Senioři budou z větší části subjektivně prožívat dostatečnou míru smysluplnosti života, nebudou trpět existenciální frustrací.

10. Mezi nejčastějšími motivy, které vedly seniory k účasti na institucionální edukaci (U3V), se bude vyskytovat poznávací potřeba a potřeba sociálních kontaktů.
11. Senioři budou vnímat institucionální edukaci převážně jako přínosnou.
12. Vzdělávací potřeby budou u většiny seniorů účastnících se institucionální edukace (U3V) naplněny.

5.6 Výzkumná metoda a výzkumné nástroje

Gavora uvádí, že „výzkumná metoda je název pro proceduru, se kterou se získávají data v terénu. V rámci každé výzkumné metody je možno vytvořit konkrétní výzkumný nástroj. [...] Některé výzkumné nástroje existují již v hotové formě a jsou přímo připraveny k použití. [...] Pro mnohé výzkumy se však hotové výzkumné nástroje nehodí, a proto výzkumníci zhotovují nové nástroje, anebo přizpůsobují svým záměrům již existující výzkumné nástroje“ (Gavora, 2000, s. 85). Mezi základní výzkumné metody se řadí „pozorování, škálování, dotazník, interview, obsahová analýza textu, experiment“ (Gavora, 2000, s. 85).

V předloženém výzkumu je použita jako stěžejní výzkumná metoda – dotazník. V rámci výzkumu v této disertační práci bylo využito více výzkumných nástrojů ke sběru dat, jednalo se tedy dle slov Gavory (2000, s. 85) jak o již hotové výzkumné nástroje připravené k použití (ve výzkumu byla v tomto kontextu použita Existenciální škála, Logo-test, Eysenckův osobnostní dotazník EOD), tak o dotazník vlastní konstrukce. Dotazník vlastní konstrukce je možné shlédnout v příloze 1. Eysenckův osobnostní dotazník EOD, Logo-test a Existenciální škála jsou standardizované výzkumné nástroje podléhající ochraně, z tohoto důvodu nejsou součástí příloh.

V dalších podkapitolách budou popsány a blíže specifikovány uvedené výzkumné nástroje použité v rámci výzkumného šetření této disertační práce.

5.6.1 Dotazník vlastní konstrukce

Dotazník vlastní konstrukce (viz příloha 1)⁸ byl zkonstruován v souladu s hlavním cílem zkoumání. Prostřednictvím tohoto dotazníku je možné zjistit profil a základní charakteristiky (věk, nejvyšší dosažené vzdělání, četnost sociálních kontaktů apod.) seniorů

⁸ Pro účely disertační práce byla s ohledem na její rozsah nakonec využita jen vybraná data z dotazníku vlastní konstrukce.

účastnících se institucionální edukace (U3V) a vybrané aspekty týkající se účasti seniorů na institucionální edukaci – U3V (motivace k účasti, hodnocení přínosu institucionální edukace apod.).

5.6.2 Eysenckův osobnostní dotazník EOD

Eysenckův osobnostní dotazník EOD zjišťuje dvě hlavní temperamentové dimenze osobnosti: extraverzi – introverzi, stabilitu – labilitu. Jedná se o výzkumný nástroj tradičně používaný a ověřený, položky v EOD jsou revidované, takže dotazník EOD může být předložen také např. osobám s nižším vzděláním atd. Extraverze a neuroticismus mají tendenci s věkem klesat. Naopak korelace s pohlavím nejsou značné (Miglierini, Vonkomer, 1979, s. 9, 10, 19, 25). Blíže byly dimenze osobnosti popsány v kapitole 2.6.

Eysenckův osobnostní dotazník EOD obsahuje otázky, na něž se odpovídá ano/ne. EOD obsahuje také otázky zjišťující lež. Tzv. Lie Scale byla vytvořena k eliminaci osob, které mají snahu ukázat se v lepším světle. Skórování dotazníku se provádí na základě skórovacího klíče přiložením šablony, která je součástí manuálu. Odpovědi, které jsou shodné s uvedenou šablonou, se hodnotí vždy po jednom bodu (Miglierini, Vonkomer, 1979, s. 20, 27).

Jedná se o standardizovaný dotazník, jehož reliabilita zjišťovaná retestem převyšuje hodnotu 0,85, i když se dotazník opakuje po několika měsících. Odpovědi v dotazníku podávají validní obraz o běžném chování respondenta (Miglierini, Vonkomer, 1979, s. 9, 10, 16, 19).

5.6.3 Logo-test (E. Lucasová)

Logo-test vytvořila Elisabeth S. Lucasová, studentka V. E. Frankla, s cílem měřit to, co Frankl nazval *vůlí k životu* (Křivohlavý, 2006, s. 73). Dotazník byl vytvořen „na základě pojetí potřeby ‚prožívané smysluplnosti‘ a jejího opaku, ‚existenciální frustrace‘, rozpracovaného Viktorem E. Franklem. [...] Umožňuje posoudit, v jakém stupni a v kterých ohledech člověk prožívá svůj život jako naplněný smyslem, anebo naopak strádá prožíváním jeho smysluprázdnosti“ (Lucasová, 1992, s. 4).

Logo-test se skládá ze tří částí. První část obsahuje devět kategorií vztahujících se ke smyslu života, přičemž respondent označí stupeň intenzity prožívání dané kategorie, která je pro něj zdrojem důležitých hodnot. Druhá část má sedm položek zabývajících se existencí

frustrace, neuspokojením touhy po smysluplnosti života. Zkoumaná osoba se vyjadřuje, do jaké míry se v jejím životě vyskytuje existenciální frustrace. A třetí část Logo-testu sestává ze životních příběhů, k nimž respondent vyjádří svůj pohled na jejich život a zároveň uvede vlastní životní příběh, tento se následně hodnotí z hlediska naplnění smyslu, postoje k utrpení a postoje k úspěchu (Křivohlavý, 2006, s. 73–74). Výsledky Logo-testu jsou vyjádřeny pomocí bodového skóre, které ve svém součtu svědčí o míře životní naplněnosti, nebo naopak o nespokojenosti se životem, zjištěna tak může být *existenciální frustrace*, popřípadě *noogenní neuróza* (Lucasová, 1992, s. 7).

Sečtením bodů ze všech tří částí dotazníku vyjde celkové skóre (Halama, 2014, s. 165). Nízký počet získaných bodů svědčí o smysluplnosti života, naopak vysoký počet bodů značí ohrožení duševního zdraví (Lucasová, 1992, s. 7). „*Získaný celkový skór umožňuje posoudit osobu vzhledem k proměnné ‚prožívaná smysluplnost‘ oproti ‚existenciální frustraci‘ jakožto nedostatku prožívání smyslu ve vlastním životě; její výsledek je porovnán s ukazateli rozložení tohoto znaku v populaci osob stejného věkového pásma. Tyto populační normy jsou vyjádřeny v kvartilech Q1–Q4, přičemž ve čtvrtém kvartilu jsou ještě zvlášť vyznačeny dva poslední decily D9 a D10 k podrobnějšímu rozlišení výsledků uvnitř pásma s největší pravděpodobností existenciální frustrace*“ (Lucasová, 1992, s. 16).

Kvartil Q1 značí dobrou až nejlepší úroveň prožívané smysluplnosti života. Člověk, jehož výsledek je v tomto kvartilu, je existenciálně zajištěn, čerpá spokojenost a duševní sílu z tohoto prožívání smyslu, dokonce i v případě nepříznivých životních situací je u něj možné předpokládat vnitřní pevnost a důvěru. Takovýto člověk bude schopen vytěžit i z nepříznivých situací co nejlepší možný výsledek (Lucasová, 1992, s. 16–19).

Umístění v kvartilech Q2+Q3 značí průměrnou úroveň prožívané životní smysluplnosti. Člověk, který se umístí v tomto skóru, nemá ani mimořádně dobrou ani mimořádně špatnou úroveň prožívané smysluplnosti života, znamená to tedy, že takový člověk není existenciálně ani zvlášť zajištěn, ale není ve své existencialitě ani příliš ohrožen. Tito lidé jsou tedy ve svém životě vyrovnaní, avšak nepříznivé situace a nečekané starosti je mohou rozhodit (Lucasová, 1992, s. 16–19).

Kvartil Q4 směřuje k nedostatečné ohrožující úrovni prožívaného smyslu života, prožívaná smysluplnost je u těchto lidí sporná, nebo ji tito lidé dokonce postrádají. V tomto pásmu jsou normy dále podrobněji rozlišené. Celkový skór v pásmu Q4-(D9+D10) značí nejméně ohroženou skupinu z kvartilu Q4. Smysluplnost života člověka vyskytujícího se

v této skupině není dobrá, jelikož je na hranici existenciální frustrace. Dále se v kvartilu Q4 vyčleňuje decil D9, který značí velmi špatnou úroveň prožívané smysluplnosti života. U osob, jejichž výsledek se řadí do decilu D9, je přítomná existenciální frustrace, která může přispívat k mnoha duševním poruchám, mezi něž je možné zařadit neurózy či deprese. Existenciální frustrace může způsobovat také některá psychogenní onemocnění a abnormální způsoby života, oslabuje imunitní soustavu člověka, čímž ho činí přístupným pro chronická tělesná onemocnění a pro nihilistické postoje a rezignaci. Existenciální frustrace se projevuje v krizích smyslu, ve ztrátě zájmu a hodnot, v citech prázdnoty, marnosti, trvalé omrzelosti a nudě. V kvartilu Q4 se vyděluje také decil D10, který značí nejhorší úroveň prožívané smysluplnosti života. Lidé vyskytující se v decilu D10 jsou nespokojeni a nešťastní. V tomto decilu je možné specifikovat noogenní neurózu, která je pro život nebezpečná, jelikož oslabuje duchovní sílu člověka a tím i jeho schopnost sebeuzdravení, proto je nutné věnovat lidem, kteří spadají do decilu D10, péči a ideálně jim poskytnout také logoterapeutickou léčbu (Lucasová, 1992, s. 16–19).

Dle Guttmanna je Logo-test nejlepší nástroj na měření existenciální frustrace (Guttman, 1996, s. 15–36). Logo-test byl ověřen, jedná se o standardizovaný výzkumný nástroj (Balcar, 1995, s. 400–405).

5.6.4 Existenciální škála – ESK (A. Längle, Ch. Orglerová, M. Kundi)

Existenciální škála (ESK) vychází z existenciálně-analytického pojetí logoterapie, kterou založil Viktor E. Frankl. ESK vytvořili Längle, Orglerová a Kundi, přičemž Längle byl Franklův žák (Křivohlavý, 2006, s. 88). Tento výzkumný nástroj zjišťuje odpověď na otázku: „*Jak dobře se danému člověku podařilo smysluplně utvářet svou existenci*“ (Křivohlavý, 2006, s. 89).

„*Existenciální škála je sebesuzovací dotazník a měří kompetenci osoby zacházet se sebou a se světem. To lze také označit jako ‚schopnost člověka k existenci.‘ Tato kompetence spočívá především v tom, uplatňovat se jako subjekt. Člověk má umět být sám sebou ve vlastní (tělesné, duševní a historické) skutečnosti a vzhledem k nárokům a nabídkám vnější skutečnosti (světa)*“ (Längle, Orglerová, Kundi, 2001, s. 17). Podle existenciální analýzy je nutné, aby se člověk dokázal vyrovnat s danostmi (vlastními i cizími) a to prostřednictvím smysluplných souvislostí (Längle, Orglerová, Kundi, 2001, s. 17).

Existenciální škála je plně standardizovaná. Hodnocení výsledků je objektivní, protože ESK obsahuje pokyny pro respondenty, jak mají dotazník vyplnit, a také pokyny pro hodnotitele týkající se skórování výsledků. Dotazník se skládá ze 46 položek, které mají jednotně předepsanou šestibodovou stupnici pro odpověď (stupnice: naprosto platí – s výjimkami platí – spíše platí – spíše neplatí – s výjimkami neplatí – naprosto neplatí), respondent se tak zaškrtnutím příslušného políčka vyjadřuje, do jaké míry pro něj daný výrok platí. Položky jsou přiřazeny ke čtyřem základním stupnicím (Längle, Orglerová, Kundi, 2001, s. 18–20) a zjišťují tak čtyři osobnostní vlastnosti, které jsou podmínkou smysluplného žití (Längle, 1988, s. 40–52). Jsou jimi *Sebeodstup* (SO), *Sebepřesah* (SP), *Svoboda* (SV) a *Odpovědnost* (OD). ***Sebeodstup* či *Sebedistance* (SO)** měří schopnost vytvořit si odstup vůči sobě, odpoutat se od svých přání, představ, obav, cílů, úmyslů a citů. Tímto může člověk vnímat svět nezkresleně. ***Sebepřesah* neboli *Sebetranscendence* (SP)** měří citovou přístupnost, jedná se o schopnost vstoupit do citového vztahu k něčemu či někomu jinému, stanovuje tak, zda je člověk schopen citově se angažovat. ***Svoboda* (SV)** značí schopnost rozhodnout se pro možnosti na základě vlastního subjektivního zhodnocení. V tomto případě se tak zjišťuje schopnost nacházet v životě reálné možnosti jednání, uspořádat je dle hodnoty, kterou jim člověk přidělí, čímž je možné dospět k rozhodnutí. ***Odpovědnost* (OD)** měří schopnost aktivně jednat, angažovat se pro osobní úkoly a hodnoty a také nést za důsledky svého jednání odpovědnost (Längle, Orglerová, Kundi, 2001, s. 18–19, 38–42).

První dvě stupnice – vlastnosti (SO a SP) spolu tvoří složenou stupnici ***Personalita* či *Osobní faktor* (P)**. Tato složená stupnice osobních předpokladů popisuje otevřenost vůči sobě a vůči hodnotám, měří tak stupeň rozvoje osobní stránky člověka. Další dvě stupnice – vlastnosti (SV a OD) tvoří složenou stupnici ***Existencialita* či *Existenciální faktor* (E)**, která postihuje vztah k situačním danostem. Tato složená stupnice (E) značí rozhodnou angažovanost, jedná se tedy o to, jak se člověk orientuje ve světě, jak činí rozhodnutí a tímto odpovědně vstupuje do dění (Längle, Orglerová, Kundi, 2001, s. 43–44).

***Celkový skór* či *Prožívaná smysluplnost* (CS)** obsahuje obě složené stupnice – *Personalitu* a *Existencialitu* (Längle, Orglerová, Kundi, 2001, s. 18–19). Celkový skór „měří prožívání smysluplné osobní existence. [...] Vypovídá o schopnosti člověka dobře vycházet se sebou a se světem a aktivně se vypořádávat s vnitřními i vnějšími nároky vlastního života a s hodnotami, které mu nabízí“ (Längle, Orglerová, Kundi, 2001, s. 45).

„ESK má poměrně dobrou reliabilitu (0,88)“ (Křivohlavý, 2006, s. 89). ESK „postihuje poměrně stálé osobní vlastnosti“ (Längle, Orglerová, Kundi, 2001, s. 63). Manuál

ESK předkládá výsledky několika korelačních a faktorových analýz, které ověřují validitu ESK. Zjišťovány byly vztahy stupnic ESK vůči několika dotazníkům, mezi nimiž byly Eysenckův osobnostní dotazník – stupnice Introverze/Extraverze a Neuroticismus, Purpose-In-Life Test k měření dimenze smyslu a Zerssenova Škála depresivity. Výsledky potvrzují teoretický předpoklad, že jednotlivé testy měří odlišné, avšak vzájemně blízké konstrukty (Längle, Orglerová, Kundi, 2001, s. 63–71).

5.7 Realizace výzkumného šetření

V tomto textu budou uvedeny informace týkající se realizace výzkumného šetření k disertační práci. Výzkum v rámci disertační práce byl zaměřen na Olomoucký kraj. Podíváme se tedy nejprve na určité specifikace tohoto kraje. Nejprve se zaměříme na index stáří, který je charakterizován jako podíl obyvatel, kterým je 65 let a více, na 100 dětí ve věku 0–14 let. Index stáří tak vypovídá o stárnutí populace. V Olomouckém kraji v roce 2011 připadalo na 100 dětí 112,9 seniorů, přitom celorepublikový průměr byl 110,4. Můžeme také doplnit, že v roce 2012 žilo v Olomouckém kraji 73 žen a 10 mužů starších 100 let (Barteska, 2012, s. 13–14). V Olomouckém kraji byl tedy dle uvedených dat (Barteska, 2012, s. 13–14) vyšší počet seniorů na 100 dětí, než je tomu v celorepublikovém průměru. Dalším důležitým ukazatelem je index ekonomického zatížení v obci, který značí, kolik osob ve věku 0–14 let a 65 let a více připadá na 100 obyvatel produktivního věku. Průměrná hodnota pro Českou republiku byla 44,6 %, v Olomouckém kraji dosáhla hodnoty 44,9 % (Barteska, 2012, s. 14).

Na základě dat z roku 2014 se nadále zvyšuje ukazatel indexu stáří – na 100 dětí ve věku 0–14 let připadlo v roce 2014 v Olomouckém kraji 122 obyvatel nad 65 let věku. Také index ekonomického zatížení postupně roste. V roce 2005 připadalo na 100 obyvatel v produktivním věku mezi 15 a 64 lety 40,8 dětí do 14 let a osob nad 65 let, avšak ke konci roku 2014 to už bylo 49,6 osob. Oba tyto indexy dosahovaly v Olomouckém kraji vyšších hodnot, než jaké byly hodnoty za celou Českou republiku (index stáří pro ČR byl 117,4 a index ekonomického zatížení pro ČR byl 49,3) (Český statistický úřad, 2015, s. 8).

Respondenty v rámci výzkumu této disertační práce byli účastníci institucionální edukace z Univerzity třetího věku na Univerzitě Palackého v Olomouci, která působí v Olomouckém kraji. Respondentům byly rozdány soubory výzkumných nástrojů, každý soubor obsahoval všechny čtyři výzkumné nástroje – dotazník vlastní konstrukce, Eysenckův osobnostní dotazník EOD, Logo-test, Existenciální škálu (blíže byly popsány v jednotlivých

podkapitolách kapitoly 5.6).⁹ Respondenti byli mj. informováni o účelu výzkumného šetření, v rámci kterého byla zachována jejich anonymita.

⁹ Sběr dat pro disertační práci proběhl spolu se sběrem dat pro projekt IGA s názvem *Senioři a institucionální edukace*, jehož hlavní řešitelkou byla autorka této disertační práce – Mgr. Barbora Tallová a spoluřešitelkou byla pouze její školitelka – doc. PhDr. Alena Petrová, Ph.D., která hlavní řešitelce poskytovala odborné rady, odborně garantovala psychologickou část a korigovala publikované odborné texty.

6 Výsledky výzkumného šetření

V této kapitole budou popsány a v případě hypotéz také analyzovány výsledky výzkumného šetření. Jednotlivé podkapitoly jsou strukturovány dle stanovených dílčích cílů (viz kapitola 5.2). Každá z podkapitol je ještě dále členěna např. dle zaměření zjištěných údajů nebo dle výzkumného nástroje, prostřednictvím kterého byla data zjišťována.

Uvedeny budou údaje zjištěné na Univerzitě třetího věku na Univerzitě Palackého v Olomouci (dále také jako U3V na UP v Olomouci) – data byla vyhodnocena od 172 respondentů, kteří vyplnili dotazník vlastní konstrukce, Eysenckův osobnostní dotazník EOD, Logo-test a Existenciální škálu (ESK).¹⁰

Pouze pro zajímavé doplnění budou u některých položek uvedeny také výsledky obdobného zkoumání, které realizovala autorka této disertační práce na již zmíněné stáži na Univerzitě třetího věku na Univerzitě Komenského v Bratislavě (dále také jako UTV na UK v Bratislavě)¹¹, kde data byla vyhodnocena od 238 respondentů, kteří vyplnili dotazník vlastní konstrukce, který byl, oproti dotazníku rozdaného na Univerzitě třetího věku na Univerzitě Palackého v Olomouci, ve zkrácené variantě. Zjištěná data z Univerzity třetího věku na Univerzitě Komenského v Bratislavě nebyla dále analyzována a ani nejsou součástí diskuze, jelikož, jak již bylo zmíněno, jsou uvedena pouze pro nabízející se informační doplnění, nejsou tedy součástí cíle disertační práce. Dotazník vlastní konstrukce snímaný na stáži v Bratislavě je možné shlédnout v příloze 2.

6.1 Charakteristika účastníků institucionální edukace (U3V)

Tato podkapitola se věnuje výsledkům výzkumného šetření vztahujícím se k prvnímu dílčímu cíli stanovenému v této disertační práci (viz kapitola 5.2), který zní: *Vyvodit charakteristiku účastníků institucionální edukace (U3V) v rámci demografických a dalších údajů, údajů o sociálních kontaktech, o zastoupení temperamentových rysů (extraverze – introverze, stabilita – labilita)*. Data k vyhodnocení stanoveného cíle byla získána

¹⁰ Eysenckův osobnostní dotazník EOD, Logo-test a Existenciální škála (ESK) byly vyhodnoceny pod vedením kvalifikovaného odborníka s psychologickým vzděláním – doc. PhDr. Aleny Petrové, Ph.D., která je školitelkou autorky této disertační práce.

¹¹ V případě, že jsou k dispozici doplňující data z Univerzity třetího věku na Univerzitě Komenského v Bratislavě, budou pro přehlednost vepsána do příslušné tabulky pod záhlaví *UTV na UK v Bratislavě* a navíc budou tato data pro zvýšení přehlednosti napsána kurzívou. Všechna ostatní data, která nejsou takto specifikována, tedy pochází z U3V na UP v Olomouci.

prostřednictvím dotazníku vlastní konstrukce, pouze data věnující se zastoupení temperamentových rysů byla zjištěna pomocí Eysenckova osobnostního dotazníku EOD.

Dále je text ještě rozdělen do dílčích částí věnujících se jednotlivým charakteristikám (demografické a další údaje, údaje o sociálních kontaktech, údaje o zastoupení temperamentových rysů).

6.1.1 Charakteristika účastníků institucionální edukace (U3V) v rámci demografických a dalších údajů

V rámci demografických charakteristik respondentů bylo prostřednictvím výzkumu zjištěno např. zastoupení pohlaví, průměrný věk, subjektivně vnímaný zdravotní stav respondentů. Dále byly zjištěné další vybrané charakteristiky, jako nejvyšší dosažené vzdělání, náboženské vyznání apod. Jako specifické charakteristiky budou uvedeny vzdálenost bydliště respondentů od vzdělávací instituce a s tím související způsob dopravy na výuku. V této podkapitole budou uvedeny výsledky vztahující se k výzkumnému předpokladu č. 1, 2, 3, 4 a 5 (viz kapitola 5.5).

Vyhodnoceny byly dotazníky získané od 172 respondentů, z uvedeného počtu bylo 150 žen (tzn. 87,2 %) a 22 mužů (tzn. 12,8 %). Průměrný věk respondentů byl 67 let (Tallová, Petrová, 2016, s. 95). Blíže viz tabulka 1, pro doplnění jsou v tabulce 1 uvedeny také výsledky zkoumání realizovaného na UTV na UK v Bratislavě, kde byl průměrný věk respondentů také 67 let. Grafické znázornění výsledků z U3V na UP v Olomouci předkládá příloha 3, konkrétně graf 1.

Tabulka 1 Zastoupení pohlaví

Četnost	Absolutní četnost	Relativní četnost	UTV na UK v Bratislavě	
			Absolutní četnost	Relativní četnost
Pohlaví				
Muž	22	12,8 %	31	13,0 %
Žena	150	87,2 %	207	87,0 %

Zdroj: Vlastní zpracování

Doplnit můžeme také rodinný stav respondentů. Většina respondentů uvedla, že jsou ženatí/vdané (55,8 %), početně následovali vdovci a vdovy (21,5 %), rozvedení (18,0 %) a nejmenší zastoupení měli svobodní (4,7 %) (Tallová, Petrová, 2016, s. 99–100). Podrobně jsou hodnoty zaznamenány v tabulce 2. Pro zajímavost jsou data v tabulce 2 doplněna také o výsledky ze stáže z UTV na UK v Bratislavě. Grafické znázornění rodinného stavu respondentů z U3V na UP v Olomouci předkládá příloha 3 (graf 2).

Tabulka 2 Rodinný stav respondentů

Četnost	Absolutní četnost	Relativní četnost	UTV na UK v Bratislavě	
			Absolutní četnost	Relativní četnost
Rodinný stav				
Svobodný/á	8	4,7 %	22	9,2 %
Ženatý/vdaná	96	55,8 %	121	50,8 %
Rozvedený/á	31	18,0 %	40	16,8 %
Vdovec/vdova	37	21,5 %	55	23,1 %

Zdroj: Vlastní zpracování

Doplňující charakteristikou je počet potomků. Většina respondentů (159, tzn. 92,4 %) má jednoho či více potomků, konkrétně 27 (tzn. 15,7 %) má jedno dítě, 112 (tzn. 65,1 %) má dvě děti, 17 respondentů (tzn. 9,9 %) má tři děti a 3 respondenti (tzn. 1,7 %) mají čtyři děti. 13 respondentů (tzn. 7,6 %) je bezdětných (Tallová, Petrová, 2016, s. 100). Přehledně data zprostředkovává tabulka 3. Pro zajímavost jsou data v tabulce 3 doplněna také o výsledky ze stáže na UTV na UK v Bratislavě. Položky v tabulce 3 jsou seřazeny dle počtu potomků. Grafické znázornění výsledků z U3V na UP v Olomouci je v příloze 3 (graf 3).

Tabulka 3 Počet potomků

Četnost Počet potomků	Absolutní četnost	Relativní četnost	UTV na UK v Bratislavě	
			Absolutní četnost	Relativní četnost
Žádný	13	7,6 %	29	12,2 %
1 potomek	27	15,7 %	49	20,6 %
2 potomci	112	65,1 %	132	55,5 %
3 potomci	17	9,9 %	22	9,2 %
4 potomci	3	1,7 %	4	1,7 %
5 potomků	0	0,0 %	2	0,8 %

Zdroj: Vlastní zpracování

Podstatnou charakteristikou pro možnost účasti na institucionální edukaci (U3V) je zdravotní stav seniorů. Prostřednictvím výzkumu bylo zjištěno, jak se senioři subjektivně cítí po zdravotní stránce. Největší zastoupení zaujímali respondenti, kteří jsou zcela zdraví a netrpí žádným chronickým onemocněním (87 respondentů, tzn. 50,6 %). Početním zastoupením následovali respondenti, kteří hodnotí svůj zdravotní stav jako „spíše zdravý/á,“ tito respondenti mají párkrát do roku vážnější zdravotní potíže (68 respondentů, tzn. 39,5 %). 17 respondentů (tzn. 9,9 %) zmínilo, že jsou nemocní, jelikož trpí chronickými chorobami, vážnější zdravotní potíže jsou u nich časté (Tallová, Petrová, 2016, s. 97). Data předkládá také tabulka 4. Grafické znázornění je v příloze 3, konkrétně se jedná o graf 4.

Tabulka 4 Zdravotní stav respondentů

Četnost	Absolutní četnost	Relativní četnost
Zdravotní stav seniorů		
Zcela zdravý/á, žádné chronické choroby	87	50,6 %
Spíše zdravý/á, párkrát do roku vážnější potíže	68	39,5 %
Nemocný/á, chronické choroby, často vážnější potíže	17	9,9 %

Zdroj: Vlastní zpracování

Respondenti uváděli nejvyšší dosažené vzdělání. Největší zastoupení měli respondenti se vzděláním zakončeným maturitní zkouškou (63,4 %). V menším počtu se vyskytovali respondenti s vysokoškolským vzděláním (15,7 %), středním odborným vzděláním s výučním listem (8,7 %), středním nebo středním odborným vzděláním bez maturity i výučního listu (5,8 %). V menší míře byli zastoupeni respondenti s vyšším odborným vzděláním (4,7 %). Nejmenší zastoupení měli respondenti se základním vzděláním (1,7 %) (Tallová, Petrová, 2016, s. 97–98). Níže je uvedena tabulka 5, která předkládá konkrétní zjištěná data z výzkumu, pro zajímavost jsou data v tabulce 5 doplněna také o výsledky ze stáže na UTV na UK v Bratislavě.¹² Grafické znázornění výsledků z U3V na UP v Olomouci je v příloze 3 (graf 5).

Tabulka 5 Nejvyšší dosažené vzdělání

Četnost Nejvyšší dosažené vzdělání	Absolutní četnost	Relativní četnost	UTV na UK v Bratislavě	
			Absolutní četnost	Absolutní četnost
Základní vzdělání	3	1,7 %	0	0,0 %
Střední nebo střední odborné vzdělání bez maturity i výučního listu	10	5,8 %	0	0,0 %
Střední odborné vzdělání s výučním listem	15	8,7 %	0	0,0 %
Vzdělání zakončené maturitní zkouškou	109	63,4 %	84	35,3 %
Vyšší odborné vzdělání	8	4,7 %	19	8,0 %
Vysokoškolské vzdělání	27	15,7 %	135	56,7 %

Zdroj: Vlastní zpracování

S uvedenou charakteristikou souvisí také povolání – respondenti měli uvést, jaká povolání vykonávali v průběhu jejich ekonomicky aktivního života, ty byly rozděleny do

¹² Kategorie z dotazníku vlastní konstrukce, který byl rozdán respondentům na UTV na UK v Bratislavě, byly specifikovány, pro přehlednost v tabulce jsou však zúženy a začleněny do kategorií dotazníku vlastní konstrukce, který byl rozdán v rámci výzkumu na U3V na UP v Olomouci.

několika oblastí podle zaměření. 46 respondentů v rámci svého života vykonávalo administrativní práce, jako např. úředník/úřednice, sekretářka, zaměstnanec/kyně státní správy apod. 35 respondentů pracovalo v oblasti obchodně-ekonomické na pracovní pozici ekonom/ka, účetní apod. 28 respondentů mělo povolání technicky zaměřené, jako např. programátor/ka, technik, projektant/ka apod. 19 respondentů bylo zaměstnáno ve zdravotnictví (zdravotní sestra, zdravotní laborant/ka, farmaceutický/á asistent/ka, případně veterinář/ka). 18 respondentů bylo zaměstnaných ve školství jako učitel/ka či ředitel/ka. 16 respondentů pracovalo v oblasti služeb. Dělnickým a uklízacím pracím se věnovalo šest respondentů. Poslední oblast zahrnuje další povolání – fotograf, PR pracovník, oděvní návrhářka a tkadlena – do této oblasti se řadí čtyři respondenti (Tallová, Petrová, 2016, s. 98–99). Podrobně jsou data zpracována v tabulce 6. Data v tabulce 6 jsou pro přehlednost seřazena dle nejvyšší četnosti. Grafické znázornění je v příloze 3 (graf 6).

Tabulka 6 Povolání vykonávané za ekonomicky aktivního života

Četnost	Absolutní četnost	Relativní četnost
Povolání		
Administrativní práce	46	26,7 %
Obchodně-ekonomická oblast	35	20,3 %
Technicky zaměřené povolání	28	16,3 %
Zdravotnictví	19	11,0 %
Školství	18	10,5 %
Oblast služeb	16	9,3 %
Dělnické a uklízací práce	6	3,5 %
Další	4	2,3 %

Zdroj: Vlastní zpracování

V rámci dalších vybraných charakteristik se výzkum zaměřil také na otázku, zda respondenti mají nějaké náboženské vyznání, zda jsou věřící. Tuto položku považujeme mj. za podstatnou pro subjektivně vnímanou smysluplnost života seniorů. Zjištěno bylo, že 88 respondentů (tzn. 51,2 %) je náboženského vyznání a 84 (tzn. 48,8 %) je bez náboženského vyznání (Tallová, Petrová, 2016, s. 100–101). Blíže viz tabulka 7, grafické znázornění je

v příloze 3 (graf 7).

Tabulka 7 Náboženské vyznání

Četnost	Absolutní četnost	Relativní četnost
Náboženské vyznání		
Ano	88	51,2 %
Ne	84	48,8 %

Zdroj: Vlastní zpracování

Specifickou charakteristikou ve výzkumu je určení vzdálenosti bydliště respondentů od vzdělávací instituce (od U3V) a způsob, jakým se respondenti dopravují na místo vzdělávání. Nejvíce respondentů (43,6 %) má bydliště od U3V vzdáleno 6 až 30 kilometrů, následuje vzdálenost do pěti kilometrů (u 35,5 % respondentů) a v menší míře se vyskytovali respondenti ze vzdálenosti 31 až 70 kilometrů (17,4 % respondentů). Nejmenší zastoupení ve výzkumném vzorku tvořili respondenti, kteří bydlí 71 a více kilometrů od U3V (3,5 % respondentů) (Tallová, Petrová, 2016, s. 96). Blíže viz tabulka 8, grafické znázornění je v příloze 3 (graf 8).

Tabulka 8 Vzdálenost bydliště respondentů od vzdělávací instituce (od U3V)

Četnost	Absolutní četnost	Relativní četnost
Vzdálenost bydliště od U3V		
Do 5 kilometrů	61	35,5 %
6 až 30 kilometrů	75	43,6 %
31 až 70 kilometrů	30	17,4 %
71 a více kilometrů	6	3,5 %

Zdroj: Vlastní zpracování

S výše uvedenou charakteristikou vztahující se ke vzdálenosti bydliště respondentů od U3V souvisí také způsob dopravy respondentů na výuku – někteří respondenti (17) dochází na výuku pěšky, ostatní (155) využívají různých dopravních prostředků, přičemž 48 respondentů

uvedlo, že využívá pouze městskou hromadnou dopravu. 59 respondentů dojíždí vlakem a 17 osob jezdí autobusem – meziměstská doprava. 7 respondentů se dopravuje prostřednictvím auta, které ale neřídí, naopak 23 osob jezdí na výuku na U3V autem jako aktivní řidiči. Jeden respondent/ka uvedl/a, že využívá kolo jakožto prostředek dopravující jej/ji na výuku (Tallová, Petrová, 2016, s. 96–97). Podrobně jsou výsledky zaznamenány v tabulce 9. Grafické znázornění je v příloze 3 (graf 9).

Tabulka 9 Způsob dopravy respondentů na výuku na U3V

Četnost	Absolutní četnost	Relativní četnost
Způsob dopravy na výuku na U3V		
Pěšky	17	9,9 %
Městská hromadná doprava	48	27,9 %
Vlak	59	34,3 %
Autobus – meziměstská doprava	17	9,9 %
Auto (ale neřídí jej)	7	4,1 %
Auto (aktivní řidič)	23	13,4 %
Kolo	1	0,6 %

Zdroj: Vlastní zpracování

6.1.2 Charakteristika účastníků institucionální edukace (U3V) v rámci údajů o sociálních kontaktech

V této podkapitole budou uvedeny výsledky vztahující se k výzkumnému předpokladu č. 6 a 7 (viz kapitola 5.5).

108 respondentů (tzn. 62,8 %) žije v domácnosti s dalším/i rodinným/i příslušníkem/ky (Tallová, Petrová, 2016, s. 95). Konkrétně 86 respondentů bydlí s manželem/kou, 9 respondentů bydlí s manželem/kou a dalšími členy rodiny, 7 jich bydlí s dcerou/synem/sestrou a s jejich rodinami a 6 respondentů bydlí s přítelem/kyní či s partnerem/kou. Zbývající senioři (64, tzn. 37,2 %) bydlí v domácnosti sami (viz Tallová, Petrová, 2015c, s. 297). Přehledně jsou data uvedena v tabulce 10, grafické znázornění je v příloze 3, konkrétně v grafu 10.

Tabulka 10 Způsob bydlení respondentů

Četnost	Absolutní četnost	Relativní četnost
Způsob bydlení		
Sám/sama	64	37,2 %
S manželem/kou	86	50,0 %
S manželem/kou a dalšími členy rodiny	9	5,2 %
S dcerou/synem/sestrou a jejich rodinami	7	4,1 %
S přítelem/kyní či s partnerem/kou	6	3,5 %

Zdroj: Tallová, Petrová, 2015c, s. 297

S uvedenou charakteristikou týkající se způsobu bydlení se pojí také následující vztahující se k druhu bydlení. 99,4 % respondentů žije v bytě či domě, pouze 0,6 % respondentů bydlí v domě s pečovatelskou službou (Tallová, Petrová, 2016, s. 95). Žádný z respondentů nežije v domově pro seniory, viz tabulka 11, grafické znázornění je v příloze 3 (graf 11).

Tabulka 11 Druh bydlení respondentů

Četnost	Absolutní četnost	Relativní četnost
Druh bydlení		
Bydlení v bytě či domě	171	99,4 %
Bydlení v domě s pečovatelskou službou	1	0,6 %
Bydlení v domově pro seniory	0	0,0 %

Zdroj: Vlastní zpracování

Výzkum se zaměřil na četnost setkávání seniorů s příbuznými a s přáteli či známými a na případnou potřebu častějšího setkávání se s příbuznými a s přáteli či známými. Zjištěno bylo, že se svými příbuznými se velmi často (každý den) setkává 22 respondentů (tzn. 12,8 %), často (několikrát do týdne) 70 respondentů (tzn. 40,7 %), občas (párkrát do měsíce) 64 respondentů (tzn. 37,2 %), výjimečně (párkrát do roku) 15 respondentů (tzn. 8,7 %)

a vůbec se s příbuznými nesetkává jeden respondent/ka (tzn. 0,6 %) (viz Tallová, Petrová, 2015c, s. 297). Přehledně data zaznamenává tabulka 12 níže a graf 12 v příloze 3.

Tabulka 12 Četnost setkávání respondentů s příbuznými

Četnost	Absolutní	Relativní
Četnost setkávání respondentů s příbuznými	četnost	četnost
Velmi často (každý den)	22	12,8 %
Často (několikrát do týdne)	70	40,7 %
Občas (párkrát do měsíce)	64	37,2 %
Výjimečně (párkrát do roku)	15	8,7 %
Vůbec	1	0,6 %

Zdroj: Tallová, Petrová, 2015c, s. 297

V rámci četnosti setkávání s přáteli či známými se 9 respondentů (tzn. 5,2 %) s nimi setkává velmi často (každý den), 60 (tzn. 34,9 %) se s nimi setkává často (několikrát do týdne), 84 (tzn. 48,8 %) občas (párkrát do měsíce), výjimečně (párkrát do roku) se jich setkává 18 (tzn. 10,5 %) a vůbec se se svými přáteli či známými nesetkává jeden respondent/ka (tzn. 0,6 %) (viz Tallová, Petrová, 2015c, s. 297). Data jsou zpracována v tabulce 13 níže a v grafu 13 v příloze 3.

Tabulka 13 Četnost setkávání respondentů s přáteli či známými

Četnost	Absolutní	Relativní
Četnost setkávání respondentů s přáteli či známými	četnost	četnost
Velmi často (každý den)	9	5,2 %
Často (několikrát do týdne)	60	34,9 %
Občas (párkrát do měsíce)	84	48,8 %
Výjimečně (párkrát do roku)	18	10,5 %
Vůbec	1	0,6 %

Zdroj: Tallová, Petrová, 2015c, s. 297

V rámci sociálních kontaktů je nutné zjistit, zda senioři mají zájem o častější setkávání s příbuznými a přáteli či známými, nebo zda jim dosavadní četnost setkávání stačí. V rámci setkávání seniorů s příbuznými uvedlo 77 respondentů (tzn. 44,8 %), že má potřebu častějšího kontaktu s příbuznými a 95 respondentům (tzn. 55,2 %) postačuje dosavadní četnost kontaktů s příbuznými. Podobná data byla zjištěná také při zaměření na potřebu častějšího setkávání s přáteli či známými, konkrétně 74 respondentů (tzn. 43 %) uvedlo, že má zájem o častější kontakt s přáteli či známými, naopak 98 respondentů (tzn. 57 %) jsou spokojeni se současnou četností kontaktu s přáteli či známými (Tallová, Petrová, 2015c, s. 298). 38 respondentů (tzn. 22,1 %) uvedlo, že se cítí sami, 134 (tzn. 77,9 %) jich takový pocit nemá. V tabulce 14 a v tabulce 15 jsou zaznamenána data týkající se potřeby častějšího kontaktu s příbuznými a s přáteli či známými a tabulka 16 předkládá data vztahující se k pocitu samoty. Tabulka 16 obsahuje také výsledky z UTV na UK v Bratislavě. Grafické znázornění výsledků z U3V na UP v Olomouci je součástí grafů 14, 15 a 16 uvedených v příloze 3.

Tabulka 14 Potřeba častějšího setkávání s příbuznými

Četnost	Absolutní četnost	Relativní četnost
Potřeba častějšího setkávání s příbuznými		
Ano	77	44,8 %
Ne	95	55,2 %

Zdroj: Tallová, Petrová, 2015c, s. 298

Tabulka 15 Potřeba častějšího setkávání s přáteli či známými

Četnost	Absolutní četnost	Relativní četnost
Potřeba častějšího setkávání s přáteli či známými		
Ano	74	43 %
Ne	98	57 %

Zdroj: Tallová, Petrová, 2015c, s. 298

Tabulka 16 Pociť samoty u respondentů

Četnost	Absolutní četnost	Relativní četnost	UTV na UK v Bratislavě	
			Absolutní četnost	Relativní četnost
Cítí se často sám/sama				
Ano	38	22,1 %	35	14,7 %
Ne	134	77,9 %	203	85,3 %

Zdroj: Vlastní zpracování

6.1.3 Charakteristika účastníků institucionální edukace (U3V) v rámci zastoupení podstatných temperamentových rysů

V této podkapitole budou uvedeny výsledky vztahující se k výzkumnému předpokladu č. 8 (viz kapitola 5.5).

V rámci zastoupení temperamentových rysů (extraverze a introverze) byly zjištěny prostřednictvím Eysenckova osobnostního dotazníku EOD následující údaje. 84 respondentů (tzn. 48,8 %) jsou introverti, 72 respondentů (tzn. 41,9 %) jsou extraverti a 16 (tzn. 9,3 %) respondentů je nevyhraněných – jsou na pomezí introverze a extraverze. Data jsou přehledně zaznamenána v tabulce 17 a v grafu 17 v příloze 3.

Tabulka 17 Zastoupení temperamentových rysů

Četnost	Absolutní četnost	Relativní četnost
Zastoupení temperamentových rysů		
Extraverze	72	41,9 %
Introverze	84	48,8 %
Extraverze/introverze	16	9,3 %

Zdroj: Vlastní zpracování

V rámci zastoupení neuroticismu bylo prostřednictvím Eysenckova dotazníku EOD zjištěno, že většina respondentů (121, tzn. 70,3 %) je stabilních, 38 respondentů (tzn. 22,1 %) je labilních a 13 (tzn. 7,6 %) je na pomezí mezi stabilitou a labilitou. Data jsou dostupná také v tabulce 18 a v grafu 18 v příloze 3.

Tabulka 18 Zastoupení neuroticismu

Četnost	Absolutní četnost	Relativní četnost
Zastoupení neuroticismu		
Stabilita	121	70,3 %
Labilita	38	22,1 %
Stabilita/labilita	13	7,6 %

Zdroj: Vlastní zpracování

6.2 Prožívání smysluplnosti života seniorů účastnících se institucionální edukace (U3V)

Následující text se zaměří na druhý stanovený dílčí cíl této disertační práce (viz kapitola 5.2), jímž je: *V rámci dat o prožívání smysluplnosti života zjistit míru prožívané smysluplnosti života seniorů účastnících se institucionální edukace (U3V) a specifikovat tím, jaká je prožívaná kvalita jejich života, zda a případně v jaké míře se u seniorů účastnících se institucionální edukace (U3V) vyskytuje existenciální frustrace. Analyzovat vztah mezi mírou prožívané smysluplnosti života seniorů účastnících se institucionální edukace (U3V) a vybranými proměnnými (četnost setkávání s příbuznými / přáteli či známými, zastoupení temperamentových rysů, potřeba seznámit se s novými lidmi prostřednictvím institucionální edukace – U3V).*

Text věnující se výsledkům v rámci smysluplnosti života seniorů je dále členěn do dílčích podkapitol, přičemž nejprve se zaměříme na data získaná prostřednictvím Existenciální škály, následně na data z Logo-testu a poslední část se bude věnovat analýze míry prožívané smysluplnosti života a vybraných proměnných.

6.2.1 Prožívání smysluplnosti života seniorů účastnících se institucionální edukace (U3V) zjišťované prostřednictvím Existenciální škály

V této podkapitole budou uvedeny výsledky vztahující se k výzkumnému předpokladu č. 9 (viz kapitola 5.5).

Tabulka 19 předkládá zařazení do skóre v rámci základních stupnic a faktorů vyšších řádů, přehledně je také zpracováno v grafu 19 v příloze 3. V tabulce 20 je uveden průměrný

počet získaných bodů v rámci základních stupnic a faktorů vyšších řádů.

Tabulka 19 Zařazení do skóru v rámci základních stupnic a faktorů vyšších řádů, ESK

Zařazení do skóru					Velmi vysoký skór – absolutní četnost	Velmi vysoký skór – relativní četnost
Zařazení do základních stupnic a do faktorů vyšších řádů	Nízký skór – absolutní četnost	Nízký skór – relativní četnost	Střední skór – absolutní četnost	Střední skór – relativní četnost		
Sebeodstup (SO)	3	1,7 %	151	87,8 %	18	10,5 %
Sebepřesah (SP)	8	4,7 %	160	93,0 %	4	2,3 %
Svoboda (SV)	8	4,7 %	141	82,0 %	23	13,4 %
Odpovědnost (OD)	10	5,8 %	153	89,0 %	9	5,2 %
Personalita (P)	4	2,3 %	160	93,0 %	8	4,7 %
Existencialita (E)	13	7,6 %	141	82,0 %	18	10,5 %
Celkový skór (CS)	6	3,5 %	158	91,9 %	8	4,7 %

Zdroj: Tallová, Petrová, 2015b, s. 225–227

Tabulka 20 Průměrný počet získaných bodů v rámci základních stupnic a faktorů vyšších řádů, ESK

Zařazení do základních stupnic a do faktorů vyšších řádů	Průměrný počet získaných bodů
Sebeodstup (SO)	36,9
Sebepřesah (SP)	70,0
Svoboda (SV)	50,4
Odpovědnost (OD)	58,5
Personalita (P)	107,0
Existencialita (E)	108,6
Celkový skór (CS)	215,6

Zdroj: Vlastní zpracování

Ve stupnici *Sebeodstup* (SO) získali respondenti v průměru 36,9 bodů (Tallová, Petrová, 2015b, s. 225), přičemž tato hodnota se řadí do středního skóru. „*Sebeodstup (SO) měří schopnost vytvořit si odstup vůči sobě*“ (Längle, Orglerová, Kundi, 2001, s. 38). Nízký skór, kterého dosáhli 3 respondenti (Tallová, Petrová, 2015b, s. 225), znamená nedostatečný odstup vůči sobě. Se stoupajícím skórem se schopnost jasně vnímat a uvažovat zlepšuje (Längle, Orglerová, Kundi, 2001, s. 38). Středního skóru dosáhla většina respondentů tohoto výzkumu, konkrétně 151 respondentů. Velmi vysokého skóru dosáhlo 18 respondentů (Tallová, Petrová, 2015b, s. 225), tito si dovedou velmi dobře vytvořit odstup vůči sobě (Längle, Orglerová, Kundi, 2001, s. 38).

Ve stupnici *Sebepřesah* či *Sebetranscendence* (SP) získali respondenti průměrně 70 bodů, tedy většina respondentů (160) se svým výsledkem řadí do středního skóre (Tallová, Petrová, 2015b, s. 225). Sebepřesah „*popisuje schopnost citově se angažovat, nechat se zaujmout hodnotou a vnímat své vnitřní pohnutí tím, co člověk prožívá, vycítit hodnotu. Tím vzniká vnitřní vztah k prožívanému. Tato dimenze je nástrojem nalézání a vycitování subjektivně prožívaných hodnot*“ (Längle, Orglerová, Kundi, 2001, s. 39). Nízký skór, kterého ve výzkumu dosáhlo 8 respondentů (Tallová, Petrová, 2015b, s. 225), značí vztahovou chudost, emoční plochost, přičemž se stoupajícím skórem se emoční svět a bytí s druhými zvyšuje. Při velmi vysokém skóru má člověk schopnost empatie a má velice bezprostřední a volný přístup k emocionalitě (Längle, Orglerová, Kundi, 2001, s. 40). V tomto výzkumu dosáhli velmi vysokého skóru 4 respondenti (Tallová, Petrová, 2015b, s. 225).

Ve stupnici *Svoboda* (SV) bylo průměrně u respondentů naměřeno 50,4 bodů – střední skór. Nízkého skóru dosáhlo 8 respondentů a naopak velmi vysokého skóru 23 respondentů. Středního skóru dosáhlo 141 respondentů (Tallová, Petrová, 2015b, s. 226). „*Svoboda (SV) měří schopnost nacházet v běžném životě reálné možnosti jednání, uspořádat je podle jejich hodnoty, a tak dospět k osobnímu rozhodnutí*“ (Längle, Orglerová, Kundi, 2001, s. 41). Nízký skór značí nejistotu v rozhodování. Se vzrůstajícím skórem roste jasnost a pevnost v rozhodování a usuzování. Čím vyššího skóru v rámci svobody člověk dosáhne, tím snáze činí rozhodnutí a jednodušeji nachází možnosti jednání. Při velmi vysokém skóru má člověk sklon vyhýbat se těsnějším vztahům a závazkům, je zdrženlivější v osobním angažování. Tito lidé mají sklon ke kritizování, přehnanému souzení a k panovačnosti (Längle, Orglerová, Kundi, 2001, s. 41).

V rámci *Odpovědnosti* (OD) se do středního skóru zařadilo 153 respondentů. Dále 10 respondentům byl naměřen nízký skór a 9 respondentů se zařadilo do velmi vysokého skóru.

Průměrně získali respondenti 58,5 bodů (Tallová, Petrová, 2015b, s. 226), což značí střední skór „*Odpovědnost (OD) měří schopnost a ochotu odhodlat se a rozvážně, popř. s vědomím povinnosti, se angažovat pro osobní úkoly a hodnoty*“ (Längle, Orglerová, Kundi, 2001, s. 42). Nízký skór značí malou odpovědnost za svůj život, člověk v takovém případě svůj život neplánuje, je spíše pozorovatelem a čeká, co mu život sám přinese. Se vzrůstajícím skórem se zvyšuje odpovědnost za vlastní život a angažovanost v životě a při velmi vysoké hodnotě člověk plně přijímá odpovědnost a je si vědom svých povinností (Längle, Orglerová, Kundi, 2001, s. 42).

V rámci skóru *Personality* či *Osobního faktoru (P)* dosáhli 4 respondenti nízkého skóru, 160 středního a 8 velmi vysokého. Průměrný skór byl 107,0 – střední skór (Tallová, Petrová, 2015b, s. 226). „*Složená stupnice ‚P‘ měří stupeň rozvoje osobní stránky člověka, projevující se otevřeností vůči světu a jasným vnímáním sebe*“ (Längle, Orglerová, Kundi, 2001, s. 43). Lidé, kteří dosáhli nízkého skóru, jsou příliš uzavření. Se stoupajícím skórem vzrůstá otevřenost vůči světu. Lidé, kteří dosáhli velmi vysokého skóru, jsou zranitelní, někdy až přecitlivělí (Längle, Orglerová, Kundi, 2001, s. 43).

U složeného skóru *Existencialita = Existenciální faktor (E)* 13 respondentů dosáhlo nízkého skóru, 141 středního a 18 velmi vysokého. Průměrný naměřený počet bodů byl 108,6 (Tallová, Petrová, 2015b, s. 226), tedy zařazení do středního skóru. „*Složená stupnice ‚E‘ měří schopnost rozhodovat se a aktivně se angažovat ve světě*“ (Längle, Orglerová, Kundi, 2001, s. 44). Nízký skór svědčí o nerozhodném či utlumeném způsobu života. Se vzrůstajícím skórem se zvyšuje rozhodnost a odpovědnost za vlastní život, lidé s velmi vysokým skórem mají angažovaný životní styl, přistupují ke světu aktivně (Längle, Orglerová, Kundi, 2001, s. 44).

Součtem skóru *Personalita (P)* a *Existencialita (E)* byl získán *Celkový skór (CS)*, který vyjadřuje celkovou prožívanou smysluplnost života (Längle, Orglerová, Kundi, 2001, s. 18–19). Nízkého CS dosáhlo 6 respondentů, 158 mělo střední skór a 8 velmi vysoký skór. Průměrně naměřená hodnota CS byla 215,6 – střední skór (Tallová, Petrová, 2015b, s. 226). Složená stupnice CS „*vypovídá o schopnosti člověka dobře vycházet se sebou a se světem a aktivně se vypořádávat s vnitřními i vnějšími nároky vlastního života a s hodnotami, které mu nabízí*“ (Längle, Orglerová, Kundi, 2001, s. 45). Nízký skór značí nenaplněnou existenci. Se stoupající hodnotou vzrůstá vnitřní otevřenost a při velmi vysokém skóru je člověk přístupný, otevřený, rozhodný, ochotný se angažovat a uvědomuje si své povinnosti (Längle, Orglerová, Kundi, 2001, s. 46).

6.2.2 Prožívání smysluplnosti života seniorů účastnících se institucionální edukace (U3V) zjišťované prostřednictvím Logo-testu

V této podkapitole budou uvedeny výsledky vztahující se také k výzkumnému předpokladu č. 9 (viz kapitola 5.5), oproti předchozí podkapitole se však nyní zaměříme na výsledky zjištěné prostřednictvím Logo-testu.

Logo-test a jeho pásma, do kterých se zařadí získaný výsledek, byl blíže popsán v kapitole 5.6.3. Vzhledem k uvedenému zde budou zmíněny konkrétní výsledky výzkumu pouze s krátkou příslušnou charakteristikou. Tabulka 21 předkládá zařazení respondentů do pásem Logo-testu na základě zjištěných bodů získaných v rámci Logo-testu. Grafické znázornění výsledků je uvedeno v příloze 3 (graf 20).

Tabulka 21 Zařazení do pásem Logo-testu

Četnost	Absolutní četnost	Relativní četnost
Pásma Logo-testu		
Q1	71	41,3 %
Q2+Q3	88	51,2 %
Q4-(D9+D10)	7	4,1 %
D9	6	3,5 %
D10	0	0,0 %

Zdroj: Tallová, Petrová, 2015c, s. 299

Krátce popíšeme získaná data. V kvartilu Q1 se umístilo 71 respondentů (Tallová, Petrová, 2015c, s. 299), kteří mají „*velice dobrou úroveň naplnění smyslu jako ukazatele stálosti duševního zdraví*“ (Lucasová, 1992, s. 19). V pásmu Q2+Q3, tedy v průměru, se umístilo 88 respondentů (Tallová, Petrová, 2015c, s. 299). Toto pásmo značí „*střední úroveň naplnění smyslu jako ukazatele průměrné duševní stability bez přítomnosti ohrožení*“ (Lucasová, 1992, s. 19). V pásmu Q4-(D9+D10) se umístilo 7 respondentů (Tallová, Petrová, 2015c, s. 299), kteří mají „*zhoršené naplnění smyslu; při hodnocení duševní stability nutná opatrnost*“ (Lucasová, 1992, s. 19). V decilu D9 se umístilo 6 respondentů (Tallová, Petrová, 2015c, s. 299), což značí „*špatné naplnění smyslu jako ukazatele přítomnosti existenciální*

frustrace ohrožující zdraví“ (Lucasová, 1992, s. 19). A nikdo z respondentů se neumístil v decilu D10 (Tallová, Petrová, 2015c, s. 299), který by značil „*velmi špatné naplnění smyslu jako ukazatele pravděpodobné noogenní neurózy či deprese, tedy již chorobného vývoje“* (Lucasová, 1992, s. 19).

6.2.3 Vztah mezi mírou prožívané smysluplnosti života seniorů účastnících se institucionální edukace (U3V) a vybranými proměnnými

V této podkapitole budou uvedeny výsledky vztahující se k hypotézám H1, H2, H3, H4, H5, H6 (viz kapitola 5.4), které se vztahují ke smysluplnosti života.

Nejprve jsou uvedeny výsledky **hypotézy H1**, která se zabývá četností setkávání seniorů s příbuznými v kontextu jejich míry smysluplnosti života.

H1: Senioři, kteří se velmi často nebo často setkávají se svými příbuznými, vykazují vyšší míru prožívané smysluplnosti života než senioři, kteří se se svými příbuznými setkávají občas, výjimečně anebo se se svými příbuznými nesetkávají vůbec.

K hypotéze H1 byly stanoveny následující statistické hypotézy (nulová a alternativní):

H0: Senioři, kteří se velmi často nebo často setkávají se svými příbuznými, vykazují stejně velkou míru prožívané smysluplnosti života jako senioři, kteří se se svými příbuznými setkávají občas, výjimečně anebo se se svými příbuznými nesetkávají vůbec.

HA: Senioři, kteří se velmi často nebo často setkávají se svými příbuznými, vykazují vyšší míru prožívané smysluplnosti života než senioři, kteří se se svými příbuznými setkávají občas, výjimečně anebo se se svými příbuznými nesetkávají vůbec.

Vzhledem k tomu, že se hypotéza H1 věnuje smysluplnosti života, jejíž míra byla zjišťována prostřednictvím dvou výzkumných nástrojů – Existenciální škály (ESK) a Logo-testu, zahrnovalo statistické zpracování dat oba výzkumné nástroje. Zjišťován byl vztah mezi daty z otázky č. 6 v dotazníku vlastní konstrukce a mezi dosaženými hodnotami ESK a Logo-testu. V případě ESK můžeme uvažovat jednotlivé dílčí charakteristiky (SO–body, SP–body, SV–body, OD–body, P–body, E–body), případně jen celkové hodnocení (C–body). Data Logo-testu jsou pro potřeby uvedené hypotézy v rámci jedné položky.

K testování hypotézy H1 byl použitý nepárový (dvouvýběrový) *t test*, kterým posuzujeme rozdíl mezi dvěma průměry testů ESK a Logo-testu pro vybrané skupiny

respondentů. Pro všechny zjištěné hodnoty platí $p > 0,1$ (konkrétní spočítané hodnoty testovací veličiny t a odpovídající hodnoty pravděpodobnosti p jsou dostupné v příloze 4 v tabulce 1). Nulovou hypotézu tedy nemůžeme zamítnout – není statisticky významný rozdíl v míře prožívané smysluplnosti života u seniorů, kteří se velmi často nebo často setkávají se svými příbuznými, a seniorů, kteří se se svými příbuznými setkávají občas, výjimečně anebo se se svými příbuznými nesetkávají vůbec.

Následující **hypotéza H2** se věnuje stejně jako hypotéza H1 četnosti setkávání, ale místo na četnost setkávání s příbuznými se zaměřuje na přátele či známé.

H2: Seniori, kteří se velmi často nebo často setkávají se svými přáteli či známými, vykazují vyšší míru prožívané smysluplnosti života než seniori, kteří se se svými přáteli či známými setkávají občas, výjimečně anebo se se svými přáteli či známými nesetkávají vůbec.

K hypotéze H2 byly stanoveny následující statistické hypotézy (nulová a alternativní):

H0: Seniori, kteří se velmi často nebo často setkávají se svými přáteli či známými, vykazují stejně velkou míru prožívané smysluplnosti života jako seniori, kteří se se svými přáteli či známými setkávají občas, výjimečně anebo se se svými přáteli či známými nesetkávají vůbec.

HA: Seniori, kteří se velmi často nebo často setkávají se svými přáteli či známými, vykazují vyšší míru prožívané smysluplnosti života než seniori, kteří se se svými přáteli či známými setkávají občas, výjimečně anebo se se svými přáteli či známými nesetkávají vůbec.

K testování hypotézy H2 byl použitý t test (jako při výše uvedené vyhodnocené hypotéze H1), přičemž byl zjišťován vztah mezi daty z otázky č. 7 v dotazníku vlastní konstrukce a mezi dosaženými hodnotami ESK a Logo-testu.

V rámci celkového hodnocení (C-body) bylo zjištěno $p = 0,053$, v rámci Logo-testu bylo zjištěno $p = 0,680$. (Konkrétní spočítané hodnoty t a p jsou v příloze 4 v tabulce 2). Na základě zjištěných hodnot nulovou hypotézu nemůžeme zamítnout (v případě jednostranného testu zamítáme nulovou hypotézu pro $p < 0,025$).

Následující **hypotéza H3** se věnovala míře neuroticismu (stabilita – labilita) v kontextu míry subjektivně prožívané existenciální zakotvenosti – smysluplnosti života.

H3: Senioři s nižší mírou neuroticismu vykazují vyšší míru subjektivně prožívané existenciální zakotvenosti než senioři s vyšší mírou neuroticismu.

K hypotéze H3 byly stanoveny následující statistické hypotézy (nulová a alternativní):

H0: Senioři s nižší mírou neuroticismu vykazují stejně velkou míru subjektivně prožívané smysluplnosti života jako senioři s vyšší mírou neuroticismu.

HA: Senioři s nižší mírou neuroticismu vykazují vyšší míru subjektivně prožívané existenciální zakotvenosti než senioři s vyšší mírou neuroticismu.

U hypotézy H3 byla data k vyhodnocení zjištěna prostřednictvím testu temperamentu EOD a pomocí Existenciální škály (ESK) a Logo-testu. V rámci výsledků se u testu temperamentu EOD zaměříme pouze na vztah dvou kategorií stabilita – labilita.

K testování hypotézy H3 byl opět použitý *t test*. Konkrétní data k vyhodnocení této hypotézy H3 jsou dostupná v příloze 4 v tabulkách 3 a 4. Na základě zjištěných výsledků můžeme nulovou hypotézu zamítnout a přijmout alternativní hypotézu (vždy platí $p < 0,025$). Zjištěno tak bylo, že je statisticky významný rozdíl v míře prožívané smysluplnosti života na základě míry neuroticismu.

Hypotéza H4 se obdobně jako hypotéza H3 věnovala výsledkům testu temperamentu EOD a míře existenciální zakotvenosti, avšak oproti H3 byla v rámci dimenzí temperamentu zaměřena na extraverci – introverzi.

H4: Senioři extraverti vykazují vyšší míru subjektivně prožívané existenciální zakotvenosti než senioři introverti.

K hypotéze H4 byly stanoveny následující statistické hypotézy (nulová a alternativní):

H0: Senioři extraverti vykazují stejně velkou míru subjektivně prožívané smysluplnosti života jako senioři introverti.

HA: Senioři extraverti vykazují vyšší míru subjektivně prožívané existenciální zakotvenosti než senioři introverti.

U hypotézy H4 byla data k vyhodnocení zjištěna prostřednictvím testu temperamentu EOD a pomocí Existenciální škály (ESK) a Logo-testu. V rámci výsledků se u testu temperamentu EOD zaměříme pouze na vztah dvou kategorií extraverce – introverze.

K testování hypotézy H4 byl použitý *t test*. Konkrétní výsledky jsou dostupné

v příloze 4 v tabulkách 5 a 6. Na základě statistického vyhodnocení můžeme uvést, že senioři extraverti vykazují vyšší míru subjektivně prožívané smysluplnosti života než senioři introverti zjišťované Existenciální škálou. V rámci Logo-testu senioři extraverti vykazují stejnou míru subjektivně prožívané existenciální zakotvenosti jako senioři introverti. Blíže bude tento výsledek diskutován v kapitole 7.2.3.

Hypotéza H5 byla zaměřená na vztah mezi potřebou seznámení se s novými lidmi prostřednictvím institucionální edukace (U3V) a mírou prožívané smysluplnosti života seniorů.

H5: Senioři, kteří uvádí potřebu seznámení se s novými lidmi prostřednictvím institucionální edukace (U3V), vykazují nižší míru prožívané smysluplnosti života než senioři, kteří tuto potřebu neuvádí.

K hypotéze H5 byly stanoveny následující statistické hypotézy (nulová a alternativní):

H0: Senioři, kteří uvádí potřebu seznámení se s novými lidmi prostřednictvím institucionální edukace (U3V), vykazují stejně velkou míru prožívané smysluplnosti života jako senioři, kteří tuto potřebu neuvádí.

HA: Senioři, kteří uvádí potřebu seznámení se s novými lidmi prostřednictvím institucionální edukace (U3V), vykazují nižší míru prožívané smysluplnosti života než senioři, kteří tuto potřebu neuvádí.

K testování hypotézy H5 byl použit nepárový (dvouvýběrový) *t test*. Data byla zjištěna prostřednictvím dotazníku vlastní konstrukce (konkrétně byla využita k vyhodnocení této hypotézy otázka č. 13) a Existenciální škály ESK a Logo-testu.

Spočítané hodnoty testovací veličiny *t* a odpovídající hodnoty pravděpodobnosti *p* jsou v příloze 4 v tabulce 7. Ze zjištěných dat vyplývá, že nulovou hypotézu nemůžeme zamítnout – není statisticky významný rozdíl v míře prožívané smysluplnosti života u seniorů, kteří mají potřebu seznámit se s novými lidmi prostřednictvím institucionální edukace (U3V), a mezi seniory, kteří tuto potřebu nevedli.

V rámci zjištění míry smysluplnosti života byly použity dva výzkumné nástroje – Existenciální škála (ESK) a Logo-test. Z tohoto důvodu bylo nutné zjistit, zda mezi výsledky zjištěnými jednotlivými nástroji existuje vztah, viz **hypotéza H6**.

H6: Mezi výsledkem zjištěným Existenciální škálou (C–body) a výsledkem zjištěným Logo-testem existuje vztah.

K hypotéze H6 byly stanoveny následující statistické hypotézy (nulová a alternativní):

H0: Mezi výsledkem zjištěným Existenciální škálou (C–body) a výsledkem zjištěným Logo-testem neexistuje vztah.

HA: Mezi výsledkem zjištěným Existenciální škálou (C–body) a výsledkem zjištěným Logo-testem je korelační závislost.

Výsledek zjišťování korelace obou výzkumných nástrojů je zaznamenán v příloze 4 v tabulkách 8 a 9. Na základě zjištěných výsledků zamítáme nulovou hypotézu a přijímáme alternativní hypotézu – celkový skóre z Logo-testu a C–body Existenciální škály spolu korelují ($r = -0,2963$, $p = 0,000$).

6.3 Motivace seniorů k účasti na institucionální edukaci (U3V)

V následujícím textu budou uvedeny výsledky výzkumu vztahující se k dílčímu cíli disertační práce, který zní: *Určit převažující motivy, které vedou seniory k účasti na institucionální edukaci (U3V). Srovnat zjištěná data s údaji uvedenými v odborných publikacích (viz např. Šerák, 2009, s. 193–194; Beneš, 2014, s. 112) a s vybranými výsledky mezinárodního projektu Erasmus+ Educational Senior Network (Grunwald, Hrapková, 2017, s. 35, 76–77, 83–84). Výsledky se vztahují k výzkumnému předpokladu č. 10 (viz kapitola 5.5). Srovnání zjištěných dat s údaji uvedenými v odborných publikacích a s vybranými výsledky mezinárodního projektu Erasmus + Educational Senior Network bude součástí až diskuze (viz kapitola 7.3).*

Respondenti mohli v dotazníku v rámci otázky zaměřené na motivaci k účasti na institucionální edukaci uvést více odpovědí. Nejčastěji respondenti, celkem ve 152 případech, uvedli, že je ke studiu na U3V vedla potřeba získání nových informací a poznatků, rozšíření si vědomostí. U 96 respondentů měla roli v účasti na U3V potřeba pravidelné duševní aktivity. Dále se v 74 případech chtěli respondenti účastnit U3V z důvodu seznámení se s novými lidmi, navázání nových sociálních kontaktů. 72 respondentů mělo potřebu osobnostního rozvoje a 51 osob si chtělo prostřednictvím vzdělávání vynahradiť, že neměli příležitost studovat v mládí. 45 respondentů uvedlo, že motivací k jejich účasti na U3V byla snaha nalézt nový smysl života. 43 respondentů chtělo studovat obor, který je vždy zajímal. U 29

respondentů sehrála roli při rozhodování o studiu na U3V potřeba vyplnit svůj volný čas. 20 osob se na U3V přihlásilo, protože tuto instituci navštěvoval/a jejich kamarád/ka, manžel/ka, přítel/kyně. Důvodem účasti na vzdělávání pro sedm respondentů bylo, že chtěli udělat radost blízkým lidem, jeden respondent/ka zmínil/a jako důvod pro vzdělávání možnost „jiné“ a doplnil/a, že chtěl/a udělat radost sám sobě (Tallová, Petrová, 2016, s. 101–102). Data jsou uvedena také v tabulce 22. (Respondenti v tomto případě mohli volit více odpovědí. Uvedená relativní četnost se tak vždy vztahuje pouze k danému motivu, tzn., kolik procent respondentů ze 100 % uvedlo konkrétní motiv). Pro zajímavost jsou data v tabulce 22 doplněna také o výsledky z UTV na UK v Bratislavě. Data v tabulce 22 jsou pro přehlednost řazena dle nejvyšší četnosti získané z dat z výzkumu na U3V na UP v Olomouci. Grafické znázornění výsledků z U3V na UP v Olomouci je k dispozici v příloze 3 v grafu 21.

Tabulka 22 Motivace respondentů k účasti na U3V

Četnost	Absolutní četnost	Relativní četnost	UTV na UK v Bratislavě	
			Absolutní četnost	Relativní četnost
Motiv				
Nové informace	152	88,4 %	172	72,3 %
Duševní aktivita	96	55,8 %	112	47,1 %
Seznámení s novými lidmi	74	43,0 %	56	23,5 %
Osobnostní rozvoj	72	41,9 %	65	27,3 %
Vynahradiť, že nemohli studovat v mládí	51	29,7 %	21	8,8 %
Nový smysl života	45	26,2 %	25	10,5 %
Zájem o obor	43	25,0 %	74	31,1 %
Náplň volného času	29	16,9 %	18	7,6 %
U3V navštěvuje kamarád/ka, manžel/ka, přítel/kyně	20	11,6 %	1	0,4 %
Udělat radost blízkým	7	4,1 %	3	1,3 %
Jiné:			0	0,0 %
Udělat radost sobě	1	0,6 %		

Zdroj: Vlastní zpracování

6.4 Vybraná specifika institucionální edukace seniorů (U3V)

V následujícím textu budou uvedeny výsledky výzkumu vztahující se k dílčímu cíli disertační práce, který zní: *Zjistit vybrané aspekty týkající se institucionální edukace v seniorském věku (U3V) – přínos účasti na institucionální edukaci (U3V) pro seniory, jejich zájem o (další) účast v institucionální edukaci (U3V), ne/zvažování seniorů ukončení své účasti na institucionální edukaci (U3V), seniory subjektivně vnímaná náročnost edukačních aktivit a ne/postrádání určitých témat nebo informací v rámci náplně institucionální edukace (U3V). Identifikovat případné edukační potřeby seniorů. Vyvodit význam institucionální edukace (U3V) pro seniory.* V textu budou představeny výsledky vztahující se k výzkumnému předpokladu č. 11 a 12 (viz kapitola 5.5), uvedeny tak budou vybrané aspekty institucionální edukace seniorů (U3V), konkrétně vnímaný přínos edukačních aktivit pro seniory, subjektivní vnímání náročnosti vzdělávání na U3V, zvažování další účasti na vzdělávání či ukončení současného vzdělávání na U3V. Výzkum se věnoval také identifikaci případných edukačních potřeb seniorů. Vyvození významu institucionální edukace (U3V) pro seniory se také budeme blíže věnovat v diskuzi (v kapitole 7.4).

Nejprve se zaměříme na seniory vnímaný přínos edukačních aktivit. Ze 172 respondentů jich 131 uvedlo, že na základě vzdělávání na U3V získali nové informace. 70 respondentů pociťuje v souvislosti s účastí na U3V zvýšení sebevědomí. 67 respondentů vykazuje lepší psychickou kondici a stejný počet respondentů (67) uvítal, že se jim na základě navštěvování U3V změnila náplň volného času. Celkem 45 respondentů získalo prostřednictvím U3V více přátel a kamarádů, 40 jich má větší chuť do života, 35 respondentů našlo nový smysl života díky účasti na edukační aktivitě U3V. 27 osob shledává přínos v tom, že dokáží nyní lépe řešit problémy každodenního života a 26 jich má lepší náladu a méně podléhají depresivnímu rozpoložení. Dále byly u respondentů zastoupeny odpovědi zahrnující přínos v podobě větší soběstačnosti (22 respondentů) či lepšího nakládání s časem a s tím souvisejícím dobře strukturovaným dnem (21 respondentů). Část respondentů (19) se cítí být na základě účasti na U3V v lepší fyzické kondici a stejný počet respondentů pociťuje zlepšení paměti a v tom důsledku také menší zapomínání. Čtyři respondenti uvedli, že si díky edukačních aktivit na U3V našli nového partnera. Také byla v dotazníku možnost volné odpovědi v rámci kategorie „jiné,“ této možnosti ale žádný z respondentů nevyužil (Tallová, Petrová, 2015a, s. 166). Data jsou zaznamenána v tabulce 23. (Respondenti v tomto případě mohli volit více odpovědí. Uvedená relativní četnost se tak vždy vztahuje pouze k danému vnímanému přínosu, tzn., kolik procent respondentů ze 100 % uvedlo konkrétní přínos

edukační aktivity). V tabulce 23 jsou uvedeny také výsledky z UTV na UK v Bratislavě, kde v dotazníku byla možnost, že respondentům účast na vzdělávání nic nepřinesla, kterou ale nikdo nezvolil, což je velmi pozitivní. Položky v tabulce 23 jsou pro přehlednost řazeny dle četnosti získané z dat z U3V na UP v Olomouci. Grafické znázornění výsledků z U3V na UP v Olomouci je v grafu 22 v příloze 3.

Tabulka 23 Respondenty vnímaný přínos edukačních aktivit

Četnost Přínos	Absolutní četnost	Relativní četnost	UTV na UK v Bratislavě	
			Absolutní četnost	Relativní četnost
Nové informace	131	76,2 %	149	62,6 %
Zvýšení sebevědomí	70	40,7 %	50	21,0 %
Lepší psychická kondice	67	39,0 %	67	28,2 %
Náplň volného času	67	39,0 %	62	26,1 %
Více přátel a kamarádů	45	26,2 %	51	21,4 %
Větší chuť do života	40	23,3 %	33	13,9 %
Nový smysl života	35	20,3 %	16	6,7 %
Lépe řeší problémy každodenního života	27	15,7 %	21	8,8 %
Lepší nálada, menší podléhání depresivnímu rozpoložení	26	15,1 %	27	11,3 %
Větší soběstačnost	22	12,8 %	13	5,5 %
Lepší nakládání s časem, lépe strukturovaný den	21	12,2 %	27	11,3 %
Lepší fyzická kondice	19	11,0 %	23	9,7 %
Zlepšení paměti, méně zapomínání	19	11,0 %	29	12,2 %
Nový partner	4	2,3 %	3	1,3 %
Nic	-	-	0	0,0 %

Zdroj: Vlastní zpracování

Po absolvování současného studia na U3V má zájem o další účast celkem 140 respondentů (tzn. 81,4 %). 26 respondentů (tzn. 15,1 %) uvedlo, že se možná zúčastní dalšího vzdělávání a 4 osoby (tzn. 2,3 %) prozatím neví, zda se budou chtít nadále účastnit vzdělávání. Pouze 2 respondenti (tzn. 1,2 %) uvedli, že o další vzdělávání na U3V již nemají zájem (Tallová, Petrová, 2015a, s. 166). Data jsou uvedena i v tabulce 24. V tabulce 24 jsou pro doplnění uvedeny také výsledky z UTV na UK v Bratislavě. Data v tabulce 24 jsou pro přehlednost seřazena dle četnosti získané na U3V na UP v Olomouci. Graficky jsou data z U3V na UP v Olomouci dostupná v grafu 23 v příloze 3.

Tabulka 24 Zájem respondentů o další účast na U3V

Četnost Zájem o další účast na U3V	Absolutní četnost	Relativní četnost	UTV na UK v Bratislavě	
			Absolutní četnost	Relativní četnost
Má zájem	140	81,4 %	208	87,4 %
Možná má zájem	26	15,1 %	21	8,8 %
Neví	4	2,3 %	3	1,3 %
Nemá zájem	2	1,2 %	6	2,5 %

Zdroj: Vlastní zpracování

S předchozím výstupem výzkumu souvisí také následující zjištění. 167 respondentů totiž uvedlo, že nepřemýšleli o ukončení účasti v průběhu vzdělávání na U3V, pouze 5 respondentů tuto možnost zvažovalo (Tallová, Petrová, 2015a, s. 166), přičemž mezi důvody, které seniory k této rozvaze vedly, byla ve dvou případech uvedena nespokojenost s průběhem vzdělávací akce, jeden respondent/ka uvedl/a dva důvody – vzdálenost vzdělávací akce od domova a nespokojenost s průběhem vzdělávací akce, v jednom případě byl zmíněn špatný zdravotní stav a jeden respondent/ka využil/a možnosti jiné, přičemž doplnil/a důvod – úmrtí manžela. V tabulce 25 jsou podrobně zaznamenány jednotlivé položky. V tabulce 25 je možné shlédnout výsledky také z UTV na UK v Bratislavě. Graficky jsou data z U3V na UP v Olomouci uvedena v grafu 24 v příloze 3.

Tabulka 25 Ne/zvažování respondentů o ukončení účasti vzdělávání na U3V a důvody

Četnost	Absolutní četnost	Relativní četnost	UTV na UK v Bratislavě	
			Absolutní četnost	Relativní četnost
Ne/zvažování ukončení účasti na U3V				
Nezvažovali	167	97,1 %	219	92,0 %
Zvažovali, důvod: špatný zdravotní stav	1	0,6 %	6	2,5 %
Zvažovali, důvod: finanční situace	0	0,0 %	1	0,4 %
Zvažovali, důvod: vzdálenost vzdělávací akce od domova	0	0,0 %	2	0,8 %
Zvažovali, důvod: náročnost vzdělávací akce	0	0,0 %	0	0,0 %
Zvažovali, důvod: nespokojenost s průběhem vzdělávací akce	2	1,2 %	5	2,1 %
Zvažovali, důvod: vzdálenost vzdělávací akce od domova a nespokojenost s průběhem vzdělávací akce	1	0,6 %	0	0,0 %
Zvažovali, důvod: jiné: úmrtí manžela	1	0,6 %	0	0,0 %
Zvažovali, důvod: jiné: málo volného času a velké množství aktivit	0	0,0 %	5	2,1 %

Zdroj: Vlastní zpracování

Výzkum byl zaměřen také na obsah vzdělávání, konkrétně se věnoval zjištění subjektivně vnímané náročnosti edukačních aktivit na U3V a otázce, zda jsou vzdělávací potřeby seniorů naplněny, případně jejich identifikování.

161 respondentů (tzn. 93,6 %) hodnotí výuku na U3V jako nenáročnou, naopak 11 respondentům (tzn. 6,4 %) výuka na U3V připadá náročná (Tallová, Petrová, 2016, s. 104).

Data jsou v tabulce 26, která obsahuje také výsledky z UTV na UK v Bratislavě. Grafické znázornění výsledků z U3V na UP v Olomouci je v grafu 25 v příloze 3.

Tabulka 26 Subjektivně vnímaná náročnost výuky

Četnost	Absolutní četnost	Relativní četnost	UTV na UK v Bratislavě	
			Absolutní četnost	Relativní četnost
Náročná	11	6,4 %	25	10,5 %
Nenáročná	161	93,6 %	213	89,5 %

Zdroj: Vlastní zpracování

V rámci zjištění toho, zda jsou vzdělávací potřeby respondentů naplněny, případně k identifikaci těchto potřeb byla v dotazníku využita otázka s otevřenou odpovědí. Předpokladem bylo, že vzhledem k bohaté nabídce specializovaných běhů na U3V, budou vzdělávací potřeby seniorů většinou saturovány – 117 respondentů (tzn. 68 %) zmíněnou domněnku potvrdilo, tyto respondenti totiž uváděli, že nabídka vzdělávání na U3V a celkově poskytnutých informací je bohatá a žádné další informace nepostrádají. Zbývajících 55 respondentů (tzn. 32 %) uvedlo, že postrádají určité informace (Tallová, Petrová, 2016, s. 103), např. se mezi zmiňovanými objevovalo „*právo a prevence v podléhání klamavým reklamám, větší výběr cizích jazyků, malířství, sochařství a architektura, více psychologicky zaměřených specializovaných běhů, náboženství, zeměpis, literatura, větší množství různých exkurzí, ekonomie a finanční gramotnost, tvorba a úprava fotografií, více sociologie, speciální pedagogika, pedagogika, žurnalistika, mineralogie a geologie, grafologie a kurent, politologie, stomatologie, alternativní přístupy k životu, informace o vesmíru, praktické informace, nejnovější poznatky vědy a výzkumu a další*“ (Tallová, Petrová, 2016, s. 103). Zjednodušeně získaná data zprostředkovává také tabulka 27, která je doplněna také o výsledky z UTV na UK v Bratislavě. Grafické znázornění výsledků z U3V na UP v Olomouci překládá graf 26 v příloze 3.

Tabulka 27 Vzdělávací potřeby respondentů

Četnost Vzdělávací potřeby respondentů	Absolutní četnost	Relativní četnost	UTV na UK v Bratislavě	
			Absolutní četnost	Relativní četnost
Naplněny	117	68,0 %	210	88,2 %
Nenaplněny, postrádají nějaké informace atd.	55	32,0 %	28	11,8 %

Zdroj: Vlastní zpracování

Pro doplnění bylo u respondentů zjišťováno také to, zda navštěvují i jiné instituce než U3V, výsledek předkládá tabulka 28. Většina respondentů (tzn. 79,7 %) navštěvuje pouze U3V, zbývajících 20,3 % respondentů navštěvuje kromě U3V ještě nějakou další instituci, např. kluby pro seniory (viz Tallová, Petrová, 2016, s. 104). V tabulce 28 jsou uvedeny výsledky také z UTV na UK v Bratislavě. Graf 27, který zaznamenává výsledky z U3V na UP v Olomouci, je dostupný v příloze 3.

Tabulka 28 Účast respondentů v (dalších) institucích

Četnost Účast v (dalších) institucích	Absolutní četnost	Relativní četnost	UTV na UK v Bratislavě	
			Absolutní četnost	Relativní četnost
Pouze U3V	137	79,7 %	199	83,6 %
U3V a kluby pro seniory	12	7,0 %	18	7,6 %
U3V a jiné instituce	19	11,0 %	19	8,0 %
U3V a kluby pro seniory a jiné instituce	4	2,3 %	2	0,8 %

Zdroj: Vlastní zpracování

6.5 Analýza vybraných vztahů zaměřených na institucionální edukaci seniorů (U3V)

V následujícím textu budou uvedeny výsledky výzkumu vztahující se k dílčímu cíli disertační práce, který zní: *Analyzovat vztah mezi motivem edukace týkajícím se potřeby sociálních kontaktů / poznávací potřebou a přínosem institucionální edukace (U3V) v těchto směrech. Analyzovat vztah mezi potřebou seniorů seznámit se s novými lidmi prostřednictvím institucionální edukace (U3V) s vybranými charakteristikami (s údajem, jak často se setkávají se svými příbuznými / přáteli či známými, s jejich temperamentovými rysy extraverte – introverte).*

Výsledky se vztahují k hypotézám H7, H8, H9, H10 a H11 (viz kapitola 5.4). Hypotézy H7 a H8 jsou zaměřeny na přínos vzdělávání na U3V a motivaci seniorů k účasti na institucionální edukaci (U3V). Hypotézy H9, H10, H11 se věnují vztahu mezi potřebou seniorů seznámit se s novými lidmi prostřednictvím institucionální edukace (U3V) s vybranými charakteristikami (s údajem, jak často se setkávají se svými příbuznými / přáteli či známými, s jejich temperamentovými rysy extraverte – introverte).

Hypotéza H7 se konkrétně věnuje vztahu mezi motivem edukace týkajícím se potřeby sociálních kontaktů a přínosem institucionální edukace (U3V) v tomto směru.

H7: Senioři, kteří uvádí jako motiv edukace potřebu sociálních kontaktů, častěji vykazují přínos institucionální edukace (U3V) v tomto směru ve srovnání se seniory, kteří tento motiv neuvádí.

K této hypotéze H7 byly stanoveny následující statistické hypotézy (nulová a alternativní):

H0: Senioři, kteří uvádí jako motiv edukace potřebu sociálních kontaktů, stejně často vykazují institucionální edukaci (U3V) jako přínosnou ve srovnání se seniory, kteří tento motiv neuvádí.

HA: Senioři, kteří uvádí jako motiv edukace potřebu sociálních kontaktů, častěji vykazují institucionální edukaci (U3V) jako přínosnou ve srovnání se seniory, kteří tento motiv neuvádí.

Hypotéza H7 byla vyhodnocena na základě dat zjištěných dotazníkem vlastní konstrukce, konkrétně se k hypotéze H7 vztahují otázky 13 a 14 z uvedeného dotazníku.

K ověření hypotézy H7 byl použitý χ^2 test. Kontingenční tabulka i hodnoty testu jsou uvedeny v příloze 4 v tabulkách 10 a 11. Spočítaná hodnota $\chi^2 = 31,81$, odpovídající $p = 0,00$, nulovou hypotézu tedy zamítáme a na základě adjustovaných residuí potvrzujeme, že senioři, kteří uvádí jako motiv edukace potřebu sociálních kontaktů, častěji vykazují institucionální edukaci (U3V) jako přínosnou v tomto směru ve srovnání se seniory, kteří tento motiv neuvádí.

Hypotéza H8 byla zaměřena obdobně jako předchozí hypotéza H7 pouze s tím rozdílem, že zjišťovala vztah mezi poznávací potřebou jako motivem a přínosem.

H8: Senioři, kteří uvádí jako motiv edukace poznávací potřebu, častěji vykazují přínos institucionální edukace (U3V) v tomto směru ve srovnání se seniory, kteří tento motiv neuvádí.

K hypotéze H8 byly stanoveny následující statistické hypotézy (nulová a alternativní):

H0: Senioři, kteří uvádí jako motiv edukace poznávací potřebu, stejně často vykazují institucionální edukaci (U3V) jako přínosnou ve srovnání se seniory, kteří tento motiv neuvádí.

HA: Senioři, kteří uvádí jako motiv edukace poznávací potřebu, častěji vykazují institucionální edukaci (U3V) jako přínosnou ve srovnání se seniory, kteří tento motiv neuvádí.

Hypotéza H8 byla vyhodnocena na základě dat, která byla zjištěná dotazníkem vlastní konstrukce, konkrétně se k hypotéze H8 vztahují otázky 13 a 14 z uvedeného dotazníku.

K ověření této hypotézy byl použitý χ^2 test. Kontingenční tabulka i hodnoty testu jsou uvedeny v příloze 4 v tabulkách 12 a 13. Spočítaná hodnota $\chi^2 = 1,553$, odpovídající $p = 0,213$, nulovou hypotézu tedy nemůžeme zamítnout.

Hypotéza H9 byla zaměřená na vztah mezi četností setkávání seniorů s příbuznými a jejich potřebou seznámit se s novými lidmi prostřednictvím institucionální edukace (U3V).

H9: Senioři, kteří se setkávají se svými příbuznými občas, výjimečně anebo se se svými příbuznými neseťkávají vůbec, uvádí potřebu seznámení se s novými lidmi prostřednictvím

institucionální edukace (U3V) častěji než senioři, kteří se velmi často nebo často setkávají se svými příbuznými.

K hypotéze H9 byly stanoveny následující statistické hypotézy (nulová a alternativní):

H0: Senioři, kteří se setkávají se svými příbuznými občas, výjimečně anebo se se svými příbuznými nesetkávají vůbec, uvádí potřebu seznámení se s novými lidmi prostřednictvím institucionální edukace (U3V) stejně často jako senioři, kteří se velmi často nebo často setkávají se svými příbuznými.

HA: Senioři, kteří se setkávají se svými příbuznými občas, výjimečně anebo se se svými příbuznými nesetkávají vůbec, uvádí potřebu seznámení se s novými lidmi prostřednictvím institucionální edukace (U3V) častěji než senioři, kteří se velmi často nebo často setkávají se svými příbuznými.

K vyhodnocení hypotézy H9 byla použita data získaná dotazníkem vlastní konstrukce, konkrétně byly využity otázky 6 a 13 z uvedeného dotazníku.

K ověření této hypotézy byl použitý χ^2 test. Kontingenční tabulka i hodnoty testu jsou v příloze 4 v tabulkách 14 a 15. Spočítaná hodnota $\chi^2 = 0,238$, odpovídající $p = 0,625$, nulovou hypotézu tedy nemůžeme zamítnout – respondenti, kteří se setkávají se svými příbuznými občas, výjimečně anebo se se svými příbuznými nesetkávají vůbec, uvádí potřebu seznámení se s novými lidmi prostřednictvím institucionální edukace (U3V) stejně často jako respondenti, kteří se velmi často nebo často setkávají se svými příbuznými.

Hypotéze H9 byla podobná **hypotéza H10** s tím rozdílem, že hypotéza H10 se zaměřila na četnost setkávání seniorů s přáteli či známými ve vztahu s jejich potřebou seznámit se s novými lidmi.

H10: Senioři, kteří se setkávají se svými přáteli či známými občas, výjimečně anebo se se svými přáteli či známými nesetkávají vůbec, uvádí potřebu seznámení se s novými lidmi prostřednictvím institucionální edukace (U3V) častěji než senioři, kteří se velmi často nebo často setkávají se svými přáteli či známými.

K hypotéze H10 byly stanoveny následující statistické hypotézy (nulová a alternativní):

H0: Senioři, kteří se setkávají se svými přáteli či známými občas, výjimečně anebo se se svými přáteli či známými nesetkávají vůbec, uvádí potřebu seznámení se s novými lidmi

prostřednictvím institucionální edukace (U3V) stejně často jako senioři, kteří se velmi často nebo často setkávají se svými přáteli či známými.

HA: Senioři, kteří se setkávají se svými přáteli či známými občas, výjimečně anebo se se svými přáteli či známými nesetkávají vůbec, uvádí potřebu seznámení se s novými lidmi prostřednictvím institucionální edukace (U3V) častěji než senioři, kteří se velmi často nebo často setkávají se svými přáteli či známými.

K vyhodnocení hypotézy H10 byly použity odpovědi z dotazníku vlastní konstrukce, konkrétně se jednalo o odpovědi na otázku 7 a 13 z uvedeného dotazníku.

K ověření hypotézy H10 byl použitý χ^2 test. Kontingenční tabulka i hodnoty testu jsou v příloze 4 v tabulkách 16 a 17. Spočítaná hodnota $\chi^2 = 2,168$, odpovídající $p = 0,141$, nulovou hypotézu tedy nemůžeme zamítnout – stejně jako u hypotézy H9 – respondenti, kteří se setkávají se svými přáteli či známými občas, výjimečně anebo se vůbec nesetkávají se svými přáteli či známými, uvádí potřebu seznámení se s novými lidmi prostřednictvím institucionální edukace (U3V) stejně často jako respondenti, kteří se velmi často nebo často setkávají se svými přáteli či známými.

Poslední stanovená **hypotéza H11** byla zaměřená na vztah mezi rysy temperamentu a potřebou seznámení se s novými lidmi.

H11: Senioři extraverti uvádějí potřebu seznámení se s novými lidmi prostřednictvím institucionální edukace (U3V) častěji než senioři introverti.

K hypotéze H11 byly stanoveny následující statistické hypotézy (nulová a alternativní):

H0: Senioři extraverti uvádějí potřebu seznámení se s novými lidmi prostřednictvím institucionální edukace (U3V) stejně často jako senioři introverti.

HA: Senioři extraverti uvádějí potřebu seznámení se s novými lidmi prostřednictvím institucionální edukace (U3V) častěji než senioři introverti.

K vyhodnocení hypotézy H11 byly použity odpovědi z dotazníku vlastní konstrukce, konkrétně se jednalo o odpovědi na otázku 13, dále byly použity výsledky testu temperamentu EOD, u kterého uvažujeme pouze vyhraněné typy extraverze – introverze.

K ověření hypotézy H11 byl použitý χ^2 test. Kontingenční tabulka i hodnoty testu jsou v příloze 4 v tabulkách 18 a 19. Vzhledem ke spočítané hodnotě $\chi^2 = 1,649$ a odpovídající $p = 0,199$ je zřejmé, že v těchto případech nulovou hypotézu nemůžeme zamítnout. Neboli senioři extraverti uvádějí potřebu seznámení se s novými lidmi prostřednictvím institucionální edukace (U3V) stejně často jako senioři introverti.

7 Shrnutí a diskuze

V disertační práci byly uvedeny výsledky výzkumného šetření, které bylo realizováno na Univerzitě třetího věku na Univerzitě Palackého v Olomouci. Výzkum přinesl komplexní data v dané oblasti. Můžeme tak předpokládat, že zjištěná data mohou být inspirativní také pro další univerzity třetího věku obdobného zaměření specializovaných běhů.

Tato kapitola je dále přehledně členěna v souladu se stanovenými jednotlivými dílčími cíli, svým dělením odpovídá také předchozí kapitole.

7.1 Charakteristika účastníků institucionální edukace (U3V)

Součástí výzkumu byla charakteristika seniorů účastnících se institucionální edukace (U3V). Text je dále členěn na podkapitulu věnující se demografickým a dalším údajům, dále je součástí podkapitola zaměřená na sociální kontakty seniorů a poslední část tvoří podkapitola o temperamentových rysech.

7.1.1 Charakteristika účastníků institucionální edukace (U3V) v rámci demografických a dalších údajů

Vyhodnoceno bylo 172 dotazníků, z toho 150 od žen a 22 od mužů (Tallová, Petrová, 2016, s. 95). Výzkumný předpoklad č. 1 týkající se zastoupení pohlaví tak byl potvrzen – ve větší míře byly ve výzkumném vzorku zastoupeny ženy (konkrétně 87,2 %), jak bylo předpokládáno vzhledem k tomu, že se jedná o celosvětový jev – univerzity třetího věku se účastní ve větší míře ženy (viz např. Petřková, 1998, s. 154–155; Goldys, Krzyżanowska, Stec a Ostrowski, 2012, s. 45; Adamec, Kryštof, Šolc, 2011b, s. 15), jak již bylo uvedeno v kapitole 3.4.2. Navíc můžeme pro zajímavost dodat, že tuto tendenci potvrzují také data zjištěná na stáži na UTV na UK v Bratislavě, kde mezi respondenty bylo 87 % žen a 13 % mužů. V nízké účasti mužů na institucionální edukaci (U3V) spatřujeme podnět pro další výzkum a zároveň určitý rozvojový potenciál pro vzdělávání seniorů u nás i ve světě – motivovat a navýšit účast seniorů – mužů – ve vzdělávání.

Výzkumný předpoklad č. 1 byl doplněn o rodinný stav respondentů a o počet potomků, přičemž můžeme konstatovat, že nejvíce respondentů (55,8 %) byli ženatí/vdané, 21,5 % byli vdovci/vdovy, 18,0 % bylo rozvedených a 4,7 % svobodných (Tallová, Petrová,

2016, s. 99–100). Rodinný stav respondentů můžeme srovnat s údaji, které byly získány od seniorů, kteří se účastnili této U3V na začátku jejího působení. Tito dříve se účastníci senioři byli v 51 % ženatí/vdané a 42 % tvořily ovdovělé osoby (Klega, 1997, s. 18). V našem výzkumném vzorku tak byl nižší počet vdovců a vdov, než jaký byl počet osob s tímto rodinným stavem účastnících se U3V v roce 1990/1991. Zároveň byl v našem výzkumném vzorku větší počet rozvedených, než bylo zastoupení rozvedených osob v roce 1990/1991 dle Klegy (1997, s. 18). V našem výzkumném vzorku měla většina respondentů (92,4 %) jednoho či více potomků (Tallová, Petrová, 2016, s. 100).

Výzkumný předpoklad č. 2, že většina dotázaných seniorů bude zdravých nebo zdravých s menšími zdravotními potížemi, je možné považovat za potvrzený, protože 50,6 % respondentů subjektivně hodnotí svůj zdravotní stav tak, že jsou zcela zdraví a nemají chronické choroby, 39,5 % respondentů párkrát do roku mívá vážnější zdravotní potíže. Pouze 9,9 % respondentů je nemocných, tito respondenti jsou chronicky nemocní a mají vážnější zdravotní potíže (Tallová, Petrová, 2016, s. 97).

Většina respondentů (63,4 %) měla nejvyšší dosažené vzdělání zakončené maturitní zkouškou, což odpovídá našemu výzkumnému předpokladu č. 3. Dále ve výzkumném vzorku byli respondenti s vysokoškolským vzděláním (15,7 %), s vyšším odborným vzděláním (4,7 %), ale také senioři se středním odborným vzděláním s výučním listem (8,7 %), senioři se středním nebo středním odborným vzděláním bez maturity i výučního listu (5,8 %) a senioři se základním vzděláním (1,7 %) (Tallová, Petrová, 2016, s. 97–98). Tyto údaje dokládají to, že Univerzita třetího věku na Univerzitě Palackého v Olomouci umožňuje účast také seniorům, kteří nemají vzdělání zakončené maturitní zkouškou. (Konkrétně se výzkumu zúčastnilo 28 respondentů, kteří neměli vzdělání ukončené maturitní zkouškou). „*Maturitní zkouška je pro studium v rámci této formy celoživotního vzdělávání výhodou, nikoliv však nutnou podmínkou*“ (Univerzita Palackého v Olomouci – U3V, 2012–2018b).

S předchozí charakteristikou se pojí také původní zaměstnání respondentů, kdy největší zastoupení ve výzkumu měli respondenti, kteří vykonávali administrativní práce (26,7 %), následovala obchodně-ekonomická oblast (20,3 %) a technicky zaměřené práce (16,3 %), dále práce ve zdravotnictví (11,0 %), školství (10,5 %), oblast služeb (9,3 %). Nejmenší zastoupení měli respondenti, kteří pracovali v rámci dělnických a uklízacích prací (3,5 %), a další (2,3 %) (Tallová, Petrová, 2016, s. 98–99).

51,2 % respondentů uvedlo, že jsou náboženského vyznání, a 48,8 % není náboženského vyznání (Tallová, Petrová, 2016, s. 100–101), rozdíl v počtu seniorů, kteří mají náboženské vyznání a kteří jej nemají, je pouze 3,1 %, můžeme tedy konstatovat, že výsledek v podstatě odpovídá výzkumnému předpokladu č. 4, v němž bylo uvedeno, že zastoupení seniorů s náboženským vyznáním bude obdobné jako zastoupení seniorů bez náboženského vyznání. Konkrétní náboženské vyznání zjišťováno nebylo, jelikož není v této souvislosti podstatné.

Náš výzkumný předpoklad č. 5, že nejčastěji se bude objevovat vzdálenost domova od vzdělávací instituce do 30 km, se potvrdil, protože 43,6 % respondentů má bydliště vzdálené 6 až 30 km od vzdělávací instituce a 35,5 % respondentů má bydliště vzdálené do 5 km od vzdělávací instituce (Tallová, Petrová, 2016, s. 96). S tímto se pojí také způsob dopravy respondentů na výuku, kdy největší zastoupení mělo vlakové spojení – u 34,3 % respondentů a následovala městská hromadná doprava – u 27,9 % respondentů (Tallová, Petrová, 2016, s. 96–97).

7.1.2 Charakteristika účastníků institucionální edukace (U3V) v rámci údajů o sociálních kontaktech

V kapitole 6.1.2 byly uvedeny výsledky vztahující se k sociálním kontaktům seniorů, konkrétně se jednalo o výsledky týkající se toho, zda senioři žijí sami nebo s nějakým dalším členem v domácnosti, případně zda žijí v domě či bytě nebo v domě s pečovatelskou službou či v domově pro seniory. Tato část výzkumu byla zaměřená také na četnost kontaktů seniorů s příbuznými a s přáteli či známými a s jejich případnou potřebou častějšího kontaktu s nimi.

Zastoupení respondentů – seniorů, kteří žijí sami, a respondentů – seniorů, kteří žijí s dalším členem v domácnosti, není možné považovat za podobné, jak bylo uvedeno ve výzkumném předpokladu č. 6. Sám/a v domácnosti žije 37,2 % respondentů, zbývajících 62,8 % respondentů žije s nějakým dalším členem v domácnosti (s manželem/kou, s manželem/kou a s případně i s dalšími členy rodiny, s dcerou/synem/sestrou a jejich rodinami, s přítelem/kyní či partnerem/kou) (viz Tallová, Petrová, 2015c, s. 297). K uvedenému předpokladu můžeme doplnit, že 99,4 % respondentů bydlí v domě či bytě, pouze 0,6 % žije v domě s pečovatelskou službou (Tallová, Petrová, 2016, s. 95).

Výzkumný předpoklad č. 7 se nepotvrdil, avšak můžeme i přesto konstatovat, že poměrně vysoké procento respondentů, tedy 44,8 % považuje sociální kontakt s příbuznými

za nedostatečný a obdobně 43,0 % respondentů má zájem o častější setkávání s přáteli či známými (Tallová, Petrová, 2015c, s. 298), 38 respondentů (tzn. 22,1 %) dokonce uvedlo, že se cítí sami, 134 (tzn. 77,9 %) jich takový pocit nemá. U respondentů, kteří mají zájem o častější setkávání s příbuznými, či s přáteli je možné předpokládat, že vyhledávají účast na U3V mj. také za účelem navázání nových sociálních kontaktů, což se ověřovalo dále v rámci stanovených hypotéz (viz kapitola 6.5 a 7.5).

K charakteristice účastníků institucionální edukace (U3V) v rámci údajů o sociálních kontaktech můžeme doplnit, že největší zastoupení týkající se setkávání respondentů s příbuznými bylo v rámci kategorie „často“ (u 40,7 % respondentů), u setkávání se respondentů s přáteli či známými bylo největší zastoupení v rámci kategorie „občas“ (u 48,8 % respondentů) (viz Tallová, Petrová, 2015c, s. 297).

7.1.3 Charakteristika účastníků institucionální edukace (U3V) v rámci zastoupení podstatných temperamentových rysů

Ve výzkumném vzorku převládali respondenti – introverti (48,8 %), zastoupení extravertů bylo v menší míře (41,9 %). 9,3 % respondentů bylo nevyhraněných, to znamená, že byli na pomezí mezi extravertů a introvertů. Výzkumný předpoklad č. 8 o převažujícím zastoupení extravertů se tak nepotvrdil. Vyšší zastoupení extravertů bylo předpokládáno vzhledem k tomu, jak bylo uvedeno v kapitole 3.3.2, že univerzita třetího věku „*má především charakter ‚společenské události‘, umožňuje navazování nových přátelství, překonávání pocitu osamělosti, izolovanosti či nepotřebnosti osob vyššího věku*“ (Univerzita Palackého v Olomouci – U3V, 2012–2018a), což odpovídá charakteristice extravertů, kteří jsou mj. společenší, neradi jsou o samotě apod. (Říčan, 2010, s. 68).

Dále můžeme k charakteristice seniorů doplnit, že většina respondentů (70,3 %) byla v rámci zastoupení neuroticismu stabilních a 22,1 % respondentů bylo labilních. 7,6 % respondentů bylo nevyhraněných, tzn. na pomezí mezi stabilitou a labilitou. Vágnerová uvádí, že v seniorském věku dochází ke zklidnění a k určitému nadhledu (Vágnerová, 2007, s. 331), což může vést k vyrovnanosti a stabilitě těchto osob (Kern, Mehl, Nolz, Peter, Wintersperger, 2006, s. 179).

7.2 Prožívání smysluplnosti života seniorů účastnících se institucionální edukace (U3V)

V seniorském věku je nutné zaměřit se na smysluplnost života vzhledem k mnoha změnám, které se stářím souvisí, jak bylo uvedeno ve 2. a 4. kapitole. Výsledky zjištěné u respondentů našeho výzkumného vzorku je možné považovat za velmi pozitivní zjištění, jelikož pouze malý počet respondentů měl zhoršené naplnění smyslu života, případně byl ohrožen existenciální frustrací, jak blíže specifikují podkapitoly 7.2.1 a 7.2.2.

7.2.1 Prožívání smysluplnosti života seniorů účastnících se institucionální edukace (U3V) zjišťované prostřednictvím Existenciální škály

Respondenti se jako skupina umístili v rámci Existenciální škály v průměru v rámci všech stupnic (SO, SP, SV, OD) i složených stupnic (P, E, CS) ve středním skóru, což značí poměrně dobré naplnění životní existence. Konkrétně např. v rámci CS se 91,9 % respondentů řadí do středního skóru a 4,7 % do velmi vysokého skóru, pouze 3,5 % dosáhlo nízkého skóru (Tallová, Petrová, 2015b, s. 225–227). Výzkumný předpoklad č. 9 je možné považovat za potvrzený, jelikož většina zkoumaných osob má naplněnou životní existenci, což je možné považovat za pozitivní výsledek tohoto výzkumného šetření.

7.2.2 Prožívání smysluplnosti života seniorů účastnících se institucionální edukace (U3V) zjišťované prostřednictvím Logo-testu

Na základě uvedených výsledků Logo-testu můžeme konstatovat, že většina respondentů má velice dobrou nebo střední úroveň naplnění smyslu života (konkrétně 41,3 % respondentů má velice dobrou úroveň naplnění smyslu a 51,2 % respondentů má střední úroveň naplnění smyslu), pouze 4,1 % respondentů má zhoršené naplnění smyslu života a 3,5 % respondentů má špatné, čili ohrožující naplnění smyslu života (Tallová, Petrová, 2015c, s. 299). Výsledná data získaná u respondentů jsou však celkově příznivá. Výzkumný předpoklad č. 9 byl shodný se zjištěným výsledkem v tom, že většina respondentů má dobrou smysluplnost života, avšak zjištěno bylo také to, že 3,5 % respondentů má špatné naplnění smyslu života, což je ukazatelem přítomnosti existenciální frustrace. Pozitivním zjištěním však je, že žádný z respondentů se neumístil v decilu D10, který by již znamenal velmi špatné

naplnění smyslu života a možnost přítomnosti noogenní neurózy či deprese, jak charakterizuje tento decil Lucasová (1992, s. 19).

7.2.3 Vztah mezi mírou prožívané smysluplnosti života seniorů účastnících se institucionální edukace (U3V) a vybranými proměnnými

V kapitole 6.2.3 byly uvedeny výsledky statistického vyhodnocení dat vztahující se k míře smysluplnosti života (zjišťované Existenciální škálou a Logo-testem) a k vybraným proměnným. Zjištěno bylo, že není statisticky významný rozdíl v míře prožívané smysluplnosti života u seniorů, kteří se velmi často nebo často setkávají se svými příbuznými, a seniorů, kteří se se svými příbuznými setkávají občas, výjimečně anebo se se svými příbuznými nesetkávají vůbec, obdobný výsledek byl zjištěn také v případě setkávání seniorů s přáteli či známými.

Statisticky významný rozdíl byl v míře prožívané smysluplnosti života ve vztahu s neuroticismem (stabilita – labilita). Zjištěno tak bylo, že senioři s nižší mírou neuroticismu vykazují významně vyšší míru subjektivně prožívané existenciální zakotvenosti než senioři s vyšší mírou neuroticismu. Vzhledem k charakteristice osob s vysokým neuroticismem (viz kapitola 2.6) jakožto osob neklidných, starostlivých, úzkostných, podrážděných apod. (Řičan, 2010, s. 68–69), je možné považovat toto zjištění jako dokládající strasti, které jsou spjaty s vysokým neuroticismem.

V případě vztahu míry extraverte – introverte a míry prožívané smysluplnosti života seniorů zjišťované prostřednictvím Existenciální škály můžeme uvést, že senioři extraverti vykazují významně vyšší míru subjektivně prožívané smysluplnosti života než senioři introverti. Prostřednictvím statistického vyhodnocení dat můžeme uvést, že v rámci Logo-testu senioři extraverti vykazují stejnou míru subjektivně prožívané existenciální zakotvenosti jako senioři introverti. Tento rozdílný výsledek v rámci Existenciální škály a Logo-testu je možné spatřovat v tom, že oba výzkumné nástroje zjišťují míru smysluplnosti života jiným způsobem, což může způsobit odlišné výsledky. Zatímco Existenciální škála se dle Längle, Orglerové a Kundi zaměřuje na zjištění předpokladů (zdatnosti) jedince prožívat život smysluplně (Längle, Orglerová, Kundi, 2001, s. 17), tak Logo-test je zaměřen na aktuální stav prožívané smysluplnosti či existenciální frustrace (Lucasová, 1992, s. 4–5). Navíc temperamentové rysy extraverte – introverte jsou také duševním předpokladem osobnosti (Hartl, Hartlová, 2010, s. 590), takže se silněji naplňuje míra předpokladů vnímat život

smysluplně, jako je tomu v Existenciální škále, oproti Logo-testu.

Statisticky významný rozdíl nebyl v rámci míry prožívané smysluplnosti života u seniorů, kteří mají potřebu seznámit se s novými lidmi prostřednictvím institucionální edukace (U3V), a mezi seniory, kteří tuto potřebu neuvedli.

Zjištěno bylo, že celkový skóre Logo-testu a C–body Existenciální škály spolu korelují.

7.3 Motivace seniorů k účasti na institucionální edukaci (U3V)

V rámci motivů můžeme konstatovat, že respondenti uváděli velké množství různých motivů, které je vedly ke vzdělávání na U3V, ve velké míře tak respondenti využili možnosti uvést více odpovědí, což svědčí o několika motivačních faktorech, které u nich hrály svou roli při rozhodování o účasti na vzdělávání na U3V. Můžeme také shrnout, že nejčastěji byla respondenty zmiňována potřeba získání nových informací, dále motiv duševní aktivity a následně seznámení se s novými lidmi a osobnostní rozvoj (Tallová, Petrová, 2016, s. 101–102). Uvedené motivy je možné považovat v tomto výzkumu za stěžejní.

Výzkumný předpoklad č. 10, že mezi nejčastějšími motivy, které vedly seniory k účasti na institucionální edukaci (U3V), se bude vyskytovat poznávací potřeba a potřeba sociálních kontaktů, se dle výše uvedených údajů potvrdil částečně – nejvíce respondentů (152) uvedlo, že jejich motivem k účasti na U3V bylo získání nových informací, dalším nejčastějším motivem ovšem byl motiv duševní aktivity (u 96 respondentů) a na třetím místě v rámci četnosti byl motiv seznámení se s novými lidmi (u 74 respondentů).

Výsledky výzkumného šetření je možné porovnat s údaji uvedenými v kapitole 3.3.1 *Motivace seniorů k účasti na institucionální edukaci*. Údaje, které byly výzkumným šetřením zjištěny, obsahují veškerá dosavadní zjištění, tudíž odpovídají slovům Šeráka (2009, s. 193–194), Beneše (2014, s. 112), Schmidta (1997, s. 45) i Tomczyka (2015, s. 24). Výsledky je možné srovnat i se slovy Palána a Langer, kteří uvádí, že seniory mohou k účasti na institucionální edukaci vést potřeby vzdělávací, tak také sociální potřeby a potřeba seberealizace (Palán, Langer, 2008, s. 67). Uvedené potřeby uváděli také respondenti v našem výzkumném šetření, přičemž potřebu seberealizace je možné u respondentů našeho výzkumného vzorku shledat v rámci potřeby duševní aktivity či osobnostního rozvoje. To, že respondenty nejčastěji uváděný motiv k účasti na institucionální edukaci na U3V byla poznávací potřeba, je adekvátní vzhledem k zaměření univerzit třetího věku a odpovídá také

slovům Mužíka, že „*potřeba poznání je jednou z hlavních lidských potřeb*“ (Mužík, 2004, s. 17).

Srovnajme si výsledky výzkumného šetření s mezinárodním projektem Erasmus+ *Educational Senior Network*. Nutné je však podotknout, že ve výzkumu v rámci předložené disertační práce mohli respondenti vybírat z více možností v rámci motivů ke vzdělávání, proto není možné data srovnat procentuálně.

Ve výzkumu v rámci uvedeného projektu Erasmus+ *Educational Senior Network* byly zjišťovány mj. důvody, které by vedly nestudující seniory účastnit se vzdělávacích aktivit. Mezi zjišťovanými důvody byly následující: získání nových informací, setkání s lidmi a zlepšení sociálního kontaktu, být více aktivní, zlepšení kvality života při odchodu do starobního důchodu, respondenti mohli uvést také možnost „další.“ Data byla získána z různých evropských měst – Bratislava (Slovensko), Uppsala (Švédsko), Magdeburg a Chemnitz (Německo), Groningen (Nizozemí), Brno (Česká republika), Alicante (Španělsko). Ve všech uvedených městech by seniory nejčastěji vedlo k účasti na vzdělávacích aktivitách získání nových informací. Na druhém a třetím místě v rámci procentuálních četností se vyskytla možnost setkání s lidmi a nové sociální kontakty spolu se zlepšením kvality života. Poté se vyskytovala možnost být více aktivní. Na posledních místech se objevila možnost překonání izolace a kategorie „další“ (Grunwald, Hrapková, 2017, s. 35). Je tedy zřejmé, že seniory, kteří se (prozatím) institucionální edukace neúčastní, by k účasti na vzdělávacích aktivitách vedly obdobné důvody jako ty, které vedly také naše respondenty k jejich účasti na edukaci na U3V.

Zjištěná data si srovnajme ještě s dalšími vybranými údaji z mezinárodního projektu Erasmus+ *Educational Senior Network*, konkrétně např. s daty týkajícími se motivace účastníků vzdělávání z Univerzity třetího věku na Univerzitě Komenského v Bratislavě a z Univerzity třetího věku na Vysokém učení technickém v Brně. Na Univerzitě třetího věku na Univerzitě Komenského v Bratislavě se zúčastnilo výzkumu v rámci uvedeného projektu 329 respondentů. Nejčastěji seniory motivoval k účasti osobnostní rozvoj (33 %) a praktické dovednosti (27 %). 17 % respondentů se účastnilo z důvodu smysluplného naplnění volného času, 10 % se chtělo seznámit s novými lidmi, 6 % chtělo získat základní informace o aktuálních tématech, 4 % chtěla uspokojit své přání studovat, 3 % chtěla získat znalosti a 1 % respondentů se řadí do kategorie „další“ (Grunwald, Hrapková, 2017, s. 74, 76–77). Na Univerzitě třetího věku na Vysokém učení technickém v Brně se výzkumu v rámci zmíněného projektu zúčastnilo 434 respondentů. Nejčastěji (ve více než 300 případech) se v rámci

motivace k účasti na této U3V objevoval motiv osobnostního rozvoje, ve více než 150 případech následovalo smysluplné naplnění volného času. Ve více než 100 případech projevovali senioři zájem o získání praktických dovedností stejně jako o získání základních informací o aktuálních tématech a setkání se s lidmi s podobnými zájmy. V menší míře (ve více než 50 případech) se vyskytovalo získání znalostí. Minimálně se senioři účastnili z důvodu přání studovat na U3V a z dalších důvodů (Grunwald, Hrapková, 2017, s. 83–84). Nejčastější motiv na Univerzitě třetího věku na Univerzitě Komenského v Bratislavě i na Univerzitě třetího věku na Vysokém učení technickém v Brně tak byl osobnostní rozvoj (Grunwald, Hrapková, 2017, s. 76–77, 83–84), což ve výzkumu v rámci této disertační práce u respondentů Univerzity třetího věku na Univerzitě Palackého byl v pořadí až čtvrtý motiv, zde totiž převládala potřeba získání nových informací. Respondenti na Univerzitě třetího věku na Univerzitě Palackého v Olomouci však také zmiňovali obdobné motivy, jako respondenti na Univerzitě třetího věku na Univerzitě Komenského v Bratislavě i na Univerzitě třetího věku na Vysokém učení technickém v Brně, v oblasti naplnění volného času, seznámení se s novými lidmi, případně možnost splnit si přání studovat – vynahradiť si, že nemohli studovat v mládí (viz také Tallová, Petrová, 2016, s. 101–102).

7.4 Vybraná specifika institucionální edukace seniorů (U3V)

Výsledky, které byly získány v rámci výzkumného šetření, dokládají význam univerzit třetího věku. Na základě zjištěných dat je možné konstatovat, že senioři pocítují významný přínos edukačních aktivit, což je možné považovat za pozitivní zjištění.

Výzkumný předpoklad č. 11, že senioři budou vnímat institucionální edukaci (U3V) jako přínosnou, je možné považovat za potvrzený vzhledem k množství seniory pozitivně vnímaných změn souvisejících s účastí na edukačních aktivitách (viz Tallová, Petrová, 2015a, s. 166). O přínosu edukace na U3V svědčí také další zjištěné údaje – respondenti pouze v pěti případech zvažovali ukončení vzdělávání na U3V (Tallová, Petrová, 2015a, s. 166), přičemž mezi důvody byla ve dvou případech uvedena nespokojenost s průběhem vzdělávací akce, jeden respondent/ka uvedl/a dva důvody – vzdálenost vzdělávací akce od domova a nespokojenost s průběhem vzdělávací akce, v jednom případě byl zmíněn špatný zdravotní stav a jeden respondent/ka uvedl/a důvod – úmrtí manžela.

Po absolvování současného studia na U3V má zájem o další účast celkem 140 respondentů (tzn. 81,4 %). 26 respondentů (tzn. 15,1 %) uvedlo, že se možná zúčastní dalšího

vzdělávání a 4 osoby (tzn. 2,3 %) prozatím neví, zda se budou chtít nadále účastnit vzdělávání. Pouze 2 respondenti (tzn. 1,2 %) uvedli, že o další vzdělávání na U3V již nemají zájem (Tallová, Petrová, 2015a, s. 166). Vzhledem k tomu, že nespokojenost s průběhem vzdělávací akce byla zmíněna pouze třemi respondenty z celého našeho výzkumného vzorku (N = 172) a že o další vzdělávání již vyjádřili explicitně nezájem pouze 2 respondenti, tak můžeme usuzovat na spokojenost seniorů v tomto ohledu. Můžeme doplnit, že 93,6 % respondentů vnímá výuku na U3V jako nenáročnou (Tallová, Petrová, 2016, s. 104).

Také další výzkumný předpoklad č. 12 týkající se naplnění vzdělávacích potřeb v rámci institucionální edukace (U3V) byl potvrzen – většina respondentů (68 %) má naplněné vzdělávací potřeby v rámci U3V, pouze 32 % zmínilo, že by v rámci vzdělávání na U3V bylo vhodné doplnit nějaká témata či informace (Tallová, Petrová, 2016, s. 103). Nutné je ovšem poznamenat, že některá témata, která respondenti zmiňovali, že ve výuce postrádají, již byla od doby, kdy proběhl výzkum, do vzdělávání na U3V začleněna. Např. v době, kdy byl realizován výzkum v rámci disertační práce, nebyl na této U3V ještě na Právnické fakultě otevřen specializovaný běh Ochrana práv jednotlivce, který je nyní v nabídce U3V (viz Univerzita Palackého v Olomouci – U3V, 2012–2018d), který může naplnit potřeby seniorů vztahující se k právní problematice. Navíc některé oblasti, o které by senioři měli zájem v rámci vzdělávání, není možné realizovat, jelikož nejsou součástí vzdělávání na této univerzitě – jak již bylo uvedeno v kapitole 3.4.2, tak dle Špatenkové a Smékalové univerzity třetího věku jsou vázané na akreditované vysoké školy, obsahové zaměření specializovaných běhů na U3V by tak mělo odpovídat odborné specializaci organizující fakulty či univerzity. Výjimku tvoří počítačové kurzy, o něž je mezi seniory velký zájem a které tak mají ve své nabídce téměř všechny univerzity třetího věku (Špatenková, Smékalová, 2015, s. 90). O naplnění (edukačních) potřeb dále může svědčit také to, že 79,7 % respondentů navštěvuje pouze U3V (Tallová, Petrová, 2016, s. 104).

Z výsledků realizovaného výzkumu můžeme vyvodit význam institucionální edukace (U3V) z pohledu seniorů, což byla také součást dílčího cíle. Zjištěná data – přínos, který vnímají senioři, je možné rozčlenit do pěti skupin:

1. Poznávací funkce: získání nových informací
2. Psychická oblast: lepší psychická kondice, zvýšení sebevědomí, větší chuť do života, nový smysl života, lépe řeší problémy každodenního života, lepší nálada a menší podléhání depresivnímu rozpoložení, větší soběstačnost, zlepšení paměti a méně

zapomínání

3. Fyzická oblast: lepší fyzická kondice
4. Volnočasová oblast: změna náplně volného času, lepší nakládání s časem a dobře strukturovaný den
5. Sociální oblast: více přátel a kamarádů, nový partner

Uvedená zjištění je možné doplnit dalšími údaji z odborných publikací. Do sociální oblasti by tak bylo možné zařadit také „*překonávání pocitu osamělosti, izolovanosti či nepotřebnosti*“ (Palán, Langer, 2008, s. 68) a integrace jedince do společnosti (Veteška, 2016, s. 159).

Palán a Langer uvádí obdobné cíle U3V, jako byly zjištěny v tomto výzkumu, navíc však zmiňují „*vědomé zpomalování procesu stárnutí*“ (Palán, Langer, 2008, s. 68). Také Veteška zmiňuje některé uvedené významy vzdělávacích aktivit (jako je plnění sociálních potřeb, zlepšení fyzického a duševního zdraví), navíc však uvádí také to, že vzdělávací aktivity přispívají k pocitu důstojnosti, ke spokojenosti, ke snazšímu zvládnutí nových úkolů a činností, k vyšší kvalitě života, prostřednictvím edukačních aktivit je možné také napomoci seniorovi v úspěšném přizpůsobení se na pozdější vývojové etapy (Veteška, 2016, s. 159–160).

7.5 Analýza vybraných vztahů zaměřených na institucionální edukaci seniorů (U3V)

V kapitole 6.5 byly uvedeny výsledky vztahující se k hypotézám, které se týkaly naplnění očekávání seniorů od účasti na U3V v rámci potřeby získání nových sociálních kontaktů a v rámci poznávací potřeby. Uvedeny byly také výsledky vztahu mezi potřebou seniorů seznámit se s novými lidmi prostřednictvím institucionální edukace (U3V) a vybranými charakteristikami (s údajem, jak často se setkávají se svými příbuznými / přáteli či známými, s jejich temperamentovými rysy extraverte – introverte).

Zjištěno bylo, že senioři, kteří uvádí jako motiv edukace potřebu sociálních kontaktů, významně častěji vykazují institucionální edukaci (U3V) jako přínosnou v tomto směru ve srovnání se seniory, kteří tento motiv neuvádí. V rámci poznávací potřeby vztah nebyl potvrzen – senioři, kteří uvádí jako motiv edukace poznávací potřebu, stejně často vykazují

institucionální edukaci (U3V) jako přínosnou v tomto směru ve srovnání se seniory, kteří tento motiv neuvádí.

Prostřednictvím statistického vyhodnocení příslušných dat bylo zjištěno, že senioři, kteří se setkávají se svými příbuznými občas, výjimečně anebo se se svými příbuznými nesetkávají vůbec, uvádí potřebu seznámení se s novými lidmi prostřednictvím institucionální edukace (U3V) stejně často jako senioři, kteří se velmi často nebo často setkávají se svými příbuznými. Obdobný výsledek byl zjištěn v případě setkávání seniorů se svými přáteli či známými.

V rámci analýzy sociální potřeby došlo v zaměření na temperamentové rysy seniorů ke zjištění, že senioři extraverti uvádějí potřebu seznámení se s novými lidmi prostřednictvím institucionální edukace (U3V) stejně často jako senioři introverti. Hypotéza vycházela z Eysenckovy charakteristiky extraverze (viz např. Říčan, 2010, s. 68–69) a tudíž předpokládala, že senioři extraverti budou více směřovat k vyhledávání sociálních kontaktů prostřednictvím institucionální edukace (U3V) než senioři introverti, avšak uvedené se nepotvrdilo.

8 Zhodnocení přínosu disertační práce pro vědní obor a pro praxi

Disertační práce zmapovala oblast institucionální edukace (U3V) v seniorském věku, což je vzhledem k aktuálnosti tématu velmi důležité. Samotnou aktuálnost tématu dokládají jak data Českého statistického úřadu (viz např. Český statistický úřad, 2014, s. 7; Český statistický úřad, 2018, s. 1, 4), tak také např. Zormanová uvádí, že *„vzhledem k demografickým odhadům se můžeme domnívat, že v následujících letech výrazně poroste skupina osmdesátiletých a starších občanů, proto je třeba se již dnes zamýšlet nad problémy souvisejícími s kvalitou života v postproduktivním věku a hledat efektivní řešení těchto problémů“* (Zormanová, 2017, s. 41). Špatenková a Smékalová (2015, s. 15) obdobně hovoří o potřebě připravit se na rostoucí kohorty seniorské populace. V souladu s uvedenými slovy Zormanové (2017, s. 41), Špatenkové a Smékalové (2015, s. 15) a vzhledem k aktuálnosti tématu (viz např. Český statistický úřad, 2014, s. 7; Český statistický úřad, 2018, s. 1, 4) je potřebné věnovat se kvalitě života osob seniorského věku. Tato disertační práce se tak snažila zmapovat jednu z podstatných oblastí přispívajících k smysluplnému trávení volného času seniorů, jíž je institucionální edukace v seniorském věku, konkrétně se zaměřila na univerzity třetího věku. Představená disertační práce v tomto kontextu předložila důležité poznatky, jejichž přínos je možné shledat jak v obohacení vědy (v obohacení pedagogické, přesněji gerontagogické (geragogické) teorie o gerontagogické (geragogické), psychologické a sociální aspekty seniorské edukace), tak také praxe.

Výzkum v rámci disertační práce poskytl inspirativní a ucelená data o institucionální edukaci se zaměřením na univerzity třetího věku, konkrétně Univerzity třetího věku na Univerzitě Palackého v Olomouci. Za přínosné je možné považovat zaměření disertační práce na následující oblasti:

- Určení charakteristiky (v různých oblastech) seniorů účastnících se institucionální edukace (U3V), včetně určení temperamentových rysů.
- Vyvození míry smysluplnosti prožívání života seniorů jakožto ukazatele kvality jejich života a předpokladu duševního zdraví. Přínosná je analýza vztahu mezi mírou prožívané smysluplnosti života účastníků institucionální edukace (U3V) a vybranými proměnnými (četnost setkávání s příbuznými/přáteli, míra neuroticismu, potřeba seznámit se s novými lidmi prostřednictvím institucionální edukace (U3V)).

- Vzhledem k tomu, že v seniorském období nastávají různé změny a problémy (např. možný pocit osamění apod.) (Vágnerová, 2007, s. 355–356), tak bylo podstatné najít odpověď na otázky, jako např. zda se cítí senioři sami, jak často se stýkají se svou rodinou a přáteli a jestli jim institucionální edukace (U3V) pomáhá navázat nové sociální kontakty.
- V rámci výzkumu došlo také ke zjištění vybraných aspektů vztahujících se k institucionální edukaci (U3V) v seniorském věku (např. k motivaci k účasti na vzdělávání, identifikaci vzdělávacích potřeb seniorů, vyvození významu institucionální edukace pro seniory, zjištění subjektivně vnímané náročnosti vzdělávací aktivity apod.).
- Podstatnou součástí disertační práce tvořila analýza vztahů týkajících se institucionální edukace seniorů na U3V. Realizována byla analýza vztahu mezi motivem edukace týkajícím se potřeby sociálních kontaktů / poznávací potřebou a přínosem institucionální edukace (U3V) v těchto směrech. Dále proběhla analýza vztahů mezi potřebou seniorů seznámit se s novými lidmi prostřednictvím institucionální edukace (U3V) a vybranými charakteristikami (s údajem, jak často se setkávají se svými příbuznými / přáteli či známými, s jejich temperamentovými rysy extraverte – introverte).

Disertační práce přinesla také důležité poznatky do praxe. Na základě především teoretických východisek vyvozujeme níže některá praktická doporučení, která mohou poskytnout důležité informace pro realizátory akcí věnujících se edukaci seniorů. Vzhledem k tomu, že výzkumná zjištění byla pozitivní, je uvedené souhrnné doporučení uchopeno jakožto možné obecné doporučení pro realizátory vzdělávacích akcí na univerzitách třetího věku. Souhrnné doporučení pro realizátory vzdělávacích akcí na univerzitách třetího věku zahrnuje následující:

1. Obecně snižovat určité nedostatky U3V, které zmiňuje např. Šerák (2009, s. 198).
 - Vzhledem k velkému zájmu účastníků, které dle Šeráka či Sokolovského mnohdy převyšují kapacitu univerzit třetího věku (Šerák, 2009, s. 198; Sokolovský, 2010), by bylo vhodné zaměřit se na tuto problematiku.
 - Stejně tak by bylo vhodné zaměřit se na další nedostatek U3V, o němž se zmiňuje Šerák, kterým je zhoršená dostupnost pro zájemce z menších a vzdálenějších obcí (Šerák, 2009, s. 197). V souladu s *Národním akčním*

plánem podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017, můžeme v tomto kontextu zmínit, že je nutné na U3V „umožnit účast i lidem z mimouniverzitních lokalit (měst a vesnic). Řešením je využití informačních a komunikačních technologií nebo sítě veřejných knihoven, které působí ve více než 5 500 obcích“ (MPSV, 2013, s. 13). Např. můžeme v tomto kontextu zmínit, jak již bylo uvedeno výše, že U3V na Univerzitě Palackého v Olomouci otevřela detašovaná pracoviště, čímž je zpřístupněno vzdělávání seniorům i ze vzdálenějších měst (Univerzita Palackého v Olomouci – U3V, 2012–2018c).

- Šerák mj. zmiňuje jako nedostatek U3V oddělení seniorů jakožto účastníků vzdělávání od řádných studentů a s tím související zamezení mezigeneračnímu dialogu či omezení na účastníky s maturitou (Šerák, 2009, s. 198). I na tuto problematiku by bylo vhodné se (nadále) zaměřovat. Např. na Univerzitě třetího věku na Univerzitě Palackého v Olomouci je maturitní zkouška pro studium v této formě celoživotního vzdělávání výhodou, ne však nutnou podmínkou (Univerzita Palackého v Olomouci – U3V, 2012–2018b), jak již bylo výše zmíněno. Stejně tak již bylo uvedeno, že v České republice se vyskytují snahy k vytvoření mezigeneračního dialogu, např. Vysoká škola ekonomická v Praze v roce 2002 umožnila seniorům z U3V navštěvovat dva předměty za semestr spolu s řádnými studenty bakalářského programu. Obdobným způsobem se snaží podpořit mezigenerační dialog také na Univerzitě Palackého v Olomouci, FAMU a na fakultě Západočeské univerzity v Plzni (Šerák, 2009, s. 198).
2. Vzhledem k tomu, že univerzity třetího věku se v malé míře účastní muži, jak již bylo uvedeno také v některých publikacích (viz např. Petřková, 1998, s. 154–155; Gołdys, Krzyżanowska, Stec, Ostrowski, 2012, s. 45; Adamec, Kryštof, Šolc, 2011b, s. 15) a jak také dokládá složení výzkumného vzorku v rámci předložené disertační práce, tak je vhodné zaměřit se na motivaci potenciálních účastníků seniorského vzdělávání – mužů.
 3. Na základě identifikace vzdělávacích potřeb v konkrétních organizacích průběžně aktualizovat (pokud je to možné a reálné) nabídku specializovaných běhů potřebám seniorů. Obsah edukace v seniorském věku totiž, jak uvádí např. Čornaničová (2007, s. 17), tvoří mj. osobní zájmy seniorů.

4. Předpokládáme, že vhodné by bylo zařadit do přednášek témata související se smysluplností života např. vzhledem k tomu, že někteří respondenti v rámci výzkumu v disertační práci měli zhoršené naplnění smyslu života či pociťovali existenciální frustraci.
5. U seniorů považujeme za stěžejní intenzivně podporovat v rámci institucionální edukace (U3V) možnost získávání či udržování sociálních kontaktů, což je v souladu s jedním z cílů edukace seniorů zmíněného také na Univerzitě třetího věku na Univerzitě Palackého v Olomouci (viz Univerzita Palackého v Olomouci – U3V, 2012–2018a), který zahrnuje získávání sociálních kontaktů, navazování nových přátelství a překonávání pocitu osamění. Význam sociálních kontaktů zmiňuje také např. Veteška (2016, s. 159–160). Jiní autoři obdobně zdůrazňují potřebu sociálních kontaktů jakožto motivační faktor seniorů k účasti na institucionální edukaci, viz např. Palán, Langer (2008, s. 67), Šerák (2009, s. 193–194), Beneš (2014, s. 112). V této souvislosti můžeme zmínit příklad z Univerzity třetího věku na Univerzitě Palackého v Olomouci, kde, jak uvádí Špatenková (2011, s. 73), je jedním z hlavních cílů přímo již v prvním ročníku „*podpora sociálních kontaktů mezi účastníky (společné exkurze, vycházky a společenské akce)*“ (Špatenková, 2011, s. 73).
6. Na některých univerzitách třetího věku působí kluby U3V, které bývají spravovány účastníky univerzity třetího věku (viz např. Hrapková, 2016b, s. 7). Takové kluby mají svůj význam v neformálním setkávání a v další aktivizaci seniorů (Hrapková, 2016b, s. 7), čímž je možné např. i snižovat pocity osamění, které konkrétně v našem výzkumném šetření v rámci představené disertační práce pociťovalo 22,1 % respondentů.

Na základě uvedených údajů bude možné zacílit vzdělávací akce přímo na specifika účastníků univerzit třetího věku a na jejich potřeby. Na základě identifikace vzdělávacích potřeb seniorů bude možné saturovat tyto vzdělávací potřeby v praxi prostřednictvím rozšíření a obohacení edukačních programů v praxi. Výsledky mohou být využity případně také jako motivační programy zaměřené na seniorskou populaci.

Disertační práce poskytla také další podněty k výzkumu v oblasti institucionální edukace v seniorském věku, včetně zaměření na oblast smysluplnosti života seniorů jakožto podstatné složky kvality života osob seniorského věku.

Závěr

Předložená disertační práce s názvem *Seniori jako objekt institucionální edukace se zaměřením na univerzity třetího věku* se věnovala v současnosti aktuálnímu tématu. Uvedené téma spadá do vyvíjející se vědní disciplíny geragogiky (či gerontagogiky vzhledem k dosavadní nejednotnosti pojmenování), přičemž jak píše Průcha a Veteška (2014, s. 118), tak „v rámci praxe gerontagogiky jsou využívány specifické programy celoživotního vzdělávání, realizované například na univerzitách třetího věku [...]. Využívá přitom metodické a didaktické postupy, které zohledňují specifické sociální situace, potřeby a zájmy seniorů, ale i psychická a fyzická omezení výkonu daná věkem. Hlavním cílem je zvyšovat kvalitu života jedince.“ Kvalitě života, potřebám, zájmům a sociálním vztahům seniorů byla také v kontextu účasti na institucionální edukaci (U3V) věnována i tato disertační práce.

Hlavním cílem disertační práce bylo *vyvození komplexní charakteristiky seniorů účastnících se institucionální edukace (U3V), včetně míry jejich existenciální zakotvenosti, a analýza vybraných aspektů institucionální edukace v seniorském věku (U3V)*. K naplnění tohoto cíle byla nejprve uvedena teoretická východiska, na něž navazovala empirická část práce.

V první kapitole disertační práce byl popsán současný stav, nastíněn byl tedy význam institucionální edukace seniorů na pozadí demografického stárnutí populace. Demografické stárnutí populace je současný aktuální trend, jak uvádí např. Morgan a Kunkel (2016, s. 56), který je nutné reflektovat a adaptovat se na potenciální změny, které s tímto trendem souvisí. V tomto kontextu se disertační práce zaměřila na možnost smysluplného využití volného času seniorů prostřednictvím univerzit třetího věku, jelikož dle Holczerové a Dvořáčkové (2013, s. 34) „*aktivita, a to nejen ve stáří, mobilizuje psychickou i fyzickou stránku osobnosti člověka.*“

V následující kapitole byla uvedena charakteristika seniorů a období stáří. Nejprve bylo stáří vysvětleno v kontextu Eriksonovy vývojové teorie. Následně byly krátce popsány fyzické a psychické změny, které se stářím souvisí. Současně byla uvedena podkapitola zabývající se změnami v sociální oblasti ve stáří. Popsání těchto sociálních změn bylo v kontextu tématu disertační práce podstatné. V této kapitole byl prostor věnován také uvedení dalších vybraných charakteristik, mezi něž bylo zařazeno nejvyšší dosažené vzdělání seniorů a víra v seniorském věku. Poslední část této kapitoly byla věnována tématice temperamentových rysů, extraverti – introverzi, a neuroticismu, stabilitě – labilitě.

Třetí kapitola nesla název *Institucionální edukace seniorů se zaměřením na univerzity třetího věku*. V této kapitole došlo k vysvětlení základních pojmů souvisejících s edukací seniorů. Popsán byl také aktuální stav institucionální edukace seniorů. Součástí této kapitoly byly informace týkající se motivace seniorů k účasti na institucionální edukaci, význam institucionální edukace pro seniory, obsah vzdělávání v seniorském věku. Jedna z podkapitol byla věnována univerzitám třetího věku – historickému exkurzu, charakteristice univerzit třetího věku. Součástí byla také charakteristika Univerzity třetího věku na Univerzitě Palackého v Olomouci, na níž byl v rámci empirické části realizován výzkum, a také Univerzity třetího věku na Univerzitě Komenského v Bratislavě, kde autorka této disertační práce absolvovala stáž, na níž realizovala obdobné zkoumání.

Poslední kapitola z teoretické části se věnovala kvalitě života seniorů a smysluplnosti jejich života. Tato kapitola byla podstatná k vysvětlení základních pojmů a k představení tohoto tématu. Smysluplnost života je možno považovat za významný ukazatel kvality života, např. Čeledová a Čevela (2010, s. 89) hovoří o souvislosti mezi kvalitou a smyslem života.

V disertační práci byl v rámci empirické části uveden výzkumný záměr, v souladu s hlavním cílem byly stanoveny dílčí cíle, výzkumné problémy a otázky, hypotézy a výzkumné předpoklady. V disertační práci byly využity výzkumné nástroje již existující v hotové formě, ale také dotazník vlastní konstrukce. V rámci již existujících výzkumných nástrojů byla pro zjištění smysluplnosti života seniorů použita Existenciální škála (ESK), jejímiž autory jsou Längle, Orglerová a Kundi, a Logo-test autorky Lucasové. Ke zjištění temperamentových rysů byl použit Eysenckův osobnostní dotazník EOD. Respondenti byli účastníci z Univerzity třetího věku na Univerzitě Palackého v Olomouci, která působí v Olomouckém kraji. Pro zajímavost byla některá data doplněna údaji zjištěnými na stáži na Univerzitě třetího věku na Univerzitě Komenského v Bratislavě. Nutné je však zdůraznit, že data ze stáže byla pouze doplňující, uvedena byla pouze pro zajímavost, cílem této disertační práce tedy nebylo analyzovat je apod.

V souladu s hlavním cílem byly stanoveny dílčí cíle. První dílčí cíl zněl následovně: *Vývodit charakteristiku účastníků institucionální edukace (U3V) v rámci demografických a dalších údajů, údajů o sociálních kontaktech, o zastoupení temperamentových rysů (extraverze – introverze, stabilita – labilita)*. Nyní si shrneme rozsáhlá zjištění výzkumného šetření v této oblasti. Ve větší míře byly v našem výzkumném vzorku zastoupeny ženy (konkrétně 87,2 %), nejčastěji byli respondenti ženatí/vdané (55,8 %), naopak nejmenší zastoupení měli respondenti svobodní (4,7 %). 65,1 % respondentů má 2 potomky, 15,7 %

jednoho potomka, 9,9 % respondentů má 3 potomky a 1,7 % respondentů má čtyři potomky. 7,6 % respondentů nemá žádného potomka. 51,2 % respondentů uvedlo, že jsou náboženského vyznání a 48,8 % není. 50,6 % respondentů jsou po zdravotní stránce v dobré kondici, svůj zdravotní stav hodnotí subjektivně tak, že jsou zcela zdraví a netrpí žádným chronickým onemocněním, 39,5 % je spíše zdrávo, ale párkrát do roku mívá vážnější zdravotní potíže. 9,9 % respondentů uvedlo, že trpí chronickými chorobami a vyskytují se u nich vážnější zdravotní potíže. Zjištěno také bylo, že celkem 16,2 % respondentů nemá vzdělání zakončené maturitní zkouškou. 63,4 % respondentů má vzdělání s maturitní zkouškou, vyšší odborné vzdělání má 4,7 % respondentů a 15,7 % respondentů absolvovalo vysokoškolské studium. Zjištěna byla také oblast původního zaměstnání respondentů. Největší zastoupení měli respondenti, kteří vykonávali administrativní práce (26,7 %), následovala obchodně-ekonomická oblast (20,3 %), technicky zaměřené povolání (16,3 %). Mezi dalším zaměstnáním se objevovala práce ve zdravotnictví (11,0 %), práce ve školství (10,5 %) a v oblasti služeb (9,3 %). Nejmenší zastoupení měli respondenti, kteří pracovali v rámci dělnických a uklízacích prací (3,5 %), a další (2,3 %). V rámci výzkumu byla zjištěna také zajímavá charakteristika vztahující se k vzdálenosti bydliště respondentů od U3V. Největší zastoupení měli respondenti, kteří bydlí do 30 km od U3V. S tímto souvisí také způsob dopravy respondentů na výuku, kdy největší zastoupení měla doprava prostřednictvím vlakového spojení – u 34,3 % respondentů (Tallová, Petrová, 2016, s. 95–101). V rámci sociálních kontaktů bylo zjištěno, že sám/a v domácnosti žije 37,2 % respondentů, 62,8 % respondentů žije s nějakým dalším členem v domácnosti (s manželem/kou, s manželem/kou a případně s dalšími členy rodiny, s dcerou/synem/sestrou a jejich rodinami, s přítelem/kyní či partnerem/kou) (Tallová, Petrová, 2015c, s. 297). 99,4 % respondentů bydlí v domě či bytě, pouze 0,6 % žije v domě s pečovatelskou službou (Tallová, Petrová, 2016, s. 95). V rámci potřeby sociálních kontaktů bylo zjištěno, že nejvíce respondentů se často (několikrát do týdne) (40,7 %) či občas (párkrát do měsíce) (37,2 %) setkává se svými příbuznými, obdobná situace je v rámci kontaktu s přáteli či známými, přičemž nejvíce respondentů se často (několikrát do týdne) (34,9 %) či občas (párkrát do měsíce) (48,8 %) setkává se svými přáteli či známými. V tomto kontextu bylo zjištěno, že 44,8 % respondentů má zájem o častější setkávání se svými příbuznými, podobně 43,0 % cítí potřebu častějšího setkávání se svými přáteli či známými (Tallová, Petrová, 2015c, s. 297–298). 22,1 % respondentů dokonce vykazuje subjektivní pocit samoty. V rámci charakteristiky seniorů byl výzkum zaměřen také na temperamentové rysy. Ve výzkumném vzorku převládali respondenti – introverti (48,8 %), zastoupení extravertů bylo v menší míře (41,9 %), 9,3 % respondentů bylo na pomezí mezi

extraverzí a introverzí. 70,3 % respondentů bylo v rámci zastoupení neuroticismu stabilních, 22,1 % respondentů vykazovalo labilitu a 7,6 % respondentů bylo na pomezí mezi stabilitou a labilitou.

Další dílčí cíl zněl: *V rámci dat o prožívání smysluplnosti života zjistit míru prožívané smysluplnosti života seniorů účastnících se institucionální edukace (U3V) a specifikovat tím, jaká je prožívaná kvalita jejich života, zda a případně v jaké míře se u seniorů účastnících se institucionální edukace (U3V) vyskytuje existenciální frustrace. Analyzovat vztah mezi mírou prožívané smysluplnosti života seniorů účastnících se institucionální edukace (U3V) a vybranými proměnnými (četnost setkávání s příbuznými / přáteli či známými, zastoupení temperamentových rysů, potřeba seznámit se s novými lidmi prostřednictvím institucionální edukace – U3V).* Zjištěny byly celkem pozitivní výsledky. 91,9 % respondentů se v rámci Existenciální škály (ESK) umístilo v rámci CS ve středním skóru a 4,7 % respondentů se zařadilo do velmi vysokého skóru, pouze 3,5 % respondentů dosáhlo nízkého skóru (Tallová, Petrová, 2015b, s. 225–227). V rámci Logo-testu bylo obdobně zjištěno, že 41,3 % respondentů má velmi dobrou úroveň naplnění smyslu a 51,2 % má střední úroveň naplnění smyslu života. Pouze 4,1 % respondentů má zhoršené naplnění smyslu života a 3,5 % respondentů má špatné, čili ohrožující naplnění smyslu života. Velmi pozitivním zjištěním však je, že žádný z respondentů se neumístil v Logo-testu v decilu D10 (Tallová, Petrová, 2015c, s. 299), který by již znamenal velmi špatné naplnění smyslu života a možnost přítomnosti noogenní neurózy či deprese (Lucasová, 1992, s. 19). V rámci tohoto dílčího cíle byly vyhodnoceny také hypotézy vztahující se k míře prožívané smysluplnosti života a k vybraným proměnným. Zjištěno bylo, že není statisticky významný rozdíl v míře prožívané smysluplnosti života u seniorů, kteří se velmi často nebo často setkávají se svými příbuznými, a seniorů, kteří se se svými příbuznými setkávají občas, výjimečně anebo se se svými příbuznými neseťkávají vůbec. Podobný výsledek byl získán v případě setkávání s přáteli či známými. Statisticky významný rozdíl byl zjištěn v míře prožívané smysluplnosti života ve vztahu s neuroticismem (stabilita – labilita). V rámci temperamentových rysů můžeme uvést, že senioři extraverti vykazují významně vyšší míru subjektivně prožívané smysluplnosti života než senioři introverti zjišťované Existenciální škálou, v rámci Logo-testu senioři extraverti vykazují stejnou míru subjektivně prožívané existenciální zakotvenosti jako senioři introverti. Rozdílný výsledek je dán pravděpodobně rozličností těchto dvou výzkumných nástrojů. Statisticky významný rozdíl nebyl potvrzen v rámci míry prožívané smysluplnosti života u seniorů, kteří mají potřebu seznámit se s novými lidmi prostřednictvím

institucionální edukace (U3V), a mezi seniory, kteří tuto potřebu neuvedli. Zjištěno bylo, že celkový skóre v rámci Logo-testu a naměřené C-body v rámci Existenciální škály spolu korelují.

Třetí dílčí cíl se věnoval motivům vedoucím k účasti na U3V a konkrétně zněl následovně: *Určit převažující motivy, které vedou seniory k účasti na institucionální edukaci (U3V). Srovnat zjištěná data s údaji uvedenými v odborných publikacích (viz např. Šerák, 2009, s. 193–194; Beneš, 2014, s. 112) a s vybranými výsledky mezinárodního projektu Erasmus+ Educational Senior Network (Grunwald, Hrapková, 2017, s. 35, 76–77, 83–84).* Respondenti uváděli množství různých motivů, které je vedly k účasti na institucionální edukaci (U3V), mezi nejčastějšími motivy se vyskytovalo získání nových informací, dále motiv duševní aktivity a motiv seznámení se s novými lidmi (Tallová, Petrová, 2016, s. 101–102). Výsledky týkající se motivace seniorů ke vzdělávání byly porovnány s informacemi v publikacích a uvedeno bylo, že údaje, které byly výzkumným šetřením zjištěny, odpovídají slovům Šeráka (2009, s. 193–194), Beneše (2014, s. 112), Schmidta (1997, s. 45) i Tomczyka (2015, s. 24) a také Palána a Langeru (2008, s. 67). Zjištění výzkumu realizovaného v rámci disertační práce byla porovnávána také s vybranými výsledky výzkumu, který proběhl v rámci mezinárodního projektu Erasmus+ *Educational Senior Network*, na základě kterého můžeme konstatovat, že seniory, kteří se (prozatím) institucionální edukace neúčastní, by k účasti na vzdělávacích aktivitách vedly podobné důvody (Grunwald, Hrapková, 2017, s. 35) jako ty, které vedly také respondenty z našeho výzkumu k jejich účasti na U3V. Dále byla srovnána data výzkumu disertační práce s dalšími vybranými daty z projektu Erasmus+ *Educational Senior Network*, konkrétně s Univerzitou třetího věku na Univerzitě Komenského v Bratislavě a s Univerzitou třetího věku na Vysokém učení technickém v Brně (Grunwald, Hrapková, 2017, s. 76–77, 83–84), přičemž můžeme shrnout, že senioři ve zmíněném projektu uváděli obecně podobné motivy, jako byly zjištěné ve výzkumu této disertační práce, avšak rozdíl je v četnosti zastoupení jednotlivých motivů u seniorů na konkrétních univerzitách třetího věku.

Disertační práce byla zaměřená také na následující dílčí cíl: *Zjistit vybrané aspekty týkající se institucionální edukace v seniorském věku (U3V) – přínos účasti na institucionální edukaci (U3V) pro seniory, jejich zájem o (další) účast v institucionální edukaci (U3V), ne/zvažování seniorů ukončení své účasti na institucionální edukaci (U3V), seniory subjektivně vnímaná náročnost edukačních aktivit a ne/postrádání určitých témat nebo informací v rámci náplně institucionální edukace (U3V). Identifikovat případné edukační potřeby seniorů. Vývodit význam institucionální edukace (U3V) pro seniory.* Můžeme

konstatovat, že respondenti považují institucionální edukaci (U3V) za významnou, protože uváděli četný přínos, který shledávají ve své účasti na U3V. 97,1 % respondentů navíc ani nezvažovalo ukončení účasti na U3V, zbývajících 2,9 % respondentů ukončení vzdělávání na U3V zvažovalo ze závažných důvodů. 81,4 % uvedlo, že mají zájem o další účast na U3V (Tallová, Petrová, 2015a, s. 166). Někteří respondenti uváděli další témata, o která by měli na výuce zájem (Tallová, Petrová, 2016, s. 103), což opět svědčí o jejich motivaci a zájmu ke vzdělávání se na U3V. Většina respondentů (93,6 %) nepovažuje výuku na U3V za náročnou. 79,7 % respondentů navštěvuje pouze U3V (Tallová, Petrová, 2016, s. 104) v rámci institucí věnujících se edukaci seniorů.

Poslední dílčí cíl práce byl stanoven následovně: *Analyzovat vztah mezi motivem edukace týkajícím se potřeby sociálních kontaktů / poznávací potřebou a přínosem institucionální edukace (U3V) v těchto směrech. Analyzovat vztah mezi potřebou seniorů seznámit se s novými lidmi prostřednictvím institucionální edukace (U3V) s vybranými charakteristikami (s údajem, jak často se setkávají se svými příbuznými / přáteli či známými, s jejich temperamentovými rysy extraverte – introverte)*. Statistickým vyhodnocením bylo zjištěno, že senioři, kteří uvádí jako motiv edukace potřebu sociálních kontaktů, významně častěji vykazují institucionální edukaci (U3V) jako přínosnou v tomto směru ve srovnání se seniory, kteří tento motiv neuvádí. V rámci poznávací potřeby vztah nebyl potvrzen – senioři, kteří uvádí jako motiv edukace poznávací potřebu, stejně často vykazují institucionální edukaci (U3V) jako přínosnou v tomto směru ve srovnání se seniory, kteří tento motiv neuvádí. Na základě statistického vyhodnocení dat bylo také zjištěno, že senioři, kteří se setkávají se svými příbuznými občas, výjimečně anebo se se svými příbuznými nesetkávají vůbec, uvádí potřebu seznámení se s novými lidmi prostřednictvím institucionální edukace (U3V) stejně často jako senioři, kteří se velmi často nebo často setkávají se svými příbuznými. Podobný výsledek byl zjištěn také v případě setkávání seniorů se svými přáteli či známými. Zjištěno také bylo, že senioři extraverti v tomto výzkumném šetření uvádějí potřebu seznámení se s novými lidmi prostřednictvím institucionální edukace (U3V) stejně často jako senioři introverti.

V rámci této disertační práce považujeme za přínosné mj. vytvoření obecného doporučení pro realizátory edukačních aktivit pro seniory (U3V), které může být pro mnohé realizátory vzdělávacích programů inspirativní.

V kontextu výzkumu na Univerzitě třetího věku na Univerzitě Palackého v Olomouci můžeme podotknout, že nedostatky U3V, které uvádí např. Šerák (2009, s. 198), a které byly

zmíněny mj. v kapitole 8, se snaží Univerzita třetího věku na Univerzitě Palackého v Olomouci (na níž byl realizován výzkum v rámci předložené disertační práce) minimalizovat, jelikož v rámci této U3V např. existují detašovaná pracoviště (Univerzita Palackého v Olomouci – U3V, 2012–2018c), tato U3V se neomezuje pouze na účastníky s maturitním vzděláním (Univerzita Palackého v Olomouci – U3V, 2012–2018b) a pořádá výuku spojenou s mezigeneračním dialogem (Šerák, 2009, s. 198; Špatenková, Smékalová, 2015, s. 93–94).

Z výše uvedeného můžeme konstatovat, že edukační aktivity na U3V přináší svým účastníkům mnohá pozitiva. Výzkum realizovaný v rámci předložené disertační práce poskytl inspirativní a komplexní data o institucionální edukaci v seniorském věku, konkrétně se zaměřil jak na účastníky institucionální edukace (U3V), tak také např. na vybraná specifika institucionální edukace (U3V). V této souvislosti lze disertační práci považovat za přínosnou v obohacení gerontagogické (geragogické) teorie o gerontagogické (geragogické), psychologické a sociální aspekty. Disertační práce přinesla také podstatné informace využitelné v praxi. Vzhledem k uvedeným skutečnostem je možné považovat na pozadí demografického stárnutí populace tuto disertační práci v mnoha ohledech za přínosnou.

Na závěr můžeme konstatovat, že tato disertační práce naplnila hlavní cíl i dílčí cíle, které byly stanoveny, zároveň přinesla zajímavé podněty pro možné další výzkumy v této oblasti.

Seznam použitých zdrojů

ADAMEC, Petr, KRYŠTOF, David a Martin ŠOLC, Martin. Asociace univerzit třetího věku České republiky. In: ADAMEC, Petr a David KRYŠTOF (eds.). *Univerzity třetího věku na vysokých školách*. Brno: Asociace univerzit třetího věku České republiky a Masarykova univerzita, 2011a, s. 21–28. ISBN 978-80-210-5640-4.

ADAMEC, Petr, KRYŠTOF, David a Martin ŠOLC, Martin. Historie seniorského vzdělávání. In: ADAMEC, Petr a David KRYŠTOF (eds.). *Univerzity třetího věku na vysokých školách*. Brno: Asociace univerzit třetího věku České republiky a Masarykova univerzita, 2011b, s. 11–20. ISBN 978-80-210-5640-4.

ARMSTRONG, Michael a Stephen TAYLOR. *Řízení lidských zdrojů: moderní pojetí a postupy*. 13. vyd. Přeložil Martin ŠIKÝŘ. Praha: Grada Publishing, 2015. 920 s. ISBN 978-80-247-5258-7.

ASOCIACE UNIVERZIT TŘETÍHO VĚKU ČESKÉ REPUBLIKY. *Historie AU3V* [online]. Asociace univerzit třetího věku, 2013a. Aktualizováno 25. 6. 2015 11:03 [cit. 6. 12. 2017]. Dostupné z: <http://www.au3v.org/home/historie>

ASOCIACE UNIVERZIT TŘETÍHO VĚKU ČESKÉ REPUBLIKY. *Základní informace o AU3V* [online]. Asociace univerzit třetího věku, 2013b. Aktualizováno 1. 9. 2016 15:24 [cit. 12. 7. 2017]. Dostupné z: <http://www.au3v.org/home>

ASOCIACE UNIVERZIT TŘETÍHO VĚKU ČESKÉ REPUBLIKY. *O nás* [online]. Asociace univerzit třetího věku, 2014. Aktualizováno 3. 5. 2016 17:55 [cit. 6. 12. 2017]. Dostupné z: <http://www.au3v.org/home/o-nas>

BALCAR, Karel. Standardizace dotazníku Logo-test na vzorku studujících českých vysokých škol. *Československá psychologie*. Praha: Academia, 1995, roč. XXXIX, č. 5, s. 400–405. ISSN 0009-062X.

BALOGOVÁ, Beáta. *Seniory v spektru současného světa*. 2. dopln. vyd. Prešov: Akcent print, 2009. 103 s. ISBN 978-80-89295-19-7.

BAREŠOVÁ, Andrea a Petr HANN. Internet pro seniory. *Andragogika*. Praha: DAHA, 2004, č. 2, s. 17. ISSN 1211-6378.

BARTESKA, Jakub. *Studie sídelní struktury Olomouckého kraje: analytická část*. Kontroloval Petr ZÁVODNÍK. Olomouc: Geocentrum, 2012. 96 s.

BEDNAŘÍKOVÁ, Iveta. U3V a e-learning ve vzdělávání seniorů – prognózy, možnosti a bariéry. In: ADAMEC, Petr a David KRYŠTOF (eds.) *Univerzity třetího věku na vysokých školách*. Brno: Asociace univerzit třetího věku České republiky, 2011, s. 116–119. ISBN 978-80-210-5640-4.

BENEŠ, Milan. *Andragogika*. 2. aktual. a rozš. vyd. Praha: Grada Publishing, 2014. 176 s. ISBN 978-80-247-4824-5.

BOČKOVÁ, Věra a Anna PETŘKOVÁ. Univerzita 3. věku jako specifická forma vzdělávání dospělých. In: TILLICH, Josef, PETŘKOVÁ, Anna a Ludmila ZIMKOVÁ. *Deset let vzdělávacích aktivit pro seniory: (sborník příspěvků z odborného semináře se zahraniční účastí). Olomouc 17.–18. října 1996*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1997, s. 65–71. ISBN 80-7067-824-0.

CAKIRPALOGLU, Panajotis. *Úvod do psychologie osobnosti*. Praha: Grada Publishing, 2012. 287 s. Psyché. ISBN 978-80-247-4033-1.

ČELEDOVÁ, Libuše a Rostislav ČEVELA. *Výchova ke zdraví: vybrané kapitoly*. Praha: Grada Publishing, 2010. 128 s. ISBN 978-80-247-3213-8.

ČEPAR, Žigo a Štefan BOJNEC. Population Aging and the Education Market in Slovenia and Croatia. *Eastern European Economics*, 2008, roč. 46, č. 3, s. 68–86. ISSN 0012-8775. DOI: 10.2753/EEE0012-8775460304.

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Projekce obyvatelstva České republiky (Projekce 2013)* [online]. Praha: Český statistický úřad, 2013 [cit. 2. 6. 2017]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20567167/402013u.pdf/3cdc1b6f-9334-429e-99e6-f72b4047bee3?version=1.0>

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Senioři v ČR* [online]. Praha: Český statistický úřad, 2014 [cit. 1. 6. 2017]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/seniori-v-cr-2014-2gala5x0fg>

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Senioři v Olomouckém kraji 2015*. Olomouc: Český statistický úřad, 2015. 93 s. ISBN 978-80-250-2665-6 Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20537330/33014715.pdf/b1738776-9309-4536-b591-13f7d6f919f4?version=1.11>

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Senioři* [online]. Praha: Český statistický úřad, 2017a [cit. 7. 3. 2018]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/seniori>

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Senioři v mezinárodním srovnání – 2017* [online]. Praha: Český statistický úřad, 2017b [cit. 7. 3. 2018]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/seniori-v-cr-v-datech-2017>

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Projekce obyvatelstva České republiky – 2018–2100* [online]. Praha: Český statistický úřad, 2018 [cit. 1. 3. 2019]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/projekce-obyvatelstva-ceske-republiky-2018-2100>

ČEVELA, Rostislav, KALVACH, Zdeněk a Libuše ČELEDOVÁ. *Sociální gerontologie: úvod do problematiky*. Praha: Grada Publishing, 2012. 264 s. ISBN 978-80-247-3901-4.

ČORNANIČOVÁ, Rozália. *Edukácia seniorov: vznik, rozvoj, podnety pre geragogiku*. 2. vyd. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2007. 156 s. ISBN 978-80-223-2287-4.

DEBATS, Dominique L. An Inquiry Into Existential Meaning: Theoretical, Critical and Phenomenological Perspectives. In: REKER, Gary T. a Kerry CHAMBERLAIN (eds.) *Exploring Existential Meaning: Optimizing Human Development across the Life Span*. Thousand Oaks, London, New Delphi: Sage Publications, 2000, s. 93–106. ISBN 0-7619-0993-1.

ERIKSON, Erik H. *Životní cyklus rozšířený a dokončený*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1999. 128 s. Psychologie P; sv. 11. ISBN 80-7106-291-X.

ERIKSON, Erik H. *Dětství a společnost*. Praha: Argo, 2002. 387 s. ISBN 80-7203-380-8.

EUCEN. *What is eucen? Aims and Objectives* [online]. Barcelona, 2019 [cit. 2. 4. 2019]. Dostupné z: <http://www.eucen.eu/aims-and-objectives/>

FALEIDE, Asbjørn O., LIAN, Lilleba B. a Eyolf K. FALEIDE. *Vliv psychiky na zdraví: soudobá psychosomatika*. Praha: Grada Publishing, 2010. 240 s. Psyché. ISBN 978-80-247-2864-3.

FRANKL, Viktor E. *Člověk hledá smysl: úvod do logoterapie*. Přeložil Zdeněk TRTÍK. Praha: Psychoanalytické nakladatelství J. Kocourka, 1994a. 88 s. Psychoterapie; sv. 5. ISBN 80-901601-4-X.

FRANKL, Viktor E. *Vůle ke smyslu: vybrané přednášky o logoterapii*. Přeložil Vladimír JOCHMANN. Brno: Cesta, 1994b. 212 s. ISBN 80-85319-29-2.

FRANKL, Viktor E. *Lékařská péče o duši: základy logoterapie a existenciální analýzy*. Přeložil Vladimír JOCHMANN. Brno: Cesta, 1996. 237 s. ISBN 80-85319-50-0.

- GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2000. 207 s. ISBN 80-85931-79-6.
- GOŁDYS, Aleksandra, KRZYŻANOWSKA, Łucja, STEC, Monika a Łukasz OSTROWSKI. *Zoom na UTW: raport z badania*. Warszawa: Towarzystwo Inicjatyw Twórczych, 2012. 110 s.
- GRUNWALD, Katarína a Nadežda HRAPKOVÁ (eds.). *Education for Seniors in Europe*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2017. 170 s. ISBN 978-80-223-4273-5.
- GURKOVÁ, Elena. *Hodnocení kvality života: pro klinickou praxi a ošetrovatelský výzkum*. Praha: Grada Publishing, 2011. 224 s. Sestra. ISBN 978-80-247-3625-9.
- GUTTMANN, David. Research in the Service of Logotherapy. *Journal des Viktor-Frankl-Institutes*, 1996, roč. 4, č. 1, s. 15–36. ISSN 1029-4724.
- HALAMA, Peter. Výzkumné a diagnostické nástroje logoterapie. In: KOSOVÁ, Martina a kol. *Logoterapie: existenciální analýza jako hledání cest*. Praha: Grada Publishing, 2014, s. 162–172. Psyché. ISBN 978-80-247-4346-2.
- HAMER, Dean a Peter COPELAND. *Geny a osobnost: biologické základy psychiky člověka*. Praha: Portál, 2003. 250 s. ISBN 80-7178-779-5.
- HAMMARSTRÖM, Gunhild. Attracting New Categories of Students to Uppsala U3A. In: ADAMCZYK, Moniky Doroty (ed.). *Starość: Między tradycją a współczesnością*. Kraków: Impuls, 2016, s. 109–114. ISBN 978-80-8095-190-7.
- HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Velký psychologický slovník*. 4. vyd., v Portálu 1. Praha: Portál, 2010. 797 s. ISBN 978-80-7367-686-5.
- HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Fenomén stáří*. 2. vyd., podstatně přeprac. a dopl. Praha: Havlíček Brain Team, 2010. 365 s. ISBN 978-80-87109-19-9.
- HEGYI, Ladislav. *Zlyhanie adaptácie vo vyššom veku*. Bratislava: Asklepios, 1993. 103 s. Edícia vied o správani. ISBN 80-7167-004-9.
- HOGENOVÁ, Anna. *Kvalita života a tělesnost*. Praha: Karolinum, 2002. 304 s. ISBN 80-246-0457-4.
- HOLCZEROVÁ, Vladimíra a Dagmar DVOŘÁČKOVÁ. *Volnočasové aktivity pro seniory*. Praha: Grada Publishing, 2013, 96 s. ISBN 978-80-247-4697-5.

- HRAPKOVÁ, Nadežda. Older Students in Universities. Learning Needs, Motivation, Barriers and Requirements. In: ADAMCZYK, Moniki Doroty (ed.). *Starość: Między tradycją a współczesnością*. Kraków: Impuls, 2016a, s. 133–142. ISBN 978-83-8095-190-7.
- HRAPKOVÁ, Nadežda. *Univerzita Komenského v Bratislave: Centrum ďalšieho vzdelávania: Univerzita tretieho veku: akademický rok 2016/2017*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2016b. 73 s. ISBN 978-80-223-4134-9.
- HRAPKOVÁ, Nadežda (ed.). *International Conference: „Equal Learning Opportunities for the Elderly.“* Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2017. 104 s. ISBN 978-80-223-4291-9.
- JANDOUREK, Jan. *Úvod do sociologie*. Praha: Portál, 2003. 231 s. ISBN 80-7178-749-3.
- JARVIS, Peter. *Learning in later life: an introduction for educators & carers*. London: Kogan Page, 2001. 163 s. ISBN 0-7494-3398-1.
- JELÍNEK, Tomáš. *Vzdělávání dospělých v ČR: průzkum vnímání problematiky vzdělávání dospělých u laické a odborné veřejnosti*. Praha: Donath-Burson-Marsteller, 2009.
- KAILIS, Emmanuel a Spyridon PILOS. Lifelong learning in Europe. *Statistics in focus: Population and Social Conditions*. European Communities, 2005, č. 8. ISSN 1024-4352. Dostupný z: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3433488/5574436/KS-NK-05-008-EN.PDF/417e9b51-ae3-42c8-88f3-314e2cdd7a96>
- KERN, Hans, MEHL, Christine, NOLZ, Hellfried, PETER, Martin a Regina WINTERSPERGER. *Přehled psychologie*. 3. vyd. Přeložila Magdalena VALÁŠKOVÁ. Praha: Portál, 2006. 287 s. ISBN 80-7367-121-2.
- KLEGA, Vilém. Olomoucká koncepce univerzity 3. věku a její hodnocení. In: TILLICH, Josef, PETŘKOVÁ, Anna a Ludmila ZIMKOVÁ. *Deset let vzdělávacích aktivit pro seniory: (sborník příspěvků z odborného semináře se zahraniční účastí)*. Olomouc 17.–18. října 1996. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1997, s. 16–20. ISBN 80-7067-824-0.
- KNOWLES, Malcolm Shepherd. *The Modern Practice of Adult Education: From Pedagogy to Andragogy*. New York: The Adult Education Company, 1980. 400 s. ISBN 0-695-81472-9.
- KOSOVÁ, Martina. Techniky logoterapie. In: KOSOVÁ, Martina a kol. *Logoterapie: existenciální analýza jako hledání cest*. Praha: Grada Publishing, 2014, s. 56–72. Psyché. ISBN 978-80-247-4346-2.

- KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Psychologie smysluplnosti existence: otázky na vrcholu života*. Praha: Grada Publishing, 2006. 204 s. Psyché. ISBN 80-247-1370-5.
- KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Stárnutí z pohledu pozitivní psychologie: možnosti, které čekají*. Praha: Grada Publishing, 2011. 144 s. Psyché. ISBN 978-80-247-3604-4.
- KUČERA, Milan. XXI. konference České demografické společnosti „Stárnutí populace České republiky a jeho důsledky,“ 30. květen 2001: Sociální důsledky stárnutí obyvatelstva České republiky. *Demografie*. Praha: Studio GSW, 2002, roč. 44, č. 1, s. 38–40. ISSN 0011-8265.
- KUNKEL, Suzanne R., BROWN, J. Scott a Frank J. WHITTINGTON. *Global Aging: Comparative Perspectives on Aging and the Life Course*. New York: Springer Publishing Company, LLC, 2014. 311 s. ISBN 978-0-8261-0546-2.
- LÄNGLE, Alfried. Wende ins Existentielle. Die Methode der Sinnerfassung. In: LÄNGLE, Alfried. *Entscheidung zum Sein. Viktor E. Frankls Logotherapie in der Praxis*. München: Piper, 1988, s. 40–52.
- LÄNGLE, Alfried, ORGLEROVÁ, Christine a Michael KUNDI. *ESK – Existenciální škála*. Přeložil a upravil Karel Balcar. Praha: Testcentrum, 2001. ISBN 80-86471-05-5.
- LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. 4. přepracované a doplněné vyd., v Gradě Publishing 2. vyd. Praha: Grada Publishing, 2006. 368 s. Psyché. ISBN 978-80-247-1284-0.
- LEONHARD, Horst. Einleitung. In: HRAPKOVÁ, Nadežda (ed.). *Aufgaben und Initiativen der EFOS: 20 Jahre: Geschichte und Gegenwart*. Bratislava: Univerzita Komenského Bratislava, 2010, s. 6–7. ISBN 978-80-223-2899-9.
- LIVEČKA, Emil. *Úvod do gerontopedagogiky*. Praha: Ústav školských inf. při Min. školství ČSR, 1979. 233, [1] s. *Výchova a vzdělávání dospělých*; sv. 4. Informace Ústavu školských inf. při Min. školství ČSR v Praze.
- LOVASOVÁ, Vladimíra a Magdalena EDLOVÁ. Analýza vztahu mezi studiem na U3V a vnímáním smysluplnosti života. In: TOMCZYK, Łukasz, ŠPATENKOVÁ, Nadežda a Ctibor HATÁR (eds.) *Edukacja seniorów w różnych perspektywach, uwarunkowaniach oraz doświadczeniach*. Kraków: Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, 2016, s. 109–126. ISBN 978-83-941568-5-5.

LUCASOVÁ, Elisabeth S. *Logo-test: zkouška k měření „prožívané smysluplnosti“ a „existenciální frustrace.“* Z originálu převedl a příručku zpracoval Karel BALCAR. Chrudim: Mach, 1992.

LUCASOVÁ, Elisabeth S. K validizaci logoterapie. In: FRANKL, Viktor E., *Vůle ke smyslu: vybrané přednášky o logoterapii.* Přeložil Vladimír JOCHMANN. Brno: Cesta, 1994, s. 183–203. ISBN 80-85319-29-2.

MARKUS, Debra. Practical Approaches to Leisure Education for the Elderly. In SIVAN, Atara a Hillel RUSKIN (eds.). *Leisure Education, Community Development and Populations with Special Needs.* Wallingford: CABI Publishing, 2000, s. 169–180. ISBN 0-85199-444-X.

MAŘÍKOVÁ, Hana, PETRUSEK, Miloslav a Alena VODÁKOVÁ. *Velký sociologický slovník: I, A–O.* Praha: Karolinum, 1996. 747 s. ISBN 80-7184-164-1.

MASLOW, Abraham H. *The Maslow Business Reader.* Editováno Deborah C. STEPHENS. New York, Chichester, Weinheim, Brisbane, Singapore, Toronto: John Wiley & Sons, Inc., 2000. 324 s. ISBN 978-0-471-36008-7.

MIGLIERINI, Bruno a Ján VONKOMER. *Eysenckov osobnostný dotazník – EOD.* Bratislava: Psychodiagnostické a didaktické testy, 1979. 79 s.

MORGAN, Leslie A. a Suzanne R. KUNKEL. *Aging, Society and the Life Course.* 5. vyd. New York: Springer Publishing Company, LLC, 2016. 402 s. ISBN 978-0-8261-2172-1.

MPSV. *Národní program přípravy na stárnutí na období let 2008 až 2012 (Kvalita života ve stáří)* [online]. Praha: MPSV, 2008. Poslední aktualizace 1. 8. 2008 [cit. 22. 11. 2017]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/cs/5045>

MPSV. *Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017* [online]. Praha: MPSV, 2013 [cit. 2. 8. 2017]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/14540/III_vlada__Akcni_plan_staruti_.pdf

MÚHLPACHR, Pavel. *Gerontopedagogika.* 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2009. 204 s. ISBN 978-80-210-5029-7.

MUŽÍK, Jaroslav. *Androdidaktika.* 2., přeprac. vyd. Praha: ASPI Publishing, 2004. 148 s. ISBN 80-7357-045-9.

NARUSHIMA, Miya, LIU, Jian, DIESTELKAMP, Naomi. Motivations and Perceived Benefits of Older Learners in a Public Continuing Education Program: Influence of Gender,

Income, and Health. *Educational Gerontology*, 2013, roč. 39, č. 8, s. 569–584. ISSN 0360-1277.

NAUMANEN, Minnamari a Markku TUKIAINEN. Practises in Old Age ICT-Education (Conference Paper). In: KINSHUK, SAMPSON, Demetrios G., SPECTOR, J. Michael, ISAÍAS Pedro a Dirk IFENTHALER (eds.). *IADIS International Conference on Cognition and Exploratory Learning in Digital Age (CELDA 2008)*. Freiburg: IADIS, 2008, s. 261–269. ISBN 978-972-8924-69-0.

ONDRUŠOVÁ, Jiřina a Eva DRAGOMIRECKÁ. Smysl života a deprese u českých seniorů. *Československá psychologie*. Praha: Academia, 2012, roč. LVI, č. 3, s. 193–205. ISSN 0009-062X.

PALÁN, Zdeněk a Tomáš LANGER. *Základy andragogiky*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského Praha, 2008. 184 s. ISBN 978-80-86723-58-7.

PETROVÁ, Alena. *K problematice psychologie existence*. Olomouc: Votobia, 2005. 115 s. ISBN 80-7220-244-8.

PETŘKOVÁ, Anna. Vzdělávání seniorů jako aktuální problém vzdělávání dospělých. In: BOČKOVÁ, Věra a kol. *Aktuální problémy výchovy a vzdělávání dospělých*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 1994, s. 24–31. ISBN 80-7067-358-3.

PETŘKOVÁ, Anna. Senioři jako účastníci vzdělávacích aktivit. In: *Člověk a společnost na přelomu tisíciletí: sborník z mezinárodní konference*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 1998, s. 153–156. ISBN 80-7067-923-9.

PETŘKOVÁ, Anna. *Univerzita tretieho veku* [online]. Bratislava: Centrum ďalšieho vzdelávania, 2010 [cit. 26. 6. 2017]. Dostupné z: http://www.cdvuk.sk/blade/?c=286&zdravotny_stav_a_spokojnost_utv

PETŘKOVÁ, Anna a Rozália ČORNANIČOVÁ. *Gerontagogika: Úvod do teorie a praxe edukace seniorů*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2004. 92 s. ISBN 80-244-0879-1.

PICTON, Cliff a Caroline YUEN. Education Interests and Motivations of Older Adult Learners: A Comparative Study between Australia and China. *Ageing International*. Springer Verlag, 1998, roč. 24, č. 2/3, s. 24–45. ISSN 1936-606X.

PLHÁKOVÁ, Alena. *Dějiny psychologie*. Praha: Grada Publishing, 2006. 328 s. Psyché. ISBN 80-247-0871-X.

- PRÁŠILOVÁ, Michaela. *Tvorba vzdělávacího programu*. Praha: Triton, 2006. 191 s. První pomoc pro pedagogy; 3. ISBN 80-7254-712-7.
- PREISS, Marek a Jaro KŘIVOHLAVÝ. *Trénování paměti a poznávacích schopností*. Praha: Grada Publishing, 2009. 208 s. Psychologie pro každého. ISBN 978-80-247-2738-7.
- PRŮCHA, Jan a Jaroslav VETEŠKA. *Andragogický slovník*. 2., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Grada Publishing, 2014. 320 s. ISBN 978-80-247-4748-4.
- PRŮCHA, Jan, WALTEROVÁ, Eliška a Jiří MAREŠ. *Pedagogický slovník*. 6., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Portál, 2009. 395 s. ISBN 978-80-7367-647-6.
- PRŮŠA, Ladislav, BAREŠ, Pavel, HOLUB, Martin a Milan ŠLAPÁK. *Vybrané aspekty péče o seniory z hlediska sociálního začleňování*. Praha: VÚPSV, v. v. i., 2015. 137 s. ISBN 978-80-7416-234-3.
- RABUŠIC, Ladislav. *Stárnutí populace jako pohroma nebo jako sociální výzva?: (zamyšlení nad některými souvislostmi populačního stárnutí)*. Praha: [s. n.], 2002. 24 s.
- RABUŠIC, Ladislav. Vzdělávání dospělých v předseniorském a seniorském věku. *Studia paedagogica*, 2006, roč. 54, č. 11, s. 79–100. ISSN 1803-7437.
- RABUŠICOVÁ, Milada. Česká demografická situace a předpokládaný vývoj jako argument pro uplatňování age managementu. *Andragogika*. Zlín: Academia Economica, 2011, roč. XV, č. 3, s. 4-6. ISSN 1211-6378.
- RABUŠICOVÁ, Milada a Ladislav RABUŠIC. Teoretický kontext a metodologická východiska. In: RABUŠICOVÁ, Milada a Ladislav RABUŠIC (eds.). *Učíme se po celý život? O vzdělávání dospělých v České republice*. Brno: Masarykova univerzita, 2008. 339 s. ISBN 978-80-210-4779-2.
- ŘÍČAN, Pavel. *Psychologie osobnosti: obor v pohybu*. 6. rev. a dopl. vyd., v Grada Publishing 2. Praha: Grada Publishing, 2010. 208 s. Psyché. ISBN 978-80-247-3133-9.
- ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem: vývojová psychologie*. 3. vyd. Praha: Portál, 2014. 392 s. ISBN 978-80-262-0772-6.
- SAK, Petr a Karolína KOLESÁROVÁ. *Zpráva z výzkumu „Názory a postoje české populace k seniorům“ (Projekt proměna sociálního obsahu kategorie generace seniorů. Příspěvek k sociologii třetího věku)* [online]. 2008 [cit. 12. 7. 2017]. Dostupné z: http://www.insoma.cz/4_8.pdf

- SAK, Petr a Karolína KOLESÁROVÁ. *Sociologie stáří a seniorů*. Praha: Grada Publishing, 2012. 232 s. Sociologie. ISBN 978-80-247-3850-5.
- SCHMIDT, Hans. Proč starší lidé studují? In: TILLICH, Josef, PETŘKOVÁ, Anna a Ludmila ZIMKOVÁ. *Deset let vzdělávacích aktivit pro seniory: (sborník příspěvků z odborného semináře se zahraniční účastí)*. Olomouc 17.–18. října 1996. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1997, s. 45–46. ISBN 80-7067-824-0.
- SITZMANN, Gerhard-Helmut. *Lernen für das Alter*. Diessen vor München: Druck und Verlag: Jos. C. Huber, 1970. 111 s.
- SLAVÍK, Milan a kol. *Vysokoškolská pedagogika*. Praha: Grada Publishing, 2012. 253 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-4054-6.
- SLÍPKA, Jaroslav. Mění se tvář našich „Univerzit třetího věku.“ *Andragogika*. Praha: DAHA, 2004, č. 3, s. 17–18. ISSN 1211-6378.
- SOKOLOVSKÝ, Tomáš. *Projekt SET: Senior's education and training. Výměna znalostí o vzdělávání seniorů* [online]. 2010 [cit. 9. 6. 2015]. Dostupné z: <http://www.free-art.cz/set/>.
- SUCHOMELOVÁ, Věra. Duchovní potřeby ve stáří. In: ŠTĚPÁNKOVÁ, Hana, HÖSCHL, Cyril, VIDOVIČOVÁ, Lucie a kolektiv. *Gerontologie: současné otázky z pohledu biomedicínských a společenských věd*. Praha: Karolinum, 2014. 287 s. ISBN 978-80-246-2628-4.
- ŠAMÁNKOVÁ, Marie a kol. *Lidské potřeby ve zdraví a nemoci: aplikované v ošetrovatelském procesu*. Praha: Grada Publishing, 2011. 136 s. Sestra. ISBN 978-80-247-3223-7.
- ŠERÁK, Michal. *Zájmové vzdělávání dospělých*. Praha: Portál, 2009. 207 s. ISBN 978-80-7367-551-6.
- ŠIPR, Květoslav. Jak vznikala Univerzita třetího věku Masarykovy univerzity. In: *Univerzita třetího věku 1990–2010, 20 let seniorského vzdělávání na Masarykově univerzitě*, s. 14–17. Brno: Masarykova univerzita, 2010. ISBN 978-80-210-5156-0.
- ŠPATENKOVÁ, Naděžda. Univerzita Palackého v Olomouci. In: ADAMEC, Petr, David KRYŠTOF (eds.). *Univerzity třetího věku na vysokých školách*. Brno: Asociace univerzit třetího věku České republiky a Masarykova univerzita, 2011, s. 72–74. ISBN 978-80-210-5640-4.

ŠPATENKOVÁ, Naděžda a Lucie SMÉKALOVÁ. *Edukace seniorů: geragogika a gerontodidaktika*. Praha: Grada Publishing, 2015. 232 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-5446-8.

TALLOVÁ, Barbora a Alena PETROVÁ. Contribution of Educational Activities to Seniors Attending the University of the Third Age at Palacky University in Olomouc. In: *Proceedings of IAC-TLEI 2015*. Praha: Czech Technical University in Prague, 2015a, s. 164–167. ISBN 978-80-905791-4-9.

TALLOVÁ, Barbora a Alena PETROVÁ. Meaningfulness of Life For Seniors Participating in Institutional Education. In: *Proceedings of IAC-TLEI 2015 in Vienna*. Praha: Czech Technical University in Prague, 2015b, s. 223–228. ISBN 978-80-905791-6-3.

TALLOVÁ, Barbora a Alena PETROVÁ. Sociální potřeby seniorů účastnících se institucionálního vzdělávání. In: *Etické a sociální aspekty v oblasti vzdělávání a pedagogickém výzkumu. Sborník z XXIII. konference České asociace pedagogického výzkumu*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2015c, s. 293–301. ISBN 978-80-261-0551-0.

TALLOVÁ, Barbora a Alena PETROVÁ. Vybraná specifika institucionálního vzdělávání seniorů a charakteristika účastníků tohoto vzdělávání. In: TOMCZYK, Łukasz, ŠPATENKOVÁ, Naděžda a Ctibor HATÁR (eds.). *Edukacja seniorów w różnych perspektywach, uwarunkowaniach oraz doświadczeniach*. Kraków: Uniwersytet pedagogiczny w Krakowie, 2016, s. 89–108. ISBN 978-83-941568-5-5.

TOMCZYK, Łukasz. *Vzdělávání seniorů v oblasti nových médií*. Přeložila Joanna SZANIAWSKA. Praha: Asociace institucí vzdělávání dospělých ČR, 2015. 240 s. ISBN 978-80-904531-9-7.

UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE – CENTRUM ĎALŠIEHO VZDELÁVANIA. *Európske projekty* [online]. Bratislava: UK, 2017 [cit. 7. 12. 2017]. Dostupné z: <http://cdv.uniba.sk/utv/europske-projekty/>

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI – U3V. *Filozofie a poslání univerzit třetího věku (U3V)* [online]. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, CŽV, 2012–2018a [cit. 9. 1. 2018]. Dostupné z: <https://u3v.upol.cz/inf-1/>

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI – U3V. *Informace o studiu* [online]. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, ČŽV, 2012–2018b [cit. 26. 1. 2018]. Dostupné z: <https://u3v.upol.cz/info-775/>

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI – U3V. *Kontakty* [online]. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, ČŽV, 2012–2018c [cit. 15. 2. 2018]. Dostupné z: <https://u3v.upol.cz/info-777/>

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI – U3V. *Specializované běhy U3V* [online]. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, ČŽV, 2012–2018d [cit. 4. 3. 2018]. Dostupné z: <https://u3v.upol.cz/info-870/>

VÁGNEROVÁ, Marie. *Základy psychologie*. Praha: Karolinum, 2004. 356 s. ISBN 80-246-0841-3.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie II: dospělost a stáří*. Praha: Karolinum, 2007. 461 s. ISBN 978-80-246-1318-5.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Obecná psychologie: dílčí aspekty lidské psychiky a jejich orgánový základ*. Praha: UK Karolinum, 2016. 413 s. ISBN 978-80-246-3268-1.

VETEŠKA, Jaroslav. *Přehled andragogiky: úvod do studia vzdělávání a učení se dospělých*. Praha: Portál, 2016. 319 s. ISBN 978-80-262-1026-9.

ZAKOWICZ, Ilona. The University of the Third Age and the social exclusion of the elderly. KOBYLAREK, Aleksander (ed.). *Aging: social, biological and psychological dimensions*. Wrocław: Agencja Wydawnicza Argi, 2012, s. 41–48. ISBN 978-83-60425-78-7.

ZAWiW. *Willkommen beim ZAWiW* [online]. Ulm: Universität Ulm, 2019 [cit. 2. 4. 2019]. Dostupné z: <https://www.uni-ulm.de/?zawiw>

ZORMANOVÁ, Lucie. *Didaktika dospělých*. Praha: Grada Publishing, 2017. 224 s. Pedagogika. ISBN 978-80-271-0051-4.

Seznam tabulek

Tabulka 1 Zastoupení pohlaví.....	71
Tabulka 2 Rodinný stav respondentů.....	72
Tabulka 3 Počet potomků	73
Tabulka 4 Zdravotní stav respondentů.....	73
Tabulka 5 Nejvyšší dosažené vzdělání	74
Tabulka 6 Povolání vykonávané za ekonomicky aktivního života.....	75
Tabulka 7 Náboženské vyznání	76
Tabulka 8 Vzdálenost bydliště respondentů od vzdělávací instituce (od U3V)	76
Tabulka 9 Způsob dopravy respondentů na výuku na U3V	77
Tabulka 10 Způsob bydlení respondentů.....	78
Tabulka 11 Druh bydlení respondentů.....	78
Tabulka 12 Četnost setkávání respondentů s příbuznými	79
Tabulka 13 Četnost setkávání respondentů s přáteli či známými	79
Tabulka 14 Potřeba častějšího setkávání s příbuznými	80
Tabulka 15 Potřeba častějšího setkávání s přáteli či známými.....	80
Tabulka 16 Pocit samoty u respondentů	81
Tabulka 17 Zastoupení temperamentových rysů	81
Tabulka 18 Zastoupení neuroticismu.....	82
Tabulka 19 Zařazení do skóru v rámci základních stupnic a faktorů vyšších řádů, ESK	83
Tabulka 20 Průměrný počet získaných bodů v rámci základních stupnic a faktorů vyšších řádů, ESK	83
Tabulka 21 Zařazení do pásem Logo-testu.....	86
Tabulka 22 Motivace respondentů k účasti na U3V.....	92
Tabulka 23 Respondenty vnímaný přínos edukačních aktivit	94
Tabulka 24 Zájem respondentů o další účast na U3V	95

Tabulka 25 Ne/zvažování respondentů o ukončení účasti vzdělávání na U3V a důvody	96
Tabulka 26 Subjektivně vnímaná náročnost výuky	97
Tabulka 27 Vzdělávací potřeby respondentů.....	98
Tabulka 28 Účast respondentů v (dalších) institucích	98

Seznam zkratek

AIUTA.....	International Association of the Universities of the Third Age Association Internationale des Universités du Troisième Âge (Mezinárodní asociace univerzit třetího věku)
ASUTV.....	Asociácia univerzit tretieho veku
AU3V.....	Asociace univerzit třetího věku
CĎV UK.....	Centrum ďalšieho vzdelávania Univerzity Komenského
ČR.....	Česká republika
EFOS.....	European Federation of Older Students (Evropská federace studentů seniorů)
EOD.....	Eysenckův osobnostní dotazník
ESK.....	Existenciální škála
EUCEN.....	European Universities Continuing Education Network (Sít' evropských univerzit kontinuálního vzdělávání)
KLAS.....	Klub aktivního stáří
MPSV.....	Ministerstvo práce a sociálních věcí
MŠMT.....	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
TAT.....	The Third Age Trust (tzn. národní organizace sdružující univerzity třetího věku ve Spojeném království Velké Británie a Severního Irska – viz Adamec, Kryštof, Šolc, 2011b, s. 16)
U3A.....	University of the Third Age (univerzita třetího věku)
U3V.....	Univerzita třetího věku
UTV.....	Univerzita tretieho veku
UK v Bratislavě.....	Univerzita Komenského v Bratislavě
UP v Olomouci.....	Univerzita Palackého v Olomouci
ZAWiW.....	Zentrum für Allgemeine Wissenschaftliche Weiterbildung der Universität Ulm (Centrála pro všeobecné další vědecké vzdělávání univerzity v Ulmu)

Zkratky v ESK (Längle, Orglerová, Kundi, 2001, s. 19):

CS..... Celkový skór či Prožívaná smysluplnost

E..... Existencialita či Existenciální faktor

OD..... Odpovědnost

P..... Personalita či Osobní faktor

SO..... Sebeodstup či Sebedistance

SP..... Sebepřesah neboli Sebetranscendence

SV..... Svoboda

Anotace

Jméno a příjmení:	Mgr. Barbora Tallová
Katedra:	Ústav pedagogiky a sociálních studií
Vedoucí práce/školitel:	doc. PhDr. Alena Petrová, Ph.D.
Rok obhajoby:	2019

Název práce:	<i>Senioři jako objekt institucionální edukace se zaměřením na univerzity třetího věku</i>
Název v angličtině:	<i>The Elderly as the Target Group of Institutional Education with Focus on the Universities of the Third Age</i>
Anotace práce:	<p>Disertační práce se věnuje aktuálnímu tématu edukace v seniorském věku. Disertační práce se skládá ze dvou částí. V teoretické části je nastíněn současný stav s ohledem na demografické stárnutí populace. Následně je uvedena charakteristika seniorů a období stáří a představena je institucionální edukace seniorů, přičemž disertační práce je blíže zaměřena na univerzitu třetího věku (dále také jako U3V). Poslední kapitola teoretické části se věnuje kvalitě života a smysluplnosti života v seniorském věku v kontextu účasti seniorů na institucionální edukaci. Druhá část disertační práce je již empiricky zaměřená.</p> <p>Hlavním cílem disertační práce bylo vyvození komplexní charakteristiky seniorů účastnících se institucionální edukace (U3V), včetně míry jejich existenciální zakotvenosti, a analýza vybraných aspektů institucionální edukace v seniorském věku (U3V). Za účelem dosažení stanoveného cíle byl ve výzkumu použit dotazník vlastní konstrukce, dále dotazníky věnující se smysluplnosti života (Logo-test od E. Lucasové a Existenciální škála od A. Längle a kol.) a Eysenckův osobnostní dotazník EOD.</p> <p>Výzkumem byla zjištěna charakteristika seniorů týkající se demografických a dalších údajů, dále charakteristika seniorů v rámci sociálních vztahů a charakteristika seniorů vztahující se k temperamentovým rysům. Výzkum v disertační práci byl zaměřen i na smysluplnost života seniorů jakožto podstatný ukazatel kvality života a předpokladu duševního zdraví. V rámci smysluplnosti života byla také statisticky vyhodnocena data.</p> <p>Výzkum se věnoval také vybraným aspektům institucionální edukace v seniorském věku (v rámci U3V). Respondenti uváděli různé motivy, které je vedly k účasti na institucionální edukaci (na U3V), zároveň také zmínili mnohá pozitiva, která jim účast na této institucionální edukaci</p>

	<p>přinesla. V rámci disertační práce proběhla také analýza vybraných vztahů zaměřených na institucionální edukaci (U3V). Zjištění tohoto výzkumu dokládají význam U3V pro seniory.</p> <p>Disertační práce představila inspirativní a ucelená data o institucionální edukaci seniorů na U3V. Disertační práce obohatila poznatky týkající se edukace seniorů a zároveň poskytla určité údaje využitelné v praxi.</p>
Klíčová slova:	<p>institucionální edukace, kvalita života, motivace, přínos edukačních aktivit, senioři, smysluplnost života, univerzity třetího věku</p>
Anotace v angličtině:	<p>Dissertation deals with the current topic of education in old age. The dissertation consists of two parts. The theoretical part outlines the current condition in regard with demographic population ageing. It is followed by the description of the elderly and old age and by the introduction of institutional education of the elderly, whereas the dissertation further aims at the University of the Third Age (hereinafter referred to as U3A). The last chapter of the theoretical part focuses on the quality and meaningfulness of life in the old age in the context of participation of the elderly in institutional education. The second part of the dissertation is oriented empirically.</p> <p>The main objective of the dissertation was to deduce the complex characteristics of the elderly participating in institutional education (U3A), including the rate of their existential anchoring, and the analysis of selected aspects of institutional education in old age (U3A). For the purpose of reaching the given objective the research utilized a self-constructed questionnaire, questionnaires dealing with the meaningfulness of life (Logo-test by E. Lucasová and Existential Scale by A. Längle and others) and EOD Eysenck's Personality Questionnaire.</p> <p>The research focused on the characteristics of the elderly relating to the demographic and other data, the characteristics of the elderly within social relations and the characteristics of the elderly relating to the temperamental signs. The research in the dissertation also focused on the meaningfulness of life of the elderly as a significant indicator of the quality of life and the prerequisite for mental health. The data were also statistically evaluated within the meaningfulness of life.</p> <p>The research also dealt with the selected aspects of institutional education in old age (within U3A). Respondents stated various motives leading them to participate in institutional education (U3A), and mentioned various positive aspects brought to them by the participation in this institutional education. The dissertation also included an analysis of selected relations aimed at institutional education (U3A). The findings of this research support the significance of U3A for the elderly.</p>

	The dissertation introduced inspiring and complex data regarding the institutional education of the elderly in U3A. The dissertation enriched the knowledge relating to the education of the elderly and provided certain data usable in practice.
Klíčová slova v angličtině:	institutional education, quality of life, motivation, positive aspects of educational activities, the elderly, meaningfulness of life, Universities of the Third Age
Přílohy vázané v práci:	Příloha 1 Dotazník vlastní konstrukce rozdaný na Univerzitě třetího věku na Univerzitě Palackého v Olomouci Příloha 2 Dotazník vlastní konstrukce rozdaný na stáži na Univerzitě třetího věku na Univerzitě Komenského v Bratislavě Příloha 3 Grafické zpracování výsledků z výzkumu Příloha 4 Tabulky statistického zpracování dat
Rozsah práce:	146 stran + 31 stran příloh
Jazyk práce:	Český jazyk

Seznam příloh

Příloha 1 Dotazník vlastní konstrukce rozdaný na Univerzitě třetího věku na Univerzitě Palackého v Olomouci

Příloha 2 Dotazník vlastní konstrukce rozdaný na stáži na Univerzitě třetího věku na Univerzitě Komenského v Bratislavě

Příloha 3 Grafické zpracování výsledků z výzkumu

Příloha 4 Tabulky statistického zpracování dat

Přílohy

Příloha 1 Dotazník vlastní konstrukce rozdaný na Univerzitě třetího věku na Univerzitě Palackého v Olomouci

Vážená paní, vážený pane,

dovolujeme si Vás oslovit v souvislosti s výzkumným šetřením v rámci projektu (IGA), které probíhá na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Projekt se věnuje lidem navštěvujícím institucionální edukaci. My bychom Vás rádi tímto zapojili do výzkumu prostřednictvím vyplnění dotazníků. Tímto Vás **prosíme o jejich pečlivé vyplnění, kterým nám velmi pomůžete.**

Dotazníky jsou plně **anonymní**, nikde po Vás nebudeme chtít jméno, příjmení ani adresu bydliště, abychom chránili Vaše soukromí. Data získaná těmito dotazníky budou využita pouze pro účely projektu a pro účely disertační práce hlavní řešitelky projektu. Vyplněním dotazníků dáváte souhlas s prezentací výsledků výzkumu, jehož součástí se stáváte.

Výzkum se skládá z více typů dotazníků, proto, prosíme, vyplňujte dotazníky dle pokynů uvedených vždy v úvodu každého dotazníku. Vyplněné dotazníky, prosíme, odevzdejte na následující Vaší výuce – dle pokynů osoby, která Vám tyto dotazníky rozdala.

Za vyplnění dotazníků Vám velmi **děkujeme!!**

Přejeme příjemně strávený čas a hezký den.

Tým projektu
Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

V následujícím dotazníku zakroužkujte vždy Vámi vybranou odpověď. Vybírejte vždy jednu odpověď. Pouze v případě, kdy je uvedeno: „možnost více odpovědí“, můžete zakroužkovat více možností.

1. Kolikátým rokem navštěvujete Univerzitu třetího věku?
 - a. prvním rokem
 - b. druhým rokem
 - c. třetím rokem
 - d. čtvrtým rokem a déle
2. Kde v současnosti bydlíte?
 - a. v bytě / domě
 - b. v domově s pečovatelskou službou
 - c. v domově pro seniory
 - d. jinde, uveďte, prosím, kde:.....
3. Jaká je přibližná vzdálenost Vašeho bydliště na výuku na Univerzitě třetího věku?
 - a. 0–5 km
 - b. 6–30 km
 - c. 31–70 km
 - d. 71 km a více
4. Jak se nejčastěji dopravujete na výuku na Univerzitě třetího věku?
 - a. pěšky
 - b. vlakem
 - c. MHD
 - d. veřejnou dopravou (meziměsto)
 - e. autem (mám odvoz)
 - f. autem (jsem aktivní řidič)
5. Žijete v domácnosti sám/sama? Pokud ne, s kým žijete?
 - a. ano
 - b. ne, žiji s
6. Jak často se setkáváte s příbuznými?
 - a. velmi často (každý den)
 - b. často (několikrát do týdne)
 - c. občas (párkrát do měsíce)
 - d. výjimečně (párkrát do roka)
 - e. vůbec
7. Jak často se setkáváte se svými přáteli?
 - a. velmi často (každý den)
 - b. často (několikrát do týdne)
 - c. občas (párkrát do měsíce)
 - d. výjimečně (párkrát do roka)
 - e. vůbec
8. Chtěl/a byste častější kontakt se svými příbuznými?
 - a. ano
 - b. ne
9. Chtěl/a byste častější kontakt se svými přáteli?
 - a. ano
 - b. ne
10. Cítíte se často sám / sama?
 - a. ano
 - b. ne

11. Cítíte svůj život jako naplněný?

- a. Ano. Uveďte, prosím, co Váš život naplňuje: (možnost více odpovědí)
- i. vzdělávání v institucích, návštěva různých kurzů
 - ii. sebevzdělávání se doma prostřednictvím dokumentů, knih apod.
 - iii. záliby (zahradničení, luštění křížovek, nakupování apod.)
 - iv. soužití s partnerem
 - v. setkávání s rodinou
 - vi. setkávání s přáteli
 - vii. jiné, uveďte, prosím, co:.....
.....
.....
- b. Ne. Uveďte, prosím, co v životě postrádáte:.....
.....
.....

12. Jak trávíte svůj volný čas? (možnost více odpovědí)

- a. vzdělávání se v institucích
- b. sebevzdělávání se doma prostřednictvím dokumentů, knih apod.
- c. na zahradě
- d. čtení
- e. luštění křížovek a sudoku
- f. sledování televize
- g. počítač
- h. setkávání se s přáteli
- i. setkávání se s rodinou
- j. vnoučata
- k. přivydělávám si brigádami, prací
- l. jinak, uveďte, prosím, jak:.....
.....
.....

13. Z jakého důvodu jste se rozhodl/a navštěvovat Univerzitu třetího věku? (možnost více odpovědí)

- a. potřeba získat nové informace a poznatky a rozšířit si vědomosti
- b. potřeba seznámit se s novými lidmi a navázat nové sociální kontakty
- c. potřeba vynahradit si, že jsem neměl/a příležitost studovat v mládí
- d. kvůli oboru, který mě vždy zajímal
- e. snaha najít smysl života ve třetím věku
- f. potřeba vyplnit volný čas
- g. potřeba osobnostního rozvoje
- h. potřeba pravidelné duševní aktivity
- i. chtěl/a jsem udělat radost blízkým
- j. protože tyto instituce navštěvuje můj kamarád / kamarádka / manžel / manželka / přítel / přítelkyně
- k. jiný, uveďte, prosím, jaký:.....
.....
.....

14. Co se změnilo ve Vašem životě, od doby, kdy navštěvujete Univerzitu třetího věku?
(možnost více odpovědí)

- a. Jsem v lepší fyzické kondici.
- b. Jsem v lepší psychické kondici.
- c. Zvýšilo se mi sebevědomí.
- d. Cítím se soběstačný/á.
- e. Mám větší chuť do života.
- f. Našel/a jsem nový smysl života.
- g. Mám naplněný volný čas.
- h. Mám lepší paměť, méně zapomínám.
- i. Mám lepší náladu, méně podléhám depresím.
- j. Lépe dokážu řešit problémy každodenního života.
- k. Lépe nakládám s časem, mám lépe strukturovaný den.
- l. Mám více přátel a kamarádů.
- m. Našel/Našla jsem si partnera díky vzdělávací akci.
- n. Získal/a jsem nové informace.
- o. Jiné, uveďte, prosím, jaké:.....

15. Uvažoval/a jste v průběhu roku, že ukončíte svou účast na Univerzitě třetího věku?

- a. ano
- b. ne (přejděte na otázku č. 17)

16. Z jakého důvodu jste se chtěl/a přestat účastnit výuky Univerzity třetího věku?

- a. špatný zdravotní stav
- b. finanční situace
- c. vzdálenost vzdělávací akce od domova
- d. náročnost vzdělávací akce
- e. nespokojenost s průběhem (způsobem) vzdělávací akce
- f. jiné, prosím, uveďte:.....

17. Přijdou Vám kurzy Univerzity třetího věku náročné?

- a. ano
- b. ne

18. Chcete po skončení tohoto kurzu navštěvovat i další?

- a. ano
- b. ne
- c. možná
- d. nevím

19. Jaké kurzy či informace postrádáte v nabídce Univerzity třetího věku? Vypište, prosím:

.....
.....
.....

20. Podlehli/a jste již někdy nabídce nepoctivých obchodníků (tzv. „šmejdů“)?

- a. Ano, zúčastnil/a jsem se této klamné akce, ale nic jsem si nekoupil/a.
- b. Ano, zúčastnil/a jsem se této klamné akce a koupil/a jsem si něco a jsem za to rád/a.
- c. Ano, zúčastnil/a jsem se této klamné akce a koupil/a jsem si něco a pak jsem toho litoval/a.
- d. Ne, nezúčastnil/a jsem se nikdy takovéto akce. (přejděte na otázku č. 22)

21. Co Vás vedlo k tomu zúčastnit se nabídky uvedené v otázce č. 20? (možnost více odpovědí)
- a. dobrá nabídka, kterou inzerovali (něco zadarmo apod.)
 - b. výlet, který byl inzerován
 - c. sociální kontakt s dalšími lidmi
 - d. jiné, uveďte, prosím, co:.....
22. Přál/a byste si, kdyby do vzdělávacích aktivit bylo zahrnuto i to, jak nepodlehnout klamavým reklamám a manipulativnímu jednání nepoctivých obchodníků?
- a. ano, určitě
 - b. spíše ano
 - c. spíše ne
 - d. určitě ne
 - e. nevím
23. Kterou z těchto institucí navštěvujete? (možnost více odpovědí)
- a. Univerzita třetího věku (U3V)
 - b. Kluby pro seniory
 - c. jinou, uveďte, prosím, kterou.....
24. Jaký je Váš zdravotní stav?
- a. Zcela zdravý/á, žádné chronické nemoci.
 - b. Spíše zdravý/á, ale párkrát do roka mám vážnější zdravotní problémy.
 - c. Nemocný/á, trpím chronickými chorobami, často mívám vážnější zdravotní potíže.
25. Jaké povolání jste v průběhu života vykonával/a? (vypište stručně nejdůležitější)
-
26. Jaké je Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?
- a. základní
 - b. vyučený/á
 - c. střední bez maturity
 - d. střední s maturitou
 - e. vyšší odborné
 - f. vysokoškolské
27. Jaký je Váš rodinný stav?
- a. svobodný/á
 - b. ženatý/vdaná
 - c. rozvedený/á
 - d. vdovec/vdova
28. Máte děti?
- a. ano, počet:.....
 - b. ne
29. Jste věřící?
- a. ano
 - b. ne
30. Pohlaví
- a. muž
 - b. žena
31. Doplňte Váš věk:.....

Děkujeme za vyplnění tohoto dotazníku a prosíme, přejděte k vyplnění následujících.

Příloha 2 Dotazník vlastní konstrukce rozdaný na stáži na Univerzitě třetího věku na Univerzitě Komenského v Bratislavě

Vážená paní, vážený pane,
dovoluji si Vás oslovit v souvislosti s výzkumným šetřením, které realizuji v rámci svého studia na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Tímto bych Vás chtěla **poprosit o vyplnění dotazníku, kterým mi velmi pomůžete**. Dotazníky jsou plně **anonymní**. Vyplněním dotazníků dáváte souhlas s prezentací výsledků výzkumu. Za vyplnění Vám velmi **děkuji!**

V následujícím dotazníku zakroužkujte Vámi vybranou odpověď. Vybírejte vždy jednu odpověď. Pouze v případě „možnost více odpovědí“, je možné zakroužkovat více možností.

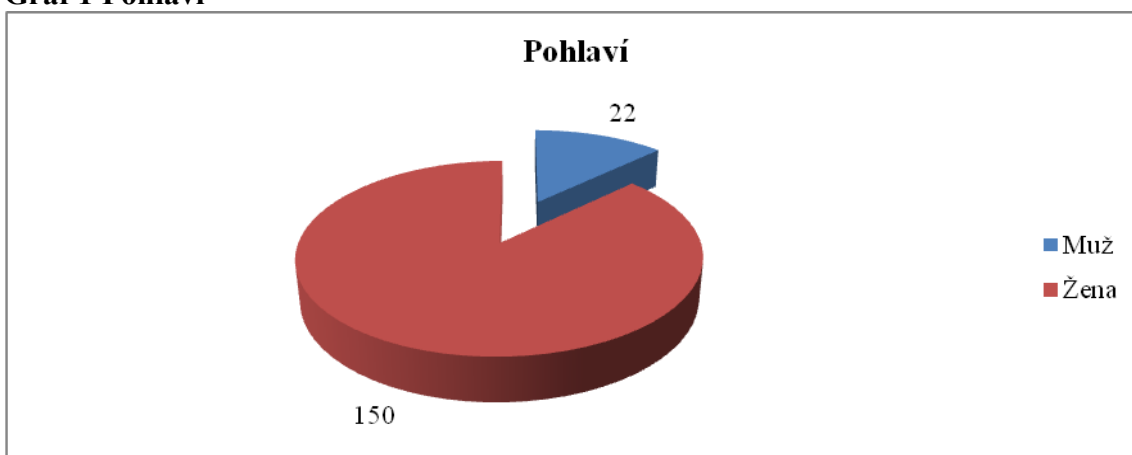
1. Kolikátým rokem studujete na Univerzitě třetího věku?
 - a. prvním rokem
 - b. druhým rokem
 - c. třetím rokem
 - d. čtvrtým rokem a déle
2. Z jakého důvodu jste se rozhodl/a navštěvovat Univerzitu třetího věku? (možnost více odpovědí)
 - a. potřeba získat nové informace a poznatky a rozšířit si vědomosti
 - b. potřeba seznámit se s novými lidmi a navázat nové sociální kontakty
 - c. potřeba vynahradiť si, že jsem neměl/a příležitost studovat v mládí
 - d. kvůli oboru, který mě vždy zajímal
 - e. snaha najít smysl života ve třetím věku
 - f. potřeba vyplnit volný čas
 - g. potřeba osobnostního rozvoje
 - h. potřeba pravidelné duševní aktivity
 - i. chtěl/a jsem udělat radost blízkým
 - j. protože tyto instituce navštěvuje můj kamarád / kamarádka / manžel / manželka / přítel / přítelkyně
 - k. jiný, uveďte, prosím, jaký:.....
3. Co se změnilo ve Vašem životě od doby, kdy navštěvujete Univerzitu třetího věku? (možnost více odpovědí)
 - a. Jsem v lepší fyzické kondici.
 - b. Jsem v lepší psychické kondici.
 - c. Zvýšilo se mi sebevědomí.
 - d. Cítím se soběstačný/á.
 - e. Mám větší chuť do života.
 - f. Našel/a jsem nový smysl života.
 - g. Mám naplněný volný čas.
 - h. Mám lepší paměť, méně zapomínám.
 - i. Mám lepší náladu, méně podléhám depresím.
 - j. Lépe dokážu řešit problémy každodenního života.
 - k. Lépe nakládám s časem, mám lépe strukturovaný den.
 - l. Mám více přátel a kamarádů.
 - m. Našel/Našla jsem si partnera díky vzdělávací akci.
 - n. Získal/a jsem nové informace.
 - o. Nic.
 - p. Jiné, uveďte, prosím, jaké:.....
4. Uvažoval/a jste v průběhu roku, že ukončíte svou účast na Univerzitě třetího věku?
 - a. ano
 - b. ne (přejděte na otázku č. 6)
5. Z jakého důvodu jste se chtěl/a přestat účastnit výuky Univerzity třetího věku?
 - a. špatný zdravotní stav
 - b. finanční situace
 - c. vzdálenost vzdělávací akce od domova
 - d. náročnost vzdělávací akce
 - e. nespokojenost s průběhem (způsobem) vzdělávací akce
 - f. jiné, prosím, uveďte:.....

6. Přijdou Vám kurzy Univerzity třetího věku náročné?
- ano
 - ne
7. Chcete po skončení tohoto kurzu navštěvovat i další?
- ano
 - ne
 - možná
 - nevím
8. Postrádáte nějaké kurzy či informace v nabídce Univerzity třetího věku? Pokud ano, uveďte, prosím, jaké:
-
-
9. Kterou z těchto institucí navštěvujete? (možnost více odpovědí)
- Univerzita třetího věku
 - Kluby pro seniory
 - jinou, uveďte, prosím, kterou.....
10. Cítíte svůj život jako naplněný?
- Ano. Uveďte, prosím, co Váš život naplňuje: (možnost více odpovědí)
 - vzdělávání v institucích, návštěva různých kurzů
 - sebevzdělávání se doma prostřednictvím dokumentů, knih apod.
 - záliby (zahradničení, luštění křížovek, nakupování apod.)
 - soužití s partnerem
 - setkávání s rodinou
 - setkávání s přáteli
 - jiné, uveďte, prosím, co:.....
 - Ne. Uveďte, prosím, co v životě postrádáte:.....
11. Cítíte se často sám / sama?
- ano
 - ne
12. Jaké je Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?
- bez vzdělání
 - neúplné základní vzdělání
 - základní vzdělání
 - nižší střední vzdělání
 - nižší střední odborné vzdělání
 - střední odborné vzdělání s výučním listem
 - střední nebo střední odborné vzdělání bez maturity i výučního listu
 - úplné střední všeobecné vzdělání
 - úplné střední odborné vzdělání s vyučením i maturitou
 - úplné střední odborné vzdělání s maturitou (bez vyučení)
 - vyšší odborné vzdělání
 - bakalářské vzdělání
 - vysokoškolské vzdělání (magisterské, tj. i inženýrské a lékařské studijní programy)
 - vysokoškolské doktorské vzdělání
13. Jaký je Váš rodinný stav?
- svobodný/á
 - ženatý/vdaná
 - rozvedený/á
 - vdovec/vdova
14. Máte děti?
- ano, počet:.....
 - ne
15. Pohlaví
- muž
 - žena
16. Doplňte Váš věk:.....

Příloha 3 Grafické zpracování výsledků z výzkumu

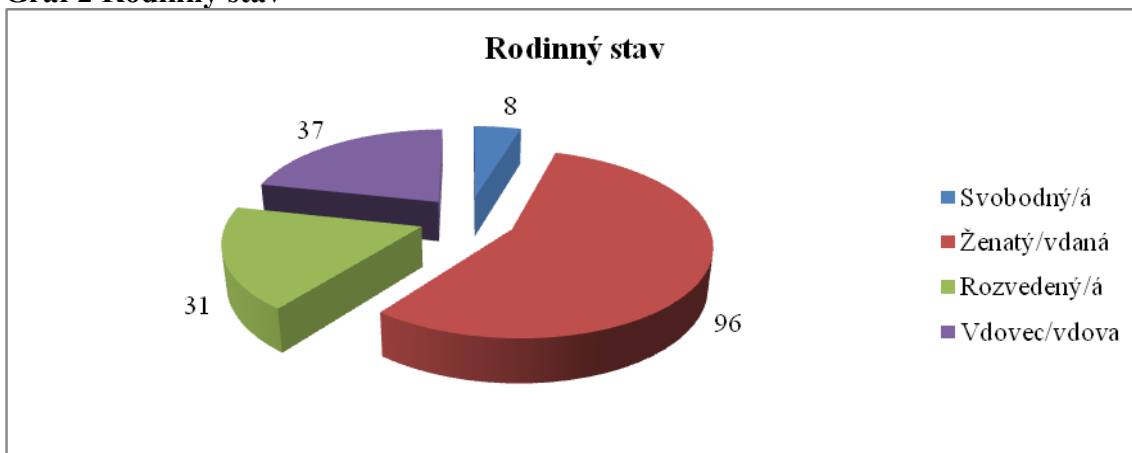
V příloze 3 jsou grafy zaznamenávající data z výzkumu na Univerzitě třetího věku na Univerzitě Palackého v Olomouci.

Graf 1 Pohlaví

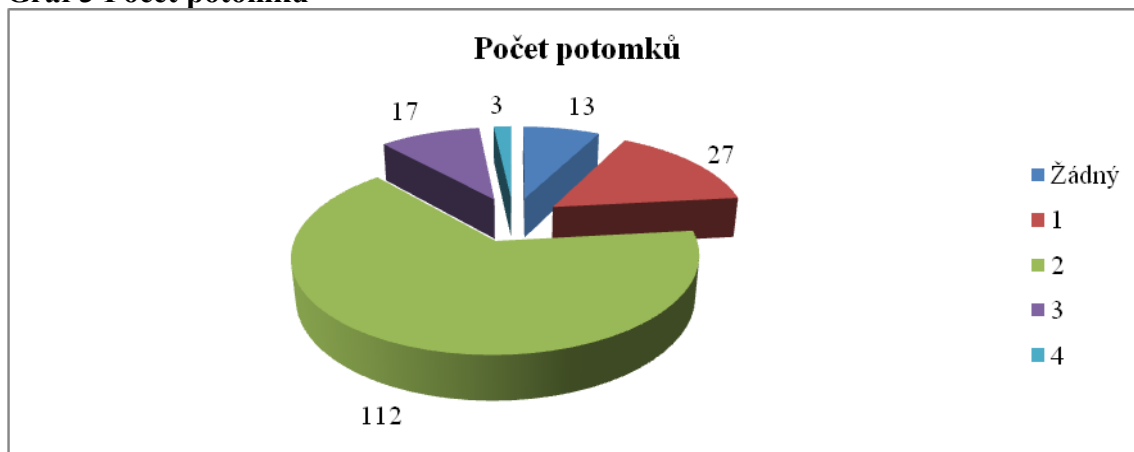
Zdroj: Tallová, Petrová, 2016, s. 95

Graf 2 Rodinný stav

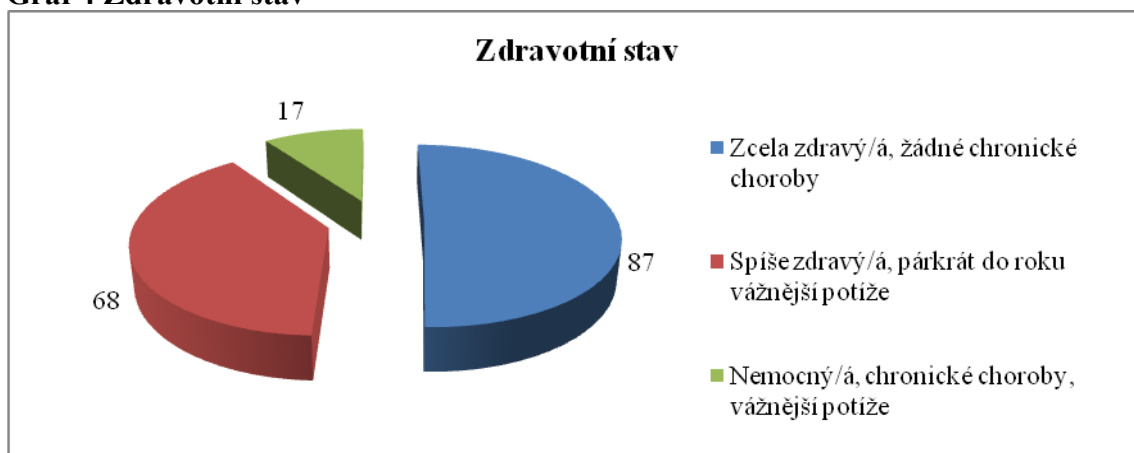
Zdroj: Tallová, Petrová, 2016, s. 100

Graf 3 Počet potomků

Zdroj: Tallová, Petrová, 2016, s. 100

Graf 4 Zdravotní stav

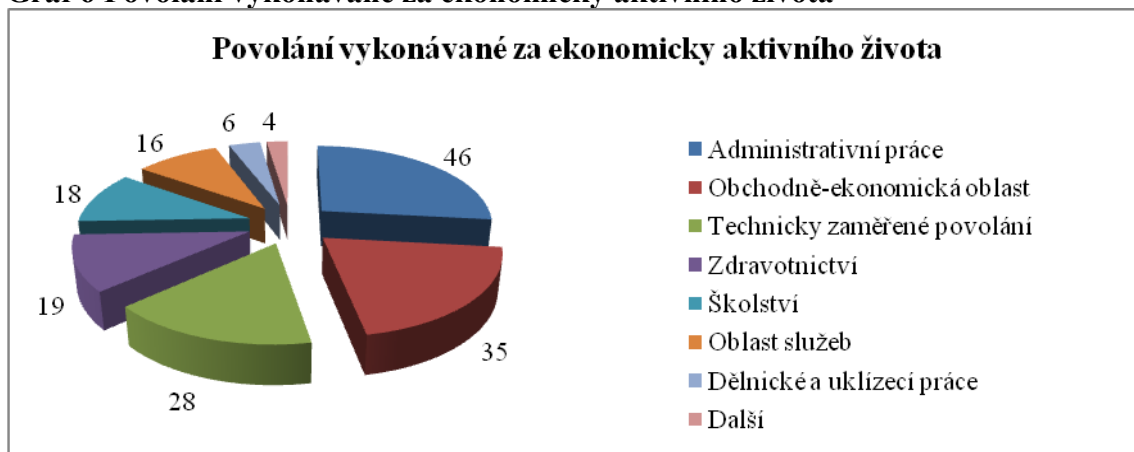
Zdroj: Tallová, Petrová, 2016, s. 97

Graf 5 Nejvyšší dosažené vzdělání

Zdroj: Tallová, Petrová, 2016, s. 98

Graf 6 Povolání vykonávané za ekonomicky aktivního života

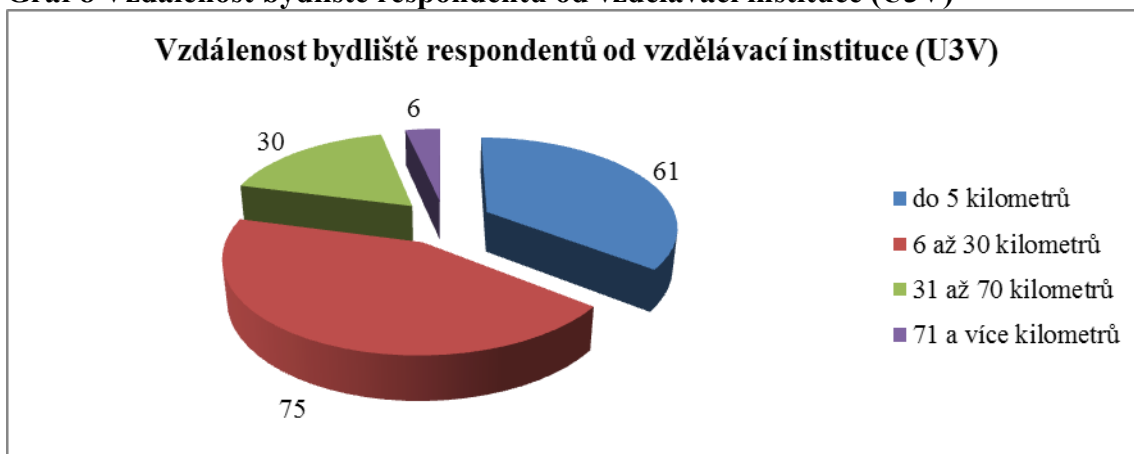
Zdroj: Tallová, Petrová, 2016, s. 99

Graf 7 Náboženské vyznání

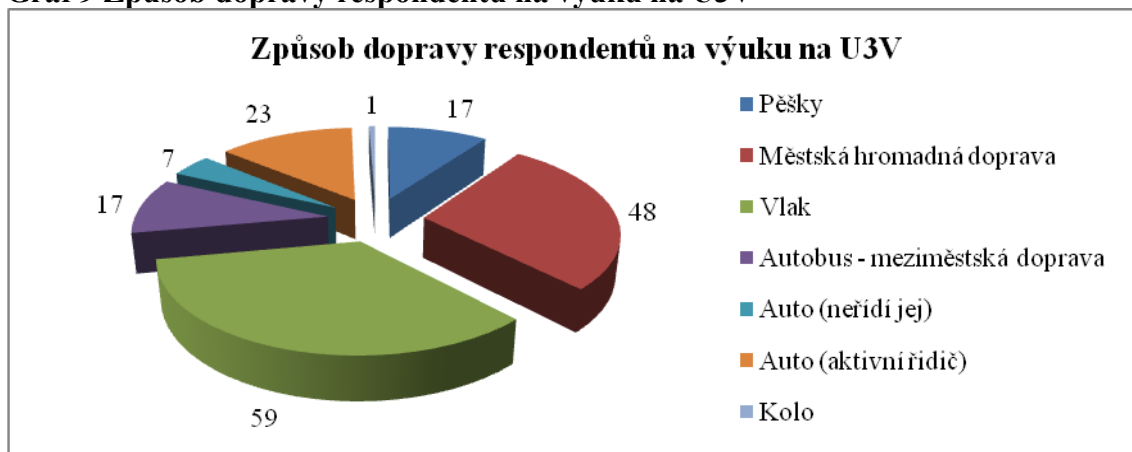
Zdroj: Tallová, Petrová, 2016, s. 101

Graf 8 Vzdálenost bydliště respondentů od vzdělávací instituce (U3V)

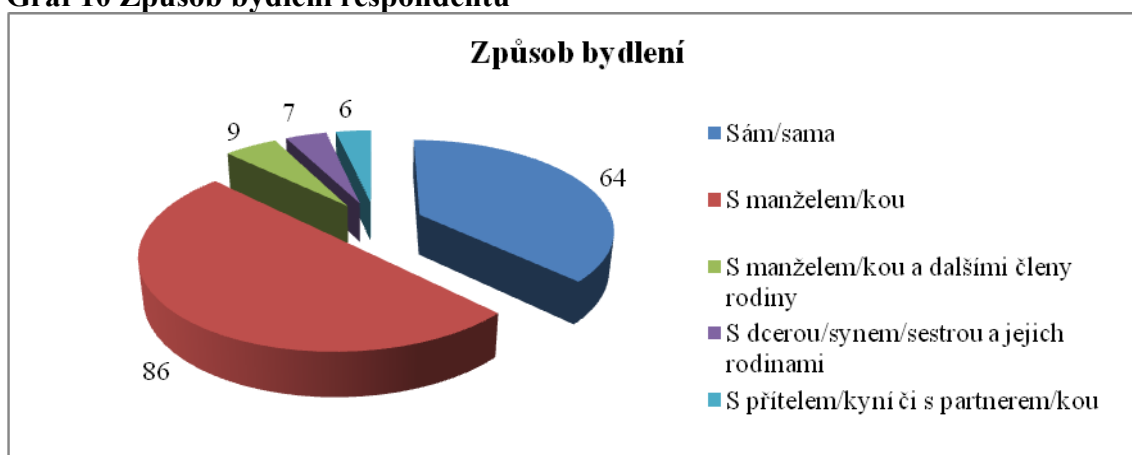
Zdroj: Tallová, Petrová, 2016, s. 96

Graf 9 Způsob dopravy respondentů na výuku na U3V

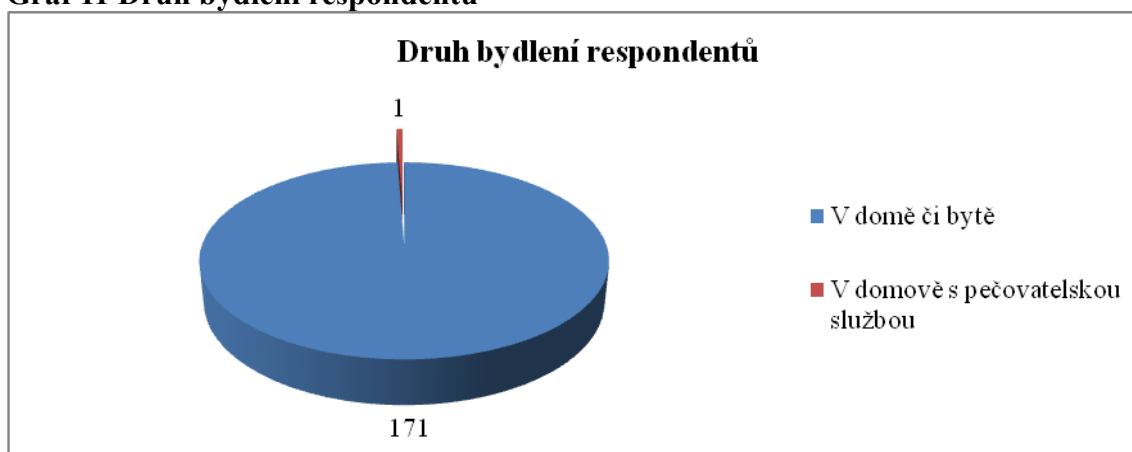
Zdroj: Tallová, Petrová, 2016, s. 97

Graf 10 Způsob bydlení respondentů

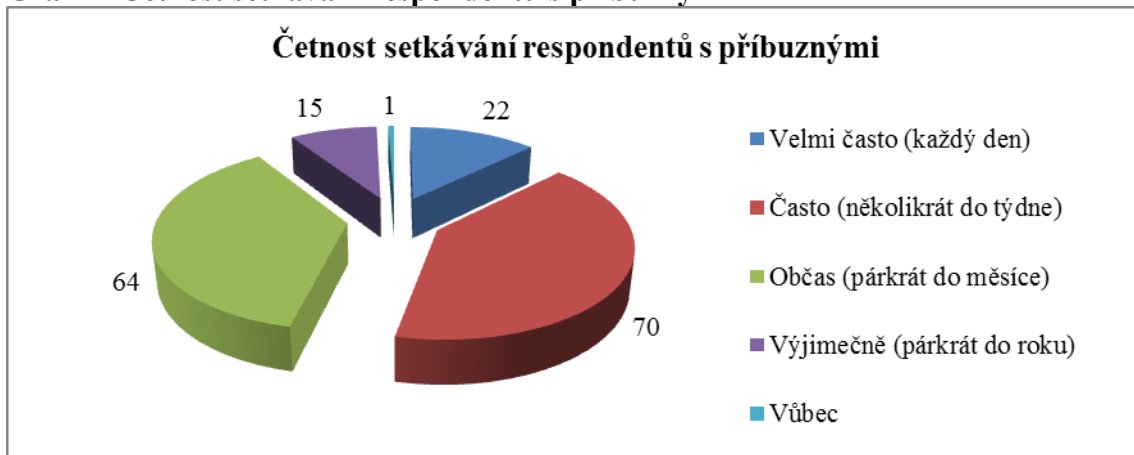
Zdroj: Vlastní zpracování

Graf 11 Druh bydlení respondentů

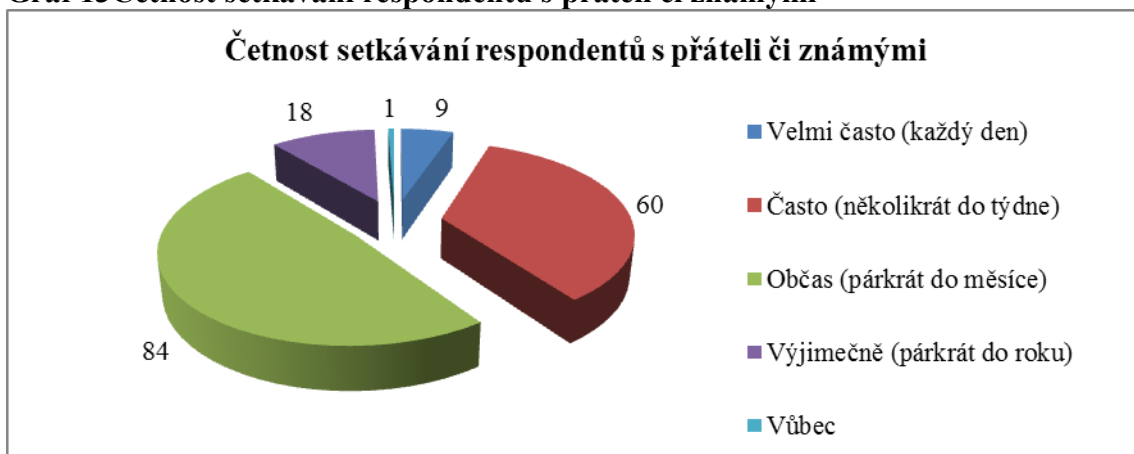
Zdroj: Vlastní zpracování

Graf 12 Četnost setkávání respondentů s příbuznými

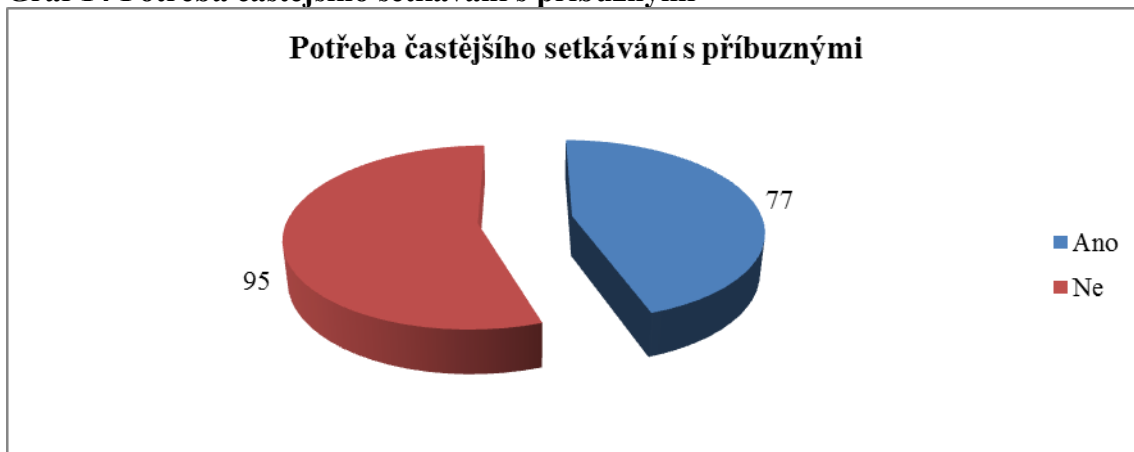
Zdroj: Vlastní zpracování

Graf 13 Četnost setkávání respondentů s přáteli či známými

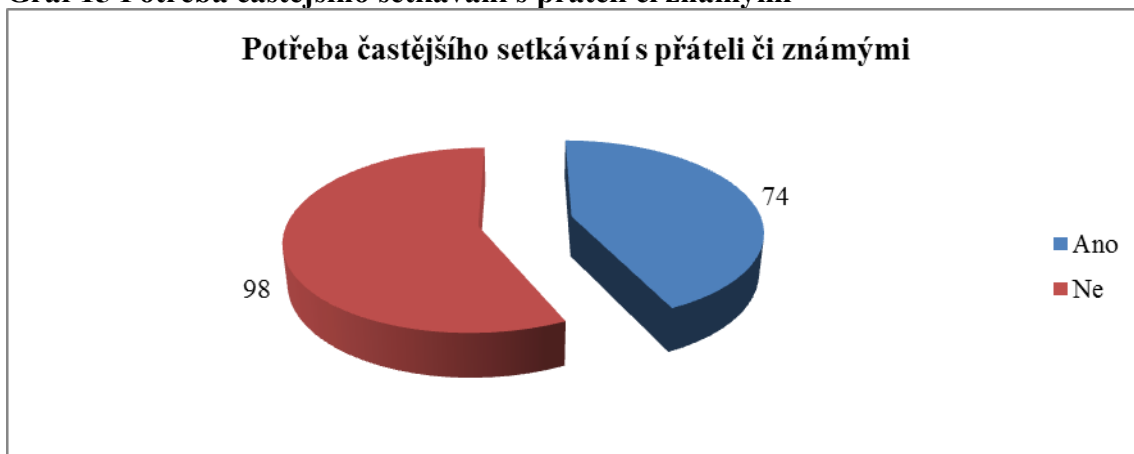
Zdroj: Vlastní zpracování

Graf 14 Potřeba častějšího setkávání s příbuznými

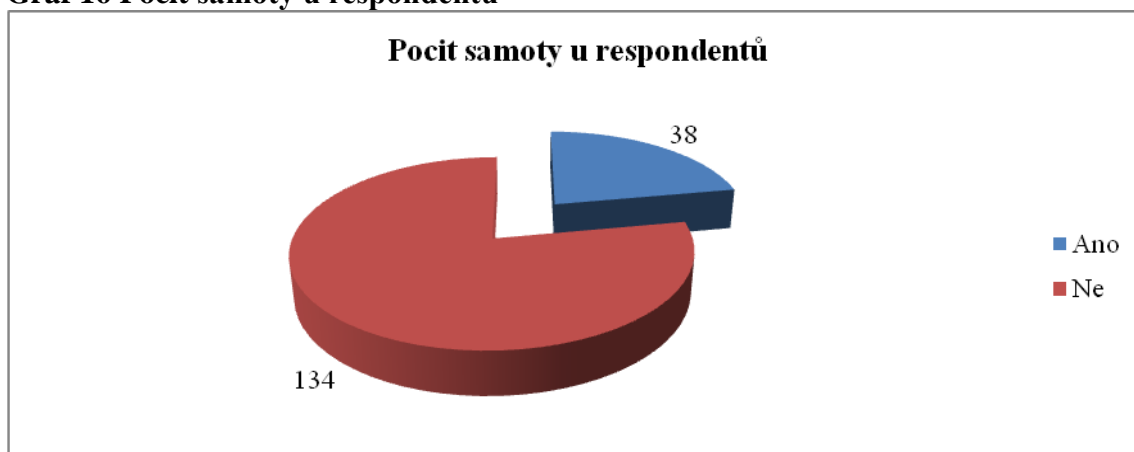
Zdroj: Vlastní zpracování

Graf 15 Potřeba častějšího setkávání s přáteli či známými

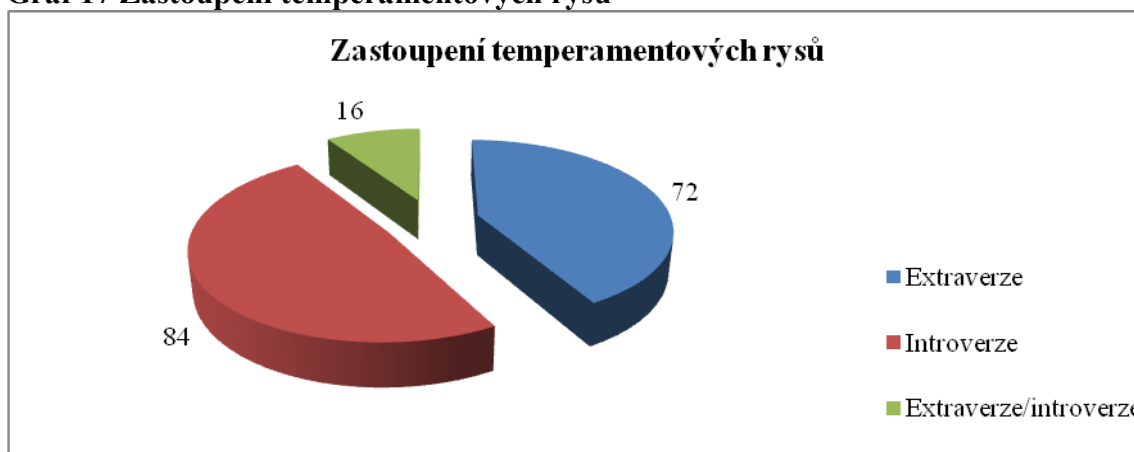
Zdroj: Vlastní zpracování

Graf 16 Pocit samoty u respondentů

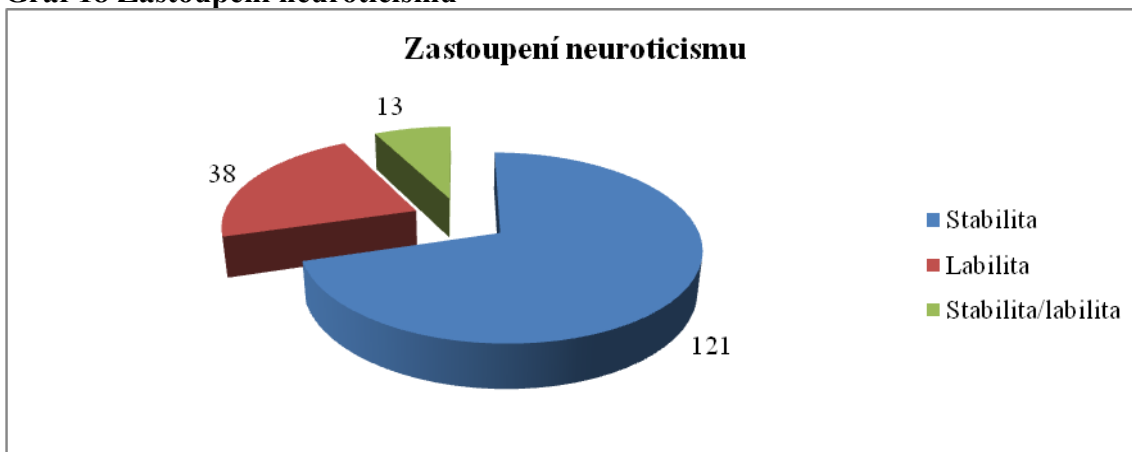
Zdroj: Vlastní zpracování

Graf 17 Zastoupení temperamentových rysů

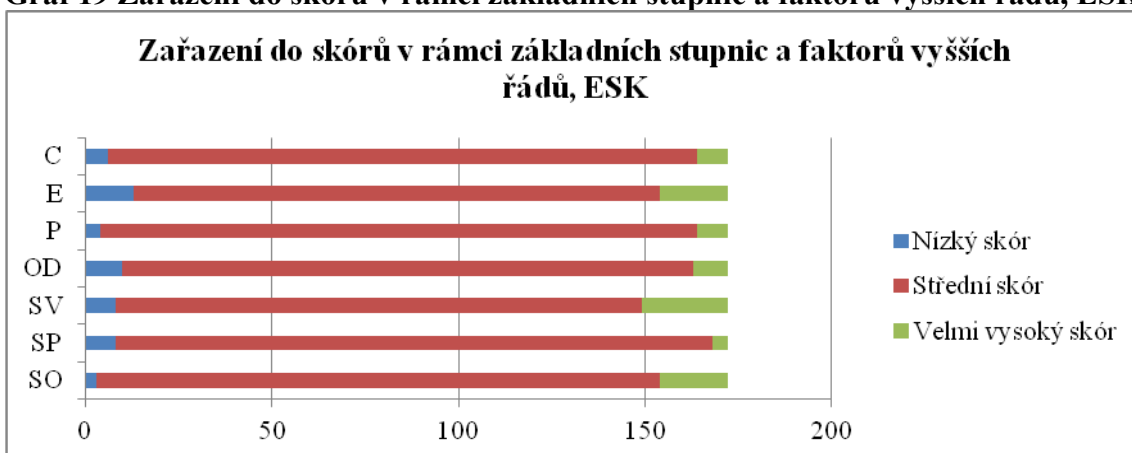
Zdroj: Vlastní zpracování

Graf 18 Zastoupení neuroticismu

Zdroj: Vlastní zpracování

Graf 19 Zařazení do skóru v rámci základních stupnic a faktorů vyšších řádů, ESK

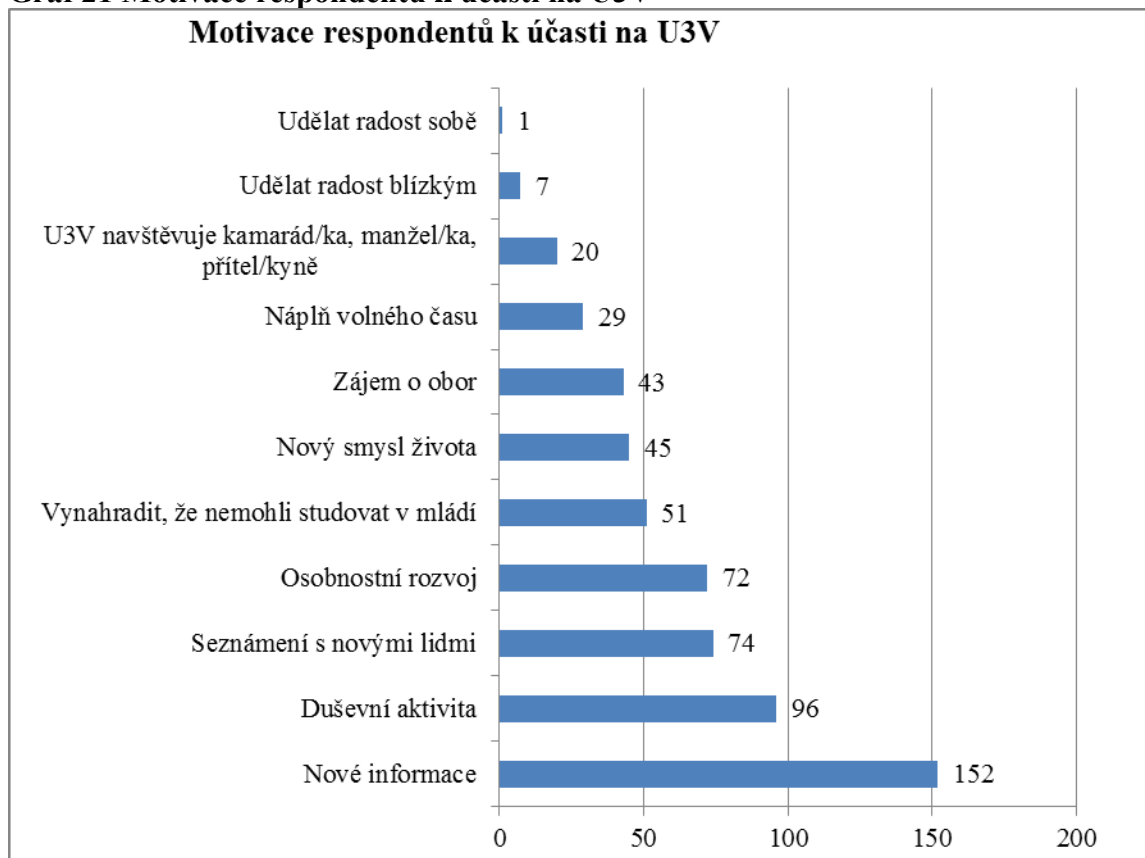
Zdroj: Vlastní zpracování

Graf 20 Zařazení do pásem Logo-testu

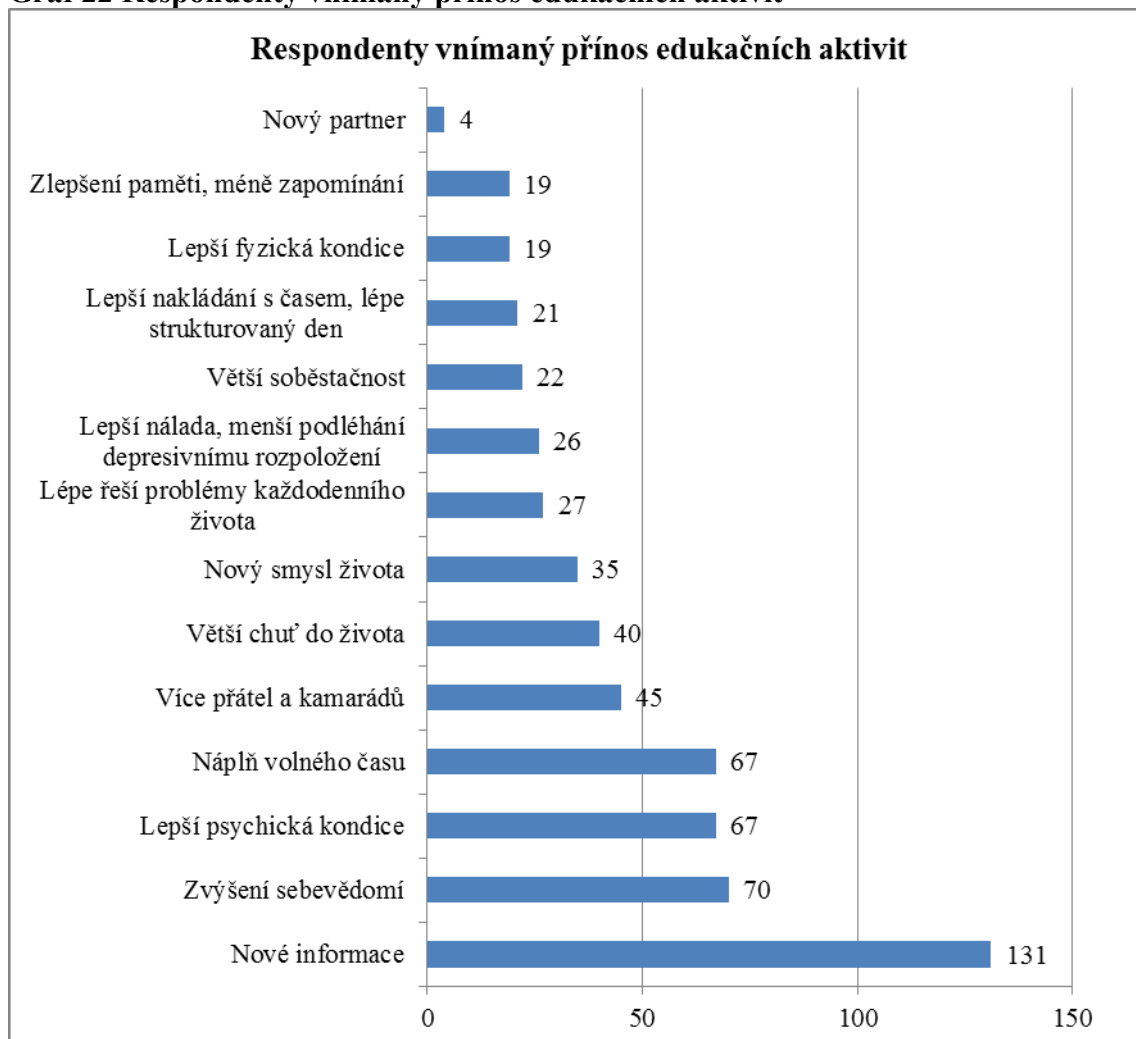
Zdroj: Vlastní zpracování

Graf 21 Motivace respondentů k účasti na U3V

Zdroj: Tallová, Petrová, 2016, s. 102

Graf 22 Respondenty vnímaný přínos edukačních aktivit

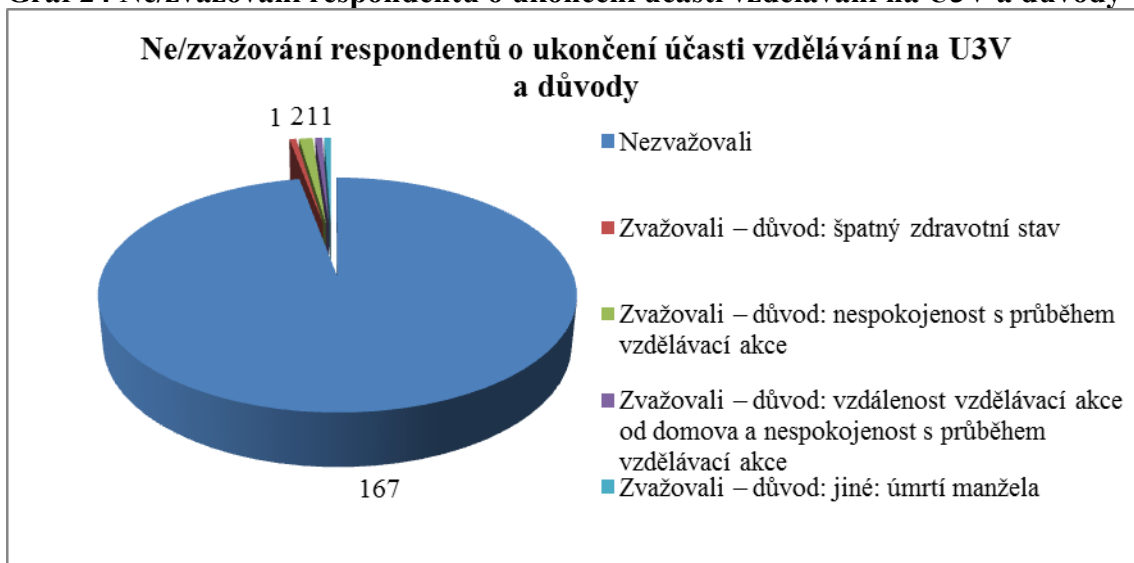
Zdroj: Vlastní zpracování

Graf 23 Zájem respondentů o další účast na U3V

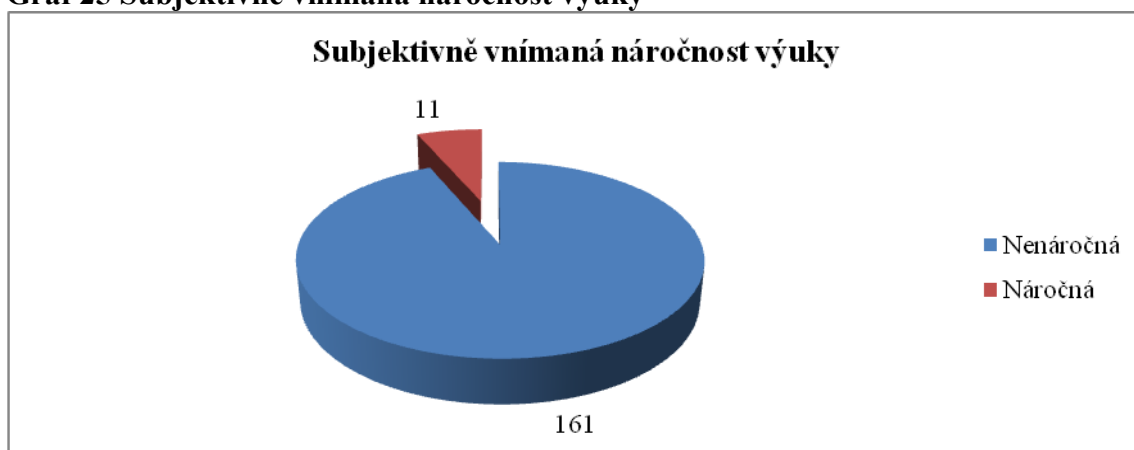
Zdroj: Vlastní zpracování

Graf 24 Ne/zvažování respondentů o ukončení účasti vzdělávání na U3V a důvody

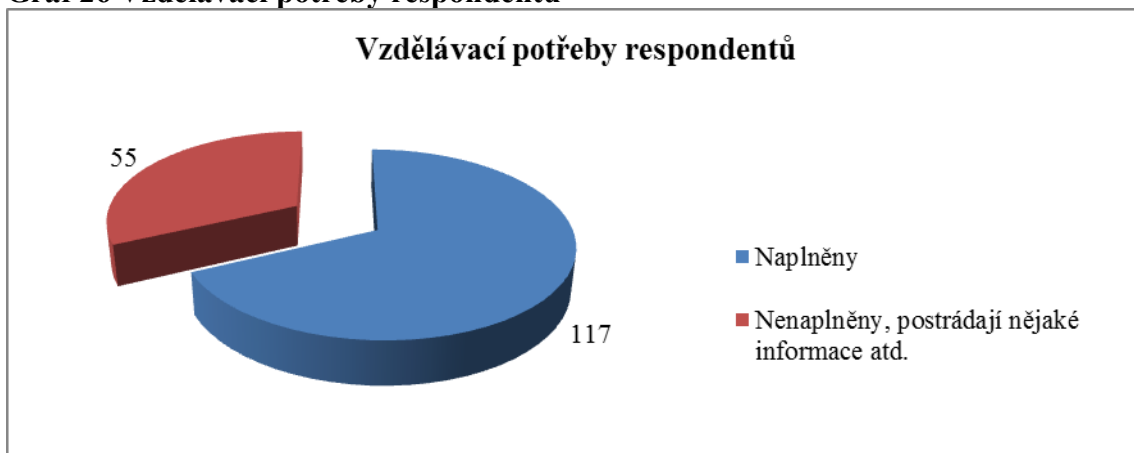
Zdroj: Vlastní zpracování dat z výzkumu

Graf 25 Subjektivně vnímaná náročnost výuky

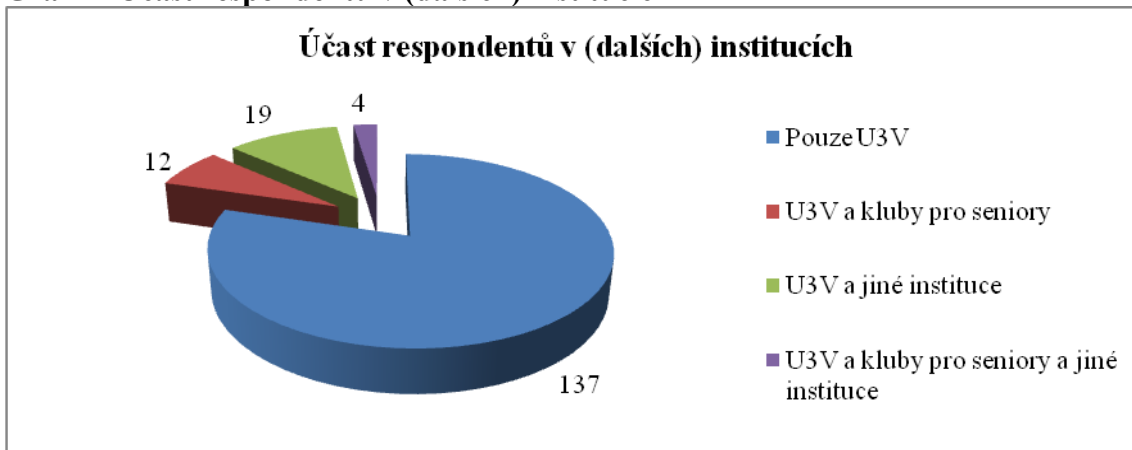
Zdroj: Tallová, Petrová, 2016, s. 104

Graf 26 Vzdělávací potřeby respondentů

Zdroj: Tallová, Petrová, 2016, s. 103

Graf 27 Účast respondentů v (dalších) institucích

Zdroj: Tallová, Petrová, 2016, s. 105

Příloha 4 Tabulky statistického zpracování dat

Tabulka 1 Vztah mezi četností setkávání s příbuznými a mírou prožívané smysluplnosti života účastníků institucionální edukace (U3V)

Pro- měnná	t-testy; grupováno:o6. setkávání s příbuznými (Statistika) Skup. 1: 0 Skup. 2: 1										
	Průměr (0)	Průměr (1)	t	sv	p	Poč. plat. (0)	Poč. plat. (1)	Sm. odch. (0)	Sm. odch. (1)	F- po- měř (Roz- pty- ly)	p (Roz- pty- ly)
SO- body	36,33	37,41	-1,40	170	0,162	80	92	4,583	5,461	1,42	0,111
SP- body	69,95	70,10	-0,13	170	0,894	80	92	7,592	6,949	1,19	0,413
SV- body	50,60	50,23	0,31	170	0,758	80	92	7,415	8,285	1,25	0,313
OD- body	57,64	59,20	-1,12	170	0,262	80	92	8,796	9,294	1,12	0,618
P- body	106,40	107,49	-0,66	170	0,512	80	92	10,696	10,969	1,05	0,821
E- body	108,24	108,92	-0,28	170	0,782	80	92	15,538	16,786	1,17	0,483
C- body	214,64	216,41	-0,46	170	0,644	80	92	24,259	25,843	1,13	0,566
Logo- test	89,51	83,88	0,74	170	0,461	80	92	52,167	47,772	1,19	0,416
Věk	65,79	67,27	-1,52	170	0,131	80	92	6,964	5,861	1,41	0,112

Zdroj: Zpracování dat z výzkumu

Tabulka 2 Vztah mezi četností setkávání s přáteli či známými a mírou prožívané smysluplnosti života účastníků institucionální edukace (U3V)

Pro- měnná	t-testy; grupováno:07. setkávání s přáteli či známými (Statistika) Skup. 1: 0 Skup. 2: 1										
	Průměr (0)	Průměr (1)	t	sv	p	Poč. plat (0)	Poč. plat. (1)	Sm. odch. (0)	Sm. odch. (1)	F-po- měr (Roz- pty- ly)	p (Roz- pty- ly)
SO- body	36,50	37,52	-1,30	170	0,195	103	69	5,348	4,639	1,33	0,210
SP- body	69,43	70,93	-1,34	170	0,183	103	69	7,135	7,339	1,06	0,788
SV- body	49,50	51,74	-1,84	170	0,068	103	69	7,845	7,776	1,02	0,948
OD- body	57,43	60,03	-1,86	170	0,065	103	69	9,514	8,192	1,35	0,188
P- body	106,02	108,42	-1,43	170	0,155	103	69	11,207	10,136	1,22	0,377
E- body	106,54	111,68	-2,06	170	0,041	103	69	16,907	14,596	1,34	0,196
C- body	212,56	220,10	-1,95	170	0,053	103	69	26,415	22,322	1,40	0,138
Logo- test	85,21	88,42	-0,41	170	0,680	103	69	49,897	49,948	1,00	0,981
Věk	66,29	67,01	-0,72	170	0,471	103	69	6,241	6,705	1,15	0,507

Zdroj: Zpracování dat z výzkumu

Tabulka 3 Vztah mezi mírou neuroticismu (stabilita – labilita) a mírou prožívané smysluplnosti života účastníků institucionální edukace (U3V)

Proměnná	t-testy; grupováno:stab_lab (Statistika) Skup. 1: S Skup. 2: L										
	Průměr (S)	Průměr (L)	t	sv	p	Poč. plat (S)	Poč. plat. (L)	Sm. odch. (S)	Sm. odch. (L)	F-po-měr (Rozptyly)	p (Rozptyly)
SO-body	37,52	34,76	2,96	157	0,004	121	38	4,982	5,085	1,04	0,840
SP-body	71,06	67,11	3,00	157	0,003	121	38	6,757	8,053	1,42	0,161
SV-body	52,49	44,68	5,99	157	0,000	121	38	7,027	6,952	1,02	0,973
OD-body	60,98	50,97	6,68	157	0,000	121	38	7,900	8,525	1,16	0,532
P-body	108,64	101,87	3,44	157	0,001	121	38	10,334	11,395	1,22	0,429
E-body	113,08	95,66	6,55	157	0,000	121	38	14,277	14,365	1,01	0,926
C-body	221,73	197,53	5,69	157	0,000	121	38	22,836	22,994	1,01	0,921
Logo-test	9,63	11,26	-2,93	157	0,004	121	38	2,835	3,485	1,51	0,099

Zdroj: Zpracování dat z výzkumu

Tabulka 4 Analýza rozptylu ke vztahu mezi mírou neuroticismu (stabilita – labilita) a mírou prožívané smysluplnosti života účastníků institucionální edukace (U3V)

Proměnná	Analýza rozptylu (Statistika) Označ. efekty jsou význ. na hlad. $p < ,05000$								
	SČ (efekt)	SV (efekt)	PČ (efekt)	SČ (chyba)	SV (chyba)	PČ (chyba)	F	p	
SO-body	224	2	112,1	4200,3	169	24,85	4,51	0,01	
SP-body	467	2	233,3	8482,2	169	50,19	4,65	0,01	
SV-body	1864	2	932,1	8731,2	169	51,66	18,04	0,00	
OD-body	2920	2	1460,0	11156,8	169	66,02	22,12	0,00	
P-body	1332	2	665,8	18705,3	169	110,68	6,02	0,00	
E-body	8987	2	4493,5	35748,0	169	211,53	21,24	0,00	
C-body	17204	2	8602,0	90199,8	169	533,73	16,12	0,00	
Logo-test	89	2	44,4	1511,6	169	8,94	4,97	0,01	

Zdroj: Zpracování dat z výzkumu

Tabulka 5 Vztah mezi mírou extraverte – introverze a mírou prožívané smysluplnosti života účastníků institucionální edukace (U3V)

Proměnná	t-testy; grupováno: E - extroverze - introverze (Statistika) Skup. 1: E Skup. 2: I										
	Průměr (E)	Průměr (I)	t	sv	p	Poč. plat (E)	Poč. plat. (I)	Sm. odch. (E)	Sm. odch. (I)	F-poměr (Rozptyly)	p (Rozptyly)
SO-body	37,74	35,87	2,32	154	0,022	72	84	4,735	5,245	1,23	0,377
SP-body	71,53	68,18	3,10	154	0,002	72	84	6,747	6,711	1,01	0,958
SV-body	52,28	48,25	3,31	154	0,001	72	84	7,688	7,465	1,06	0,793
OD-body	60,85	55,89	3,55	154	0,001	72	84	8,137	9,134	1,26	0,319
P-body	109,24	104,17	3,10	154	0,002	72	84	10,002	10,308	1,06	0,797
E-body	113,04	103,67	3,80	154	0,000	72	84	14,900	15,768	1,12	0,626
C-body	222,28	207,83	3,85	154	0,000	72	84	22,671	23,919	1,11	0,645
Logo-test	9,81	10,40	-1,24	154	0,216	72	84	2,837	3,140	1,23	0,381

Zdroj: Zpracování dat z výzkumu

Tabulka 6 Analýza rozptylu ke vztahu mezi mírou extraverte – introverze a mírou prožívané smysluplnosti života účastníků institucionální edukace (U3V)

Proměnná	Analýza rozptylu (Statistika) Označ. efekty jsou význ. na hlad. $p < ,05000$							
	SČ (efekt)	SV (efekt)	PČ (efekt)	SČ (chyba)	SV (chyba)	PČ (chyba)	F	p
SO-body	187	2	93,6	4237,3	169	25,07	3,73	0,03
SP-body	591	2	295,3	8358,3	169	49,46	5,97	0,00
SV-body	772	2	386,1	9823,2	169	58,13	6,64	0,00
OD-body	1094	2	547,0	12982,8	169	76,82	7,12	0,00
P-body	1377	2	688,3	18660,4	169	110,42	6,23	0,00
E-body	4034	2	2016,8	40701,5	169	240,84	8,37	0,00
C-body	10071	2	5035,6	97332,5	169	575,93	8,74	0,00
Logo-test	16	2	8,0	1584,5	169	9,38	0,85	0,43

Zdroj: Zpracování dat z výzkumu

Tabulka 7 Vztah mezi potřebou seznámení se s novými lidmi prostřednictvím institucionální edukace (U3V) a mírou prožívané smysluplnosti života účastníků institucionální edukace (U3V)

Pro-měnná	t-testy; grupováno: 013. důvod pro U3V (motivace ke vzdělávání) (Statistika) Skup. 1: 0 Skup. 2: 1										
	Průměr (0)	Průměr (1)	t	sv	p	Poč. plat (0)	Poč. plat. (1)	Sm. odch. (0)	Sm. odch. (1)	F-po-měr (Roz-ptyly)	p (Roz-ptyly)
SO-body	36,96	36,84	0,15	170	0,877	98	74	4,993	5,242	1,10	0,649
SP-body	69,65	70,53	-0,78	170	0,434	98	74	7,039	7,504	1,14	0,553
SV-body	50,48	50,30	0,15	170	0,881	98	74	7,693	8,154	1,12	0,588
OD-body	59,00	57,77	0,88	170	0,380	98	74	8,922	9,283	1,08	0,710
P-body	106,67	107,39	-0,43	170	0,668	98	74	10,691	11,059	1,07	0,750
E-body	109,01	108,07	0,38	170	0,706	98	74	16,050	16,432	1,05	0,822
C-body	215,68	215,46	0,06	170	0,954	98	74	24,930	25,405	1,04	0,855
Logo-test	84,57	89,05	-0,58	170	0,560	98	74	49,121	50,900	1,07	0,738
Věk	66,90	66,16	0,74	170	0,458	98	74	6,320	6,573	1,08	0,713

Zdroj: Zpracování dat z výzkumu

Tabulka 8 Korelace Existenciální škály (ESK) a Logo-testu

Proměnná	Korelace (Statistika)										
	Označ. korelace jsou významné na hlad. $p < ,05000$										
	Průměry	Sm. odch.	SO-body	SP-body	SV-body	OD-body	P-body	E-body	C-body	Logo-test	Věk
SO-body	36,91	5,087	1,0000	0,5002	0,4492	0,5306	0,8045	0,5781	0,7205	0,0171	0,0121
SP-body	70,03	7,234	0,5002	1,0000	0,6261	0,5880	0,9124	0,6543	0,8164	0,3119	0,1941
SV-body	50,40	7,872	0,4492	0,6261	1,0000	0,7079	0,6340	0,8571	0,8270	0,2757	0,2008
OD-body	58,47	9,073	0,5306	0,5880	0,7079	1,0000	0,6437	0,9515	0,8921	0,2978	0,1861
P-body	106,98	10,825	0,8045	0,9124	0,6340	0,6437	1,0000	0,7120	0,8914	0,2180	0,1361
E-body	108,60	16,174	0,5781	0,6543	0,8571	0,9515	0,7120	1,0000	0,9529	0,3116	0,1947
C-body	215,59	25,062	0,7205	0,8164	0,8270	0,8921	0,8914	0,9529	1,0000	0,2953	0,1844
Logo-test	10,09	3,059	0,0171	0,3119	0,2757	0,2978	0,2180	0,3116	0,2953	1,0000	0,0886
Věk	66,58	6,422	0,0121	0,1941	0,2008	0,1861	0,1361	0,1947	0,1844	0,0886	1,0000

Zdroj: Zpracování dat z výzkumu

Tabulka 9 Korelace Existenciální škály (ESK) a Logo-testu

Proměnná	Korelace (Statistika)								
	Označ. korelace jsou významné na hlad. $p < ,05000$								
	SO-body	SP-body	SV-body	OD-body	P-body	E-body	C-body	Logo-test	Věk
SO-body	1,0000	,5002	,4492	,5306	,8045	,5781	,7205	-,0171	-,0121
	N=172	N=172	N=172	N=172	N=172	N=172	N=172	N=172	N=172
	p= ---	p=,000	p=,000	p=,000	p=0,00	p=,000	p=0,00	p=,824	p=,875
SP-body	,5002	1,0000	,6261	,5880	,9124	,6543	,8164	-,3119	-,1941
	N=172	N=172	N=172	N=172	N=172	N=172	N=172	N=172	N=172
	p=,000	p= ---	p=0,00	p=,000	p=0,00	p=0,00	p=0,00	p=,000	p=,011
SV-body	,4492	,6261	1,0000	,7079	,6340	,8571	,8270	-,2757	-,2008
	N=172	N=172	N=172	N=172	N=172	N=172	N=172	N=172	N=172
	p=,000	p=0,00	p= ---	p=0,00	p=0,00	p=0,00	p=0,00	p=,000	p=,008
OD-body	,5306	,5880	,7079	1,0000	,6437	,9515	,8921	-,2978	-,1861
	N=172	N=172	N=172	N=172	N=172	N=172	N=172	N=172	N=172
	p=,000	p=,000	p=0,00	p= ---	p=0,00	p=0,00	p=0,00	p=,000	p=,015
P-body	,8045	,9124	,6340	,6437	1,0000	,7120	,8914	-,2180	-,1361
	N=172	N=172	N=172	N=172	N=172	N=172	N=172	N=172	N=172
	p=0,00	p=0,00	p=0,00	p=0,00	p= ---	p=0,00	p=0,00	p=,004	p=,075
E-body	,5781	,6543	,8571	,9515	,7120	1,0000	,9529	-,3116	-,1947
	N=172	N=172	N=172	N=172	N=172	N=172	N=172	N=172	N=172
	p=,000	p=0,00	p=0,00	p=0,00	p=0,00	p= ---	p=0,00	p=,000	p=,011
C-body	,7205	,8164	,8270	,8921	,8914	,9529	1,0000	-,2953	-,1844
	N=172	N=172	N=172	N=172	N=172	N=172	N=172	N=172	N=172
	p=0,00	p=0,00	p=0,00	p=0,00	p=0,00	p=0,00	p= ---	p=,000	p=,015
Logo-test	-,0171	-,3119	-,2757	-,2978	-,2180	-,3116	-,2953	1,0000	,0886
	N=172	N=172	N=172	N=172	N=172	N=172	N=172	N=172	N=172
	p=,824	p=,000	p=,000	p=,000	p=,004	p=,000	p=,000	p= ---	p=,248
Věk	-,0121	-,1941	-,2008	-,1861	-,1361	-,1947	-,1844	,0886	1,0000
	N=172	N=172	N=172	N=172	N=172	N=172	N=172	N=172	N=172
	p=,875	p=,011	p=,008	p=,015	p=,075	p=,011	p=,015	p=,248	p= ---

Zdroj: Zpracování dat z výzkumu

Tabulka 10 Vztah mezi motivem edukace – potřeba sociálních kontaktů – a přínosem institucionální edukace (U3V) v tomto směru¹³

13. důvod pro U3V (motivace ke vzdělávání) * 14. přínos Crosstabulation					
			14. přínos U3V		Total
			0	1	
13. důvod pro U3V (motivace ke vzdělávání)	0	Count	88	10	98
		% within 13. důvod pro U3V (motivace ke vzdělávání)	89,8%	10,2%	100,0%
		% within 14. změny	69,8%	21,7%	57,0%
		Adjusted Residual	5,6	-5,6	
	1	Count	38	36	74
		% within 13. důvod pro U3V (motivace ke vzdělávání)	51,4%	48,6%	100,0%
		% within 14. změny - hypotéza	30,2%	78,3%	43,0%
		Adjusted Residual	-5,6	5,6	
Total	Count	126	46	172	
	% within 13. důvod pro U3V (motivace ke vzdělávání)	73,3%	26,7%	100,0%	
	% within 14. změny	100,0%	100,0%	100,0%	

Zdroj: Zpracování dat z výzkumu

Tabulka 11 Chi-kvadrát test pro vztah mezi motivem edukace – potřeba sociálních kontaktů – a přínosem institucionální edukace (U3V) v tomto směru

Chi-Square Tests					
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	31,807^a	1	,000		
Continuity Correction ^b	29,875	1	,000		
Likelihood Ratio	32,638	1	,000		
Fisher's Exact Test				,000	,000
Linear-by-Linear Association	31,622	1	,000		
N of Valid Cases	172				

a. 0 cells (0,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 19,79.

b. Computed only for a 2x2 table

Zdroj: Zpracování dat z výzkumu

¹³ Tabulky 10–19 obsahují mj. anglické popisky v souladu s programem na statistické zpracování dat.

Tabulka 12 Vztah mezi motivem edukace – poznávací potřeba – a přínosem institucionální edukace (U3V) v tomto směru

13. důvod pro U3V (motivace ke vzdělávání) * 14. přínos Crosstabulation					
			14. přínos U3V		Total
			2	3	
13. důvod pro U3V (motivace ke vzdělávání)	2	Count	118	34	152
		% within 13. důvod pro U3V (motivace ke vzdělávání)	77,6%	22,4%	100,0%
		% within 14. přínos	90,1%	82,9%	88,4%
		Adjusted Residual	1,2	-1,2	
	3	Count	13	7	20
		% within 13. důvod pro U3V (motivace ke vzdělávání)	65,0%	35,0%	100,0%
		% within 14. přínos	9,9%	17,1%	11,6%
		Adjusted Residual	-1,2	1,2	
Total	Count	131	41	172	
	% within 13. důvod pro U3V (motivace ke vzdělávání)	76,2%	23,8%	100,0%	
	% within 14. přínos	100,0%	100,0%	100,0%	

Zdroj: Zpracování dat z výzkumu

Tabulka 13 Chi-kvadrát test pro vztah mezi motivem edukace – poznávací potřeba – a přínosem institucionální edukace (U3V) v tomto směru

Chi-Square Tests					
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	1,553^a	1	,213		
Continuity Correction ^b	,935	1	,333		
Likelihood Ratio	1,440	1	,230		
Fisher's Exact Test				,263	,166
Linear-by-Linear Association	1,544	1	,214		
N of Valid Cases	172				

a. 1 cells (25,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 4,77.

b. Computed only for a 2x2 table

Zdroj: Zpracování dat z výzkumu

Tabulka 14 Vztah mezi četností setkávání s příbuznými a potřebou seznámit se s novými lidmi prostřednictvím U3V

6. setkávání s příbuznými * 13. důvod pro U3V (motivace ke vzdělávání)					
Crosstabulation					
			13. důvod pro U3V (motivace ke vzdělávání)		Total
			0	1	
6. setkávání s příbuznými	0	Count	44	36	80
		% within 6. setkávání s příbuznými	55,0%	45,0%	100,0%
		% within 13. důvod pro U3V (motivace ke vzdělávání)	44,9%	48,6%	46,5%
		Adjusted Residual	-,5	,5	
	1	Count	54	38	92
		% within 6. setkávání s příbuznými	58,7%	41,3%	100,0%
		% within 13. důvod pro U3V (motivace ke vzdělávání)	55,1%	51,4%	53,5%
		Adjusted Residual	,5	-,5	
Total	Count	98	74	172	
	% within 6. setkávání s příbuznými	57,0%	43,0%	100,0%	
	% within 13. důvod pro U3V (motivace ke vzdělávání)	100,0%	100,0%	100,0%	

Zdroj: Zpracování dat z výzkumu

Tabulka 15 Chi-kvadrát test pro vztah mezi četností setkávání s příbuznými a potřebou seznámit se s novými lidmi prostřednictvím U3V

Chi-Square Tests					
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	,238^a	1	,625		
Continuity Correction ^b	,111	1	,738		
Likelihood Ratio	,238	1	,625		
Fisher's Exact Test				,646	,369
Linear-by-Linear Association	,237	1	,626		
N of Valid Cases	172				

a. 0 cells (0,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 34,42.

b. Computed only for a 2x2 table

Zdroj: Zpracování dat z výzkumu

Tabulka 16 Vztah mezi četností setkávání s přáteli či známými a potřebou seznámit se s novými lidmi prostřednictvím U3V

7. setkávání s přáteli či známými * 13. důvod pro U3V (motivace ke vzdělávání)					
Crosstabulation					
		13. důvod pro U3V (motivace ke vzdělávání)		Total	
		0	1		
7. setkávání s přáteli či známými	0	Count	54	49	103
		% within 7. setkávání s přáteli či známými	52,4%	47,6%	100,0%
		% within 13. důvod pro U3V (motivace ke vzdělávání)	55,1%	66,2%	59,9%
		Adjusted Residual	-1,5	1,5	
	1	Count	44	25	69
		% within 7. setkávání s přáteli či známými	63,8%	36,2%	100,0%
		% within 13. důvod pro U3V (motivace ke vzdělávání)	44,9%	33,8%	40,1%
		Adjusted Residual	1,5	-1,5	
Total	Count	98	74	172	
	% within 7. setkávání s přáteli či známými	57,0%	43,0%	100,0%	
	% within 13. důvod pro U3V (motivace ke vzdělávání)	100,0%	100,0%	100,0%	

Zdroj: Zpracování dat z výzkumu

Tabulka 17 Chi-kvadrát test pro vztah mezi četností setkávání s přáteli či známými a potřebou seznámit se s novými lidmi prostřednictvím U3V

Chi-Square Tests					
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	2,168 ^a	1	,141		
Continuity Correction ^b	1,730	1	,188		
Likelihood Ratio	2,183	1	,140		
Fisher's Exact Test				,159	,094
Linear-by-Linear Association	2,155	1	,142		
N of Valid Cases	172				

a. 0 cells (0,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 29,69.

b. Computed only for a 2x2 table

Zdroj: Zpracování dat z výzkumu

Tabulka 18 Vztah mezi rysy temperamentu (extraverze, introverze) a potřebou seznámení se s novými lidmi prostřednictvím U3V

E - extroverze - introverze * 13. důvod pro U3V (motivace ke vzdělávání)					
Crosstabulation					
			13. důvod pro U3V (motivace ke vzdělávání)		Total
			0	1	
E - extroverze – introverze	E	Count	39	33	72
		% within E - extroverze – introverze	54,2%	45,8%	100,0%
		% within 13. důvod pro U3V (motivace ke vzdělávání)	41,9%	52,4%	46,2%
		Adjusted Residual	-1,3	1,3	
	I	Count	54	30	84
		% within E - extroverze – introverze	64,3%	35,7%	100,0%
		% within 13. důvod pro U3V (motivace ke vzdělávání)	58,1%	47,6%	53,8%
		Adjusted Residual	1,3	-1,3	
Total	Count		93	63	156
	% within E - extroverze – introverze		59,6%	40,4%	100,0%
	% within 13. důvod pro U3V (motivace ke vzdělávání)		100,0%	100,0%	100,0%

Zdroj: Zpracování dat z výzkumu

Tabulka 19 Chi-kvadrát test pro vztah mezi rysy temperamentu (extraverze, introverze) a potřebou seznámení se s novými lidmi prostřednictvím U3V

Chi-Square Tests					
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	1,649^a	1	,199		
Continuity Correction ^b	1,255	1	,263		
Likelihood Ratio	1,649	1	,199		
Fisher's Exact Test				,252	,131
N of Valid Cases	156				

a. 0 cells (0,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 29,08.

b. Computed only for a 2x2 table

Zdroj: Zpracování dat z výzkumu

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Ústav pedagogiky a sociálních studií

Autoreferát disertační práce

Mgr. Barbora Tallová

Senioři jako objekt institucionální edukace se zaměřením na
univerzity třetího věku

Olomouc 2019

školitel: doc. PhDr. Alena Petrová, Ph.D.

Autor: Mgr. Barbora Tallová

Školitel: doc. PhDr. Alena Petrová, Ph.D.

Oponenti: doc. PhDr. Iveta Bednaříková, Ph.D.

doc. PhDr. Jaroslav Mužík, DrSc.

Místo, kde bude disertační práce s posudky vystavena 14 dnů před vykonáním její obhajoby:
referát pro doktorská studia Ph.D. Pdf UP

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto disertační práci i související autoreferát vypracovala samostatně pod odborným vedením školitelky doc. PhDr. Aleny Petrové, Ph.D., uvedla jsem veškerou literaturu a ostatní zdroje, ze kterých jsem čerpala.

V Olomouci dne.....

.....

podpis

Obsah

Úvod	5
1 Cíle disertační práce	6
2 Přehled aktuálního stavu problematiky – význam institucionální edukace seniorů na pozadí demografického stárnutí populace	6
3 Charakteristika seniorů a období stáří	8
4 Institucionální edukace seniorů se zaměřením na univerzity třetího věku	9
5 Kvalita života seniorů a smysluplnost jejich života v kontextu účasti seniorů na institucionální edukaci	12
6 Popis vlastního řešení – výzkumu realizovaného v rámci disertační práce	14
7 Výsledky výzkumu realizovaného v rámci disertační práce	22
7.1 Charakteristika účastníků institucionální edukace (U3V)	22
7.2 Prožívání smysluplnosti života seniorů účastnících se institucionální edukace (U3V)	24
7.3 Motivace seniorů k účasti na institucionální edukaci (U3V)	25
7.4 Vybraná specifika institucionální edukace seniorů (U3V)	25
7.5 Analýza vybraných vztahů zaměřených na institucionální edukaci seniorů (U3V)	26
8 Zhodnocení přínosu disertační práce pro vědní obor a pro praxi	27
Závěr	29
Seznam použitých zdrojů	30
Seznam prací autorky disertační práce	37
Přehled konferenčních vystoupení autorky disertační práce	39
Další relevantní aktivity autorky disertační práce	40
Abstrakt	41
Abstract	42

Úvod

Disertační práce s názvem *Senioři jako objekt institucionální edukace se zaměřením na univerzity třetího věku* se věnuje aktuálnímu tématu, a to především vzhledem k obecnému trendu demografického stárnutí populace.

Lidé po 60. roku věku odchází do starobního důchodu, jak uvádí Vágnerová, tak ukončením pracovního života ztratí tyto lidé svou profesní roli, mohou tak přijít i o sociální kontakty, mění se jejich sociální status apod. (Vágnerová, 2007, s. 355, 365–366). Např. Markus (2000, s. 169–178) uvádí, že odchod do starobního důchodu přináší seniorům volný čas, který třeba dříve neměli a který tak mohou využít k činnostem, které dříve uskutečnit nemohli.

V rámci kvalitní náplně volného času mohou senioři navštěvovat různé instituce věnující se edukaci (Špatenková, Smékalová, 2015, s. 89). Tato disertační práce se zaměřuje na univerzity třetího věku, které dle mnoha autorů poskytují nejnáročnější možnost pro vzdělávání seniorů (viz např. Špatenková, Smékalová, 2015, s. 90; Bočková, Petřková, 1997, s. 65). Obdobně uvádí Šerák, že na univerzitách třetího věku je „*garantována nejvyšší možná, tedy vysokoškolská úroveň přednášek*“ (Šerák, 2009, s. 196). Vzhledem k uvedenému je žádoucí zaměřit se na specifika institucionální edukace seniorů na univerzitách třetího věku (dále také jako U3V).

Disertační práce se věnuje určení charakteristiky (v různých oblastech) seniorů účastnících se této institucionální edukace (U3V) a zároveň vybraným aspektům institucionální edukace (U3V) v seniorském věku. Dle Haškovcové (2010, s. 152) senioři bilancují a hodnotí svůj život a „*přemýšlejí o smyslu konečného lidského života i o smyslu svého života*“ (Haškovcová, 2010, s. 152). V tomto kontextu považujeme za podstatné zabývat se v této disertační práci také tématem smysluplnosti života u seniorů a zaměřit se na vyvození míry subjektivního prožívání smyslu života těchto osob.

1 Cíle disertační práce

Hlavním cílem je vyvození komplexní charakteristiky seniorů účastnících se institucionální edukace (U3V), včetně míry jejich existenciální zakotvenosti, a analýza vybraných aspektů institucionální edukace v seniorském věku (U3V).

K naplnění tohoto cíle byla stanovena teoretická východiska, na jejichž základě došlo k rozpracování empirické části práce, včetně dílčích cílů výzkumu.

2 Přehled aktuálního stavu problematiky – význam institucionální edukace seniorů na pozadí demografického stárnutí populace

Jedním z nejdůležitějších aktuálních světových trendů je stárnutí společnosti (Morgan, Kunkel, 2016, s. 56). Stárnutí populace se stalo globálním fenoménem (Kunkel, Brown, Whittington, 2014, s. 4). Rabušicová se zmiňuje o stárnutí evropské společnosti, přičemž zdůrazňuje, že česká společnost stárne obzvláště dynamicky (Rabušicová, 2011, s. 4–5).

Stárnutí populace s sebou přináší různé výzvy (Rabušicová, 2011, s. 4), jednou z nich je také potřeba zaměřit se na tematiku aktivního stárnutí. Demografickou situaci reflektovalo a o koncept aktivního stárnutí se zajímalo již např. prohlášení *Národního programu přípravy na stárnutí na období let 2008 až 2012 (Kvalita života ve stáří)*, v němž je uvedeno: „[...] Je třeba se zamyslet nad tím, zda naše instituce, prostředí, způsob myšlení i života jsou připraveny na pozvolný, ale jistý příchod společnosti dlouhověkosti“ (MPSV, 2008). Také Kunkel, Brown a Whittington (2014, s. xiii) se zmiňují, že gerontologie se stále více bude rozšiřovat stejně jako programy vzdělávání seniorů.

Součástí rozvoje celoživotního učení je také poskytnutí možnosti vzdělávat se seniorům, kteří se tímto způsobem mohou aktivizovat po odchodu z pracovního života (MPSV, 2013, s. 13). Edukace seniorů v současné době nabývá na své důležitosti a stává se podstatnou v mnoha ohledech. Tuto skutečnost reflektuje také vznik nové vědní disciplíny – geragogiky (Špatenková, Smékalová, 2015, s. 17). Jedná se o vědní disciplínu, která se řadí do věd o člověku a společnosti, v užším smyslu je možné zařadit geragogiku primárně mezi vědy o výchově (geragogika má společnou základnu s andragogikou). Geragogika vychází také z poznatků gerontologie (Čornaničová, 2007, s. 131). Název disciplíny ještě není ustálen, kromě zmiňované geragogiky (Špatenková, Smékalová, 2015; Čornaničová, 2007) je možné setkat se např. s pojmy gerontagogika (Veteška, 2016; Palán, Langer, 2008),

gerontopedagogika (Livečka, 1979; Mühlpachr, 2009) či vzdělávání seniorů (Sitzmann, 1970) apod.

O aktuálním rozvoji a potenciálu edukace seniorů svědčí také to, že vznikají různé asociace a sdružení zaměřené na edukaci v seniorském věku. V rámci univerzit třetího věku vznikla v České republice Asociace univerzit třetího věku, která mj. udržuje mezinárodní kontakty s evropskými organizacemi (Asociace univerzit třetího věku České republiky, 2013). V zahraničním kontextu působí od roku 1975 International Association of Universities of the Third Age, která sdružuje univerzity třetího věku na mezinárodní úrovni (Adamec, Kryštof, Šolc, 2011, s. 15). Další organizací je European Federation of Older Students (EFOS), která má za úkol zajistit možnost vzdělávání starším lidem, přičemž klade důraz na spolupráci s dalšími nadnárodními organizacemi (Leonhard, 2010, s. 6).

K rozvoji vzdělávání v seniorském věku se snaží přispět také různé projekty. Česká republika byla např. součástí projektu *Výměna znalostí o vzdělávání seniorů v ČR, Rakousku, Španělsku a Švédsku (SET)*, ve kterém bylo mj. zjištěno, že senioři často preferují vzdělávání zaměřené na zdravotnictví. Senioři dávají přednost vzdělávání nabízenému vysokými školami a univerzitami. 90 % účastníků seniorského vzdělávání tvoří ženy (Sokolovský, 2010).

Situaci demografického stárnutí a s tím související problematiku reflektovalo také Ministerstvo práce a sociálních věcí. Vytvořen byl *Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017* (MPSV, 2013), v němž se píše, že v rámci rozvoje celoživotního učení musí docházet k podpoře vzdělávacích aktivit pro seniory, kteří se tímto způsobem mohou realizovat po odchodu z pracovního života (MPSV, 2013, s. 13). „V současné době se vzdělávání na U3V účastní 38 tisíc posluchačů, což je ale ‚pouze‘ asi 1,5 % seniorů. Pro zvýšení tohoto podílu je třeba umožnit účast i lidem z mimouniverzitních lokalit (měst a vesnic). Řešením je využití informačních a komunikačních technologií nebo sítě veřejných knihoven, které působí ve více než 5 500 obcích“ (MPSV, 2013, s. 13).

V současnosti mají senioři možnost navštěvovat instituce, které jsou primárně zaměřené na edukaci seniorů a které zohledňují specifika seniorského věku. Mezi základní instituce věnující se edukaci seniorů patří univerzity třetího věku, akademie třetího věku, univerzity volného času a kluby seniorů, přičemž nejnáročnější možnost ke vzdělávání seniorů na vysokoškolské úrovni nabízí univerzity třetího věku (Špatenková, Smékalová, 2015, s. 89–90).

3 Charakteristika seniorů a období stáří

Období stáří vymezuje Světová zdravotnická organizace od 60. roku věku, přičemž toto období dále dělí na rané stáří (60–75 let), pokročilý věk – vlastní stáří (75–90 let) a na vysoký věk, dlouhověkost (nad 90 let) (Říčan, 2014, s. 332). Obdobně Vágnerová (2007, s. 299, 398) dělí období stáří na rané (60–75 let) a pravé (nad 75 let).

Seniorský věk s sebou může přinášet mnoho změn, dle Vágnerové (2007, s. 299–435) dochází u seniorů ke **změnám fyzickým, psychickým a ke změnám v sociální oblasti**. Lidé po 60. roku věku odchází do starobního důchodu, jak uvádí Vágnerová, tak touto změnou ztratí svou profesní roli. Ukončením pracovního života mohou přijít také o sociální kontakty, dokonce se mohou ocitnout v sociální izolaci, pokud se nestýkají s dalšími lidmi (Vágnerová, 2007, s. 355, 365–366). Zjištěno prozatím bylo, že méně jsou sociálním vyloučením ohroženi lidé, kteří žijí v manželství oproti lidem žijícím ve vícečlenných domácnostech (tj. např. když žijí ve společné domácnosti se svými dětmi apod.) (Pruša, Bareš, Holub, Šlapák, 2015, s. 8, 101). Langmeier a Krejčířová se zabývají četností kontaktů v širší rodině, přičemž zmiňují, že optimální je střední míra četnosti kontaktů. Zároveň dodávají, že na psychologickou adaptaci osob seniorského věku mají kvalitní rodinné kontakty pozitivní dopad (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 209).

V rámci charakteristiky seniorů hrají podstatnou roli také **temperamentové rysy**. Eysenck se věnoval temperamentovým rysům, kdy prostřednictvím faktorové analýzy dotazníků a posuzovacích škál dospěl k základním faktorům – extraverci, introverzi a neuroticismu. Jiný termín pro neuroticismus je labilita, takže tuto základní dimenzi osobnosti je možné označit jako stabilita – labilita (Říčan, 2010, s. 68–69).

Disertační práce se v rámci charakteristiky seniorů zaměřuje také na nejvyšší dosažené vzdělání a na religiozitu seniorů. K uvedenému je podstatné v kontextu tématu disertační práce uvést, že **nejvyšší dosažené vzdělání** je jeden z rozhodujících faktorů, který má svou roli v rámci účasti na institucionální edukaci v seniorském věku (Beneš, 2014, s. 111). Rabušic dodává, že budoucí účast seniorů na vzdělávání závisí na tom, zda se již účastnili vzdělávání v minulosti (Rabušic, 2006, s. 88–89). V rámci **religiozity** můžeme zmínit, že v seniorském věku nabývá na svém významu, což potvrzují i slova Suchomelové (2014, s. 249). Tendenci zvyšujícího se významu spirituality ve stáří zmiňuje také Vágnerová (2007, s. 428).

4 Institucionální edukace seniorů se zaměřením na univerzity třetího věku

Mezi formy vzdělávání v postproduktivním věku patří mj. institucionalizované vzdělávání seniorů, které může být realizováno na univerzitách třetího věku, v akademiích třetího věku nebo také v klubech aktivního stáří (Veteška, 2016, s. 159), přičemž na univerzity třetího věku je zaměřena právě i tato disertační práce.

Motivace seniorů k účasti na institucionální edukaci může být různá, např. Palán a Langer (2008, s. 67) shrnují motivaci seniorů ke vzdělávání z hlediska potřeb do tří okruhů, jimiž jsou potřeby vzdělávací, dále potřeby sociální neboli potřeby kontaktu a poslední okruh tvoří potřeba seberealizace (Palán, Langer, 2008, s. 67). Šerák uvádí motivy, které vedou seniory ke vzdělávání, přičemž zmiňuje, že tyto motivy jsou u seniorů velmi rozmanité (Šerák, 2009, s. 193–194), např. se tak může jednat o následující: *„udržení psychické a sociální aktivity, snížení pocitu osamocení, sociální integrace, udržování soběstačnosti, naplnění osobních zájmů či uskutečnění toho, co lidé nestihli v dobách své ekonomické aktivity. Dominantním faktorem je především snaha věnovat se oboru, o který jedinec projevoval zájem již v minulosti, ale vývoj jeho životní dráhy mu z nejrůznějších důvodů neumožnil se tomuto tématu intenzivněji věnovat“* (Šerák, 2009, s. 193–194). Beneš (2014, s. 112) k uvedenému tématu píše, že mezi motivy, které vedou seniory k účasti na institucionální edukaci, patří *„touha po sociálních kontaktech, očekávání okolí, ale i snaha najít smysl života ve vědomí vlastní konečnosti, zvládání tělesných, psychických a sociálních změn, udržování vlastních sil“* (Beneš, 2014, s. 112). Motivaci seniorů k účasti na výuce na univerzitách třetího věku se věnuje dále např. Schmidt (1997, s. 45) či Tomczyk (2015, s. 24). V oblasti motivace seniorů ke vzdělávání již bylo realizováno několik výzkumů – viz např. Jelínek (2009, s. 3–4), Picton a Yuen (1998, s. 24–45), Narushima, Liu a Diestelkamp (2013, s. 569–584) nebo výzkum, který proběhl v rámci mezinárodního projektu Erasmus+ *Educational Senior Network* (Grunwald, Hrapková, 2017).

Přínos institucionální edukace v seniorském věku dokládá mj. tvrzení Vetešky (2016, s. 159–160): *„Vzdělávací aktivity přispívají v seniorském věku k pocitu důstojnosti, ke spokojenosti a naplnění sociálních potřeb, k integraci jedince do společnosti, ke snazšímu zvládání nových úkolů a činností, a především k vyšší kvalitě života. Edukační aktivity pomáhají zajistit úspěšný přechod a adaptaci v rámci pozdějších vývojových etap a přispívají k udržení a zlepšení duševního i fyzického zdraví.“* Význam institucionální edukace

v seniorském věku zmiňuje také MPSV (2013, s. 13), přínos univerzit třetího věku spočívající v prevenci sociálního vyloučení zdůrazňují i další autoři, např. Zakowicz (2012, s. 46).

Významným prvkem edukace u všech věkových skupin je **obsah vzdělávání**, který nemůže být stanoven nahodile, ale musí být podřízen cíli/cílům vzdělávání a musí být v souladu se vzdělávacími záměry (Bočková, Petřková, 1997, s. 66). U edukace seniorů se klade důraz na naplnění osobních zájmů seniorů (Čornaničová, 2007, s. 17).

Univerzity třetího věku se řadí mezi základní instituce vzdělávání seniorů (Špatenková, Smékalová, 2015, s. 89), poskytují zájmové vzdělávání (Palán, Langer, 2008, s. 68), přičemž účast nevede k získání akademického titulu ani vědecké hodnosti (Špatenková, Smékalová, 2015, s. 91). Senioři prostřednictvím vzdělávání na U3V získají nové vědomosti a zkušenosti, ale také si naplňují volný čas a mohou se seznámit s novými lidmi. Naopak mezi nedostatky U3V patří relativně malá kapacita, zhoršená dostupnost pro zájemce z menších a vzdálenějších obcí, omezení na posluchače s maturitou, nemožnost dosáhnout formální kvalifikace a také to, že senioři jsou odděleni od řádných studentů, což zamezuje mezigeneračnímu dialogu (Šerák, 2009, s. 197–198). Některé uvedené nedostatky se snaží určití organizátoři vzdělávání na U3V eliminovat, jak uvádí např. Šerák (2009, s. 198) nebo Tomczyk (2015, s. 61).

Na základě výzkumu A. Petřkové tvoří cca 70 % účastníků vzdělávání na U3V ženy, přičemž věkově jsou nejpočetnější skupinou lidé v rozmezí 60–70 let (Petřková, 1998, s. 154–155). Také Gołdys, Krzyżanowska, Stec a Ostrowski uvádí, že univerzity třetího věku navštěvují především ženy, počet účastníků – mužů dosahuje cca 15 % (Gołdys, Krzyżanowska, Stec a Ostrowski, 2012, s. 45). Obdobný výsledek byl zveřejněn také v dokumentu, který byl představen na kongresu AIUTA v roce 2006 (Adamec, Kryštof, Šolc, 2011, s. 15).

V současné době mohou senioři navštěvovat univerzity třetího věku téměř na všech vysokých školách a pomalu se stávají součástí také soukromých vysokých škol (Špatenková, Smékalová, 2015, s. 90–91).

Dále se zaměříme na **Univerzitu třetího věku na Univerzitě Palackého v Olomouci**, která vznikla v roce 1986 jako jedna z prvních univerzit třetího věku v naší republice. První stupeň studia zahrnuje první ročník. Jedná se o všeobecný ročník, který má informačně-motivační charakter. Probíhá prostřednictvím jednorázových přednášek, které jsou různorodé tematiky. Druhý stupeň studia zahrnuje druhý a třetí ročník a je tematicky jednotný – účastníci

navštěvují specializované běhy na příslušných fakultách Univerzity Palackého v Olomouci. Výuka na U3V je v souladu s harmonogramem akademického roku. Studium je zahájeno zápisem a imatrikulací a ukončuje se promoci, která se oficiálně nazývá *Slavnostní vyřazení posluchačů*. Mnozí senioři se však ke studiu (někdy i opakovaně) vracejí (Špatenková, 2011, s. 72–73). Uvedená U3V realizuje výuku také prostřednictvím tzv. mezigeneračního dialogu (Špatenková, Smékalová, 2015, s. 93–94).

Krátce si charakterizujeme také **Univerzitu třetího věku na Univerzitě Komenského v Bratislavě** (dále také jako UTV), která byla založena v roce 1990 a byla tak první univerzitou třetího věku na Slovensku (Hrapková, 2016b, s. 6). Studium je koncipované jako tříletý program. První ročník studia je zaměřen všeobecně, realizovány jsou přednášky z většiny nabízených oborů. V následujících ročnících již výuka probíhá ve vybraných studijních oborech.¹ Po úspěšném ukončení studia získávají účastníci osvědčení o absolvování zájmového vzdělávání na UTV. Při této Univerzitě třetího věku působí také Klub UTV. V něm připravují současní, ale i bývalí účastníci Univerzity třetího věku neformální setkání, návštěvy divadel, diskuze s významnými osobnostmi společenského života a další aktivity (Hrapková, 2016b, s. 6–7).

¹ Na Slovensku se používá pojem studijní obor („studijný odbor“) oproti českému pojmu specializovaný běh.

5 Kvalita života seniorů a smysluplnost jejich života v kontextu účasti seniorů na institucionální edukaci

V této části se zaměříme na smysluplnost života seniorů jakožto jeden z ukazatelů kvality života – vztah mezi kvalitou a smyslem života potvrzují Čeledová a Čevela (2010, s. 89), kteří uvádí: „*Kvalita života souvisí se smyslem života. Lidé, kteří prožívají svůj život jako smysluplný, jsou ve větší duševní pohodě (well-being).*“ Obdobně se o vztahu smysluplnosti života a kvality života jedince zmiňuje také např. Petrová (2005, s. 106–107).

Kvalita života je závislá na psychologických a sociálních dispozicích, ale souvisí také mj. s realizací smysluplných aktivit, v rámci kterých vystává důležitost edukačních programů pro seniory, které mohou přispět ke zvýšení kvality života osob seniorského věku (Špatenková, Smékalová, 2015, s. 44). Kvalita života není tvořena pouze příčinami materiálními a formálními, ale ovlivňuje ji i smysl života člověka (Hogenová, 2002, s. 31).

V současné době je zdůrazňována nezbytnost péče o tělesnou, duševní a duchovní stránku osobnosti (Petrová, 2005, s. 5). „*Konečnost lidského života pak s sebou přináší naléhavou otázku po jeho kvalitě*“ (Petrová, 2005, s. 6). V tomto kontextu se vyjadřují také Bočková a Petřková, že i senioři, kteří se účastní univerzit třetího věku, si kladou mj. otázky vztahující se ke kvalitě života člověka a smyslu jeho existence (Bočková, Petřková, 1997, s. 65).

Smysluplnosti života se věnoval mj. Viktor E. Frankl, který hovořil o vůli ke smyslu, o potřebě smyslu života a jeho naplňování. V této souvislosti se zmiňoval o přínosu logoterapie a existenciální analýzy (Frankl, 1996). Logos pochází z řečtiny a znamená smysl (Frankl, 1994a, s. 65). V. E. Frankl definoval tři kategorie hodnot, k nimž se člověk může vztahovat a naplňovat tak svou smysluplnost bytí. Jedná se o *hodnoty tvůrčí, zážitkové a postojevé* (Frankl, 1996, s. 61–63). Pokud ovšem člověk nemá smysl života (Frankl, 1996, s. 25), pociťuje bezsmyslnost či vnitřní prázdnotu, dostává se tak do tzv. *existenciálního vakua* (Frankl, 1994b, s. 125). Osoby, které necítí smysl života či o smyslu života pochybují, prožívají existenciální frustraci (Frankl, 1996, s. 25). Pokud se existenciální frustrace projeví v neurotických symptomech, můžeme v logoterapii hovořit o tzv. *noogenní neuróze* (Frankl, 1994b, s. 125).

Výzkumu týkajícího se smysluplnosti života v seniorském věku se věnovaly např. Lovasová a Edlová, které využily Existenciální škálu jako výzkumný nástroj (Lovasová, Edlová, 2016, s. 109–126), dále také Ondrušová a Dragomirecká ve výzkumu *Smysl života*

a deprese u českých seniorů, ve kterém ověřovaly souvislost mezi smysluplností života seniorů a depresemi (Ondrušová, Dragomirecká, 2012, s. 193–205).

Franklovi přímí pokračovatelé Elizabeth S. Lucasová a Alfried Längle mj. přispěli k rozvoji diagnostiky životního smyslu. Lucasová je autorkou *Logo-testu*, Längle s týmem spolupracovníků vytvořil *Existenciální škálu* (Plháková, 2006, s. 216).

6 Popis vlastního řešení – výzkumu realizovaného v rámci disertační práce

Výzkumný záměr

Z demografického hlediska se zvyšuje počet osob seniorského věku (Český statistický úřad, 2014, s. 7), na což je nutné se připravit a zabezpečit seniorům podmínky pro kvalitní život. Z mnoha důvodů je důležité, aby starší lidé zůstali co nejdéle aktivní a měli tak nadále šanci prožívat svůj život smysluplně. Senioři mohou navštěvovat institucionální edukaci. Dle Špatenkové a Smékalové jsou pravděpodobně nejznámější, ale zároveň nejnáročnější institucí věnující se edukaci seniorů univerzity třetího věku (Špatenková, Smékalová, 2015, s. 89–90). Vzhledem k tomu, že vzdělávání seniorů na univerzitách třetího věku představuje nejnáročnější možnost ke vzdělávání seniorů, jak uvádí např. Špatenková a Smékalová (2015, s. 90) nebo také Bočková a Petřková (1997, s. 65), tak se naskýtají otázky, jako např. zda jsou senioři spokojeni s náplní institucionální edukace a zda jim institucionální edukace přináší to, co od ní očekávali.

Seniorský věk s sebou může přinášet různé náročné situace, jako např. ztrátu sociálních kontaktů důsledkem ukončení pracovního života či úmrtím blízkých osob. U osaměle žijících seniorů může dojít až k sociální izolaci (Vágnerová, 2007, s. 355, 365–366). Již realizovaný výzkum *Názory a postoje české populace k seniorům* zjišťoval, čeho se česká populace ve spojení se stářím obává, a možnost samoty, tedy strach z osamocení, se umístil na třetím místě v rámci četností (49 %), hned po obavě z nemoci (78 %) a po strachu z finanční a existenční nouze (54 %). Nachází se tak dokonce před strachem ze smrti (43 %) a před obavou z nedostatečnosti či nedostupnosti lékařské péče (37 %) (Sak, Kolesárová, 2008, s. 25). V této souvislosti je důležité zjistit, zda senioři postrádají sociální kontakt, zda se cítí sami, jak často se stýkají se svou rodinou a přáteli a jestli jim institucionální edukace pomáhá navázat nové sociální kontakty. Jedná se tak o důležité otázky, na které se disertační práce také zaměří.

Podstatné je také zjištění, zda senioři pociťují svůj život jako smysluplný vzhledem k poznatkům, které byly zmíněny v kapitole věnující se smysluplnosti života v seniorském věku. Vzhledem k již uvedeným skutečnostem a v souladu s aktuálností této problematiky je zapotřebí se na tematiku prožívání smysluplnosti života v seniorském věku zaměřit a podrobněji tuto oblast zmapovat.

V kontextu výše uvedených údajů a skutečností je nutné zajistit kvalitní zázemí institucionální edukace, a proto je zapotřebí zjistit a analyzovat podstatné informace týkající se této oblasti. Prozatím bylo v této oblasti realizováno několik výzkumů (viz např. Petřková, 2010, Grunwald, Hrapková, 2017, dále také např. Hrapková, 2016a a další), o vybraných charakteristikách (o věku, počtu mužů a žen, národnostním složení a o problematice fyzického zdraví) seniorů účastnících se např. Univerzity třetího věku v Uppsale ve Švédsku se zmiňuje Hammarström (2016, s. 109–114), přesto je nutné tuto oblast, a to i vzhledem k aktuálnosti problematiky dynamiky stárnutí populace, blíže reflektovat i u nás. Většina dosavadních výzkumů (viz např. Grunwald, Hrapková, 2017) se věnuje především zjištění motivace seniorů k účasti na institucionální edukaci nebo průběhu těchto vzdělávacích akcí. Dostatečně však nejsou známy např. názory účastníků U3V na to, zda jim účast na institucionální edukaci splnila jejich očekávání, stejně tak není dostatečně známo např. zastoupení temperamentových rysů seniorů účastnících se U3V či prožívaná smysluplnost života seniorů účastnících se univerzity třetího věku, přičemž tyto a další údaje mohou hrát významnou roli při plánování a realizaci vzdělávacích akcí. V kontextu uvedeného píše také Špatenková a Smékalová (2015, s. 64): „*O seniorech angažovaných v tradičních vzdělávacích situacích toho ale pořád víme poměrně málo. Stejně tak nemáme dostatek relevantních informací o prožívání a rolích emocí v pozdní fázi ontogeneze. Moc toho nevíme ani o tom, jak starší lidé vytvářejí a vnímají smysl svého života.*“

Výše uvedené a další podněty vedly k zaměření disertační práce na institucionální edukaci v seniorském věku a ke stanovení cíle této práce.

Hlavní cíl, dílčí cíle

Hlavním cílem je vyvození komplexní charakteristiky seniorů účastnících se institucionální edukace (U3V), včetně míry jejich existenciální zakotvenosti, a analýza vybraných aspektů institucionální edukace v seniorském věku (U3V).

Dílčí cíle jsou vymezeny následovně:

- Vyvodit charakteristiku účastníků institucionální edukace (U3V) v rámci demografických a dalších údajů, údajů o sociálních kontaktech, o zastoupení temperamentových rysů (extraverze – introverze, stabilita – labilita).
- V rámci dat o prožívání smysluplnosti života zjistit míru prožívané smysluplnosti života seniorů účastnících se institucionální edukace (U3V) a specifikovat tím, jaká je

prožívaná kvalita jejich života, zda a případně v jaké míře se u seniorů účastnících se institucionální edukace (U3V) vyskytuje existenciální frustrace. Analyzovat vztah mezi mírou prožívané smysluplnosti života seniorů účastnících se institucionální edukace (U3V) a vybranými proměnnými (četnost setkávání s příbuznými / přáteli či známými, zastoupení temperamentových rysů, potřeba seznámit se s novými lidmi prostřednictvím institucionální edukace – U3V).

- Určit převažující motivy, které vedou seniory k účasti na institucionální edukaci (U3V). Srovnat zjištěná data s údaji uvedenými v odborných publikacích (viz např. Šerák, 2009, s. 193–194; Beneš, 2014, s. 112) a s vybranými výsledky mezinárodního projektu Erasmus+ *Educational Senior Network* (Grunwald, Hrapková, 2017, s. 35, 76–77, 83–84).
- Zjistit vybrané aspekty týkající se institucionální edukace v seniorském věku (U3V) – přínos účasti na institucionální edukaci (U3V) pro seniory, jejich zájem o (další) účast v institucionální edukaci (U3V), ne/zvažování seniorů ukončení své účasti na institucionální edukaci (U3V), seniory subjektivně vnímaná náročnost edukačních aktivit a ne/postrádání určitých témat nebo informací v rámci náplně institucionální edukace (U3V). Identifikovat případné edukační potřeby seniorů. Vyvodit význam institucionální edukace (U3V) pro seniory.
- Analyzovat vztah mezi motivem edukace týkajícím se potřeby sociálních kontaktů / poznávací potřebou a přínosem institucionální edukace (U3V) v těchto směrech. Analyzovat vztah mezi potřebou seniorů seznámit se s novými lidmi prostřednictvím institucionální edukace (U3V) s vybranými charakteristikami (s údajem, jak často se setkávají se svými příbuznými / přáteli či známými, s jejich temperamentovými rysy extraverte – introverte).

Výzkumné problémy a otázky

- Jaká je charakteristika účastníků institucionální edukace (U3V) v rámci demografických a dalších údajů, údajů o sociálních kontaktech, o zastoupení podstatných temperamentových rysů (extraverte – introverte, stabilita – labilita)?
- Jaká je míra prožívané smysluplnosti života seniorů účastnících se institucionální edukace (U3V) a případné existenciální frustrace? Existuje vztah mezi mírou prožívané smysluplnosti života seniorů účastnících se institucionální edukace (U3V)

- a vybranými proměnnými (četnost setkávání s příbuznými / přáteli či známými, míra neuroticismu, míra extraverte – introverze, potřeba seznámit se s novými lidmi prostřednictvím institucionální edukace (U3V)?
- Jaké motivy vedou seniory k účasti na institucionální edukaci (U3V)? Shodují/odlišují se (případně v jakých oblastech) zjištěná data s údaji uvedenými v odborných publikacích (viz např. Šerák, 2009, s. 193–194; Beneš, 2014, s. 112) a s vybranými výsledky mezinárodního projektu Erasmus+ *Educational Senior Network* (Grunwald, Hrapková, 2017, s. 35, 76–77, 83–84)?
 - Jaký přínos shledávají senioři v účasti na institucionální edukaci (U3V), mají zájem o (další) účast v institucionální edukaci (U3V), ne/zvažovali senioři ukončení své účasti na institucionální edukaci (U3V), považují senioři subjektivně edukační aktivity za náročné a saturuje nabídka institucionální edukace (U3V) edukační potřeby účastníků se seniorů? Příp. jaké jsou edukační potřeby seniorů účastníků se institucionální edukace (U3V)? Jaký význam má institucionální edukace (U3V) pro seniory?
 - Souvisí motiv edukace týkající se potřeby sociálních kontaktů / poznávací potřeby s přínosem institucionální edukace (U3V) v těchto směrech? Souvisí potřeba seniorů seznámit se s novými lidmi prostřednictvím institucionální edukace (U3V) s vybranými charakteristikami (s údajem, jak často se setkávají se svými příbuznými / přáteli či známými, s jejich temperamentovými rysy extraverte – introverze)?

Hypotézy

H1: Senioři, kteří se velmi často nebo často setkávají se svými příbuznými, vykazují vyšší míru prožívané smysluplnosti života než senioři, kteří se se svými příbuznými setkávají občas, výjimečně anebo se se svými příbuznými nesetkávají vůbec.

H2: Senioři, kteří se velmi často nebo často setkávají se svými přáteli či známými, vykazují vyšší míru prožívané smysluplnosti života než senioři, kteří se se svými přáteli či známými setkávají občas, výjimečně anebo se se svými přáteli či známými nesetkávají vůbec.

H3: Senioři s nižší mírou neuroticismu vykazují vyšší míru subjektivně prožívané existenciální zakotvenosti než senioři s vyšší mírou neuroticismu.

H4: Senioři extraverti vykazují vyšší míru subjektivně prožívané existenciální zakotvenosti než senioři introverti.

H5: Senioři, kteří uvádí potřebu seznámení se s novými lidmi prostřednictvím institucionální edukace (U3V), vykazují nižší míru prožívané smysluplnosti života než senioři, kteří tuto potřebu neuvádí.

H6: Mezi výsledkem zjištěným Existenciální škálou (C–body) a výsledkem zjištěným Logotestem existuje vztah.

H7: Senioři, kteří uvádí jako motiv edukace potřebu sociálních kontaktů, častěji vykazují přínos institucionální edukace (U3V) v tomto směru ve srovnání se seniory, kteří tento motiv neuvádí.

H8: Senioři, kteří uvádí jako motiv edukace poznávací potřebu, častěji vykazují přínos institucionální edukace (U3V) v tomto směru ve srovnání se seniory, kteří tento motiv neuvádí.

H9: Senioři, kteří se setkávají se svými příbuznými občas, výjimečně anebo se se svými příbuznými nesetkávají vůbec, uvádí potřebu seznámení se s novými lidmi prostřednictvím institucionální edukace (U3V) častěji než senioři, kteří se velmi často nebo často setkávají se svými příbuznými.

H10: Senioři, kteří se setkávají se svými přáteli či známými občas, výjimečně anebo se se svými přáteli či známými nesetkávají vůbec, uvádí potřebu seznámení se s novými lidmi prostřednictvím institucionální edukace (U3V) častěji než senioři, kteří se velmi často nebo často setkávají se svými přáteli či známými.

H11: Senioři extraverti uvádějí potřebu seznámení se s novými lidmi prostřednictvím institucionální edukace (U3V) častěji než senioři introverti.

Výzkumné předpoklady

1. Institucionální edukace (U3V) se ve větší míře účastní ženy.
2. Většina dotázaných seniorů bude zdravých nebo zdravých s menšími zdravotními potížemi.
3. Většina seniorů bude mít nejvyšší dosažené vzdělání zakončené maturitní zkouškou.

4. Zastoupení seniorů s náboženským vyznáním bude obdobné jako zastoupení seniorů bez náboženského vyznání.
5. Nejčastěji se bude objevovat vzdálenost místa bydliště seniorů od vzdělávací instituce (U3V) do 30 km.
6. Seniori, kteří žijí sami, budou v podobném zastoupení jako seniori, kteří žijí s dalším členem v domácnosti.
7. Většina seniorů bude vykazovat zájem o častější kontakt s přáteli/známými, s příbuznými.
8. V zastoupení základních temperamentových rysů seniorů budou patrně převládat extroverti.
9. Seniori budou z větší části subjektivně prožívat dostatečnou míru smysluplnosti života, nebudou trpět existenciální frustrací.
10. Mezi nejčastějšími motivy, které vedly seniory k účasti na institucionální edukaci (U3V), se bude vyskytovat poznávací potřeba a potřeba sociálních kontaktů.
11. Seniori budou vnímat institucionální edukaci převážně jako přínosnou.
12. Vzdělávací potřeby budou u většiny seniorů účastnících se institucionální edukace (U3V) naplněny.

Výzkumné nástroje

V rámci výzkumného šetření byly použity následující výzkumné nástroje.

Dotazník vlastní konstrukce byl zkonstruován v souladu s hlavním cílem zkoumání. Prostřednictvím tohoto dotazníku je možné zjistit profil a základní charakteristiky (věk, nejvyšší dosažené vzdělání, četnost sociálních kontaktů apod.) seniorů účastnících se institucionální edukace (U3V) a vybrané aspekty týkající se účasti seniorů na institucionální edukaci – U3V (motivace k účasti, hodnocení přínosu institucionální edukace apod.).

Eysenckův osobnostní dotazník EOD zjišťuje dvě hlavní temperamentové dimenze osobnosti: extraverzi – introverzi, stabilitu – labilitu. Extraverze a neuroticismus mají tendenci s věkem klesat. Korelace s pohlavím nejsou značné (Miglierini, Vonkomer, 1979, s. 10, 25).

Logo-test vytvořila E. Lucasová s cílem měřit to, co Frankl nazval *vůlí k životu* (Křivohlavý, 2006, s. 73). „Získaný celkový skóre umožňuje posoudit osobu vzhledem k proměnné ‚prožívaná smysluplnost‘ oproti ‚existenciální frustraci‘ jakožto nedostatku prožívání smyslu ve vlastním životě; její výsledek je porovnán s ukazateli rozložení tohoto znaku v populaci osob stejného věkového pásma. Tyto populační normy jsou vyjádřeny v kvartilech Q1–Q4 [...]“ (Lucasová, 1992, s. 16). Výsledky Logo-testu svědčí o míře životní naplněnosti, nebo naopak o nespokojenosti se životem, zjištěna tak může být *existenciální frustrace*, popřípadě *noogenní neuróza*. Umístění v kvartilu Q1 značí dobrou až nejlepší úroveň prožívané smysluplnosti života, zařazení v kvartilech Q2+Q3 značí průměrnou úroveň prožívané životní smysluplnosti. Kvartil Q4 směřuje k nedostatečné ohrožující úrovni prožívaného smyslu života, prožívaná smysluplnost je u těchto osob sporná, nebo ji tito lidé dokonce postrádají. V tomto pásmu jsou normy dále podrobněji rozlišené. Celkový skóre v pásmu Q4-(D9+D10) značí nejméně ohroženou skupinu z kvartilu Q4. Smysluplnost života člověka vyskytujícího se v této skupině není dobrá, jelikož je na hranici existenciální frustrace. Dále se v kvartilu Q4 vyčleňuje decil D9, který značí velmi špatnou úroveň prožívané smysluplnosti života, a decil D10, který značí nejhorší úroveň prožívané smysluplnosti života. V tomto decilu je možné specifikovat noogenní neurózu (Lucasová, 1992, s. 7, 16–19).

Existenciální škálu (ESK) vytvořili Längle, Orglerová a Kundi (Křivohlavý, 2006, s. 88). Tento výzkumný nástroj zjišťuje odpověď na otázku: „*Jak dobře se danému člověku podařilo smysluplně utvářet svou existenci*“ (Křivohlavý, 2006, s. 89). Existenciální škála je standardizovaná a skládá se ze 46 položek, které jsou přiřazeny ke čtyřem základním stupnicím (Längle, Orglerová, Kundi, 2001, s. 18–19) a zjišťují tak čtyři osobnostní vlastnosti, které jsou podmínkou smysluplného žití (Längle, 1988, s. 40–52). Jsou jimi *Sebeodstup (SO)*, *Sebepřesah (SP)*, *Svoboda (SV)* a *Odpovědnost (OD)* (Längle, Orglerová, Kundi, 2001, s. 18–19, 38–42). První dvě stupnice – vlastnosti (SO a SP) spolu tvoří složenou stupnici *Personalita* či *Osobní faktor (P)*, další dvě stupnice – vlastnosti (SV a OD) tvoří složenou stupnici *Existencialita* či *Existenciální faktor (E)*. *Celkový skóre* či *Prožívaná smysluplnost (CS)* obsahuje obě složené stupnice – *Personalitu* a *Existencialitu* (Längle, Orglerová, Kundi, 2001, s. 18–19, 43–44). Celkový skóre „*měří prožívání smysluplné osobní existence. [...] Vypovídá o schopnosti člověka dobře vycházet se sebou a se světem a aktivně se vypořádávat s vnitřními i vnějšími nároky vlastního života a s hodnotami, které mu nabízí*“ (Längle, Orglerová, Kundi, 2001, s. 45).

Realizace výzkumného šetření

Respondenti byli účastníci institucionální edukace z Univerzity třetího věku na Univerzitě Palackého v Olomouci, která působí v Olomouckém kraji. Respondentům byly rozdány soubory výzkumných nástrojů, každý soubor obsahoval všechny čtyři výzkumné nástroje – dotazník vlastní konstrukce, Eysenckův osobnostní dotazník EOD, Logo-test, Existenciální škálu (blíže byly popsány výše).

7 Výsledky výzkumu realizovaného v rámci disertační práce

V disertační práci jsou uvedeny výsledky výzkumného šetření, které bylo realizováno na Univerzitě třetího věku na Univerzitě Palackého v Olomouci. (Pro zajímavost jsou v disertační práci uvedeny také výsledky vztahující se k Univerzitě třetího věku na Univerzitě Komenského v Bratislavě, na které autorka disertační práce absolvovala 26. 4. – 28. 5. 2017 vědecko-výzkumnou stáž. Výsledky ze zkrácené varianty dotazníku vlastní konstrukce z této UTV jsou představeny pouze v disertační práci jako doplňující informace, přičemž vzhledem k požadavkům na rozsah autoreferátu nejsou na tomto místě tyto výsledky uvedeny).

7.1 Charakteristika účastníků institucionální edukace (U3V)

Součástí výzkumu byla charakteristika seniorů účastnících se institucionální edukace (U3V). Výsledky se vztahují k demografickým a dalším údajům, k četnosti sociálních kontaktů seniorů a k temperamentovým rysům.

Nejprve se zaměříme na **demografické a další údaje vztahující se k charakteristice účastníků institucionální edukace (U3V)**. Vyhodnoceno bylo 172 dotazníků, z toho 150 od žen a 22 od mužů (Tallová, Petrová, 2016, s. 95). Nejvíce respondentů (55,8 %) bylo ženatých/vdané, 21,5 % respondentů byli vdovci/vdovy, 18,0 % bylo rozvedených a 4,7 % svobodných (Tallová, Petrová, 2016, s. 99–100). 50,6 % respondentů subjektivně hodnotí svůj zdravotní stav tak, že jsou zcela zdraví a netrpí žádným chronickým onemocněním, 39,5 % párkrát do roku mívá vážnější zdravotní potíže. Pouze 9,9 % respondentů je nemocných, tito mají chronické choroby a vážnější zdravotní potíže (Tallová, Petrová, 2016, s. 97). Většina respondentů (63,4 %) měla nejvyšší dosažené vzdělání zakončené maturitní zkouškou. Dále ve výzkumném vzorku byli respondenti s vysokoškolským vzděláním (15,7 %), s vyšším odborným vzděláním (4,7 %) a celkem 16,2 % respondentů nemá vzdělání zakončené maturitní zkouškou (Tallová, Petrová, 2016, s. 97–98). S touto charakteristikou se pojí také původní zaměstnání respondentů, kdy největší zastoupení ve výzkumu měli respondenti, kteří vykonávali administrativní práce (26,7 %), následovala obchodně-ekonomická oblast (20,3 %) a technicky zaměřené práce (16,3 %), dále práce ve zdravotnictví (11,0 %), školství (10,5 %) a v oblasti služeb (9,3 %). Nejmenší zastoupení měli respondenti, kteří pracovali v rámci dělnických a uklízacích prací (3,5 %), a další (2,3 %) (Tallová, Petrová, 2016, s. 98–99). 51,2 % respondentů uvedlo, že jsou náboženského vyznání, 48,8 % jich není náboženského vyznání (Tallová, Petrová, 2016, s. 100–101). 43,6 % respondentů má bydliště

vzdálené 6 až 30 km od vzdělávací instituce a 35,5 % respondentů má bydliště vzdálené do 5 km od vzdělávací instituce (Tallová, Petrová, 2016, s. 96). S tímto se pojí také způsob dopravy respondentů na výuku, kdy největší zastoupení mělo vlakové spojení – u 34,3 % respondentů a následovala městská hromadná doprava – u 27,9 % respondentů (Tallová, Petrová, 2016, s. 96–97).

V rámci **charakteristiky účastníků institucionální edukace (U3V) týkající se údajů o sociálních kontaktech** bylo zjištěno následující. Sám/a v domácnosti žije 37,2 % respondentů, zbývajících 62,8 % respondentů žije s nějakým dalším členem v domácnosti (s manželem/kou, s manželem/kou a dalšími členy rodiny, s dcerou/synem/sestrou a jejich rodinami, s přítelem/kyní či partnerem/kou) (viz Tallová, Petrová, 2015c, s. 297). K uvedenému můžeme doplnit, že 99,4 % respondentů bydlí v domě či bytě, pouze 0,6 % žije v domě s pečovatelskou službou (Tallová, Petrová, 2016, s. 95). 44,8 % respondentů považuje sociální kontakt s příbuznými za nedostatečný a obdobně 43,0 % respondentů má zájem o častější setkávání s přáteli či známými (Tallová, Petrová, 2015c, s. 298). 38 respondentů (tzn. 22,1 %) dokonce uvedlo, že se cítí sami, 134 (tzn. 77,9 %) jich takový pocit nemá.

K charakteristice účastníků institucionální edukace (U3V) v rámci údajů o sociálních kontaktech můžeme doplnit, že největší zastoupení v rámci setkávání se respondentů s příbuznými bylo v rámci kategorie „často“ (u 40,7 % respondentů), u setkávání se respondentů s přáteli či známými bylo největší zastoupení v rámci kategorie „občas“ (u 48,8 % respondentů) (viz Tallová, Petrová, 2015c, s. 297).

Charakteristika účastníků institucionální edukace (U3V) v rámci zastoupení podstatných temperamentových rysů přinesla tyto údaje. Ve výzkumném vzorku převládali respondenti – introverti (48,8 %), zastoupení extravertů bylo v menší míře (41,9 %), 9,3 % respondentů bylo nevyhraněných, to znamená, že byli na pomezí mezi extravertů a introvertů. Většina respondentů (70,3 %) byla v rámci zastoupení neuroticismu stabilních a 22,1 % respondentů bylo labilních. 7,6 % respondentů bylo nevyhraněných, tzn. na pomezí mezi stabilitou a labilitou.

7.2 Prožívání smysluplnosti života seniorů účastnících se institucionální edukace (U3V)

Respondenti se jako skupina umístili v rámci **Existenciální škály** v průměru ve všech stupnicích (SO, SP, SV, OD) i složených stupnicích (P, E, CS) ve středním skóru, což značí poměrně dobré naplnění životní existence. Konkrétně např. v rámci CS se 91,9 % respondentů řadí do středního skóru a 4,7 % do velmi vysokého skóru, pouze 3,5 % dosáhlo nízkého skóru (Tallová, Petrová, 2015b, s. 225–227).

Většina respondentů v rámci **Logo-testu** má velice dobrou (41,3 %) nebo střední úroveň naplnění smyslu života (51,2 %), pouze 4,1 % respondentů má zhoršené naplnění smyslu života a 3,5 % respondentů má špatné, čili ohrožující naplnění smyslu života (Tallová, Petrová, 2015c, s. 299).

V rámci smysluplnosti života byla také **statisticky vyhodnocená data**. Zjištěno bylo, že není statisticky významný rozdíl v míře prožívané smysluplnosti života u seniorů, kteří se velmi často nebo často setkávají se svými příbuznými, a seniorů, kteří se se svými příbuznými setkávají občas, výjimečně anebo se vůbec nesetkávají se svými příbuznými, obdobný výsledek byl zjištěn také v případě setkávání seniorů s přáteli či známými.

Zjištěno také bylo, že senioři s nižší mírou neuroticismu vykazují významně vyšší míru subjektivně prožívané existenciální zakotvenosti než senioři s vyšší mírou neuroticismu. V případě vztahu míry extravertze – introvertze a míry prožívané smysluplnosti života seniorů zjišťované prostřednictvím Existenciální škály můžeme uvést, že senioři extraverti vykazují významně vyšší míru subjektivně prožívané smysluplnosti života než senioři introverti. Prostřednictvím statistického vyhodnocení dat bylo zjištěno, že v rámci Logo-testu senioři extraverti vykazují stejnou míru subjektivně prožívané existenciální zakotvenosti jako senioři introverti.

Statisticky významný rozdíl nebyl v rámci míry prožívané smysluplnosti života u seniorů, kteří mají potřebu seznámit se s novými lidmi prostřednictvím institucionální edukace (U3V), a mezi seniory, kteří tuto potřebu nevedli.

Zjištěno bylo, že celkový skór Logo-testu a C–body Existenciální škály spolu korelují.

7.3 Motivace seniorů k účasti na institucionální edukaci (U3V)

Respondenti uváděli velké množství různých motivů, které je vedly ke vzdělávání na U3V. Nejvíce respondentů (152) uvedlo, že jejich motivem k účasti na U3V bylo získání nových informací, dalším nejčastějším motivem byl motiv duševní aktivity (u 96 respondentů) a na třetím místě v rámci četnosti byl motiv seznámení se s novými lidmi (u 74 respondentů) a následoval motiv osobnostního rozvoje (u 72 respondentů) (Tallová, Petrová, 2016, s. 101–102).

V disertační práci jsou výsledky vztahující se k motivaci seniorů k účasti na U3V porovnány s údaji uvedenými Šerákem (2009, s. 193–194), Benešem (2014, s. 112), Schmidtem (1997, s. 45) i Tomczykem (2015, s. 24), Palánem a Langerem (2008, s. 67), Mužíkem (2004, s. 17) a také s vybranými údaji z výzkumu, které byl realizován v rámci mezinárodního projektu Erasmus+ *Educational Senior Network* (viz Grunwald, Hrapková, 2017, s. 35, 74, 76–77, 83–84).

7.4 Vybraná specifika institucionální edukace seniorů (U3V)

Senioři uváděli různá pozitiva, která jim účast na edukačních aktivitách přinesla (viz Tallová, Petrová, 2015a, s. 166). O přínosu edukace na U3V svědčí také to, že respondenti pouze v pěti případech zvažovali ukončení vzdělávání na U3V (Tallová, Petrová, 2015a, s. 166). Po absolvování současného studia na U3V má zájem o další účast celkem 140 respondentů (tzn. 81,4 %), 26 respondentů (tzn. 15,1 %) uvedlo, že se možná zúčastní dalšího vzdělávání a 4 osoby (tzn. 2,3 %) prozatím neví, zda se budou chtít dále účastnit vzdělávání. Pouze 2 respondenti (tzn. 1,2 %) uvedli, že o další vzdělávání na U3V již nemají zájem (Tallová, Petrová, 2015a, s. 166). Můžeme doplnit, že 93,6 % respondentů vnímá výuku na U3V jako nenáročnou (Tallová, Petrová, 2016, s. 104).

Většina respondentů (68 %) má naplněné vzdělávací potřeby v rámci U3V, pouze 32 % zmínilo, že by v rámci vzdělávání na U3V bylo vhodné doplnit nějaká témata či informace (Tallová, Petrová, 2016, s. 103). Nutné je ovšem poznamenat, že některá témata, která respondenti zmiňovali, že ve výuce postrádají, již byla od doby, kdy proběhl výzkum, do vzdělávání na U3V začleněna. Např. v době, kdy byl realizován výzkum v rámci disertační práce, nebyl na této U3V ještě na Právnické fakultě otevřen specializovaný běh Ochrana práv jednotlivce (viz Univerzita Palackého v Olomouci – U3V, 2012–2018b), který může naplnit

potřeby seniorů vztahující se k právní problematice. Navíc některé oblasti, o které by senioři měli zájem v rámci vzdělávání, není možné realizovat, jelikož nejsou součástí vzdělávání na této univerzitě – jak uvádí Špatenková a Smékalová, tak obsahové zaměření specializovaných běhů na U3V by mělo odpovídat odborné specializaci organizující fakulty či univerzity. Výjimku tvoří počítačové kurzy, o něž je mezi seniory velký zájem (Špatenková, Smékalová, 2015, s. 90). O naplnění (edukačních) potřeb dále může svědčit také to, že 79,7 % respondentů navštěvuje pouze U3V (Tallová, Petrová, 2016, s. 104).

7.5 Analýza vybraných vztahů zaměřených na institucionální edukaci seniorů (U3V)

Zjištěno bylo, že senioři, kteří uvádí jako motiv edukace potřebu sociálních kontaktů, významně častěji vykazují institucionální edukaci (U3V) jako přínosnou v tomto směru ve srovnání se seniory, kteří tento motiv neuvádí. V rámci poznávací potřeby vztah nebyl potvrzen – senioři, kteří uvádí jako motiv edukace poznávací potřebu, stejně často vykazují institucionální edukaci (U3V) jako přínosnou v tomto směru ve srovnání se seniory, kteří tento motiv neuvádí.

Na základě statistického zpracování dat bylo zjištěno, že senioři, kteří se setkávají se svými příbuznými občas, výjimečně anebo se se svými příbuznými neseťkávají vůbec, uvádí potřebu seznámení se s novými lidmi prostřednictvím institucionální edukace (U3V) stejně často jako senioři, kteří se velmi často nebo často setkávají se svými příbuznými. Obdobný výsledek vyšel v případě setkávání seniorů se svými přáteli či známými. Dále bylo zjištěno, že senioři extraverti uvádějí potřebu seznámení se s novými lidmi prostřednictvím institucionální edukace (U3V) stejně často jako senioři introverti.

8 Zhodnocení přínosu disertační práce pro vědní obor a pro praxi

Tuto disertační práci je možné považovat za přínosnou v mnoha ohledech. Zormanová uvádí, že „vzhledem k demografickým odhadům se můžeme domnívat, že v následujících letech výrazně poroste skupina osmdesátiletých a starších občanů, proto je třeba se již dnes zamýšlet nad problémy souvisejícími s kvalitou života v postproduktivním věku a hledat efektivní řešení těchto problémů“ (Zormanová, 2017, s. 41).

Aktuálnost tématu dokládají jak data Českého statistického úřadu (viz např. Český statistický úřad, 2014, s. 7; Český statistický úřad, 2018, s. 1, 4), tak také již uvedené vyjádření např. Zormanové (2017, s. 41), či Špatenkové a Smékalové (2015, s. 15), které obdobně hovoří o potřebě připravit se na rostoucí kohorty seniorské populace.

V souladu s výše uvedenými slovy a vzhledem k aktuálnosti tématu je potřebné věnovat se kvalitě života osob seniorského věku. Tato disertační práce se snažila zmapovat jednu z podstatných oblastí přispívajících k smysluplnému trávení volného času seniorů, jíž je institucionální edukace v seniorském věku, konkrétně se zaměřila na univerzity třetího věku. Představená disertační práce v tomto kontextu předložila důležité poznatky, jejichž přínos je možný sledovat v obohacení vědy – v obohacení pedagogické, přesněji gerontagogické (geragogické) teorie o gerontagogické (geragogické), psychologické a sociální aspekty seniorské edukace. Disertační práce poskytla další podněty k výzkumu v oblasti institucionální edukace v seniorském věku, včetně zaměření na oblast smysluplnosti života seniorů jakožto podstatné složky kvality života osob seniorského věku.

Disertační práce přinesla také důležité poznatky do praxe. Na základě především teoretických východisek byla v disertační práci vyvozena některá praktická doporučení, která mohou poskytnout důležité informace pro realizátory akcí věnujících se edukaci seniorů. Vzhledem k tomu, že výzkumná zjištění byla pozitivní, bylo souhrnné doporučení uchopeno jakožto možné obecné doporučení pro realizátory vzdělávacích akcí na univerzitách třetího věku. V souhrnném doporučení pro realizátory vzdělávacích akcí na univerzitách třetího věku je zmíněno následující:

- Obecně snižovat nedostatky U3V, které zmiňuje např. Šerák (2009, s. 198).
- Vzhledem k tomu, že univerzit třetího věku se v malé míře účastní muži, jak již bylo uvedeno také v některých publikacích (viz např. Petřková, 1998, s. 154–155; Gołdys, Krzyzanowska, Stec, Ostrowski, 2012, s. 45; Adamec, Kryštof, Šolc, 2011, s. 15) a jak také dokládá složení výzkumného vzorku v rámci předložené disertační práce, tak je

vhodné zaměřit se na motivaci potenciálních účastníků seniorského vzdělávání – mužů.

- Nutné je průběžně aktualizovat (pokud je to možné a reálné) nabídku specializovaných běhů potřebám seniorů – obsah edukace v seniorském věku totiž, jak uvádí např. Čornaničová (2007, s. 17), tvoří mj. osobní zájmy seniorů.
- Předpokládáme, že vhodné by bylo zařadit do přednášek témata související se smysluplností života.
- U seniorů považujeme za stěžejní intenzivně podporovat v rámci institucionální edukace možnost získávání či udržování sociálních kontaktů, což je v souladu s jedním z cílů edukace seniorů zmíněného také na Univerzitě třetího věku na Univerzitě Palackého v Olomouci (viz Univerzita Palackého v Olomouci – U3V, 2012–2018a) a v souladu s tvrzením několika autorů, jako je např. Veteška (2016, s. 159–160) a další.
- Na některých univerzitách třetího věku působí kluby U3V, viz např. Hrapková (2016b, s. 7), které mají svůj význam v neformálním setkávání a v další aktivizaci seniorů (Hrapková, 2016b, s. 7).

Na základě uvedených údajů bude možné zacílit vzdělávací akce přímo na specifika účastníků univerzit třetího věku a na jejich potřeby. Na základě identifikace vzdělávacích potřeb seniorů bude možné saturovat tyto vzdělávací potřeby v praxi prostřednictvím rozšíření a obohacení edukačních programů v praxi. Výsledky mohou být využity případně také jako motivační programy zaměřené na seniorskou populaci.

Výzkum v rámci disertační práce poskytl inspirativní a ucelená data o institucionální edukaci se zaměřením na univerzity třetího věku, konkrétně Univerzity třetího věku na Univerzitě Palackého v Olomouci.

Závěr

Předložená disertační práce s názvem *Senioři jako objekt institucionální edukace se zaměřením na univerzity třetího věku* se věnovala v současnosti aktuálnímu tématu. Uvedené téma spadá do vyvíjející se vědní disciplíny geragogiky (či gerontagogiky vzhledem k dosavadní nejednotnosti pojmenování), přičemž jak píše Průcha a Veteška (2014, s. 118), tak „v rámci praxe gerontagogiky jsou využívány specifické programy celoživotního vzdělávání, realizované například na univerzitách třetího věku [...]. Využívá přitom metodické a didaktické postupy, které zohledňují specifické sociální situace, potřeby a zájmy seniorů, ale i psychická a fyzická omezení výkonu daná věkem. Hlavním cílem je zvyšovat kvalitu života jedince.“ Kvalitě života, potřebám, zájmům a sociálním vztahům seniorů byla také v kontextu účasti na institucionální edukaci věnována i tato disertační práce.

Hlavním cílem disertační práce bylo *vyvození komplexní charakteristiky seniorů účastnících se institucionální edukace (U3V), včetně míry jejich existenciální zakotvenosti, a analýza vybraných aspektů institucionální edukace v seniorském věku (U3V)*. K naplnění tohoto cíle byla nejprve uvedena teoretická východiska, na něž navazovala empirická část práce.

Na základě zjištěných dat můžeme konstatovat, že edukační aktivity na U3V přináší svým účastníkům mnohá pozitiva. Výzkum realizovaný v rámci předložené disertační práce poskytl inspirativní a komplexní data o institucionální edukaci v seniorském věku, konkrétně se zaměřil jak na účastníky institucionální edukace (U3V), tak také např. na vybraná specifika institucionální edukace (U3V). V této souvislosti lze disertační práci považovat za přínosnou v obohacení gerontagogické (geragogické) teorie o gerontagogické (geragogické), psychologické a sociální aspekty. Disertační práce přinesla také podstatné informace využitelné v praxi. Vzhledem k uvedeným skutečnostem je možné považovat na pozadí demografického stárnutí populace tuto disertační práci v mnoha ohledech za přínosnou.

Na závěr můžeme konstatovat, že tato disertační práce naplnila hlavní cíl i dílčí cíle, které byly stanoveny, a zároveň přinesla zajímavé podněty pro možné další výzkumy v této oblasti.

Seznam použitých zdrojů

ADAMEC, Petr, KRYŠTOF, David a Martin ŠOLC, Martin. Historie seniorského vzdělávání. In: ADAMEC, Petr a David KRYŠTOF (eds.). *Univerzity třetího věku na vysokých školách*. Brno: Asociace univerzit třetího věku České republiky a Masarykova univerzita, 2011, s. 11–20. ISBN 978-80-210-5640-4.

ASOCIACE UNIVERZIT TŘETÍHO VĚKU ČESKÉ REPUBLIKY. *Základní informace o AU3V* [online]. Asociace univerzit třetího věku, 2013. Aktualizováno 1. 9. 2016 15:24 [cit. 12. 7. 2017]. Dostupné z: <http://www.au3v.org/home>

BENEŠ, Milan. *Andragogika*. 2. aktual. a rozš. vyd. Praha: Grada Publishing, 2014. 176 s. ISBN 978-80-247-4824-5.

BOČKOVÁ, Věra a Anna PETŘKOVÁ. Univerzita 3. věku jako specifická forma vzdělávání dospělých. In: TILLICH, Josef, PETŘKOVÁ, Anna a Ludmila ZIMKOVÁ. *Deset let vzdělávacích aktivit pro seniory: (sborník příspěvků z odborného semináře se zahraniční účastí). Olomouc 17.–18. října 1996*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1997, s. 65–71. ISBN 80-7067-824-0.

ČELEDOVÁ, Libuše a Rostislav ČEVELA. *Výchova ke zdraví: vybrané kapitoly*. Praha: Grada Publishing, 2010. 128 s. ISBN 978-80-247-3213-8.

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Senioři v ČR* [online]. Praha: Český statistický úřad, 2014 [cit. 1. 6. 2017]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/seniori-v-cr-2014-2gala5x0fg>

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Projekce obyvatelstva České republiky – 2018–2100* [online]. Praha: Český statistický úřad, 2018 [cit. 1. 3. 2019]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/projekce-obyvatelstva-ceske-republiky-2018-2100>

ČORNANIČOVÁ, Rozália. *Edukácia seniorov: vznik, rozvoj, podnety pre geragogiku*. 2. vyd. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2007. 156 s. ISBN 978-80-223-2287-4.

FRANKL, Viktor E. *Člověk hledá smysl: úvod do logoterapie*. Přeložil Zdeněk TRTÍK. Praha: Psychoanalytické nakladatelství J. Kocourka, 1994a. 88 s. Psychoterapie; sv. 5. ISBN 80-901601-4-X.

FRANKL, Viktor E. *Vůle ke smyslu: vybrané přednášky o logoterapii*. Přeložil Vladimír JOCHMANN. Brno: Cesta, 1994b. 212 s. ISBN 80-85319-29-2.

- FRANKL, Viktor E. *Lékařská péče o duši: základy logoterapie a existenciální analýzy*. Přeložil Vladimír JOCHMANN. Brno: Cesta, 1996. 237 s. ISBN 80-85319-50-0.
- GOŁDYS, Aleksandra, KRZYŻANOWSKA, Łucja, STEC, Monika a Łukasz OSTROWSKI. *Zoom na UTW: raport z badania*. Warszawa: Towarzystwo Inicjatyw Twórczych, 2012. 110 s.
- GRUNWALD, Katarína a Nadežda HRAPKOVÁ (eds.). *Education for Seniors in Europe*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2017. 170 s. ISBN 978-80-223-4273-5.
- HAMMARSTRÖM, Gunhild. Attracting New Categories of Students to Uppsala U3A. In: ADAMCZYK, Moniky Doroty (ed.). *Starość: Między tradycją a współczesnością*. Kraków: Impuls, 2016, s. 109–114. ISBN 978-80-8095-190-7.
- HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Fenomén stáří*. 2. vyd., podstatně přeprac. a dopl. Praha: Havlíček Brain Team, 2010. 365 s. ISBN 978-80-87109-19-9.
- HOGENOVÁ, Anna. *Kvalita života a tělesnost*. Praha: Karolinum, 2002. 304 s. ISBN 80-246-0457-4.
- HRAPKOVÁ, Nadežda. Older Students in Universities. Learning Needs, Motivation, Barriers and Requirements. In: ADAMCZYK, Moniky Doroty (ed.). *Starość: Między tradycją a współczesnością*. Kraków: Impuls, 2016a, s. 133–142. ISBN 978-83-8095-190-7.
- HRAPKOVÁ, Nadežda. *Univerzita Komenského v Bratislave: Centrum ďalšieho vzdelávania: Univerzita tretieho veku: akademický rok 2016/2017*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2016b. 73 s. ISBN 978-80-223-4134-9.
- JELÍNEK, Tomáš. *Vzdělávání dospělých v ČR: průzkum vnímání problematiky vzdělávání dospělých u laické a odborné veřejnosti*. Praha: Donath-Burson-Marsteller, 2009.
- KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Psychologie smysluplnosti existence: otázky na vrcholu života*. Praha: Grada Publishing, 2006. 204 s. Psyché. ISBN 80-247-1370-5.
- KUNKEL, Suzanne R., BROWN, J. Scott a Frank J. WHITTINGTON. *Global Aging: Comparative Perspectives on Aging and the Life Course*. New York: Springer Publishing Company, LLC, 2014. 311 s. ISBN 978-0-8261-0546-2.
- LÄNGLE, Alfried. Wende ins Existentielle. Die Methode der Sinnerfassung. In: LÄNGLE, Alfried. *Entscheidung zum Sein. Viktor E. Frankls Logotherapie in der Praxis*. München: Piper, 1988, s. 40–52.

- LÄNGLE, Alfried, ORGLEROVÁ, Christine a Michael KUNDI. *ESK – Existenciální škála*. Přeložil a upravil Karel Balcar. Praha: Testcentrum, 2001. ISBN 80-86471-05-5.
- LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. 4. přepracované a doplněné vyd., v Gradě Publishing 2. vyd. Praha: Grada Publishing, 2006. 368 s. Psyché. ISBN 978-80-247-1284-0.
- LEONHARD, Horst. Einleitung. In: HRAPKOVÁ, Nadežda (ed.). *Aufgaben und Initiativen der EFOS: 20 Jahre: Geschichte und Gegenwart*. Bratislava: Univerzita Komenského Bratislava, 2010, s. 6–7. ISBN 978-80-223-2899-9.
- LIVEČKA, Emil. *Úvod do gerontopedagogiky*. Praha: Ústav školských inf. při Min. školství ČSR, 1979. 233, [1] s. *Výchova a vzdělávání dospělých*; sv. 4. Informace Ústavu školských inf. při Min. školství ČSR v Praze.
- LOVASOVÁ, Vladimíra a Magdalena EDLOVÁ. Analýza vztahu mezi studiem na U3V a vnímáním smysluplnosti života. In: TOMCZYK, Łukasz, ŠPATENKOVÁ, Nadežda a Ctibor HATÁR (eds.) *Edukacja seniorów w różnych perspektywach, uwarunkowaniach oraz doświadczeniach*. Kraków: Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, 2016, s. 109–126. ISBN 978-83-941568-5-5.
- LUCASOVÁ, Elisabeth S. *Logo-test: zkouška k měření „prožívané smysluplnosti“ a „existenciální frustrace.“* Z originálu převedl a příručku zpracoval Karel BALCAR. Chrudim: Mach, 1992.
- MARKUS, Debra. Practical Approaches to Leisure Education for the Elderly. In SIVAN, Atara a Hillel RUSKIN (eds.). *Leisure Education, Community Development and Populations with Special Needs*. Wallingford: CABI Publishing, 2000, s. 169–180. ISBN 0-85199-444-X.
- MIGLIERINI, Bruno a Ján VONKOMER. *Eysenckov osobnostný dotazník – EOD*. Bratislava: Psychodiagnostické a didaktické testy, 1979. 79 s.
- MORGAN, Leslie A. a Suzanne R. KUNKEL. *Aging, Society and the Life Course*. 5. vyd. New York: Springer Publishing Company, LLC, 2016. 402 s. ISBN 978-0-8261-2172-1.
- MPSV. *Národní program přípravy na stárnutí na období let 2008 až 2012 (Kvalita života ve stáří)* [online]. Praha: MPSV, 2008. Poslední aktualizace 1. 8. 2008 [cit. 22. 11. 2017]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/cs/5045>

- MPSV. *Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017* [online]. Praha: MPSV, 2013 [cit. 2. 8. 2017]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/14540/III_vlada__Akcni_plan_staruti_.pdf
- MÚHLPACHR, Pavel. *Gerontopedagogika*. 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2009. 204 s. ISBN 978-80-210-5029-7.
- MUŽÍK, Jaroslav. *Androdidaktika*. 2., přeprac. vyd. Praha: ASPI Publishing, 2004. 148 s. ISBN 80-7357-045-9.
- NARUSHIMA, Miya, LIU, Jian, DIESTELKAMP, Naomi. Motivations and Perceived Benefits of Older Learners in a Public Continuing Education Program: Influence of Gender, Income, and Health. *Educational Gerontology*, 2013, roč. 39, č. 8, s. 569–584. ISSN 0360-1277.
- ONDRUŠOVÁ, Jiřina a Eva DRAGOMIRECKÁ. Smysl života a deprese u českých seniorů. *Československá psychologie*. Praha: Academia, 2012, roč. LVI, č. 3, s. 193–205. ISSN 0009-062X.
- PALÁN, Zdeněk a Tomáš LANGER. *Základy andragogiky*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského Praha, 2008. 184 s. ISBN 978-80-86723-58-7.
- PETROVÁ, Alena. *K problematice psychologie existence*. Olomouc: Votobia, 2005. 115 s. ISBN 80-7220-244-8.
- PETŘKOVÁ, Anna. Senioři jako účastníci vzdělávacích aktivit. In: *Člověk a společnost na přelomu tisíciletí: sborník z mezinárodní konference*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 1998, s. 153–156. ISBN 80-7067-923-9.
- PETŘKOVÁ, Anna. *Univerzita tretieho veku* [online]. Bratislava: Centrum ďalšieho vzdelávania, 2010 [cit. 26. 6. 2017]. Dostupné z: http://www.cdruk.sk/blade/?c=286&zdravotny_stav_a_spokojnost_utv
- PICTON, Cliff a Caroline YUEN. Education Interests and Motivations of Older Adult Learners: A Comparative Study between Australia and China. *Ageing International*. Springer Verlag, 1998, roč. 24, č. 2/3, s. 24–45. ISSN 1936-606X.
- PLHÁKOVÁ, Alena. *Dějiny psychologie*. Praha: Grada Publishing, 2006. 328 s. Psyché. ISBN 80-247-0871-X.

- PRŮCHA, Jan a Jaroslav VETEŠKA. *Andragogický slovník*. 2., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Grada Publishing, 2014. 320 s. ISBN 978-80-247-4748-4.
- PRŮŠA, Ladislav, BAREŠ, Pavel, HOLUB, Martin a Milan ŠLAPÁK. *Vybrané aspekty péče o seniory z hlediska sociálního začleňování*. Praha: VÚPSV, v. v. i., 2015. 137 s. ISBN 978-80-7416-234-3.
- RABUŠIC, Ladislav. Vzdělávání dospělých v předseniorském a seniorském věku. *Studia paedagogica*, 2006, roč. 54, č. 11, s. 79–100. ISSN 1803-7437.
- RABUŠICOVÁ, Milada. Česká demografická situace a předpokládaný vývoj jako argument pro uplatňování age managementu. *Andragogika*. Zlín: Academia Economica, 2011, roč. XV, č. 3, s. 4-6. ISSN 1211-6378.
- ŘÍČAN, Pavel. *Psychologie osobnosti: obor v pohybu*. 6. rev. a dopl. vyd., v Grada Publishing 2. Praha: Grada Publishing, 2010. 208 s. Psyché. ISBN 978-80-247-3133-9.
- ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem: vývojová psychologie*. 3. vyd. Praha: Portál, 2014. 392 s. ISBN 978-80-262-0772-6.
- SAK, Petr a Karolína KOLESÁROVÁ. *Zpráva z výzkumu „Názory a postoje české populace k seniorům“ (Projekt proměna sociálního obsahu kategorie generace seniorů. Příspěvek k sociologii třetího věku)* [online]. 2008 [cit. 12. 7. 2017]. Dostupné z: http://www.insoma.cz/4_8.pdf
- SCHMIDT, Hans. Proč starší lidé studují? In: TILLICH, Josef, PETŘKOVÁ, Anna a Ludmila ZIMKOVÁ. *Deset let vzdělávacích aktivit pro seniory: (sborník příspěvků z odborného semináře se zahraniční účastí). Olomouc 17.–18. října 1996*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1997, s. 45–46. ISBN 80-7067-824-0.
- SITZMANN, Gerhard-Helmut. *Lernen für das Alter*. Diessen vor München: Druck und Verlag: Jos. C. Huber, 1970. 111 s.
- SOKOLOVSKÝ, Tomáš. *Projekt SET: Senior's education and training. Výměna znalostí o vzdělávání seniorů* [online]. 2010 [cit. 9. 6. 2015]. Dostupné z: <http://www.free-art.cz/set/>.
- SUCHOMELOVÁ, Věra. Duchovní potřeby ve stáří. In: ŠTĚPÁNKOVÁ, Hana, HÖSCHL, Cyril, VIDOVIČOVÁ, Lucie a kolektiv. *Gerontologie: současné otázky z pohledu biomedicínských a společenských věd*. Praha: Karolinum, 2014. 287 s. ISBN 978-80-246-2628-4.

ŠERÁK, Michal. *Zájmové vzdělávání dospělých*. Praha: Portál, 2009. 207 s. ISBN 978-80-7367-551-6.

ŠPATENKOVÁ, Naděžda. Univerzita Palackého v Olomouci. In: ADAMEC, Petr, David KRYŠTOF (eds.). *Univerzity třetího věku na vysokých školách*. Brno: Asociace univerzit třetího věku České republiky a Masarykova univerzita, 2011, s. 72–74. ISBN 978-80-210-5640-4.

ŠPATENKOVÁ, Naděžda a Lucie SMÉKALOVÁ. *Edukace seniorů: geragogika a gerontodidaktika*. Praha: Grada Publishing, 2015. 232 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-5446-8.

TALLOVÁ, Barbora a Alena PETROVÁ. Contribution of Educational Activities to Seniors Attending the University of the Third Age at Palacky University in Olomouc. In: *Proceedings of IAC-TLEI 2015*. Praha: Czech Technical University in Prague, 2015a, s. 164–167. ISBN 978-80-905791-4-9.

TALLOVÁ, Barbora a Alena PETROVÁ. Meaningfulness of Life For Seniors Participating in Institutional Education. In: *Proceedings of IAC-TLEI 2015 in Vienna*. Praha: Czech Technical University in Prague, 2015b, s. 223–228. ISBN 978-80-905791-6-3.

TALLOVÁ, Barbora a Alena PETROVÁ. Sociální potřeby seniorů účastnících se institucionálního vzdělávání. In: *Etické a sociální aspekty v oblasti vzdělávání a pedagogickém výzkumu. Sborník z XXIII. konference České asociace pedagogického výzkumu*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2015c, s. 293–301. ISBN 978-80-261-0551-0.

TALLOVÁ, Barbora a Alena PETROVÁ. Vybraná specifika institucionálního vzdělávání seniorů a charakteristika účastníků tohoto vzdělávání. In: TOMCZYK, Łukasz, ŠPATENKOVÁ, Naděžda a Ctibor HATÁR (eds.). *Edukacja seniorów w różnych perspektywach, uwarunkowaniach oraz doświadczeniach*. Kraków: Uniwersytet pedagogiczny w Krakowie, 2016, s. 89–108. ISBN 978-83-941568-5-5.

TOMCZYK, Łukasz. *Vzdělávání seniorů v oblasti nových médií*. Přeložila Joanna SZANIAWSKA. Praha: Asociace institucí vzdělávání dospělých ČR, 2015. 240 s. ISBN 978-80-904531-9-7.

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI – U3V. *Filozofie a poslání univerzit třetího věku (U3V)* [online]. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, CŽV, 2012–2018a [cit. 9. 1. 2018]. Dostupné z: <https://u3v.upol.cz/inf-1/>

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI – U3V. *Specializované běhy U3V* [online]. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, CŽV, 2012–2018b [cit. 4. 3. 2018]. Dostupné z: <https://u3v.upol.cz/info-870/>

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie II: dospělost a stáří*. Praha: Karolinum, 2007. 461 s. ISBN 978-80-246-1318-5.

VETEŠKA, Jaroslav. *Přehled andragogiky: úvod do studia vzdělávání a učení se dospělých*. Praha: Portál, 2016. 319 s. ISBN 978-80-262-1026-9.

ZAKOWICZ, Ilona. The University of the Third Age and the social exclusion of the elderly. KOBYLAREK, Aleksander (ed.). *Aging: social, biological and psychological dimensions*. Wrocław: Agencja Wydawnicza Argi, 2012, s. 41–48. ISBN 978-83-60425-78-7.

ZORMANOVÁ, Lucie. *Didaktika dospělých*. Praha: Grada Publishing, 2017. 224 s. Pedagogika. ISBN 978-80-271-0051-4.

Seznam prací autorky disertační práce

Seznam je členěn do skupin – odborný text (tato skupina zahrnuje články v časopise, kapitoly v knize a příspěvky ve sbornících), další a recenze knih.

Odborný text

TALLOVÁ, Barbora a Alena PETROVÁ. Míra existenciálního naplnění u seniorů – účastníků Univerzity třetího věku na Univerzitě Palackého v Olomouci. *Andragogika: čtvrtletník pro rozvoj a vzdělávání dospělých*. Zlín: Academia Economica, 2017, roč. XXI, č. 3–4, s. 24–32. ISSN 1211-6378.

TALLOVÁ, Barbora a Alena PETROVÁ. Význam institucionální edukace v seniorském věku. *Andragogika: čtvrtletník pro rozvoj a vzdělávání dospělých*. Zlín: Academia Economica, 2017, roč. XXI, č. 3–4, s. 16–20. ISSN 1211-6378.

TALLOVÁ, Barbora a Alena PETROVÁ. Vybraná specifika institucionálního vzdělávání seniorů a charakteristika účastníků tohoto vzdělávání. In: TOMCZYK, Łukasz, ŠPATENKOVÁ, Naděžda a Ctibor HATÁR (eds.). *Edukacja seniorów w różnych perspektywach, uwarunkowaniach oraz doświadczeniach*. Kraków: Uniwersytet pedagogiczny w Krakowie, 2016, s. 89–108. ISBN 978-83-941568-5-5.

TALLOVÁ, Barbora a Alena PETROVÁ. Contribution of Educational Activities to Seniors Attending the University of the Third Age at Palacky University in Olomouc. In: *Proceedings of IAC-TLEI 2015*. Praha: Czech Technical University in Prague, 2015, s. 164–167. ISBN 978-80-905791-4-9.

TALLOVÁ, Barbora a Alena PETROVÁ. Meaningfulness of Life For Seniors Participating in Institutional Education. In: *Proceedings of IAC-TLEI 2015 in Vienna*. Praha: Czech Technical University in Prague, 2015, s. 223–228. ISBN 978-80-905791-6-3.

TALLOVÁ, Barbora a Alena PETROVÁ. Sociální potřeby seniorů účastnících se institucionálního vzdělávání. In: *Etické a sociální aspekty v oblasti vzdělávání a pedagogickém výzkumu. Sborník z XXIII. konference České asociace pedagogického výzkumu*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2015, s. 293–301. ISBN 978-80-261-0551-0.

TALLOVÁ, Barbora. Senioři a edukace. In: *Juvenilia Paedagogica 2014. Aktuálne teoretické a výskumné otázky pedagogiky v konceptoch dizertačných prác doktorandov*. Trnava: Trnavská univerzita, PdF Trnava, 2014, s. 157–161. ISBN 978-80-8082-779-3.

TALLOVÁ, Barbora. Senioři a institucionální edukace v kontextu smysluplnosti života. In: *Aktuální otázky pedagogiky ve výzkumech studentů doktorských studijních programů X*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014, s. 388–394. ISBN 978-80-244-4322-5.

Další

TALLOVÁ, Barbora a Alena PETROVÁ. Institucionální edukace v seniorském věku. In: *Síťování (networking) v pedagogickém výzkumu. Sborník abstraktů z XXIV. konference České asociace pedagogického výzkumu konané ve dnech 15.–16. září 2016 v Českých Budějovicích*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2016, s. 121–122. ISBN 978-80-7394-596-1.

Recenze knih

TALLOVÁ, Barbora. (rec.) Špatenková, N., Smékalová, L. Edukace seniorů: geragogika a gerontodidaktika. Praha: Grada Publishing, 2015. 232 s. ISBN 978-80-247-5446-8. *Lifelong learning – celoživotní vzdělávání*. Brno: Mendelova univerzita v Brně, Institut celoživotního vzdělávání, 2017, roč. 7, č. 2, s. 100–101. ISSN 1804-526X.

TALLOVÁ, Barbora. (rec.) Tomczyk, Łukasz. Vzdělávání seniorů v oblasti nových médií. Praha: Asociace institucí vzdělávání dospělých ČR, 2015. 240 s. ISBN 978-80-904531-9-7. *Andragogika: čtvrtletník pro rozvoj a vzdělávání dospělých*. Zlín: Academia Economica, 2017, roč. XXI, č. 3–4, s. 33–34. ISSN 1211-6378.

Přehled konferenčních vystoupení autorky disertační práce

4. 12. – 6. 12. 2015: *Multidisciplinary Academic Conference on Education, Teaching and Learning in Prague 2015, Czech Republic (MAC-ETL in Prague 2015)*, konference konaná v Praze, aktivní účast s posterem *Education in Older Age*

13. 11. – 14. 11. 2015: *International Academic Conference on Teaching, Learning and E-learning in Vienna 2015 (IAC-TLEI 2015 in Vienna)*, konference konaná ve Vídni, aktivní účast s posterem *Meaningfulness of Life for Seniors Participating in Institutional Education*

10. 11. – 11. 11. 2015: Konference s názvem *Aktuální problémy pedagogiky ve výzkumech studentů doktorských studijních programů v Olomouci*, konference konaná v Olomouci, aktivní účast s příspěvkem *Vybrané aspekty seniorského vzdělávání*

16. 9. – 18. 9. 2015: *23. výroční konference České asociace pedagogického výzkumu „Etické a sociální aspekty v oblasti vzdělávání a pedagogickém výzkumu“*, konference konaná v Plzni, aktivní účast s příspěvkem *Sociální potřeby seniorů účastnících se institucionálního vzdělávání*

10. 7. – 11. 7. 2015: *International Academic Conference on Teaching, Learning and E-learning in Budapest 2015 (IAC-TLEI 2015 in Budapest)*, konference konaná v Budapešti, aktivní účast s posterem *Contribution of Educational Activities to Seniors Attending the University of the Third Age at Palacky University in Olomouc*

6. 5. 2015: *IV. ročník Mezinárodní vědecké konference studentů doktorských studijních programů v oblasti společenských věd*, konference konaná v Olomouci, aktivní účast s příspěvkem *Senioři a institucionální edukace*

24. 10. – 25. 10. 2014: *Gerontologická mezioborová konference „Stárnutí 2014“*, konference konaná v Praze, aktivní účast s příspěvkem *Kvalita života v seniorském věku*

14. 2. 2014: Konference s názvem *Aktuálne teoretické a výskumné otázky pedagogiky v konceptoch dizertačných prác doktorandov*, konference konaná v Trnavě, aktivní účast s příspěvkem *Senioři a edukace*

27. 11. – 28. 11. 2013: Konference s názvem *Aktuální problémy pedagogiky ve výzkumech studentů DSP*, konference konaná v Olomouci, aktivní účast s příspěvkem *Senioři jako objekt institucionální edukace*

Další relevantní aktivity autorky disertační práce

Projektová činnost

Hlavní řešitelka: Projekt IGA_PdF_2015_031 „*Senioři a institucionální edukace*“

Účast na zahraniční vědecko-výzkumné stáži

26. 4. – 28. 5. 2017: Odborná zahraniční vědecko-výzkumná stáž na Univerzite Komenského v Bratislave, Centrum ďalšieho vzdelávania, Univerzita tretieho veku

Účast na konferenci bez příspěvku

19. 5. – 20. 5. 2014: Pasivní účast na konferenci s názvem *PhD existence: česko-slovenská psychologická konference (nejen) o doktorandech a pro doktorandy*, konference konaná v Olomouci

21. 10. – 22. 10. 2013: Pasivní účast na konferenci s názvem *Spiritualita ve vzdělávání*, konference konaná v Olomouci

Abstrakt

Disertační práce se věnuje aktuálnímu tématu edukace v seniorském věku. Disertační práce se skládá ze dvou částí. V teoretické části je nastíněn současný stav s ohledem na demografické stárnutí populace. Následně je uvedena charakteristika seniorů a období stáří a představena je institucionální edukace seniorů, přičemž disertační práce je blíže zaměřena na univerzitu třetího věku (dále také jako U3V). Poslední kapitola teoretické části se věnuje kvalitě života a smysluplnosti života v seniorském věku v kontextu účasti seniorů na institucionální edukaci. Druhá část disertační práce je již empiricky zaměřená.

Hlavním cílem disertační práce bylo vyvození komplexní charakteristiky seniorů účastnících se institucionální edukace (U3V), včetně míry jejich existenciální zakotvenosti, a analýza vybraných aspektů institucionální edukace v seniorském věku (U3V). Za účelem dosažení stanoveného cíle byl ve výzkumu použit dotazník vlastní konstrukce, dále dotazníky věnující se smysluplnosti života (Logo-test od E. Lucasové a Existenciální škála od A. Längle a kol.) a Eysenckův osobnostní dotazník EOD.

Výzkumem byla zjištěna charakteristika seniorů týkající se demografických a dalších údajů, dále charakteristika seniorů v rámci sociálních vztahů a charakteristika seniorů vztahující se k temperamentovým rysům. Výzkum v disertační práci byl zaměřen i na smysluplnost života seniorů jakožto podstatný ukazatel kvality života a předpokladu duševního zdraví. V rámci smysluplnosti života byla také statisticky vyhodnocena data.

Výzkum se věnoval také vybraným aspektům institucionální edukace v seniorském věku (v rámci U3V). Respondenti uváděli různé motivy, které je vedly k účasti na institucionální edukaci (na U3V), zároveň také zmínili mnohá pozitiva, která jim účast na této institucionální edukaci přinesla. V rámci disertační práce proběhla také analýza vybraných vztahů zaměřených na institucionální edukaci (U3V). Zjištění tohoto výzkumu dokládají význam U3V pro seniory.

Disertační práce představila inspirativní a ucelená data o institucionální edukaci seniorů na U3V. Disertační práce obohatila poznatky týkající se edukace seniorů a zároveň poskytla určité údaje využitelné v praxi.

Abstract

Dissertation deals with the current topic of education in old age. The dissertation consists of two parts. The theoretical part outlines the current condition in regard with demographic population ageing. It is followed by the description of the elderly and old age and by the introduction of institutional education of the elderly, whereas the dissertation further aims at the University of the Third Age (hereinafter referred to as U3A). The last chapter of the theoretical part focuses on the quality and meaningfulness of life in the old age in the context of participation of the elderly in institutional education. The second part of the dissertation is oriented empirically.

The main objective of the dissertation was to deduce the complex characteristics of the elderly participating in institutional education (U3A), including the rate of their existential anchoring, and the analysis of selected aspects of institutional education in old age (U3A). For the purpose of reaching the given objective the research utilized a self-constructed questionnaire, questionnaires dealing with the meaningfulness of life (Logo-test by E. Lucasová and Existential Scale by A. Längle and others) and EOD Eysenck's Personality Questionnaire.

The research focused on the characteristics of the elderly relating to the demographic and other data, the characteristics of the elderly within social relations and the characteristics of the elderly relating to the temperamental signs. The research in the dissertation also focused on the meaningfulness of life of the elderly as a significant indicator of the quality of life and the prerequisite for mental health. The data were also statistically evaluated within the meaningfulness of life.

The research also dealt with the selected aspects of institutional education in old age (within U3A). Respondents stated various motives leading them to participate in institutional education (U3A), and mentioned various positive aspects brought to them by the participation in this institutional education. The dissertation also included an analysis of selected relations aimed at institutional education (U3A). The findings of this research support the significance of U3A for the elderly.

The dissertation introduced inspiring and complex data regarding the institutional education of the elderly in U3A. The dissertation enriched the knowledge relating to the education of the elderly and provided certain data usable in practice.